

ARHIVELE STATULUI IAȘI
BIBLIOTECA
Nr. P279/2002

ARHIVELE STATULUI IAȘI
BIBLIOTECA
P443/1970

3602

*Donata R. River
Th. Inglescu*

ARHIVA

ROMÂNEASCĂ

EDITATA DE FUNDAȚIA CULTURALĂ
MIHAIL KOGĂLNICEANU

TOMUL III

BUCUREȘTI
„CARTEA ROMÂNEASCĂ” S. A.
1939

CONDUCEREA REVISTEI

DAMIAN P. BOGDAN, asistent universitar.

N. CARTOJAN, profesor universitar.

MIHAI COSTĂCHESCU, profesor secundar.

N. GEORGESCU-TISTU, conferențiar universitar.

ILIE MINEA, profesor universitar.

CONSTANTIN MOISIL, fost director general al Arhivelor Statului.

AURELIAN SACERDOTEANU, director general al Arhivelor Statului.

DAN SIMONESCU, asistent universitar.

EMIL VIRTOSU.

MIHAI KOGĂLNICEANU
Director.

C. I. ANDREESCU
Redactor.

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA REVISTEI

Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu

București VI, Str. Izvor No. 110

3602- *Str. Alex. Văleanu*

АРХИВА

decembrie 1939

MMY

РОМЪНЕАСКЪ.

ТОМУЛ III.

1939

P. 413/1962

P R E F A Ț Ă

In calitatea mea de Președinte al Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, prezint publicului această Revistă, care reînvie pe cea înființată cu acelaș nume de către Mihail Kogălniceanu în anul 1841.

In Statutele Fundației Mihail Kogălniceanu (din Martie 1935) s'a stabilit că unul dintre scopurile acestui înalt așezământ este de a face să reapară Revista istorică „Arhiva Românească” fondată de Mihail Kogălniceanu ¹⁾.

1) Iată textul respectiv din Statutele Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu alăturate pe lângă actul de fundație și autentificate de Tribunalul Ilfov Secția de Notariat sub No. 7438 din 13 Martie 1935 :

„Art. 3. Scopul acestei fundații, este de a întreține continuu viu cultul pentru Mihail Kogălniceanu, care alături de contemporanii săi și mai presus de cei mai mulți dintre ei, a pus bazele Statului român modern și a fost cel mai mare răspânditor de cultură din secolul său.

Pentru aceasta, își propune :

a) Să achiziționeze un edificiu propriu, care să adăpostească donația Mihail I. Kogălniceanu, cât și pe acele ce se vor alătura în viitor.

Clădirea va cuprinde : un muzeu istoric, o bibliotecă publică, un institut de cercetări istorice și literare, sala de conferințe, precum și cancelaria fundației :

b) Publicarea unei ediții complete, a tuturor operelor lui Mihail Kogălniceanu, publicate sau inedite :

c) Reapariția revistei istorice „Arhiva Românească” având ca supliment literar „Dacia Literară” :

d) Ridicarea unui monument în București, care să perpetueze chipul lui Mihail Kogălniceanu :

e) Achiziționarea unei părți din moșia Răpile, moșie stăpânită de Kogălniceni, vreme de sute de ani, unde să se creeze un așezământ de educație agricolă modernă, care să poarte numele lui Mihail Kogălniceanu.

f) Ajutorarea și susținerea operelor și instituțiilor din orașul Iași, în vederea păstrării și renașterii trecutului său cultural”.

Prin apariția publicațiunei de față îndeplinim deci încă unul dintre scopurile urmărite de Fundația noastră, creată cu patru ani în urmă.

Prima realizare, care a urmat curând după înființarea Fundației, a fost ridicarea în București a statuei lui Mihail Kogălniceanu, pe piața cu numele său din Bulevardul Elisabeta.

Statuea aceasta, care împodobește Capitala, a fost inaugurată la 8 Noembrie 1936.

Facem acum un nou pas, realizând punctul al treilea din țelurile noastre.

Să sperăm că nu va trece multă vreme până vom realiza celelalte scopuri prevăzute în Statute. Îndeplinirea lor reclamă mijloace mai mari și bunăvoința unor autorități (în deosebi Primăria Municipiului București, Ministerul Educațiunei Naționale și Ministerul Domeniilor). Dar memoria genialului bărbat care a clădit România modernă este atât de scumpă tuturor oamenilor de bine, încât suntem încredințați că vom dobândi și mijloacele și bunăvoințele necesare.

Pe lângă scopurile indicate în Statute, noi am ținut a participa la manifestări culturale de interes general.

Astfel am participat la expoziția Luna Bucureștilor din vara 1939, patronată de Majestatea Sa Regele Carol II. Am organizat acolo o vitrină foarte mult apreciată care cuprindea acte, medalii și documente fotografice din arhiva Fundației noastre, privitoare la Regele Carol I.

Asemenea am hotărât publicarea scrisorilor lui Mihail Kogălniceanu din Lunéville spre a fi oferite Universității din Nancy, precum și acordarea unei burse de voiaj în România, în anul 1940, pentru un student francez dela acea Universitate.

Aceste angajamente au fost luate în Iunie trecut de către D-l Administrator-delegat al nostru, cu aprobarea mea, în împrejurările următoare :

Universitatea din Nancy împreună cu orașul Lunéville și cu societatea Alianța franceză au hotărât în luna Mai trecut să aducă un omagiu solemn memoriei lui Mihail Kogălniceanu printr-o așezarea unei plăci comemorative pe zidurile liceului din Lunéville, unde Mihail Kogălniceanu și-a făcut studiile în anii 1833-4 și 1835.

Solemnitatea desvelirii plăcii comemorative a avut loc în ziua de 11 Iunie 1939, sub președinția Rectorului Universității din

Nancy Domnul Dr. L. Bruntz, care a rostit o cuvântare foarte documentată și foarte elogioasă pentru marele bărbat de stat român.

Administratorul-delegat al fundației noastre Domnul Mihail Kogălniceanu a luat parte la această serbare.

Textul plăcii de marmoră fixată în sala de intrare a vechii clădiri a colegiului din Lunéville este acesta :

A L'ILLUSTRE MEMOIRE
DE
MIHAIL KOGĂLNICEANU
1817—1891
HISTORIEN, ORATEUR
HOMME D'ETAT ROUMAIN
ANCIEN ELEVE DU COLLEGE
1834—1835

În cuvântarea sa dela această solemnitate Domnul Mihail Kogălniceanu a promis, din partea fundației noastre, editarea într'un volum a tuturor scrisorilor lui Mihail Kogălniceanu din Lunéville, care volum va fi dedicat Universității din Nancy, și acordarea unei burse de voiaj în anul 1940 pentru un student francez înscris la cursul lectoratului român dela Universitatea din Nancy, spre a se perfecționa în limba română.

Volumul de scrisori este în curs de pregătire.

Din lămuririle acestea cari rezumă în mod sumar activitatea de până acum a Fundației noastre se poate vedea că instituția noastră este un organism viu ce își îndeplinește rolul său.

Noua formă de activitate inaugurată acum sperăm că va aduce mari servicii culturii românești.

Revista aceasta, reînviind pe cea fondată în 1841, se va menține în cadrul general ce fusese fixat de Mihail Kogălniceanu. Dar negreșit se va profita de progresele făcute de atunci.

Pentru a accentua legătura cu trecutul, am întrebuițat în titlul ei și literile cirilice, cu cari a fost la început tipărită.

G. G. Mironescu.

I N T R O D U C E R E

Înainte de a fi putut păși la înființarea institutului de cercetări istorice, prevăzut de statutele Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, aceasta din urmă, sprijinită de concursul cald și desinteresat al unui grup de istorici reputați, dă la iveală revista istorică „Arhiva Românească”.

E o emoționantă reluare a vechii Arhive Românești a lui Mihail Kogălniceanu din 1841.

Pregătită încă din 1840, alături de „Dacia Literară” care văzu lumina tiparului în acel an, Arhiva Românească din cauza greutăților de tot felul întâmpinate de redactorul ei, după apariția Tomului I în 1841, fu silită să cedeze pasul „Propășirei”, Calendarelor populare, Fragmentelor istorice din Cronicile Moldaviei și Letopisiștelor și reapare abia în 1845 cu Tomul II ca un adio, indicând „ca vrednică clironoamă a soliei sale” Magazinul istoric pentru Dacia.

Activitatea de istoric a lui Kogălniceanu a însemnat pentru Români deschiderea drumului ce a dus la cercetarea trecutului românesc. Inițiativele ce a luat și în direcțiunea beletristică cât și în cea editorială ¹⁾ pentru a ridica nivelul cultural al poporului său, nu i-au îngăduit să ducă susținut lupte pe atâtea căi și odată mișcarea pornită pe drumul tras de el cu atâta strălucire, a lăsat cu dragoste pe alții, vrednici să înainteze cu forțe noi. Contemporanii lui Mihail Kogălniceanu: Bălcescu, Laurian, Hajdău și apoi Odobescu, Tocilescu, Xenopol au completat

1) N. Iorga, *Istoria Literaturii românești în veacul XIX*, 1908. Vol. II, pag. 24 și 25.

galeria istoricilor români din secolul al 19-lea, care au stabilit definitiv legătura permanentă în trecut a poporului românesc de pământul Daciei. Istoricii români din secolul actual s'au folosit de munca glorioşilor lor predecesori şi sub impulsul marelui învăţător N. Iorga au ridicat istoriografia română la un potenţial cultural şi educativ foarte însemnat şi folositor poporului nostru.

Progresele făcute de ştiinţa istorică română au ajutat la înmulţirea revistelor de specialitate. În 1841 „Arhiva Românească” a lui Kogălniceanu, apărută numai în o sută de exemplare, trebuia să lege la un loc trecutul unui neam împărţit în patru ţări. Astăzi în Dacia unită, pe lângă marile publicaţiuni din Bucureşti şi Iaşi, apar periodicele regionale din Cernăuţi, Chişinău, Cluj şi Craiova, afară de alte publicaţiuni mai mici.

Prin înmulţirea revistelor de specialitate istorică s'au putut publica şi studia un mare număr de documente vechi, păstrate în ciuda timpurilor şi a vicisitudinilor de tot felul. Actele vechi româneşti, lipsite din ce în ce mai mult de interesul material, din cauza stabilirii normelor moderne de dovedire a proprietăţii au eşit la iveală prin culegeri harnice şi stăruitoare, mânate acum de interesul istoric şi de posibilitatea de a fi publicate. Ajungând la cunoştinţa tuturor, au fost de nespus folos pentru cercetarea trecutului nostru, au provocat discuţii şi curente şi au dat noui posibilităţi realizării de lucrări de sinteză istorică.

Câmpul cercetat de studiile şi publicaţiunile istorice este departe de a fi epuizat. Dacă lăzile cu hârtii vechi s'au împuţinat s'au format însă arhive preţioase şi scoaterea lor la iveală din tainitele uneori egoiste trebuie încurajată cu stăruinţă.

Învăţământul nostru istoric trebuie de asemenea ajutat pentru a nu se ajunge la selecţionări şi limitări descurajatoare pentru tineret. Orice altă ramură de studiu poate fi limitată de învăţământ la un număr profesional util, afară de studiul istoriei noastre. Cunoaşterea trecutului nostru plin de suferinţe şi de apăsării, care a dat poporului nostru puterea de rezistenţă în cele mai nenorocite situaţiuni, întreţine lumina patriotismului nostru, inobilează şi oţeleşte caracterele. Kogălniceanu, încă din 1843, în Cuvântul introductiv la cursul său de istorie naţională a putut să exclame : „Când aş fi aşa de norocit să desvolt mai mult în inima D-voastră interesul pentru istoria patriei, m'aş fâli că

am sporit în D-voastră și iubirea către patrie...”, iar în prefața edițiilor sale a Cronicelor României citează pe A. Thierry : „Această convicțiune... nu slăbește pentru indivizi datoria de a merge drept printre înșelăciunile interesului și ale deșertăciunii, nici pentru popoare datoria de a-și păstra demnitatea națională”.

Suntem încă departe de a fi ajuns la capătul drumului. Comparând rezultatele obținute de noi cu activitatea științifică istorică a popoarelor din apus, ne dăm seama de câtă nevoie avem a crea noi centre de cercetări dătătoare de lumină. Iată de ce, când în cursul multor ani am strâns documente și cărți privitoare la trecutul nostru și când în anul 1935 mi-a fost dat să întemeiez Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu, m'am gândit la funcționarea pe lângă fundație a unui institut de cercetări istorice.

Anii care au trecut de atunci au reclamat din ce în ce mai mult atențiunea Statului în alte direcțiuni și de aceea nu am putut obține încă sprijinul Municipiului București și acel al Ministerului Educațiunei Naționale pentru a realiza o operă atât de utilă pentru cultura românească. Nădăjduesc că până în 1941 când se vor împlini 50 ani dela încetarea din viață a lui Kogălniceanu, (și 100 ani dela apariția primului Tom din „Arhiva Românească”) Statul și poporul român vor ajuta așezarea Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu într'un edificiu propriu al ei, care să adăpostească — așa cum prevăd statutele — secțiunile muzeului, bibliotecii și a institutului de cercetări istorice.

Nu am lăsat însă Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu inactivă. Ceeace reclamă clădiri apropiate și fonduri mari s'a amânat; ceeace cere însă dragoste și muncă desinteresată e pe cale să se înfăptuiască. Reapariția Arhivei Românești este una din aceste realizări. Fiind o emanație a Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu, își va desfășura activitatea pe calea stabilită de aceasta din urmă. Va apare de două ori pe an. Revista este condusă de un comitet compus din oameni cu reputație științifică istorică recunoscută și purtați de dorința a arăta poporului român, prin încadrări și studii complete, tot ce a format activitatea culturală și politică a lui Mihail Kogălniceanu. Această hotărâre va face necesară studierea mai ales a istoriei politice și culturale românești a secolului al 19-lea,

care a cuprins pe Kogălniceanu și pe contemporanii sei și care n'a putut decât cu greu fi cercetată până acum cu obiectivitatea dorită, din cauza trecutului prea puțin depărtat de noi.

Arhiva Românească va publica tot ce arhiva fundației cuprinde ca material interesant din toate timpurile. Această arhivă a reușit dela întemeierea fundației să se îmbogățească cu noi achizițiuni fericite și va ajunge cu timpul să corespundă rolului cultural spre care tinde.

Arhiva Românească va primi spre publicare orice lucrări, privind trecutul poporului nostru, care vor face dovada unor cercetări serioase și temeinice. Va fi un organ liber și ospitalier, care va cere colaboratorilor săi obiectivitate și o ținută cuviincioasă de stil și de idei, care să excludă dușmănia și vrajba.

Mihai I. Kogălniceanu.

INTRODUCERE LA ARHIVA ROMÂNEASCĂ

TOM. I 1841

INTRODUCȚIE

Au trecut acum mai mult de două sutimi de ani de când Opiț ¹⁾ în versele sale, vechi de formă dar nouă de idei, cânta numele Românilor.

Doch ewre Sprache bleibt noch hier auff diesen Tag,
Darob sich dann ein Mensch gar billich wundern mag.
Italien hat selbst nicht viel von seinem alten,
Ingleichen Spanien vnd Gallia behalten :
Wie wenig diss nun kann den Römern ehnlich seyn,
So nahe sind verwandt Walachisch vnd Latein.
Es steckt manch edles Blut in kleinen Bawernhütten,
Dass noch den alten Brauch vnd art der alten Sitten
Nicht gäntzlich abgelegt.
Die Menschen, die noch jetzt fast Römisch Muster tragen,
Zwar schlecht, doch witzig sind, viel dencken, wenig sagen,
Und was ich weiter nicht mag bringen auff die Bahn,
Dadurch ich sonst wol in argwohn kommen kann.

De atunce ce am făcut, cum ne-am schimbat ! In bine sau în rău ? Această strănepoții noștri vor putea judeca. Noi

1) Martin Opitz n. 1597 † 1639. Mare poet liric german și prieten al Românilor. Versurile sunt citate din poezia „Zlatna”. Opitz a trăit câțva timp în Transilvania fiind invitat la 1621 de Gabriel Bethlen. A mai scris „Dacia Antiqua” pierdută cu ocazia morții sale. V. „Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum” de Dr. Karl Kurt Klein docent la Universitatea din Iași, 1927, Sibiu. Nota Red.

suntem încă prea aproape de întâmplările care au adus o prăpastie între Românii cei vechi și noi ; suntem prea aproape de vulcan ; ura, interesul, pisma, toate patimile cele mici trăesc încă ; prefacerea n'a încetat încă. Nu putem dar cunoaște rezultatul acelor întâmplări, nu știm ce soartă ne pregătește. Inșă în orice chip suvenirile strămoșești nu pot să ne strice ; fie ca Dumnezeu să ne păstreze Români, fie ca soarta să ne nimienicească, trebuie să fim mândri de vechea slavă a strămoșilor. Faptele noastre de astăzi sunt așa de mici, așa de neînsemnate, potrivindu-le cu faptele Românilor celor vechi, încât dacă ne-am lepăda și de slava ce înpriurează din ele și până astăzi asupra noastră, cu ce ne-am înfățișa înaintea marelui judecător ? Națiile ca și oamenii în deosebi își au solia lor pe pământ, și sunt răspunzătoare de petrecerea lor aici jos. Omul este răspunzător pentru faptele sale ; nația pentru slava ce a câștigat, pentru pământul ce i s'a dat moștenire.

Ce ticăloșie ar fi pentru noi, mici în starea de astăzi, slabi în viitorie, fără suvenire vechi, disprețuind trecute, negândind la cele viitoare, nefolosindu-ne de cele de față ! Intr'o așa stare oare n'am fi copti pentru peire, oare solia noastră nu ni s'a sfârșit pe pământ, oare nu ne-a venit rândul ca să trăim numai în Istorie, și încă și atunci dacă vom avea Istorie ?

Ba nu, vremea peirei nu ne-a venit, sângele nostru este tânăr pentru că este înnoit prin nenorociri. Vom avea încă zile frumoase pe pământ. Dar pentru a le avea trebuie să ne cunoaștem solia ce Dumnezeu ne-a dat, trebuie să fim vrednici de bunătățile ce cerul ne-a dăruit în atâta îmbelșugare, trebuie să ne ținem în unire, trebuie să sporim în bine. Să ne ținem mai ales de cele trecute, ele pot să ne scape de peire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești — atât cât nu sunt împotriva dreptei cugetări — să ne ținem de limba, de Istoria noastră, cum se ține un om, în primejdie de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria Românească mai ales să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre. Intr'însa vom învăța ce am făcut, și ce avem să mai facem ; printr'însa vom prevedea viitorul, printr'însa vom fi Români. Căci Istoria este măsura, metrul prin care se poate ști dacă un popor propășește sau dacă se înapoiază. Intrebați dar Istoria și veți ști ce suntem, de unde venim și unde mergem. De unde venim și unde mergem, trecu-

tul și viitorul, iată toată știința noastră, iată mijlocul de a ne cunoaște.

Dar Istoria noastră unde este, cine o știe, cine o cetește, cine-și bate capul, într'o epohă așa de materială, așa de egoistă, să gândească la istorie, la nație, la viitor?

Istoria noastră este în tradițiile poporului, în movilele ne-numărate ce înpestrițează întinsele noastre câmpii, în mânăstirile ce cuvioșii și vitejii noștri Domni au zidit în aducere aminte a biruințelor câștigate, în hrisoave și în urice, și în sfârșit în Hronicele Grecenilor, Popeștilor, Urecheștilor, Costineștilor și a atâtor alți bărbați, cari într'o mână țineau sabia spre apărarea patriei și întru alta condeiul spre a scrie mărețele lor fapte.

Și pre aceștia cine-i știe, cine i-a cetit, cine i-a publicat, cine le-a înălțat vre un monument. Vremea și nepăsarea compatrioților ne-au ascuns pentru totdeauna leagănul, viața, faptele, moartea lor; încă puțin și ar peri și scrierile lor, și numele lor ar rămâne sterpe și seci ca a lui Samuil dascălul, ca a lui Evstratie logofătul¹⁾ și a atâtor alți mulți cari s'au îndeletnicit cu scrierea întâmplărilor Moldaviei, a căroră le cunoaștem de abia numele, fără a ști ce au scris, ce au făcut.

Spre a păstra Românilor acest paladium, adică scrierile acestor bărbați, noi ne-am propus să publicăm o colecție a tuturor Hronicarilor Valahiei și Moldaviei. Această întreprindere însă este așa de mare, cere așa de însemnate jertfe în timp și bani, și mijloacele noastre sunt așa de mici, încât noi înșine nu putem să hotărîm epoha publicării ei. Atâta putem sigur închi-zeșlui că numai și numai să vedem ceva ajutor și îmbrăçoșare, și nici o trudă nu ne va părea prea grea, ca să punem în lucrare îndatorirea ce luăm asupra-ne.

Însă fiind că alară de Letopisițe, sunt multe urice și documente vechi, nu mai puțin interesante de cât acele hronice, noi am hotărît să întocmim o colecție istorică, care să cuprindă numai scrieri și acte vechi, ce ar putea desluși istoria românească și starea lucrurilor trecute. Această colecție este Arhiva Românească, a căreia nu poate de cât să fie bine primită de toți acei ce își iubesc patria.

Noi ne mărginim în aceasta; urma și isprava vor dovedi

1) Miron Costin ne arată că și Samuil și Evstratie au scris letopisițe, care însă până acum nu s'au putut găsi.

folosul unei asemenea întreprinderi. Spre încheiere poftim pre toți acei ce au documente care pot răspunde scopului nostru, să le împărtășească redacției, care se va grăbi a le publica.

În înștiințarea dintâi făcută, Arhiva era să iasă de patru ori pe an. Însă mai multe greutateți împotrivindu-se aceștii măsuri, noi am schimbat modul publicației, și așa Arhiva va eși odată pe an, într'un tom de 24 coale în 8°. Cuprinsul ei cel serios se potrivește mai bine cu această prefacere.

Numărul cetitorilor colecției fiind foarte mic, noi nu țipărim decât o sută de exemplare, din care mai mult de jumătate se împart gratis. Din aceste, fieștecare se poate lămuri că interesul bănesc nu este nici de cum scopul nostru.

M. Kogălnicean.

INTRODUCERE LA ARHIVA ROMÂNEASCĂ TOM. II 1845

După mai mulți ani de interrupție, astăzi împărtășesc publicului Tomul al doilea a Arhivii Românești, începută încă la anul 1840. Socot de prisos a arăta pricinile unei asemenea întârzieri, ; ele sunt de deosebite feluri, și m'ași întinde prea departe cu povestirea lor.

Acei cari mă cunosc îmi pot sluji de chizeși că în această vreme de șase ani, de când am deschis Cantora Foiei Sătești, n'am șezut cu brațele încrucite. Pentru cei însă cărora le sunt străin, slujească de dovadă a netrândăviei mele Catalogul cărților publicate de către mine. Dacia Literară, Propășirea, Calendarele populare, fragmentele istorice din cronicile Moldaviei, Letopisițele țării fie-mi mai ales de desvinovățire, pentru că n'am făcut mult, Că am vrut, și că n'am putut, vor mărturisi-o toți acei ce-mi știu înprejurări. . . .

Depărtându-mă pe lungă vreme din țară și prin urmare silit de a părăsi ori ce ocupație și întreprindere literară, afară de colecția Letopisițelor ce se va publica până la sfârșit, și în ne-ființa mea, fie-mi ertat de a ruga pre public să primească acest de pe urmă tom a Arhivei ca o luare de ziua bună, și tot odată ca un semn de recunoștință, pentru desele dovezi de bunătate și încurajare ce mi-a dat în lunga și spinoasa mea carieră. Nu aibă însă nici o părere de rău (care rămâne însă numai a mea) pentru conținerea acestei foi. Arhiva Românească lasă o vrednică clironoamă a soliei sale în Magazinul istoric pentru Dacia.

M. Kogălnicean.

Iași, 14 Dechemvrie 1845.

*Inchinăm acest volum
memoriei lui Ioan Roată.*

O SCRISOARE DESPRE IOAN ROATĂ

1880 Ianuar 24.
Focșani.

Cu respect vă salut

C. C. Mihalache ¹⁾,

Moșu Ioan Roată vechiul deputat din Divanul Ad-hoc a venit la mine aducându-mi o căprioară sălbatică, rugându-mă să v'o trimit D-stră din parte-i.

Mi îndeplinesc această cerere din partea vechiului reprezentant al țăranilor, care cu orice ocaziune nu vă uită că sunteți bine-făcătorul clasei lor.

Cu această ocaziune găsesc oportun a vă supune că bietul bătrân a ajuns aproape cu desăvârșire sărac. Epizotia care a fost pe la dâșii, a făcut ca bătrânul să nu mai aibă nici o vită la bătrânețe. Vă rog dacă se poate să-i faceți un ajutor de vre-o 400 franci din fondul milelor spre a-și cumpăra o pereche boi pentru comândul său și vă asigur că niciodată va fi mai bine întrebuințată o sumă pentru milă decât ajutându-se pe un om cinstit, bătrân și sărac.

Bine-voiți vă rog a primi profundul respect al devotatului

Dstră servitor

M. G. Flondor

1) Scrisoare trimisă de M. G. Flondor, prefectul județului Putna, lui M. Kogălniceanu, ministru de interne.

M. KOGĂLNICEANU LA LUNÉVILLE ¹⁾

de N. CARTOJAN

Pela jumătatea lui August 1834, Kogălniceanu, luându-și rămas bun pentru vreme îndelungată dela toți ai casei, pleacă împreună cu tatăl său spre curtea domnească. Aci întâlnește alți tovarăși de drum : beizadelele Dumitru și Grigore Sturdza, Nicolae Casu, N. Plagino, fiul lui Lupu Balș, „micul Pașcan” și un preot, „iconomu Grigore”, ²⁾, care avea îndatorirea să îngrijească de cultura religioasă a copiilor, după datina stră-bună. Dela curtea domnească mica ceată de școlari pornesc cu cai de poștă, sub călăuza lui Lincourt, directorul „pansionului dela Miroslava”, pe drumuri depărtate, în Franța — nu însă în Paris, orașul de viață sgomotoasă, ci într’un orașel patriarhal în apropiere de Nancy, Lunéville. Aci își trăia zilele bătrâneții, dând lecții la colegiul comunal, abatele Lhommée, care cu ani de zile în urmă fusese în Moldova, profesorul lui Vodă

1) Articolele pe care începem a le publica în numărul de față fac parte dintr’o monografie întinsă despre M. Kogălniceanu și epoca lui, pe care autorul începuse a o publica în *Convorbiri literare*, 1913, unde au apărut primele două capitole : *Copilăria lui Kogălniceanu* și *Kogălniceanu la Lunéville*. Am crezut util a reproduce aci acest ultim capitol, întrucât în 11 Iunie trecut, a avut loc în cadrul unei solemnități impresionante, sub patronajul universității din Nancy, a orașului Lunéville și a soc. *Alliance française* de la colegiul din Lunéville, așezarea unei plăci comemorative pentru petrecerea lui Kogălniceanu în acest colegiu.

2) Al. A. C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza, Prince régnant de Moldavie 1834—1849*. Paris, Librairie Plon, 1907, p. 333 ; N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*, II, p. 12..

Sturdza ¹⁾. Ca o pioasă recunoștință, Domnul Moldovei încredința fostului său educator, cultura și educația acestor tineri.

Cu tristețea despărțirii de lumea copilăriei, cu mirajul unei vieți nouă, care le licărea în depărtare, cu glumele bătrânului, care căuta să-și înveselească tovarășii de drum, mica colonie de școlari lasă în urma ei târgurile și satele Moldovei.

În Biblioteca Academiei Române ²⁾, se păstrează scrisorile lui Kogălniceanu către tatăl său și către surori, cari ne înfățișează, în tot coloritul arhaic al vremii, plecarea — puțin obișnuită pe atunci — a acestor tineri în streinătate, pentru studii. La Herța, ispravnicul ținutului, Serdarul Chiriac îi întovărășește cu „cazaci” până la graniță și îi conduce la vama Boian, unde micii drumeți întârzie 2 ceasuri până ce li „se milduesc hârtiile și li se numără straele” ³⁾ La Cernăuți poposesc o noapte și de acolo, „năimind cai jidovești”, iau drumul prin orașele Galiției, năpădite de Evrei, și ajung la 6 Septemvrie în Viena ⁴⁾. Aci întâlnesc pe „cocoana Smărăndița Balș”, mătușa celui mai mic dintre copii. „Aceasta — scrie Lincourt către Domn — îmbrățișând copiii, avea ochii plini de lacrimi; aproape nu putea vorbi; s'a alipit de ei și i-a condus pretutindeni”, „cu o bună voință de mamă” ⁵⁾. La 22 Septemvrie, porneau din Viena ⁶⁾ spre Franța, prin München.

Intr'o scrisoare către Domn din drumul spre Lunéville, Lincourt înștiințează că copiii sunt sănătoși și îl roagă să împărtășească această știre și doamnei Lupu Balș, „comme à la plus peureuse” ⁷⁾.

După un drum lung de 3 săptămâni, copiii ajung în seara zilei de 13 Octomvrie Lunéville, orașul favorit al nenorocitului rege polon, Stanislas Lescinski. Abatele Lhommée, în pensiunea căruia trebuiau încredințați tinerii noștri — un bătrân

1) M. Kogălniceanu, *Desrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești emanciparea Țăranilor*, „Analele Academiei, seria II, tom. XIII. p. 257.

2) Ms. nr. 1161 și 1162. Au fost publicate de d-nul P. V. Haneș în *Cronorobiri Literare*, anii XXXV, XXXVI, XXXVII și republicate într'un volum din ediția Minerva, București, 1913.

3) M. Kogălniceanu, *Scrisori*, ed. Minerva, p. 2 și 3.

4) Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, pp. 325.

5) *Ibidem*, p. 326.

6) *Idibem*, 327.

7) *Ibidem*, p. 329.

de 80 de ani ¹⁾ blând și foarte bun, dar „nici ca cum slab, pentru anii săi” ²⁾ — locuia cu o soră a lui într-o casă dela margine, Rue du Midi nr 122, „pe partea cea mai frumoasă a orașului” scrie Kogălniceanu „căci, făcând un pas, putem să fim în târg sau la câmp” ³⁾. Comunicând Domnului surprinderea pe care a avut-o, văzând oprindu-se la casa sa mica colonie de școlari — nu se aștepta decât la beizadele — abatele Lhommée ne spune că „au sosit toți cu bine, că nu au suferit pe drum nimic și că tinerii aceștia nu întâmpină nici o greutate în a se deprinde cu obiceiurile locului ⁴⁾”.

Lincourt, călăuza, pe care-l păștea moartea din urmă ⁵⁾, după o scurtă călătorie la Paris, se întoarce în Moldova, lăsând copiii în paza abatelui Lhommée. Intr-o scrisoare din 12 Noemvrie, abatele ne dă informații despre chipul cum i-a rânduit pe fiecare : „Domnul Dumitru și Grigore — beizadelele — sunt așezați într-o cameră destul de mare și destul de frumos mobilată ca să nu le displacă; preotul — avea să plece în curând, fiindcă nu se putea împăca cu copiii, din pricina caracterului său unilateral și autoritar ⁶⁾ — ocupă o alta cu d. Plagino și Balș; în sfârșit d. Mihail (Kogălniceanu) și Nicolaie Casu sunt așezați într-o a treia cameră, destul de apropiată de celelalte două” ⁷⁾. În ce privește l. franceză, mulțămită stăruințelor lui Cuénim — scrie Kogălniceanu — ar fi putut să fie în clasa retoricii ⁸⁾.

Peste 2 săptămâni, la 27 Octomvrie, încep școala ⁹⁾. Kogălniceanu și fiii Domnului sunt înscriși în „școala crăească” sau „collegium”, „în clasul al treilea”, din pricina dificultăților

1) M. Kogălniceanu, „Analele Academiei”, seria II, XIII, p. 257.

2) M. Kogălniceanu, *Scrisori*, publicate de P. V. Haneș, ed. Minerva, p. 43.

3) *Ibidem* p. 44.

4) Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 333.

5) Moare în primăvara anului următor, la 23 Aprilie, 1835. Vezi scrisoarea lui M. Sturdza către copiii lui, din 2 Maiu, 1835, în Alex. A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 357.

6) V. scrisoarea lui Kogălniceanu, din 22 Oct., 1934, în *ms. no. 1161, Bibl. Acad. Rom.* Cf. scrisoarea lui Lincourt către Vodă Sturdza, în Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 330.

7) Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.*, p. 333.

8) Ms. 1161 f. 50.

9) A. Sturdza, *op. cit.* p. 333.

pe care le întâmpinau cu limba latină. „Când am ajuns la Lunéville — lămurește Kogălniceanu pe tatăl său mai târziu — nu știam nici ca cum latinește, dar cum eram mare ca să intru cu copiii de zăce ani în... unde să începe această limbă, am fost silit ca să saiu cinci clasuri, încât am început în clasul domnului abate, unde să învață prosodia latinească, Kikero, Omir și scriitorii cei mai grei latini și greci”.

Abatele Lhommée, care predă la colegiu retorica, limba și literatura latină, ne dă următoarele prețioase lămuriri despre stăruința școlarilor săi : „D. Dumitru, pe cât se pare, întâmpină mai multe greutăți de cât cei alți doi, d. Grigore cu caracterul său vioiu și aprins și d. Mihail (Kogălniceanu) cu buna sa voință vor putea face progrese” ¹⁾. Cel mai sânguitor se dovedește a fi Kogălniceanu, deși suferia de ochi și de piept și începuse pentru aceasta o cură cu lapte de capră ²⁾. La 18 Aprilie, după examenul de primăvară, trimete tatălui testimoniile silinței sale — pe care dorește să le vadă și moșul Iancu, ca să știe că se silește : — „premiul întâiu în limba nemțească, accesitul, adecă premiula patrulea în l. franceză, grecească și latinească” ³⁾.

În manuscriptul cu nr. 1161, din Biblioteca Academiei Române (f. 86), ni se păstrează și un certificat de notele lui Kogălniceanu, „elev extern”, în trimestrul al treilea, liberat de colegiul din Lunéville, cu următoarele mențiuni : „classe de 3 ; Professeur, M. Lhommée ; élèves : 15. Conduite : bonne ; application : satisfaisante ; leçons : sues ; devoirs de classe : soignés. Place du 3-me trimestre en : *Histoire et géographie* : 1, 1, grec : 1, 1, allemand : 2, 1, 2, 2, 2, sur onze élèves ; narations : 4, 5 ; mathématiques : 4 ; vers latins : 3, 3, version latine : 6, 8, 3 ; thèmes : 6, 10, 10 ; leçon : 9, 10, 3, dessin très bien ⁴⁾.

Mulțumit de sânguința la învățăături a lui Kogălniceanu — care de altfel, în vârstă de 17 ani, conform cap. III din regulamentul organic, fusese primit în rândurile oștirei moldovene cu fratele său Alecu, încă din 29 Iulie 1834 ⁵⁾ — Vodă Sturdza

1) Alexandre A. C. Sturdza, *op. cit.* p. 333.

2) Ms. 1161.

3) M. Kogălniceanu, *Scrisori*, ed. Hanes, Minerva p. 62—63.

4) N. Cartoian, *Convorbiri Literare*, 1913 f. 716. Reprodus apoi în facsmile de Haneș în M. Kogălniceanu. *Scrisori*, 1934—1849.

5) Ms. no. 1171, f. 41, din Biblioteca Academiei Române.

îl înaintează în Iulie, 1835, la gradul de cornet ¹⁾). Intr'o scrisoare din 1/13 Iulie, el cere surorilor modelul uniforme, deși într'o altă scrisoare către tatăl său mărturisise, că uniformă n'o poate purta în Lunéville, pentru că l-or „râde toți", de oarece seamănă cu cea rusească și aci „Rușii îs urâți" ²⁾). După terminarea examenului de primăvară, colonia de școlari a abatelui Lhommée, face o excursie la Nancy unde petrec sărbătorile Paștelui ³⁾).

Cu tot programul încărcat al clasei, cititorul pasionat al institutului dela Mirosława își ocupă vremea rămasă liberă cu literatura. Cu o adevărată pasiune tânărul acesta, care își instalase în camera sa un dulap de cărți ⁴⁾, își cheltuia apunamentele lunare, trimise de acasă, cu cumpărarea cărților, îmbogățindu-și biblioteca în deosebi cu literatura clasică franceză. „Am, scrie el, cu mândrie, surorilor" „până la 500 de volume cu foarte frumoase vignete și gravuri — între altele : operele lui Corneille, Racine, Buffon, Voltaire, Chateaubriand, *Bibliothèque des voyages* în 50 de volume, Walter Scott, la Harpe". „Când mă voi întoarce în Moldova — adaogă el cu oarecare duioșie — vom avea cu ce petrece în chip plăcut, la gura sobii, lungile seri de iarnă" ⁵⁾). Cu neastâmpărata sa curiozitate, Kogălniceanu nu se mulțumește numai cu literatura clasică a vremurilor trecute, ci, abia sosit în Franța, el vrea să cunoască de aproape firele vieții politice și literare ale vremii și ale țării, *actualitatea*. E abonat la cele mai multe, sau citește, împrumutând dela alții : *Revue des deux Mondes*, la *Revue de Paris*, la *Revue maritime*, le *Protée*, *Journal des modes*, le *Voleur*, la *Gazette de France*, *L'Estafette*, le *Mercure de France*, la *Carricature* ⁶⁾). Il surprinde libertatea cu care ziarele politice de opoziție atacau înversunat guvernul lui Ludovic Filip : „Aici — scrie el tatălui — tot îi slobod ; fiește om îi crai, și poate să vorbască și să scrie orice îi va plăcea, fără ca să fie oprit" ⁷⁾).

1) V. *Albina Românească*, 1835, 2 Iunie.

2) *Scrisori* ed. Haneș, Minerva, p. 56, 1 Ian./20 Dec. 1834.

3) *Ibidem*, p. 62 ; scrisoarea din 18/6 Aprilie.

4) *Ibidem* p. 29.

5) *Ibidem* p. 29 și scrisoarea din 10 Maiu. Ed. Haneș-Minerva, p. 33.

6) M. Kogălniceanu, *Scrisori* ed. P. V. Haneș, Minerva, p. 31 ; scrisoarea către surori din 18/6 Aprilie 1831.

7) *Ibidem*, p. 45 ; scrisoarea din 22 Oct. 1834.

Cu interesul lui Kogălniceanu pentru ziarele opoziției nu se împăca însă bătrânul abate, care avea foarte multă considerație pentru stăpânire, dar care avea, după cum ne încredințează Kogălniceanu, „un haractir prea slab ca să fie ascultat” ¹⁾. În special nu putea suferi abonamentul îndărătnicului tânăr la ziarul *Carricature* ²⁾, în care vestiții caricaturiști republicani Philippon și Daumier, cu un desen fără greș și cu o vervă incisivă, biciuiau ipocrizia stăpânirii lui Ludovic Filip — *la poire* ³⁾. „Ce o să zică domnul suprefect — se văita bietul bătrân — când o afla că primesc în casa mea această abominabilă foaie?” ⁴⁾.

Vieața aceasta între străini și depărtarea de țară îi deșteaptă în suflet nostalgia după lumea copilăriei. Cu multă duiosie scrie el răvașe franțuzești surorilor, lui „Monsiu Cuénim” și „Madame Wimer”, guvernanta surorilor; „în moldoveneste”, cum fiseruse la plecare, tatălui, moșului Iancu, verilor Cotin și Gheorghită. ⁵⁾ Dintre foștii conșcolari dela Miroslava e în corespondență cu Vasile Alecsandri ⁶⁾, care pe vremea aceea se afla și el la Paris, sub paza lui Furnarachi, pregătindu-se pentru bacalaureat și cu Mateiu Millo ⁷⁾, care își urma mai departe studiile în institutul Cuénim și care ședea în casa Spătarului Scarlat Crupensky, aproape de casa agăi Ilie Kogălniceanu.

Prin toți el cere informații despre cele ce se petrec în Iașii copilăriei sale, despre mișcarea politică și culturală din Moldova. Cere surorilor să-i copieze și să-i trimeată articolele din istoria Moldovei, poeziile cari se publicau în Albina lui Asachi ⁸⁾,

1) *Ibidem* p. 64; scrisoarea din 27 Aprilie 1835.

2) *Ms. cu no. 1175* din Bibl. Acad. Rom., f. 221 v.

3) Una din cele mai celebre caricaturi ale lui Philippon, directorul ziarului *Carricature*, așa numita *Les poires*, prefăcea capul lui Ludovic Filip — căruia cărlionții părului încrețit și proeminența fălcilor îi dădeau o înfățișare aproape triumfiulară — într-o pară. „*Les poires*” a fost pusă în vânzare pentru a se achita amenda de 6.000 fr. impusă ziarului caricaturist „*Charivari*”.

4) *Ms. cu no. 1175* f. 221 v. din Biblioteca Academiei Române.

5) *Convorbiri Literare*, XXXV, p. 802, 807.

6) Scrisoarea lui Alecsandri: Vasile Porojan în Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*.

7) *Ibidem*, p. 61; scrisoarea din 16/28 Martie, 1835. Roagă pe tatăl său să adauge în plicul său „cărțile” pe care i le va trimite Millo: „Mă rog ai bună-tatea aceasta, căci mi-l adevărat prieten, care mă iubește foarte mult”.

8) *Ibidem*, p. 31; scrisoarea din 18/6 Aprilie.

„dansuri moldovenești” pe note „Kracovianca, Serbasca”¹⁾; alte ori le cere deslușiri despre o piesă jucată de elevii societății filarmonice din București ²⁾, despre o alta tradusă de Negruți, despre declararea Galașilor ca port liber ³⁾; tatălui îi cere lămuriri despre un escadron și un batalion de oșteni, despre „Academia de nobili” ce urma să se înființeze în „casăle Cazimiroaei”, despre profesorii cari vor fi acolo ⁴⁾; îl roagă să întrebe pe Aga Asachi unde se vând la Paris cadrurile moldovenești — văzuse acasă pe un cadru că s’ar fi vânzând și la Paris, la „Madam Martin”, dar nu știe strada și numărul ⁵⁾.

Intr’un rând, citește în gazetele franceze că Moldova și Valahia au fost recunoscute de Anglia și de Austria ca neatâr-nate și că Moldova nu va mai plăti bir Turciei : „Foarte mult m’am bucurat de aceasta, căci dacă așa este, atunci vom fi și noi un norod slobod și ocărmuiți de Domnii noștri, neavând a pleca capul sub jugul Turcului”. ⁶⁾ „Franța — scrie el într’alt rând surorilor — e o țară frumoasă, bogată, civilizată, puternică ; dar, cum nu sunt Francez, prefer patria mea. Nu voiu schimba săraca Moldovă pentru cel dintâiu tron din lume. M’am născut Moldovean și voiu să mor Moldovean. Incolo, dacă aș fi cunoscut aci persoane, dacă aș fi avut rude sau prieteni, ași fi putut încă să trăiesc bucuros în tot timpul exilului meu ; depărtat cu 600 leghi de țara mea, e de nesuferit. Aștept cu mare nerăbdare clipa când mă voiu întoarce în țară” ⁷⁾. Iubirea de neam și de țară a străbunului cronicar renăștea astfel în sufletul micului strănepot ! Ii mijia în suflet planul unei mari istorii a țării sale și în acest scop inimosul școlar își luase în lădița de drum, la plecarea din țară, manuscriptele vechilor cronici ⁸⁾. Cerând surorilor să-i trimeată cartea lui „Dicio Sân Mărtin” (Petru Maior), *Despre începutul Românilor în Dacia*, pe care o uitase la plecare în biblioteca din odăița sa, el adaogă : această carte îmi este foarte trebuincioasă, întrucât *îmi propun să scriu, când voiu avea vreme,*

1) *Ibidem*, p. 39 ; scrisoarea din 1/13 Iulie.

2) *Ibidem*, p. 34 ; scrisoarea din 13/25 Maiu.

3) *Ibidem*, p. 30 ; scrisoarea din 18/6 April.

4) *Ibidem*, p. 59 ; scrisoarea din 27 Ianuarie.

5) *Ibidem*, p. 51 ; scrisoarea din 23 Noemvrie/7 Dechemvrie.

6) *Ibidem* p. 63 ; scrisoarea din 18/6 April, 1835.

7) *Ibidem*, p. 38 ; scrisoarea din 1/13 Iulie.

8) *Ms. 1164* din Biblioteca Academiei Rom. f. 7.

istoria Moldovei ¹⁾). Dar până să se plămădească în sufletul său din povestirile cronicarilor și din lămuririle scriitorilor străini, istoria Moldovei, tânărul, venit în Franța pentru învățături, își dă toată silința să-și întregască cultura umanistică și aștepta cu nerăbdare să treacă cei trei ani, sortiți la Lunéville, pentruca să poată urma apoi „cursul legilor” la Paris. În așteptare, ruga pe tatăl său ca, dacă spătarul Alecsandri va veni cu adevărat, în Franța, să stăruască pe lângă dânsul să-l ia și pe el la Paris, căci, scrie el „mult aș dori ca să văd și eu acest oraș minunea minunilor” ²⁾).

Dar această zi mult așteptată n'a mai sosit. Soarta hotărîse într'altfel viitorul lor. Intr'o bună dimineată — ne spune Kogălniceanu într'o schiță autobiografică ³⁾ — un ziar francez publică senzaționala știre că Domnul Moldovei a trimes la studii în Franța pe fiii săi împreună cu 200 de tineri moldoveni. Știrea trece fără control din ziar în ziar și e însoțită de comentarii elogioase la adresa Principelui, care s'ar fi străduit astfel să transplanteze cultura franceză la gurile Dunării. Care a fost ziarul care a născocit această veste, nu am putut afla, ne având la îndemână colecția ziarelor franceze din această vreme, dar dintr'o scrisoare a lui Kogălniceanu către tatăl său rezultă că sosirea lor în Franța a fost înștiințată de ziarele: *Gazette de France*, *National*, *Journal des villes et des campagnes*, *Journal des Débats* ⁴⁾).

Știrea aceasta senzațională a deșteptat atenția pravoslavniciei împărății protectoare asupra primejdiei pe care o aducea afluența tinerimei moldovene în școlile Franței, cui-barul ideilor revoluționare și atunci, Vodă Sturdza, după *dispozițiile cabinetului imperial* — cum mărturisește el însuși — se vede nevoit să-și retragă copiii din Franța, spre a-i trimite în Germania.

1) *Scrisori*, ed. Haneș, Minerva, p. 26.

2) *Ibidem*, p. 65; scrisoarea din 6/18 Iunie 1935.

3) *Ms. nr. 1175, f. 221, r.* din Bibl. Acad. Rom. Această autobiografie se va publica într'un nr. viitor

4) *Scrisori*, ed. Haneș, Minerva, p. 60: scrisoarea din 7.19 Februarie, 1835.

II. M. KOGĂLNICEANU LA BERLIN

de N. CARTOJAN

La 9 August 1835, sosea din Moldova profesorul Tissot, care aducea la cunoștința micii colonii românești că, din porunca Domnului M. Sturdza, trebuiau să porceadă numai decât din Lunéville. Copiii își fac în grabă bagajele, Kogălniceanu își expediază o mare parte din cărți în țară și a doua zi pornesc cu diligența, fără să li se spună precis încotro. Trecând prin Strasburg, Karlsruhe, Heidelberg, cu vechile ruine ale palatului palatinilor, Frankfurt am Mein, Lipsca, copiii ajung după un drum de 10 zile la Berlin, unde sunt instalați într-o casă particulară. Intr-o schiță autobiografică inedită, scrisă în limba franceză, Kogălniceanu a notat primele impresii pe care le-a căpătat în capitala Prusiei. Era în ziua de 21 August, aniversarea regelui Frederick Wilhelm III. Orașul întreg era în plină revoltă, fiindcă poliția interzisese prăznuirea aniversării cu focuri de artificii. Din toate străzile, valurile mulțimei se revărsau pe „Unter den Linden”. Copleșite de furia poporului, sentinelele sunt nevoite să se dea în lături; cordoanele de soldați se retrag, și abia după 3 zile, garnizoana orașului isbutește să potolească furia poporului și să-l silească a reîntra în marginile datoriei¹⁾. Acest episod, este caracteristic pentru atmosfera în care avea să-și desăvârșească educația. El ne arată, cât de puțin prinde uneori diplomația din viața care se sbate în straturile adânci ale unui popor și cât de mult pătrunseseră în Germania ideile democratice și liberale, de care se temea guvernul autocrat și reacționar al Rusiei țariste, când ceruse strămutarea copiilor din Franța. •

1) Ms. no. 1175 din Biblioteca Academiei Române f. 222 r.

În Berlin, copiii sunt puși sub protecțiunea consilierului intim regal doctor Hufeland. Fiica lui, Elisabeta, era măritată cu Alexandru Sturdza din Basarabia, consilier privat al Țarului și vărul Domnitorului Mihaiu Sturdza. Doctorul Hufeland, un bătrân de 73 de ani, socrul lui Alexandru Sturdza, era pe atunci un om celebru. Trăise în cercul lui Goethe, Schiller și al prietenilor lor și, după ce petrecuse câțiva ani ca profesor la universitatea din Jēna, fusese chemat în 1800, ca medic personal al regelui Prusiei și protomedic la Charité. Din 1810 era profesor de patologie specială și terapie la Universitatea din Berlin și consilier intim al regelui Prusiei. Era cunoscut în lumea științifică a vremii, mai ales prin *Macrobiotica* sa, o carte de „reguli privitoare la precauțiunile igienice și medicale, cari pot prelungi viața”, carte tradusă în multe limbi. Prin stăruințele doctorului Hufeland, copiii, după ce stătură într-o locuință provizorie, sunt așezați în casa pastorului Souchon, parohul bisericii reformate Louisenstadt ¹⁾ a coloniei franceze. Locuința se află în inima Berlinului pe Monbijouplatz nr. 10.

Abia sosit din Franța cu viața ei veselă, vioaie și spirituală, Germania cu viața ei de familie liniștită, severă și patriarhală nu l-a atras ușor pe Kogălniceanu. Întâlnește pretutindeni un ton flegmatic și ceremonios. Domnișoarele cu care face cunoștință în familiile în care intră sunt urâte și nu-i vorbesc decât cu nu și da, și când să lege conversația, o rup la fugă. Atunci începe canonul. Mamele îl așează la masă între ele, și el e obligat să răspundă la toată conversația lor, care n'are altă temă decât verzele, cartofii, pisicile și cățelii. „C'est terrible” încheie Kogălniceanu scrisoarea către surori²⁾. Miercurea sunt poștiți la ceaiu la familia Hufeland,, dar nici cum nu ne înglindisim — adaugă într-o altă scrisoare către tatăl — pentrucă sânt numai vr'o cinci șasă persoane bătrâne, care vorbesc de anatomie, de doftorie, lucruri care noi nu înțălegem” ³⁾. Dar cu cât intră mai mult în intimitățile vieții, cu atât Kogălniceanu știe să desprindă de sub aparențele flegmatice, partea serioasă și simpatică a vieții sociale germane, din acele vremuri. Astfel când surorile din Iași își arată temerea asupra vieții austere la care era condamnat în casa unui pastor fratele lor, el se grăbește

1) Dr. C. Amzăr, *Kogălniceanu la Berlin, câteva date noi din vremea studiilor în Cercetări literare...* publicate de N. Cartoian, III, București, 1939 p. 297.

2) M. Kogălniceanu *Scrisori*, ed. Haneș Minerva p. 144.

3) *ibidem*, p. 81, scrisoarea din 26 Februarie, 1936.

să le risipească teama „Nu gândiți că pastorii protestanți sunt ca preoții catolici. Aceștia sunt îngăduitori, se duc la spectacole, la baluri și nu sunt de loc ipocriți¹⁾. Intr'o altă scrisoare către surori recunoaște că societatea familiei Hufeland este aleasă și compusă pe de-antregul din persoane recomandabile prin meritul și nașterea lor. În Germania — adaugă mai departe — ești mai liniștit, instrucția e mai profundă, moravurile sunt mai nevinovate și obiceiurile mai patriarhale”²⁾.

De altfel bătrânii în mijlocul cărora trăiau școlarii aceștia, cu simpatia lor caldă pentru tinerețea sburdnică, caută să le înveselească viața de muncă, procurându-le și ore de distracție. Seara, după ce programul de studii este încheiat, sunt trimise cu pedagogul dela 6—7 la „ghimnazium, adică — explică Kogălniceanu — o sală în care se învață a sări, a se sui pe frânghii, a trage armile, a să sui pe copaci. Aceste lupte, spune el mai departe, ne dau multă putere și sînt foarte folositoare pentru pieptul meu”³⁾ ! Miercurea dela 5—7, Vinerea dela 6—7 și Duminica după masă au ore de călărie⁴⁾.

La început odată pe săptămână, mai târziu de 2 ori, copiii sunt trimise cu pedagogul, dr. Brennecke, la teatru și, după recomandăția doamnei Hufeland, seara după studii, se duc să ia lecții de dans într'o familie distinsă, unde veneau fete din societatea înaltă și unde, mărturisește Kogălniceanu în scrisorile către surori, petrec foarte bine, dansând de la 7—10 valsuri, după moda germană, „care sunt foarte plăcute” mai ales „radova”.

Dar în afară de orele destinate distracției, pedagogul dr. Brennecke, de care dealtfel Kogălniceanu se plîngea tatului său că „nici de cum nu-i lăsa să iasă din casă”, supraveghia de aproape împlinirea planului de studii, schițat de Vodă Sturdza. După acest plan, copiii trebuiau să capete „pe lângă folosința câtorva limbi vii și cunoștințele fundamentale necesare pentru a fi în stare să facă mai târziu în chip rodnic cursuri sistematice de drept și economie politică”⁵⁾. Munca era aprigă. Orariul de studii, trimis de Kogălniceanu tatălui său, ne arată că pregătirea lecțiilor se făcea de vreme. Cursurile începeau la ora 8 și durau până la

1) P. V. Haneș *op. cit.* p. 164.

2) *Ibidem* p. 141.

3) P. V. Haneș, *op. cit.* p. 75.

4) *Ibidem*, pag. 75, p. 82 ; v. și programul pag. 85.

5) Ms. nr. 1164 din Bibl. Academiei Rom. p. 22.

ora 2 când erau întrerupte pentru a fi continuate după masă dela ora 5 până la ora 7. Învăţau pe lângă limbile clasice : greacă şi latină ; dintre limbile vii : germana, franceza, engleza şi italiana ; apoi : aritmetică, geometrie, istorie şi drept (legile) şi câteva dexterităţi : pictura „zugrăvitul” şi piano „clavirul” ¹⁾. Profesorii, între care întâlnim pe profesorul universitar Dr. Beauschen, veneau acasă să predea lecţiile. Guvernorul, dr. Brennecke, care ţinea un ziar în care nota în fiecare seară, „cu cea mai mare sinceritate, tot ceea ce copii făcuseră în cursul zilei, ne dă într’o scrisoare, inedită până acum, către Vodă Sturdza, din 10 Ianuarie 1836, ştiri interesante asupra şcolarilor încredinţaţi lui. Beizadeaua Dumitru fusese bolnav în cursul lunii Decembrie şi îşi petrecuse vremea citind romane franţuzeşti. „Beizadeaua Grigore sânguitor, dar îndărătnic la compoziţie, plăcea pretutindeni unde intra, dar strica adesea impresia prin manierele puţin brusce şi soldăţeşti pe care le-a contractat, după cum mărturisea singur, parte în Franţa, parte prin legăturile cu ofiţerii moldoveni, ce erau de gardă la palatul princiar“. Alexandru Vogoride, care dovedea un zel neobosit pentru matematici, avea un caracter destul de blând, dar câteodată îşi eşa cu totul din firea lui. „În ce priveşte pe d-nul Mihail (Kogălniceanu) adaugă Brennecke conduita sa a fost exemplară, şi cu totul lipsită de mustărări ; a dovedit în toate ştiinţele acelaş zel şi a fost recompensat prin excelente progrese ; a mai studiat între altele engleza şi italiana, desenează de asemeni foarte bine şi va putea în curând să cânte la pian. Compune foarte bine în franţuzeşte, mai ales asupra subiectelor de economie politică“ ²⁾.

Această preţioasă mărturie ne desvăluie aptitudinea lui Kogălniceanu către o ştiinţă — pe atunci în formaţie — care avea să-i deschidă cu vremea perspective largi în înţelegerea problemelor sociale şi politice ale timpului său. Când peste 4—5 ani, îşi va lua în Moldova misiunea de a lumina masele adânci ale poporului prin *Foaia Sătească*, *Calendar* şi alte opere de propagandă, Kogălniceanu, în sufletul căruia vibra încă amintirile acestor ani de studiu, va căuta să popularizeze, prin articole atrăgătoare ca formă, şi cunoştinţe de economie politică ca bunăoară : despre bani, despre paupertate ş. a.

1) P. V. Haneş, *op. cit.* p. 85.

2) Ms. nr. 1174 din Biblioteca Academiei Române f. 161—162 : scrisoarea din 10 Ianuarie, 1836.

În casa pastorului Souchon, tinerii stau un an, dela 2 Octombrie 1835 până la 25 Septembrie 1836, când sunt mutați la pastorul Jonas, discipolul marelui teolog Schleiermacher ale cărui opere le-a și editat. Pastorul Jonas, predicator și diacon la Nikolaikirche, ținea în căsătorie pe Elisabeth, fiica contelui von Schwerin¹⁾. Încă dela 23 Iunie, consilierul juridic Hufeland, nepotul doctorului, care decedase de curând, întrebasese pe soții Jonas dacă nu vor să primească în pensiune „patru tineri prinți valahi și greci”. Doamna Elisabeth Jonas, care se găsea atunci cu copiii la Putzar, moșia tatălui său, și care nutrea de mult gândul unei locuințe mai confortabile, sfătuindu-se cu tatăl său, primește propunerea. Ea pleacă repede la Berlin, închiriază o locuință frumoasă pe Neue Friedrich Strasse, 27, cu curte mare și cu grădină, angajând în același timp și personalul necesar. Curând după aceasta la 25 Septembrie, a avut loc mutarea și noua gospodărie s'a pus repede pe picioare. Tinerii au obținut pe seama lor 5 camere — una comună, probabil sală de primire. Pastorul Jonas, avea supravegherea generală și se ocupa și de latura educativă²⁾.

Alexandru Sturdza, care se afla pe vremea aceasta la Berlin, priveghea și el educația copiilor, îngrijindu-se în special de instrucția religioasă. Sub dictarea lui³⁾, Kogălniceanu a scris, în limba franceză, *Etudes historiques, chrétiennes et morales*. Manuscrisul se păstrează acum în Biblioteca Academiei Române și a fost pus sub teascul tiparului de Kogălniceanu însuși, mai târziu, în 1842. Textul a fost apoi tradus în limbile română, greacă și rusă, La 8 Martie 1837, Alexandru Sturdza, anunțând vărului său că a fost nevoit, din cauza sănătății, să încheie cursurile adăoga, cu oarecare satisfacție că „mulțumită zelului luminat al lui Jonas, și poate și slabelor mele lecțiuni, copiii au învățat mult în materie de religie”⁴⁾.

Ca și în institutul dela Miroslava, ca și în colegiul din Lunéville, Kogălniceanu nu se poate mulțumi nici în Berlin, deși

1) Dr. Amzăr în *Cercetări Literare*, III, 1939 p. 295.

2) *Ibidem* 305 autobiografia d-nei Elisabeth Jonas, născută contesă de Schwerin, publicată într'o broșură răspândită numai în cerul familiei, *Zur Erinnerung an unsern Vater Ludwig Jonas. Für Familie gedruckt, Weihnachten 1880*, Berlin.

3) M. Kogălniceanu, *Discurs rostit la jubileul de 25 de ani al Academiei*, republicat și în M. Kogălniceanu, *Opere*, ed. Scrisul Românesc p. 110.

4) Scrisoarea inedită din Postdam, 5 Martie, 1837, în *ms. 1174* din B. A. R. p. 97.

studiul este mai anevoios — cu ceeace-i puteau da profesorii săi particulari, ci el caută să-și lărgescă neconținut cultura prin lecturi particulare.

„Acum — scrie el surorilor la 6 Februarie 1836 — cumpăr cărți germane, căci se găsesc asemeni foarte bune, mai ales Schiller și Goethe”, scriitori pe care va căuta să-i popularizeze mai târziu în țara sa, prin câteva traduceri în versuri. În Arhivele Statului din Iași se păstrează o listă de cărți, cumpărate de tânărul student moldovean dela librarul B. Logier din Berlin, începând dela 10 Februarie 1836 până la 1 Decembrie 1837,¹⁾ listă care aruncă o lumină vie asupra înclinărilor sale culturale. În afară de Goethe și Schiller, găsim în această listă : operele lui Lessing, Müller, Korner, Shakespeare, tradus în limba germană. Ceeace este însă caracteristic pentru preocupările lui Kogălniceanu, ale cărui aptitudini ieșiseră în lumină de timpuriu, în institutul dela Miroslava, și care lucra în ceasurile libere la istoria neamului său, este mulțimea cărților de istorie în legătură cu poporul românesc și neamurile învecinate ca : *Herodot*, *Strabo*, *Dio Cassius*, *Sulzer's Geschichte des transalpinischen Daciens*, *Clemens <Andreas> Walachisches Wörterbuch*, *Fessler Die Geschichte der Ungarn*, *Possart : Das Fürstenthum Serbien ; etc.*

Aceleași predilecții le aflăm și într'o altă listă de cărți cumpărate din librăria B. Behr din Berlin la 1 Iulie 1837²⁾ : *Engel Geschichte der Moldau und Walachey*, *Engel, Geschichte von Serbien...* idem, *Geschichte des Ungarischen Reichs...*, *I Panonien und Bulgarien*, *Cantemir, Histoire de l'empire othoman*, *Anagnosti <M>*, *La Valachie et la Moldavie*, *<Wolff Andreas> Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, *Schuller, Argumentum linguae Valachicae*.

După 2 ani de serioasă pregătire în casă, Kogălniceanu și fiii Domnului se înscriu, după dispozițiile date de Alexandru Sturdza, la Universitate. Încă din 5 Martie 1837, Alex. Sturdza comunica vărului său, la Iași, că înainte de plecarea lui din Berlin, a propus ca tinerii să înceapă înaintea toamnei trei cursuri la universitate : unul de istorie la Profesorul Ranke, altul de geografie cu Profesorul Ritter, amândoi într'adevăr celebri, și însfârșit un curs privat de fizică experimentală cu Prof. Dove, la care

1) Comunicată de colegul Ilie Mînea : *din Arhivele Statului Iași. Dosarul nr. 1807 Tr. 1764*, op. 2013, f. 1—77. Cărțile nu fuseseră achitate.

2) Ms. nr. 1162 din *Bibl. Acad. Rom.* f. 31.

urmase el însuși lecții cu fiica sa¹). Dar pentru că beizadelele nu erau încă îndeajuns pregătite, înscrierea a întârziat până în toamnă. La 1 Noemvrie 1837, Kogălniceanu scria tatălui său : „Măine voi începe a lua matime optsprezece ceasuri pe săptămână la Universitate și zăce ceasuri acasă. La universitate voi învăța legile firești și legile romanești, istoria și gheografia, iar acasă voi învăța latinește, grecește, filosofia și matematica 2)”. De curând, d-nul D. C. Amzăr a descoperit actele înscrierii lui Kogălniceanu la Universitatea din Berlin, din care reese că el s'a înscris ca pregătit în particular la 27 Octomvrie 1837 și că a urmat în semestrul de iarnă, următoarele prelegeri : *Institutiones* cu Dr. Klenze, *Naturrecht* cu Gans, *Neuere Geschichte* cu Ranke.

Se mai constată după foaia de înscriere că urma — fără să fi achitat taxe — poate la vre-un docent — încă la un curs despre Goethe și la un altul despre „*Neue Gesetzgebung*”. Un altul despre „*Etnographie*” este șters.

La sfârșitul lui Februarie (20 și 21), profesorii semnavu cu următoarele calificative : Klenze—*sehr fleissig* ; Gans—*sehr fleissig* ; Ranke pusese tot : *sehr fleissig*, dar pe urmă a revenit și a șters pe „*sehr*”. În împrejurări pe care le vom vedea într'un articol viitor, Kogălniceanu a trebuit să întrerupă studiile în primăvară. Protocolul încheiat de Rectoratul Universității cu prilejul retragerii poartă data de 31 Martie 1838³).

În dezvoltarea personalității lui Kogălniceanu, în afară de universitate cu mediul ei studentesc, de lecturile personale, de lecțiile luate acasă cu profesorii particulari, au mai avut un rol însemnat și familiile în mijlocul cărora a fost găzduit, cu mediul social pe care i l-au oferit și în care se resfrângeau curentele literare și preocupările politice ale vremii. În casa pastorului Souchon, parohul coloniei franceze, unde petrece un an de zile, dela 2 Octomvrie 1835 până la 25 Septemvrie 1836, Kogălniceanu are prilejul să fie introdus în sânul coloniei și să fie invitat la agapele pe care membrii comunității le organizau în fiecare an „pentru a comemora amintirea Franței glorioase și a marelui Elector de Brandem-

1) Scrisoarea e din Postdam, inedită, în Ms. no. 1174 din Biblioteca Academiei Române, f. 9 v.

2) P. V. Haneș, *Scrisori* p. 127.

3) D. C. Amzăr, *Kogălniceanu la Berlin, câteva date noi din vremea studiilor în Cercetări literare publicate de N. Carlojan, III, București, 1939, p. 311—316.*

burg, care a dat străbunilor lor un adăpost generos și o nouă patrie". În casa pastorului Jonas, se strângea „societatea cea mai aleasă și din nobleță și din burghezime, care de pe atunci luase un loc însemnat în Germania, puindu-se în fruntea ideilor naționale și a reformelor sociale răspândite în toată Germania»¹⁾. Prin camaradul său de universitate, fiul istoricului Kohlrausch, Kogălniceanu este introdus în saloanele prințului de Hanovra, mai târziu regele George VI, un nenorocit rege orb, și aci are prilejul să întâlnească într'un rând chiar pe fiii regelui francez Ludovic.

În sfârșit legăturile care unesc în Germania profesori de studenți îi deschid saloanele profesorului de universitate Savigny, «unul din membrii cei mai distinși ai coloniei franceze din Berlin», în saloanele căruia Kogălniceanu are norocul să facă cunoștința marelui om de știință Alexandru Humboldt²⁾. Prin dispoziția veselă și prin inteligența sa vie, prin mulțimea cunoștințelor, prin fizionomia distinctă a tipului său brun în lumea aceea blondă a saloanelor germane, prin melodiile orientale pe care știa să le cânte la pian, tânărul Kogălniceanu „der schwarze Grieche”³⁾ — cum i se zicea — era pretutindeni o figură simpatcă. „Domnul Kogălniceanu — mărturisește dr. Brennecke într'o scrisoare către Vodă Sturdza — este considerat și iubit de toate persoanele, care îl cunosc și cu care l-am pus în legătură”⁴⁾.

În mediul universitar ca și în saloanele alese în care intra, în contact cu atâtea personalități de seamă, Kogălniceanu, cu firea lui iscoditoare, are prilejul nu numai de a-și lărgi temelia culturii cu idei de interes general omenesc, ci și de a intra în actualitatea vieții germane și de a pătrunde în miezul problemelor literare sociale și politice ale vremii. În spațiul de timp pe care el îl petrece la Berlin, două curente se încrucișau în cultura germană: curentul romantic care apunea măreț ca un frumos amurg de vară și curentul cunoscut sub numele de „das junge Deutschland”, care răsăria dătător de o viață nouă.

Romantismul se ivise, în frământările pentru apărarea patriei germane împotriva războaelor napoleoniene, din năzuința de a valorifica în artă, literatură și știință tot ceea ce este naționa-

1) Cf. Discursul rostit la jubileul de 25 de ani al Academiei, de Kogălniceanu, reeditat în colecția „Clasicii român comentati”, ed. II, p. 118.

2) *ibidem*. p. 120.

3) *ibidem* p. 120.

4) Ms. nr. 1174 din Biblioteca Academiei Române, f. 162 v. Scrisoare inedită din 10 Ianuarie, 1836.

litate germană. În această atmosferă găsiseră romanticii tărâmul prielnic pentru idealul lor de artă cu preamărirea trecutului, cu întoarcerea spre evul mediu german și spre creațiile literare ale maselor populare. Ei au deschis pentru cultura germană comora legendelor medievale și a poveștilor cavalești, a basmelor și a cântecelor populare. Kogălniceanu, care încă din copilărie, sub înrăurirea primului său dascăl, călugărul maramureșan Vida, căuta cu pietate în cronicile vremurilor de mărire apusă și care din depărtare cerea mereu surorilor : *Alexandria*, *Arghir* și *Elena*, colecția de cântece populare moldovenești a polonului Roczinski, *Moartea lui Grigore Ghica*, și alte producții populare, găsește, în mediul literar romantic al Berlinului, tărâmul prielnic pentru dezvoltarea personalității sale cu curiozitatea și simpatia deschisă pentru trecutul neamului și pentru fondul etic și creațiile poetice populare.

Curentul Germaniei tinere începuse prin anii 1830 ca o reacțiune împotriva romantismului întrucât, prin preamărirea trecutului cu preponderența nobilimii și a bisericii, romantismul servise în mod indirect tendințele guvernelor autocrate de a înăbuși năzuințele spre libertate ale claselor oprimate. Generația, care se ridică prin 1830, după căderea lui Napoleon, luase iarăși drumul spre Parisul monumentelor de artă, al ceneclurilor literare, al baricadelor și luptelor de stradă pentru libertățile civice, de unde aduceau un ideal nou de artă cu tendințe politice : lupta pentru libertate și egalitate socială. Acest curent nou pătrunsese și în universități și principalul său reprezentant în universitatea din Berlin era Gans, profesorul de drept natural al lui Kogălniceanu. Gans, prietenul intim al lui Hegel și protagonistul lui Savigny, petrecuse între anii 1830—1835 la Paris, unde fusese introdus în saloanele doamnei de Récamier și intrase în legături cu fruntașii partidului liberal. Câștigat la ideile revoluției franceze, el începe, la întoarcerea în Germania, o serie de prelegeri la universitatea din Berlin asupra progresului spiritului omenesc în ultimii 50 de ani. Verva caldă și colorată, argumentarea lui strânsă, adunase atâția auditori din toate colțurile Germaniei, încât a trebuit să se dărâme un perete pentru a-i lărgi sala de cursuri. Gans a murit însă tânăr, curând după plecarea lui Kogălniceanu, în Maiu 1838, lovit de un atac de apoplexie, dar la înmormântarea lui a luat parte întreg Berlinul ¹⁾. Amin-

1) Ms. nr. 1174 din Biblioteca Academiei Române, f. 192 și urm. Scrisoarea inedită a lui Tissot către M. Sturdza din 10 Maiu, 1838.

tirea lecțiilor lui Gans a avut un adânc ecou în sufletul lui Kogălniceanu.

„Gans — mărturisește el, după 9 ani într'un articol destinat unui ziar francez — care depe înălțimea catedrei sale, avusese curajul să spună unui public de studenți și funcționari prusieni : Domnilor, *revoluția franceză era o necesitate*, Gans făcu pentru mine ceea ce ar fi putut face în Franța marele învățământ din *Collège de France*; el desvoltă în inima mea acele idei de libertate, acea credință înflăcărată, credință într'un viitor mai bun care a făcut forța și mântuirea mea în toate persecuțiile mele”¹⁾.

Până târziu în amurgul vieții, când vorbea în calitate de Președinte al Academiei Române la o ședință solemnă, înaintea regelui Carol I, Kogălniceanu, aruncându-și privirea spre zările tinereții trecute, găsia cuvinte ce vibrau de emoție pentru amintirea profesorului său „care era de o elocvență atât de mare, de un liberalism în idei atât de larg...”. Ideile democratice și liberale din acest mediu universitar au un puternic răsunet în sufletul tânăr, generos și entuziast al lui Kogălniceanu, care aducea din lumea copilăriei sale cu totul alte perspective de viață. În scrisorile către surori din timpul acestor ani de studiu, găsim, printre mărunțișurile vieții de toate zilele, accente din care se vede noul orizont de viață pe care i-l deschisese contactul cu civilizația apusană :

„Astăzi toate aceste distincții, toate aceste himere, toate aceste aristocrații au dispărut. Meritul e adevărata distincție. Nașterea nu e nimic; e un dar care e foarte rău în anumite împrejurări”²⁾.

„Scumpa mea soră, când amețea și nebunia pune stăpânire pe un popor care pretinde că vrea să se civilizeze, caricaturizând alte nații mai civilizate, nu numai că n'are stabilitate³⁾, dar face și alte lucruri cu mult mai grave. Adevărata civilizație constă în iubirea patriei și a aproapelui, în respectul legilor, în *desființarea sclaviei*, care dăinuiește încă în țara noastră, spre rușinea noastră, în *egalitatea* persoanelor, fără deosebire de rang și de naștere și nu în a călări pentru beneficiul unui micalit și a unui saltimbanc; rușine Moldovenilor, care se desonorează astfel în ochii Europei”⁴⁾.

1) Ms. nr. 1175 din Biblioteca Academiei Române, f. 222 r. și v.

2) Scrisoare din 8 Decembrie 1935 apud P. V. Haneș, *M. Kogălniceanu. Scrisori* p. 148.

3) În text cuvântul : voltige.

4) Scrisoarea din 1 Februarie 1937 apud Haneș p. 170—171.

Un episod însemnat din timpul petrecerii lui Kogălniceanu în Germania, care a contribuit la dezvoltarea cugetării lui politice, au fost legăturile cu familia contelui de Schwerin, tatăl doamnei Jonas și cu cunoscutul romancier istoric Alexis Wilibald.

În vara anului 1836, Kogălniceanu, care suferea și aici de ochi și de piept, după o cură cu „burcut”¹⁾ este sfătuit de doctorul Hufeland să plece la mare.

Doctorii indicaseră la început stațiunea Dobberan, pe marea Baltică în Pomerania; dar s'a renunțat la ea, alegându-se o altă mai la apus, Swinemünde „fiindcă — explică Kogălniceanu tatălui său — vântul de la miază noapte îi oprit prin ostrovul Rügen, care are munți”²⁾.

Plecă la Swinemünde la 15/3 August, împreună cu dascălul său de legi domnul „Beoșen”, (Beauchen) „prieten a domnului Hufeland” și petrece acolo 1 lună de zile până la 12/1 Septembrie³⁾.

În vara anului următor, Kogălniceanu își continuă cura tot la Swinemünde unde petrece cu conșcolarii săi: „beizăde Grigore și Vogoride”, sub supravegherea pastorului Jonas de la 21/9 Iulie până la 3/15 August⁴⁾. În aceste împrejurări, Kogălniceanu are prilejul să facă cunoștința romancierului Wilibald Alexis.

Cu Wilibald Alexis, — care-l luă „în strânsă amicitie” ne spune el însuși — am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, pădurile misterioase ale vechii zeități vende Hertha și cetatea de pământ Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seamănă mult cu cetățile noastre de pământ, movila Răbiei, Cetatea dela Adjud și atâtea altele. Wilibald Alexis, în plimbările noastre, mă iniția la marea lucrare ce se opera pe atunci în Germania, atât în privința unității politice, cât și în privința aspirațiilor și eforturilor burghezimii de a intra în viața politică, care până atunci aparținea mai cu deosebire nobilimii.

El mai întâiu îmi da amănunțimi asupra marelui reforme care se făcuse în Prusia, adică emanciparea și improprietărirea țăranilor prusieni, operată în timpul Regelui Frederic Wilhelm III (1797—1840) de către marii săi miniștri Stein și Har-

1) Scrisoarea din 8 Iulie, 1836 apud Haneș, *op. cit.* p. 90.

2) Scrisoarea din 9 August, 1836, Haneș, *op. cit.* p. 93.

3) Haneș, *op. cit.* p. 95.

4) *ibidem*, p. 114.

denberg (1750—1822). Pastorul Jonas completă învățătura mea în privința marelui reforme. . .”¹⁾.

Văzând interesul tânărului pentru aceste probleme politice, pastorul îi pune dinainte proclamațiile și legiurile prin care s’a înfăptuit reforma, care a dat o viață nouă Germaniei : memoriul din 1812 al Principelui de Hardenberg în sprijinul clasei țărănești și edictul din 14 Septembrie 1811 „care s’a aplicat pe toată suprafața statului Prusiei, desființând claca și orice alte servicii către stăpânii de moșii și prefăcând în proprietate absolută în mâna țăranilor ogoarele țărănești, cu despăgubire în bani odată răspunși sau prin rentă perpetuă, ori prin înapoierea unei părți de pământ”²⁾. În vara anului 1837, Kogălniceanu, adăpostit în castelul contelui von Schwerin, are prilejul să vadă pe moșia acestuia urmările binefăcătoare ale legii : Alt - Schwerin, satul vechilor clăcași, în hotar cu Neu-Schwerin, satul întemeiat de clăcașii liberați, cu gospodăria lui înfloritoare.

„Straniu lucru ! — mărturisește Kogălniceanu, amintindu-și de aceste impresii ale tinereții sale. Legea proprietății din Prusia avea mare asemănare cu condițiunile proprietății rurale din țările române. Principiul ce se găsește în vechia noastră legislațiune, pentru a se da țăranului spre cultivare până la două treimi din întinderea moșilor, iar o treime se rezerva în seama stăpânului, exista și în Prusia”³⁾.

Măsurile de precauție, luate de guvernul rusesc prin strămutarea micii colonii de studenți români din Franța în Germania, s’au dovedit astfel a fi fost inutile. Ideile democratice puse în circulație de marea revoluție franceză își făcuseră drumul în Germania, unde erau difuzate de pe înălțimea catedrelor universitare, prin presă, prin publicații, prin convorbiri particulare. Pluteau astfel în aer. Ele veneau să se așeze peste stratul de impresii dobândite de Kogălniceanu — și de camarazii săi de studii — în Franța. Diferența de nivel cultural, social și politic dintre țara de baștină, care lăncezia încă în zona Orientului greco-turc, și dintre Apusul luminat a lăsat o impresie neștersă mai ales în sufletul iscoditor al lui Kogălniceanu. Sămânța ideilor

1) M. Kogălniceanu, *Discurs rostit la jubileul de 25 de ani al Academiei*, retipărit în M. Kogălniceanu, *Scrisori*, Scrisul Românesc, p. 113.

2) *Ibidem*, p. 114.

3) *Ibidem*, p. 116.

pe care el a prins-o din atmosfera de viață a Franței și a Germaniei avea să germineze în sufletul lui și, după întoarcerea în țară, avea să-l angajeze—la răscrucea a două generații—în luptă aprigă cu prejudecăți și interese învechite, pentru a întemeia o nouă viață în patria lui. Dar mai înainte de a urmări lupta pe care a dus-o în fruntea generației sale, ne vom opri într'un articol viitor asupra lucrărilor publicate în această vreme de studii la Berlin și în care se văd mijind principiile reformelor pe care avea să le înfăptuească mai târziu în vârsta maturității ¹⁾.

1) Autobiografia și scrisorile inedite folosite în acest articol, întrucât cuprind material prețios de informație istorică și din alte puncte de vedere, vor fi publicate în numărul viitor.

MIHAI KOGĂLNICEANU ȘI RECRUTAREA ARMATEI

de generalul R. ROSETTI

Alcătuirea dată principatelor românești prin legiuirile cunoscută sub numele de regulamente organice a fost întocmită sub directa îndrumare a generalului P. Kisseleff, dar de comisiuni de boeri, deci de privilegiați.

Cum era poate firesc, dar dovedea o nu prea desăvârșită înțelegere a viitorului neamului, atât comisiunile cât și ulterior adunările, compuse tot din boeri au căutat să-și mărească privilegiile¹⁾.

Aceasta reiese între altele din prevederile sus numitelor regulamente privitoare la alcătuirea oștirilor pământene.

În adevăr, prin prevederile capitolului 9 din regulamentul organic al Țării Românești și prin acelea ale articolului 5 din „legiuirea pentru recrutaților miliției pământene a Valachiei” (anexă a regulamentulului organic), erau scutiți să vie întru alcătuirea Miliției „pământești” membrii familiilor nobililor de rangul 1-iu, al 2-lea, al 3-lea și al 4-lea.

Această scutire nu putea avea altă urnare decât aceea a veșniciei prăpăstiei ce despărția țara în două alcătuiți, una având drepturi iar cealaltă datorii, printre care aceea de a apăra bunurile celor ajunși stăpâni ai gliei obștești de care avusese în trecut un deopotrivă drept de folosință și țărănimea.

În Moldova, regulamentul mai puțin precis, zice că recrutarea este obligatorie pentru locuitorii satelor. Deci și aci boeria era scutită de serviciul sub arme ²⁾.

1) Scrisoarea lui Kisseleff, din 30 Octomvrie 1832, către Buteniev, reprodusă de R. Rosetti în *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, p. 430, nota 1.

2) Maior I. Popovici, *Organisarea armatei române*, I, pp. 31, 36.

Dar pe când în Muntenia chemarea sub arme se făcea prin tragerea la sorți între toți tinerii ajunși la vârsta încorporării ¹⁾, în Moldova alegerea celor ce urmau să fie încorporați se făcea prin sate, satele fiind îndatorate a da, pe rând, câte un recrut. Satele alegeau bine înțeles pe acei cu mai puțină stare iară „is-
„pravnicii cărora le cădea îndatorirea de a face recrutarea, puțin
„le importă rândul celor în stare de a face serviciu dintr'un sat;
„principalul pentru ei era însă, ca să impună satului a le da tineri
„în condiții bune de serviciu, și să fie din baștinașii locului, din
„clasa țăranilor, fiind-că zice regulamentul această măsură era un
„bine pentru sat, căci tinerii cunoscuți n'ar putea deserta lesne,
„pentru a nu fi satul obligat a da oricând noui recruți, cum s'ar
„prilejui casul, când recruți ar fi străini necunoscuți” ²⁾.

Acest sistem de completare a efectivelor a avut drept urmare că serviciul militar fu socotit de popor ca o pacoste, și că cei hotărâți de sate să se ducă sub arme dezertau sau se mutilau pentru a scăpa de ceea ce socotiau că era o nenorocire pentru dânșii și pentru familiile lor. Nu mai puțin acest sistem dădea prilej multor abuzuri ³⁾.

* * *

După războiul din Crimeea și ca urmare a înfrângerii Rusiei statutul politic al principatelor dunărene se schimbă.

Sub regulamentul organic principatele românești erau sub o îndoită stăpânire : suzeranitatea sultanului și protecția țarului, iar forțele lor armate fuseseră alcătuite numai cu menirea de a menține ordinea interioară și de a păzi carantinele ⁴⁾.

Tratatul dela Paris, din 30 Martie 1856 (art. XXII) desființă pe de o parte protectoratul rusesc și adaogă garanția marilor puteri europene, iar pe de alta prevedea (art. XXIV) că menirea „puterii armate naționale” era nu numai aceea a menținerii ordinii interne, ci și aceea „de a asigura siguranța granițelor”.

1) Art. 9 și 10 din legiuirea pentru recrutație sus arătată.

2) Maior I. Popovici o. c., I, p. 38.

3) *Défense du ministère du 3 Avril 1860 prononcé par M. Kogălniceanu devant l'Assemblée de Moldavie dans les séances du 15 et du 17 Février 1861*, Iassy 1861; Ulysse de Marsillac, *Histoire de l'armée roumaine*, p. 116; Le Cler, *La Moldo-Valachie, ce qu'elle a été, ce qu'elle est, ce qu'elle pourrait être*, p. 239; Maior I. Popovici, o. c., I, p. 249; *Expunere de înbunătățirile cele mai însemnătoare introduse în armata Principatelor Unite dela 24 Ianuarie 1859—1 Iunie 1861*.

4) Regulamentul organic pentru Moldova. Capitolul VII, art. 240.

Convenția din 19 August 1858, de aplicare a tratatului de la Paris, hotăra (art. 42) unificarea celor două oștiri precum și întrunirea lor (art. 43), oricând siguranța granițelor ar fi amenințată.

Prin aceste prescripțiuni menirea milițiilor pământene de a sluji ca o trupă de poliție — jandarmerie — se schimbă deci în cea de armată menită să apere granițele și prin urmare integritatea teritoriului și ființarea statului român.

M. Kogălniceanu, unul dintre luptătorii de frunte pentru unire, își dădea seama de importanța acestei schimbări. El vedea că unirea odată înfăptuită și înfăptuită spre neplăcerea vecinilor noștri, asigurarea ființării României era strâns legată de interesarea întregului popor la apărarea alcătuirii din care făcea parte. De aceea a luptat pentru a da țăranului pământul de hrană pe care-l muncea până atunci numai în folosul altora. Și unul dintre temeiurile pe care-l înfățișa mai des pentru apărarea acestei noi întocmiri era că numai astfel țăranii stăpâni pe partea lor de glie vor avea interesul să apere marea moșie obștească, România.

Părerea aceasta a înfățișat-o de multe ori, dar nici odată mai lămurit ca în discursul său din 17 Februarie 1861, când a zis :

„O mai repet, în cât timp țăranul nu va avea conștiința „drepturilor și a demnității sale către însuși pământeni ; cu greu o „va avea către străini ; în cât timp îl vom lăsa în poziția în care „se găsește astăzi, adică : asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, „nelegat către țară prin nimica ; ce sprijin vom putea avea dela „dânsul, în oara pericolului ; în oara când vom trebui să ne apărăm „țara și naționalitatea ? . . . Socotim poate că și în viitor trebuie „să ne mărginim a primi pre cuceritorii noștri, cu capetele pe tipsie „cum se zice în limba populară ; și la ducerea lor să-i întovărim „cu buchete de lăcrămioare ? Socot că aceasta nu o mai vroim ! „Ei bine aceasta va fi, în câtă vreme țăranii, greul poporului, nu „vor avea interese vitale, materiale, pentru a sări și a-și apăra „moșia în contra străinilor năvălitori !” 1).

Și de asemenea, la 25 Mai 1862 : „Gândiți-vă că, mâne poate, „ora pericolului poate iarăși suna ; că fără dânsii (țăranii) nu veți „putea apăra nici Patria, nici averile, nici drepturile voastre” 2).

1) Procesele verbale ale Adunării electivă din Moldova No. XXI.

2) *Idem* No. XXXVIII.

Iar în şedinţa următoare repeta : „(ţărănimea) nu vor avea nici „un interes ca să apere pământul care nu este al său şi ordinea „pentru a cărei conservare nu este nici de cum interesată”.

Având asemeni păreri nu este mirare ca îndată ce a ajuns şef al guvernului moldovan (3 Aprilie 1860), a hotărât o îndoită schimbare a legii de recrutare moldoveneşti : înlocuirea dărei recruţilor de către sate cu alegerea acestora prin tragerea la sorţi, ca în Muntenia, şi desfiinţarea scutirii de slujba ostăşească a boerimei.

Iată cum apăra el aceste măsuri în cuvântarea sa dela 15 Februarie 1861 :

„După ce s'au întins dările asupra tuturor claselor, au „trebuit principiul egalităţii să se aplice şi în privinţa recrutăţiei. „Regulamentul (organic) ni zice că, 50 sau 60 de gospodari „săteni, sânt datori să deie un recrut. Cum se aplică această dis- „poziţie ? Acii 50 sau 60 gospodari se aduna, îşi puneau ochiul pe „cel mai sărac, pe cel mai slab dintre săteni, obicinuit un fecior „de văduvă sau vre'un sărăiman, îl prindea noaptea, îl lega, îl „ducea la oaste, unde apoi se făcea apărătoriu patriei !

„. Noi n'am vroit să mai existe nici pentru boeri, „nici pentru ţărani, un asemenea mod de recrutăţie.

„Am cercetat dar, cum şi în Ţara Românească s'au făcut „recrutaţia întinsă pe toate clasele ? Acolo, încă prin Regulament „recrutaţia între săteni se făcea prin tragerea la sorţi ; uşor dar „au fost şi numai prin un vot a se întinde recrutăţia asupra tuturor „claselor.

„. Găsind acest mod mai drept, am cerut de la Adunare, „ca el să se adopte şi pentru Moldavia. . . . Ori cum, în 1860 s'au „făcut recrutăţia : ea tot este un mare progres, un mare pas în „calea dreptăţii, în comparaţie cu ce se făcea mai înainte” ¹⁾.

Kogălniceanu avu cu atât mai multă dreptate cu cât ţăranii moldoveni neînţelegând rostul tragerei la sorţi, se opuseseră la început executărei recrutărei prin tragerea la sorţi, Mai multe sate primiră autorităţile cu strigăte de : „De ce să deie ţăranii oameni de oaste ? Ei n'au nimic de apărât în această ţară ! Deie soldaţi cei ce au moşii ! Deie boierii !” ²⁾.

1) *Suplement extraordinar al Monitorului Oficial al Moldovei. Procesele verbale ale Adunării electivă din Moldova. Sesiunea 1860—1861.*

Défense du ministère du 3 Avril 1860 . . . sus citat.

2) R. Rosetti *Pentru ce s'au răsculat ţăranii* p. 337.

Statornic în părerile sale, atunci când, mai târziu, cu prilejul discuției asupra proiectului de organizare militară în 1864, se aduce un amendament prin care se introducea în alcătuirea militară și garda orășănească, Kogălniceanu, președinte al consiliului de miniștri, ia cuvântul, în ședința din 7 Fevruarie, și se ridică în potrive nedreptății ce s'ar face prin aceasta țărănimei. Căci țărănimea făcând parte, după acea lege, din miliții, era îndatorată la exerciții în fiecare Duminică, și la două concentrări de câte 15 zile fiecare pe an, pe când garda orășănească nu avea nici o asemenea îndatorie.

Și se împotrivește amendamentului atât din pricina inegalității căreia dă naștere între locuitorii dela orașe și cei dela sate cât și pentru că „voim să devenim în destul de tari spre a ne „îndeplini misiunea ce ne a dat Europa, aceea de a ne apăra „autonomia noastră”.

* * *

Clar văzător în privința alcătuirii sociale a statului format prin unirea principatelor, statornic în părerile sale, îndeplinitor de preschimbări temeinice, M. Kogălniceanu a dovedit astfel că și în ceea ce privește așezământul nostru militar, a fost om de stat priceput.

MIHAIL KOGĂLNICEANU ȘI HERALDICA NAȚIONALĂ

de CONST. MOISIL

Introducere

Între numeroasele și variatele scrieri istorice ale lui Mihail Kogălniceanu nu se găsește niciuna care să trateze subiecte heraldice sau să cuprindă descrieri ori informații din domeniul acestei discipline.

Cu toate acestea un cercetător atât de pasionat și de erudit al izvoarelor istoriei românești — ca dânsul — a avut mereu prilejul să cunoască tot felul de steme și de blazoane atât domnești, cât și boierești, bisericești, judecătorești, etc.

Îl-au pus în contact cu astfel de steme și blazoane în primul rând sigiliile nenumăratelor acte și documente, vechi și noi, ce i-au trecut prin mâini, ca istoric, ca avocat și ca bărbat de stat. Apoi cărțile vechi pe cari le-a utilizat și cari erau împodobite adeseori cu „herburile” țărilor, ale județelor, mitropoliilor. În sfârșit monumentele arhitectonice și sculpturale, mobilierul, vesela, bijuteriile vechi, cari de foarte multe ori aveau gravate pe ele motive heraldice.

De altă parte Mihail Kogălniceanu a fost unul dintre cei mai aprigi luptători pentru unirea Moldovei cu Țara Românească și deci n'a fost străin de propaganda pe care unioniștii au făcut-o între anii 1856—1859, cu ajutorul heraldicei, pentru susținerea acestei înalte acțiuni naționale. Căci în acest scop ei nu s'au mărginit numai să tipărească stemele unite ale celor două țări pe publicații și manifeste, dar au pus să le graveze sau să le deseneze pe tot felul de obiecte de utilitate și de podoabă :

capace de ceasornice de buzunar, cutii de prizat tabac, farfurii de metal și de faianță, tacâmuri, cupe și pahare de metal sau de sticlă, inele ș. a. În acest mod au reușit să sugereze și să răspândească în toate straturile societății marea idee a unirii, care în Moldova în special era amenințată de o propagandă contrarie foarte primejdioasă.

Menționez în treacăt, că și propaganda care se făcea atunci, dar pe o scară mai restrânsă, pentru unirea tuturor celor trei țări românești : Moldova, Țara Românească și Ardealul, s'a servit de heraldică : pe anumite publicații tipărite în străinătate, și pe unele medalii, se găsesc stemele acestor trei țări unite într'un treiunghiu ascuțit ¹⁾.

Prin urmare în epoca pregătitoare Unirii, atunci când Mihail Kogălniceanu s'a ocupat mai intens cu cercetări istorice, când a redactat Dacia Literară și Arhiva Românească și a publicat prima ediție a Letopisețelor Moldovii, exista în Moldova nu numai o puternică tradiție heraldică, dar și o mișcare politică, care utiliza stemele ca mijloc de propagandă. Iar el cunoștea, de sigur, tradiția heraldică și făcea parte și din mișcarea politică amintită.

Dacă însă ca cercetător istoric nu a făcut nici o incursie în domeniul heraldicei, ca bărbat de stat și om politic a avut prilejul în mai multe rânduri să se pronunțe asupra unor probleme de heraldică românească.

Cunoștințele întinse ce a dovedit că posedă și în această specialitate și puțința de a se documenta repede și complet sunt probe evidente, că activitatea sa științifică n'a fost lipsită de preocupări privitoare la heraldica noastră.

Stemele județelor din Moldova

Distinsul și învățatul meu prieten, d. Mihail Burghela, fost ministru plenipotențiar, mi-a atras încă mai de mult atenția asupra unui ordin circular cu data de 4 Ianuarie 1861, pe care l-a trimis Mihail Kogălniceanu, în calitate de ministru de interne al Moldovei, prefectilor din această țară. Printr'însul li-se comu-

1) Cf. scrierile lui Cezar Bolliac, *Mémoires pour servir d l'histoire de la Roumanie*, Paris 1856 ; *Poésies traduites du roumain*, Paris 1857 și *Renăscerea României. Poesii*, Bruxelles 1857. De asemenea medalia Normei. (V. și Cronică numismatică și arheologică I, (1920) p. 55 și II (1921) p. 13).

nicau stemele județelor Moldovei astfel cum fuseseră stabilite de curând de către Ministerul de Interne și aprobate de Consiliul de Miniștri ¹⁾.

Două motive îl îndemnaseră pe Mihail Kogălniceanu să se ocupe de aceste steme. În primul rând o cerere a Ministrului Afacerilor Străine al Țării Românești din 4 Iunie 1860; ²⁾ în al doilea rând o reformă administrativă înfăptuită de Kogălniceanu în toamna anului 1860 și care consta în înființarea așa numitelor „județe sătești”. Membrii acestor „județe” trebuiau să poarte pe piept o insignă cu stema districtului ³⁾.

La Ministerul Afacerilor Străine din Țara Românească se luase încă din Martie 1859 — deci abia două luni după unirea Principatelor — inițiativa de a se întrebuința stemele județelor pentru ornamentarea actelor solemne, ca diplomele de naturalizare și actele de fundație, în special ale corăbiilor de comerț ⁴⁾.

În această privință ministrul Țării Românești nu făcea decât să urmeze obiceiul din timpul Domnitorului Gh. Bibescu, când diplomele de boierie aveau chenare împodobite cu stemele județelor acestei țări ⁵⁾.

El ceruse încă din 30 Martie 1859, Ministrului Afacerilor Străine al Moldovei, să-i trimită stemele județelor în scopul arătat mai sus. Acest din urmă s'a adresat ministrului de interne, care a și început să facă cercetările necesare, dar abia în 17 Mai 1860 după ce venise ministru Mihail Kogălniceanu, i-a trimis o scurtă descriere a acelor steme. Ele erau indicate foarte sumar, astfel : „La Iași — calul ; Botoșani — coasa înfiptă cu mănunchiul în iarbă ; Dorohoiu — racul ; Fălciu — boul ; Vaslui — știubeiul cu albine împrejur ; Tutova — trei pești ; Covurlui — ancora ; Tecuciu — o frunză de vie cu struguri ; Putna — polobocul cu Bachus ; Bacăul — munte cu o stâncă ; Romanu — trei spice grâu și in ; Neamțu — căprioara ; Suceava — trei brazi”.

Cât privește județele din sudul Basarabiei — care abia de câțiva ani fuseseră realipite Moldovei — nu s'au putut da indicații precise. În adresă se spune numai că „toată Basarabia se afla sub guvernul rosianu, cu marca capului de bou”.

1) Monitorul Oficial al Moldovei Nr. 74 din 4 Ian. 1861.

2) Arhivele Statului București, Consiliul de Miniștri Dos. Nr. 4 f. 7.

3) Regulamentul publicat în Monitorul Oficial al Moldovei Nr. 278 din 1860.

4) Arhivele Statului București, Consiliul de Miniștri Dos. Nr. 4, din 1859, l. c.

5) Arhivele Statului București, Colecția dipl. de boierie.

În schimb se dădeau stemele județelor desființate : „la Cârligătura — catârul ; la Herța — cumpăna dreaptă ținută de o mână ; la Hârlău — frunza de vie și trei copaci” ¹⁾).

Cât timp Mihail Kogălniceanu a fost ministeru cercetările făcute și ordonate de el au reușit să lămurească definitiv și stemele județelor din sudul Basarabiei. Astfel pentru Cahul s’a precizat că a avut ca stemă „racul”, pentru Ismail „leul ridicat în două picioare cu o cruce în piciorul drept de dinainte”, iar pentru Colonii — ținutul colonizat de Ruși cu străini — „vulturul cu două capete având dedesubt un cap de zimbbru” ²⁾).

Ministerul Afacerilor Străine a înaintat la București tocmai în 28 Ianuarie 1861 lista completă a stemelor județene moldovenești, însoțită și de desenele lor și astfel chestiunea aceasta a fost rezolvită ³⁾).

Chestiunea a doua, adică a stemelor județene cari urmau a se trimite prefectilor din Moldova, s’a rezolvit încă înainte de demisia lui Mihail Kogălniceanu, căci odată cu ordinul circular din 4 Ianuarie 1861 s’a trimis tuturor prefectilor o descriere sumară a stemelor, însoțită de desenele lor.

Descrierea stemelor este identică cu cea din lista trimisă Ministrului Afacerilor Străine din București, cu singura deosebire că la județul Cahul este pus „numele Traian scris cu litere”, iar la Ismail : „cetate”. Direcția colonială lipsește cu totul, căci teritoriul ei fusese împărțit între aceste două județe.

Spre deplină lămurire transcriem menționatul ordin circular : „Marcele districtelor fiind trebuitoare a se cunoaște obștește, a se așeza pe la localurile autorităților ținutale și a se purta de membrii județelor sătești, după art. 17 din Regulamentul publicat în Monitorul Oficial Nr. 278, s’au supus Consiliului de Miniștri, unele cum s’au găsit din învechime, iar altele care nu s’au cunoscut, după cum s’au socotit a se întocmi, și Consiliul au încuviințat propunerea făcută pentru stabilirea (*sic*) lor.

„Acele marce sunt :

„Calul la districtul Iași ; racul la districtul Dorohoiu ; coasă

1) Arhivele Statului București, Consiliul de Miniștri, Dos. Nr. 4 din 1859 f. 6 și 9.

2) *Ibidem*, f. 12—13.

3) *Ibidem*.

înfiptă cu mănunchiul în iarbă la districtul Botoșani; trei brazi la districtul Suceava; trei spice grâu și în la districtul Roman; o căprioară la districtul Neamțu; muntele c'o stâncă pe el la districtul Bacău; polobocu cu Bachus la districtul Putna; ancora la districtul Covurlui; o frunză de vie cu struguri la districtul Tecuci; trei pești la districtul Tutova; știubeiul cu albine împrejur la districtul Vaslui; boul la districtul Fălciu; numele „Traian” scris cu litere la districtul Cahul; cetate la districtul Ismail.

„Desemnându-se dar toate marcele aceste, s'au comunicat câte un tablou pe unde s'au convenit și s'au dat ordine a-se îndeplini trebuințele pentru care sunt făcute și totodată se publică spre obștească cunoștință ¹⁾).

Deși lucrarea pentru stabilirea stemelor județelor Moldovii nu s'a făcut în întregime și personal de Mihail Kogălniceanu, totuș îndrumările pentru cercetarea lor s'au dat de el și tot el, de sigur, a revăzut-o la urmă și i-a dat forma definitivă.

După cum rezultă dintr'o „încheiere” din 25 Ian. 1860 pentru precizarea acestor steme s'au făcut cercetări în arhiva Ministerului de Interne, s'a căutat în codul Calimach și s'au cerut informații dela prefecturile județelor, înainte de venirea lui Mihail Kogălniceanu ca ministru de interne ²⁾. După aceea însă cercetările s'au urmat mai intensiv.

Nepotrivirea cu privire la stema județului Cahul între descrierea trimisă de Mihail Kogălniceanu prefectilor din Moldova și cea trimisă de urmașul său Ministerului Afacerilor Străine spre a fi înaintată la București s'a rezolvit astfel cum a stabilit-o cel dintâi, adică a rămas ca stemă numai cuvântul „Traian”. Desigur această inovație are legătură cu valul lui Traian, ce trece prin acest județ.

Importanța lucrării executate din îndemnul și sub supraveghierea lui Mihail Kogălniceanu nu constă numai în restabilirea stemelor tradiționale ale județelor moldovenești pe date sigure, dar și în faptul că aceste steme au primit un caracter oficial prin aprobarea Consiliului de Miniștri al Moldovei.

Nu cunoaștem desenele originale ale acestor steme, dar ele par a se fi păstrat într'o stampă contimporană editată de

1) Monitorul Oficial al Moldovei Nr. 74 din 4 Ian. 1861.

2) Arhivele Statului București, Consiliul de Miniștri, Dos. Nr. 4 din 1859 f. 6.

institutul litografic Parteni din Iași. Această stampă reprezintă stema României înconjurată de „mărcile celor 15 județe ale Moldovei” și a fost desenată, după cum spune eraldistul P. V. Năsturel, de maiorul Asaki la 1859 ¹⁾.

N'am putut găsi stampa cu această stemă, dar la Academia Română există o altă stampă desenată de Parteni și editată la aceeași litografie, reprezentând stema României cu „marcele” tuturor județelor țării. (Fig. 1) ²⁾. Aceasta pare a fi mai nouă decât cea amintită de Năsturel, căci stema României este așezată pe două „signe” militare cu cifrele V și XXIV, obicei introdus pe la 1862, pe câtă vreme cea dintâi nu are aceste „signe” (Fig. 2).

Am putea deci considera stemele județene din stampa maiorului Asaki ca cele mai apropiate de ale lui Kogălniceanu și deci ar urma să o datăm după 1860.

Stema și drapelul României la 1863.

Pentru cetățenii conștienți din Țara Românească și Moldova unirea dela 1859 a acestor două principate prin alegerea unui Domn comun, Cuza Vodă, nu însemna numai consolidarea teritorială și etnică, ci și începutul unei epoci noi de libertate și egalitate în interior și de cât mai multă demnitate și independență în afară. Iar acela care a înțeles și a caracterizat mai bine sensul vremii noi și rolul Domnitorului nou a fost Mihail Kogălniceanu în frumoasa și entuziasta cuvântare ce a ținut-o imediat după alegerea lui Cuza Vodă.

Cu toate acestea chiar după contopirea celor două țări prin votul adunării din 24 Ianuarie 1862 într'un stat unitar cu un singur guvern, un singur parlament și o singură capitală — după ce avea un singur Domn — mai rămăseseră o sumă de anomalii administrative, care de și fără mare importanță, nu cadrau de loc cu noua situație a țării. Și cel ce suferea mai mult din această cauză era tocmai Mihail Kogălniceanu, care luptase atât de mult pentru unire și sprijinise cu atâta înțelegere și energie constituirea noului stat.

În special îl indispuneau următoarele nepotriviri :

1) Năsturel P. V., *Stema României*, București 1892 p. 177.

2) Academia Română, colecția de stampe B. III, 19.

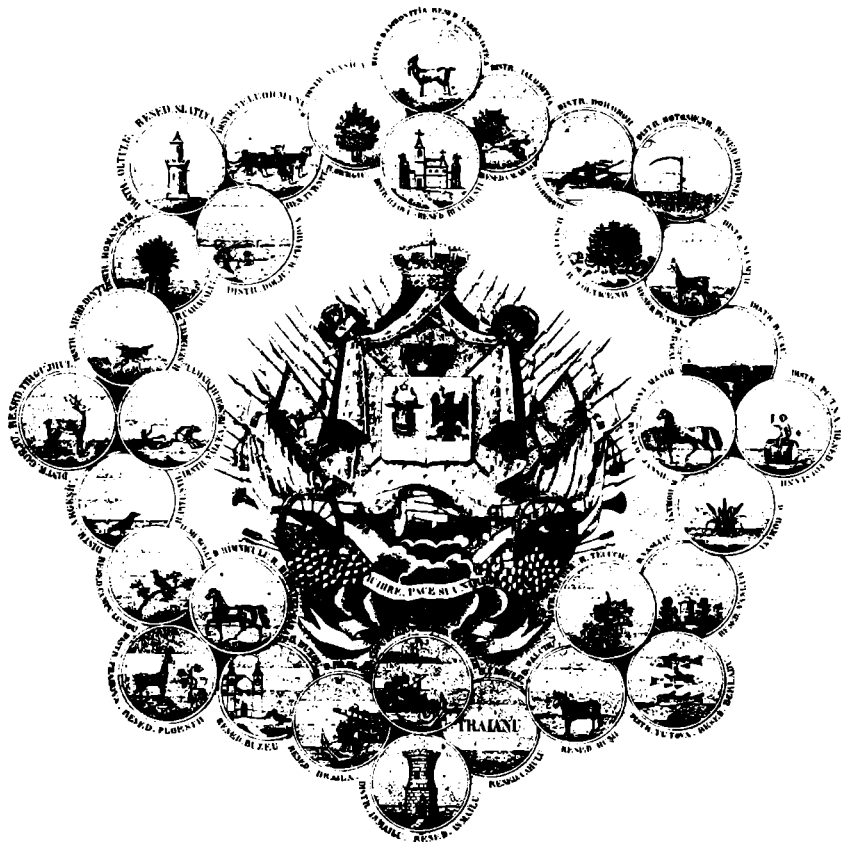

Fig. 1. --- „Marcele districtelor României”. (desen și litografie de Parteni, Iași).

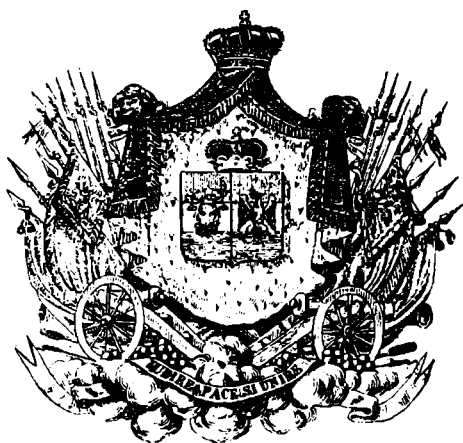

Fig. 2. — Stema României. (desen de maiorul Asaki, litografia Parteni, Iași).

a) Faptul că și după 24 Ianuarie 1862 se mai întrebuința numele de Principatele Unite, mai ales în relațiile cu străinătatea, în loc de numele România, care în lăuntru țării era întrebuințat în mod curent.

b) Stema țării și culorile drapelului național nu erau definitiv fixate, ci se reprezentau fără de nici o regulă.

c) Se continua publicarea a două ziare oficiale : Monitorul Oficial al Moldovei și Monitorul Oficial al Țării Românești.

d) Se mențineau posturile de jandarmi dela vechea frontieră dintre fostele principate.

De aceea în ședința Adunării naționale din 20 Martie 1862 Mihail Kogălniceanu, ca deputat în opoziție, a prezentat o propunere semnată de alți 12 deputați, prin care se cerea înlăturarea acestor anomalii și a altora la fel. În ce privește stema și drapelul propunerea era redactată astfel : „Să se reguleze într'un chip definitiv și unic culorile drapelului și marca României” ¹⁾.

Deoarece însă propunerea aceasta nu convenia guvernului, iar de altă parte era de natură să creieze dificultăți cu unele țări străine, n'a fost luată în considerare și n'a mai fost adusă în discuția adunării.

Problema stemii țării, care ne interesează aci în mod special, avea în adevăr nevoie de o reglementare urgentă.

După alegerea lui Cuza Vodă a continuat să se întrebuințeze stema Principatelor Unite, dar această stemă n'a fost niciodată fixată printr'o dispoziție legală, ci numai prin uz. Din această cauză ea și suferea, în amănunte, continue modificări, mai ales în așezarea capului de bour și a acvilei cruciate (Fig. 3).

Dar după ce în 1862 principatele primiseră o nouă organizare, era o chestiune de demnitate națională ca să aibă o stemă fixată printr'un text de lege.

Astfel deși propunerea lui Mihail Kogălniceanu a fost respinsă deocamdată, în anul următor guvernul a fixat printr'un decret și stema și sigiliul statului.

De astă dată inițiativa a luat-o ministrul de războiu, generalul I. Florescu, care în decretul domnesc motivează astfel necesitatea fixării stemei și adoptării unei „embleme” comune pentru drapelele armatei :

1) Monitorul Oficial Nr. 67 din 24 Martie 1862. Este interesant că termenul de marcă se menține la Kogălniceanu.

„Având în vedere că armele Principatelor Unite nu sunt încă fixate după noua stare de lucruri; considerând că Convenția printr'un anex al ei prevedea prin banderolă simbolul unirii armatei Principatelor, dar aceasta în supoziție că ambele țări sunt separate; considerând că în urma unirii definitive, recunoscută de toate Puterile garante, suntem chemați a hotărî și emblema viitoare a României; având în vedere că dela 1861 și până acum regimentelor Nr. 6 și 7 și batalioanelor de geniu și vânători nu l-i s'au dat drapele, nefiind hotărîtă nici o emblema; considerând că armata în urma unirii nu trebuie să aibă decât un drapel; având în vedere că adevărata emblema a României nu poate fi alta decât acvila romană” . . . se decretează :

„Art. 1. — Acvila romană cu crucea în gură se va pune ca emblema a României, deasupra drapelelor armatei.

„Art. 2. — Zimbrul și Vulturul întruniți, constituind armele României, vor forma sigiliul și timbrul statului” ¹⁾.

Deși prin acest decret se stabilea numai incidental stema României, sau mai bine zis se recunoștea stema întrebuințată dela 1859—1862, cu toate acestea când s'a desemnat în 1863 noua stemă de către pictorul Carol Pop de Szatmary, s'au adăugat și armele personale ale lui Cuza Vodă, care erau : trei fascii, albastru, aur și roșu (Fig. 4) ²⁾.

Prin aceasta se revenea la o veche tradiție, pe care o găsim încă dela începutul veacului al XVIII-lea și în Țara Românească, și în Moldova, de a se introduce în stema țării armele personale sau familiare ale Domnitorului.

În orice caz prin decretarea stemei României și prin publicarea de stampe oficiale în care era reprodusă, propunerea lui Mihail Kogălniceanu din 1862 a fost realizată în chip satisfăcător.

Stema României la 1867

Odată cu alegerea lui Carol I ca Domnitor, stabilindu-se o dinastie nouă pe tronul României, era natural să se modifice și stema țării.

În acest scop încă la 10 Decembrie 1866 președintele con-

1) Monitorul Oficial Nr. 57 din 19 Martie 1863, decretul domnesc Nr. 2433.

2) Năsturel (P.) Stema României p. 180; Moisil, Stema României, în revista Boabe de grâu II (1931) p. 81.

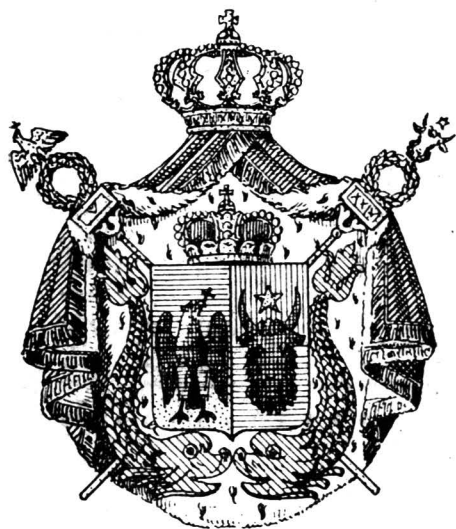

Fig. 3. — *Stema României sub Cuza Vodă* (1862).
(Moisil Const., *Stema României*, fig. 47).

Fig. 4. — *Stema României sub Cuza Vodă* (1863).
(Desenată de Carol Pop de Szathmary, *ibidem* fig. 48).

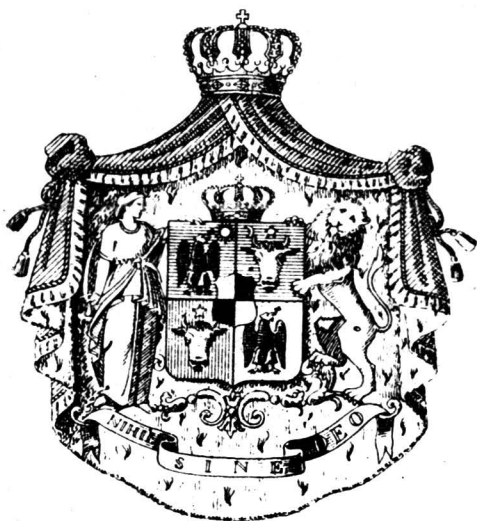

Fig. 5. — *Stema României sub Carol I* (1867).
(Moisil Const., *Stema României*, fig. 49).

Fig. 6. — *Stema României sub Carol I* (1872).
(Moisil Const., *Stema României*, fig. 50).

siliului de miniștri, Ioan Ghica, a depus pe biroul Camerii Deputaților un proiect de lege „pentru fixarea și stabilirea armelor României”.

Mihail Kogălniceanu făcea parte din această cameră ca deputat și a fost ales în comitetul delegaților de secțiuni, care avea să cerceteze acest proiect; iar comitetul l-a numit raportor al proiectului.

Menționez că în afară de Mihail Kogălniceanu, care pe lângă meritele sale politice și administrative neîntrecute avea și reputația de necontestat erudit în științele istorice, mai erau și alți membri ai comitetului delegaților, cari puteau să cerceteze proiectul în cunoștință de cauză, ca Cezar Bolliac, Nicolae Golescu, Dumitru Brătianu și Gh. Cantacuzino. Iar la discuția generală au luat parte cunoscători recunoscuți ai trecutului românesc, ca D. A. Sturdza, Papadopol-Calimach, Nicolae Ionescu și G. Ghica.

Proiectul lui Ioan Ghica nu se deosebea de stema din 1863 decât prin câteva amănunte, dar cu toate acestea a fost discutat cu mult interes atât în comitetul delegaților, cât și în plenul adunării. Discuțiile s’au făcut de o parte asupra modului de reprezentare a acvilei cruciate și a capului de hour, cum și a figurilor ce trebuiau să le însoțească: soarele și luna. Apoi asupra înlocuirii armelor lui Cuza Vodă cu armele familiei de Hohenzollern. În sfârșit asupra coroanelor ce trebuiau să timbreze scutul și pavilionul și asupra devizei ce urma să fie pusă pe eșarfa dela baza stemei. Iar Mihail Kogălniceanu, în calitate de raportor, a dat nu numai explicațiile necesare, dar a și împiedecat să se comită greșeli incompatibile cu tradiția noastră heraldică.

Rapoartele sale foarte complete sunt pline de observații judicioase, iar observațiile ce le-a făcut în discuția generală asupra diferitelor probleme de heraldică, ridicate de deputații menționați mai sus, sunt întemeiate pe argumente scoase din cele mai bune izvoare istorice și heraldice.

Din această cauză Adunarea Deputaților, după desbateri cari au ocupat trei ședințe — 27, 28 și 30 Martie 1867 — a adoptat proiectul cu modificările susținute de Mihail Kogălniceanu (Fig. 5)¹⁾.

Este adevărat că după ce acest proiect a fost depus la Senat, comitetul delegaților maturului corp, sub influența heraldistului

1) Atât desbaterile comitetului delegaților cât și cele dela discuția generală sunt reproduse după dosar și Monitorul Oficial în St. D. Grecianu, *Eraldica română*, București 1900 p. 1—39 (cu figurile stemelor în culori).

Șt. Grecianu, l-a declarat „în neconformitate cu arta heraldică și cu unele suveniri istorice”.

Dar contraproiectele prezentate de Șt. Grecianu — ca specialist — în mai multe ședințe ale comitetului delegaților au fost toate respinse de aceștia, deși Grecianu era însuș raportorul comitetului, și la urmă s'a aprobat un alt proiect cu totul deosebit, care a devenit apoi stema României din 1872 (Fig. 6) ¹⁾.

În orice caz stema dela 1867, deși a fost combătută cu tărie în Senat, s'a întrebuițat fără excepție până la 1872.

Incheiere

Colaborarea lui Mihail Kogălniceanu la rezolvirea unor probleme de heraldică românească, deși a fost numai incidentală și de scurtă durată, se încadrează perfect în vasta lui activitate istorică. Posedând cunoștințe bogate și variate despre trecutul românesc și fiind stăpân pe izvoarele istoriei noastre, el a putut să se informeze repede și complet asupra chestiunilor de heraldică națională și să sesizeze tradiția noastră în acest domeniu.

Critica pe care a făcut-o în comisia Senatului, heraldistul Șt. D. Grecianu proiectului de stemă votat de Camera Deputaților așa cum a fost completat prin observațiile lui Mihail Kogălniceanu, este cu totul nedreaptă și lipsită de obiectivitate. Căci în realitate acest proiect respecta și tradiția noastră și regulile științei heraldice.

Singura învinuire serioasă ce i se poate aduce este lipsa delfinilor, cari în conștiința publică reprezentau litoralul Mării Negre. Dar la 1867 acest litoral era redus la Basarabia sudică, redobândită dela Rusia în urma tratatului de pace din Paris (1856). Iar Basarabia forma de fapt parte integrantă din Moldova și nu avusese niciodată stemă separată.

Cât privește critica ce a făcut-o acestei steme un alt heraldist, P. V. Năsturel, în lucrarea sa amintită mai sus, se reduce la observații, de altfel îndreptățite, cu privire la descrierea stemei în textul legii, iar nu la întocmirea ei ca piesă heraldică (p. 209 urm.).

1) Grecianu : *Eraldica română*, p. 45 urm.

VECHEA ISTORIE A ROMÂNILOR DUPA MIHAIL KOGĂLNICEANU

de AURELIAN SACERDOȚEANU

Tânărul student dela Berlin, Mihail Kogălniceanu, văzând cât de puțin eram cunoscuți în străinătate ¹⁾, a încercat să scrie o istorie a Românilor într'o limbă răspândită. Întâiul volum, care merge până la 1792, a și apărut în limba franceză ²⁾. Cu toate că hotărîrea era mai mult decât îndrăznească, totuși, prin munca pe care a depus-o pentru strângerea materialului, prin ordonarea lui și mai ales prin interpretare, se vede mai degrabă

1) Crede să găsească interes pentru trecutul nostru la străini, Moldovenii lui neavându-l de loc; cf. M. Kogălniceanu, *Scrisori, 1834—1840*, ed. Petre V. Haneș, București 1913, p. 110: „Cât pentru ceia ce-mi scrii că nu trebuie [să] nădăjduesc că voi vinde multe cărți în Moldova, la aceasta niciodată n'am gândit; căci acum Moldovenii protimisăsc a da sute de mii de lei pentru carete și marfe dela Viena și dela Liptca decât a da un galbăn sau doi pentru o istorie a patriei lor. Inșă străinii și Muntenii o vor cumpăra-o, căci până acum am și primit înștiințare de a trimite în Franța, Țara Nemțească și Rosia ca la vre-o cincizăci de istorii, și în Valahia ca la vro douăzeci. Domnul Tissot mi-a cerut și el douăsprezece istorii”.

2) *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* par Michel de Kogalnitschan. Tome premier. *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie (1241—1792)*. Berlin, Librairie de B. Behr. 13. Oberwallstrasse 1837. XX + 470 p. (12,5×21). Nădejdea cu vânzarea nu i s'a împlinit deoarece mai târziu, pe vremea războiului Crimeei, a înlocuit coala întâia și vechea ediție a fost pusă din nou în vânzare, subtitlul devenind titlu: *Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie*, par Michel de Kogalnitschan. Nouvelle édition, Berlin, Librairie B. Behr, 12 & 13 Oberwallstrasse 1854. XVI + 470 p. (12,5×21). Dedicăția către Mihail Sturdza și prefața din ed. I, au fost înlocuite cu un *Avertissement de l'éditeur*; se îndreaptă la bibliografie Tunmaun în Tunmann, în schimb Dlugoss apare ca Dlugloss. Restul în întregime este același.

maturitatea și simțul realității omului politic de mai târziu și nici decum tânărul care nu împlinise încă douăzeci de ani.

Partea cea mai grea pentru o astfel de muncă era, atunci ca și acum, înfățișarea vremii de până către 1400. Problema vieții Românilor în evul mediu fiind neîntrerupt actuală, căutăm să o înfățișăm aici, așa cum a întrevăzut-o Kogălniceanu, cu unele completări necesare ¹⁾.

Ideea dominantă care îl preocupă este întinderea neamului românesc, pe care îl consideră unul singur de o parte și de alta a Dunării ²⁾. Poate să fie inspirat aici de Petru Maior și D. Photino, ale căror lucrări le folosește des. Nu cunoaște însă *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir ³⁾ și nici fragmentul lui Constantin Stolnicul Cantacuzino, pe care îl va publica tot el, sub numele lui Miclescu ⁴⁾, la care ideea aceasta este larg prezentată.

Ca și întreaga școală latinistă, pune începuturile noastre odată cu ale strămoșilor, mai ales cei de baștină. Înfațișează mai întâiu pe Daci, apoi conflictele lor cu Romanii. Nu însă și originile acestora. Pentru el Dacii erau o parte a Sciților ⁵⁾ și apar sub

1) Era greu să fixeze lucruri definitive în condițiile în care lucra și cu materialul care îi sta la îndemână. Intreaga bibliografie se compune din operele lui Mihail Anagnosti, Asaki, Baur, Mathias Bel (1735), Ioannes Bethlen (1782), Wolfgang de Bethlen (1783), Damaschin Bojinca, Bonfini, Callimachus, D. Cantemir (*Imperiul Oloman și Descrierea Moldovei*), Zaharia Carcalechi, Garra, Chalcocondylas (după Stritter), Le Chevalier, Del Chiaro, Honiat, Anna Comnena, L'Abbé Coyer, Jacques Dallaway, Petru Maior, Dlugosz, Dogiel, Eginhard, Gustave d'Eichenthal, Engel, Fessler, Filstich, Gebhardi, Radu Greceanu, Guazzo, Hammer, Istvanffy, Katona, Kovachich, Miron Costin, Nicolae Costin, Ortelius, Peyssonnel, Photino, Gr. Pleșoianu, Pray, Raicewich, Schwandtner, Sulzer, Tunmann, Balthasar Walther (la Reusner), Zallony și alte câteva fără importanță. Cerea însă cu stăruință și altele, cum era aceea abia apărută a lui F. Aaron; cf. *Scrisori*, ed. Haneș, p. 185.

2) *Histoire de la Valachie*, pp. XII, XIX. 27—41. Ideea îl stăpânește continuu; v. *Cuvânt introductiv la cursul de istoria națională, rostit în 24 Noemvrie 1843 în Academia Mihăileană*, în *Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. a II-a, tom. I, București 1872, p. XXXIX: „eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește”.

3) Știa însă de ediția dela Neamț din 1835, pe care o cerea prin scrisori la 1/13 Aprilie 1837; cf. *Scrisori*, ed. Haneș, p. 107. Probabil că nu i s'a trimis.

4) În *Cronicele României*, I. p. 85—126. Atribuirea a fost făcută de Hașdeu, însă Kogălniceanu nu și-o însușește intrucât, după limbă, autorul trebuie să fie „un Român de peste Olt”, *ibid.* p. XIX.

5) *Histoire de la Valachie*, p. 8.

trei nume : Sciți, Geți și Daci, care toți erau nomazi ¹⁾. Locul lor de origine îl găsește tocmai la Oxus unde erau Dacii și de unde ar fi venit ²⁾. Boerebista i-a organizat cu ajutorul „filosofului egiptean” Deceneu și le-a întins stăpânirea de la Marea Neagră până în Bavaria ³⁾. Din neamul geto-dac făcea parte și Cotiso, fondatorul Hotinului⁴⁾. Dacii erau destul de înaintați în civilizație, însă, ca toate popoarele de atunci, își aveau și ei geniile lor. Geniul specific era Baba Dochia ⁵⁾.

Nu stăruim asupra acestor păreri eronate, legenda populară făcându-și un loc larg în expunere, însă nu-i mai puțin adevărat că problemele sunt bine puse ; le-a dat doar explicația pe care a crezut-o mai bună, neavând alta mai potrivită, mai exactă.

Se înfățișează apoi conflictul cu Romanii. Știe că Boerebista era cel dintâi care avea să poarte războiul cu ei, și că a trecut de partea lui Antonius, însă crede că August, nu Cesar, este cel care plănuise expediția ⁶⁾ Abia mai târziu Dacii vor fi bătuți de Tettius Julianus la Tapae sau „Talpa”, sat în Muntenia ⁷⁾. Celelalte date sunt cele cunoscute, până în vremea când Dacia este transformată în provincie romană. Aceasta fiind însă extirpată de bărbați, Traian s'a văzut nevoit să aducă coloni, care au fost așezați la Sarmizegethusa, Caracal, Roman, Municipium Iassiorum” (Iași) și în alte orașe, toate romane ⁸⁾. Din aceștia se naște poporul nostru ⁹⁾. Pentru buna administrare Împăratul cuceritor a împărțit Dacia în trei : Dacia ripensis, Dacia transalpină și Dacia mediteranee, și a făcut un drum dela Porțile de Fier până la Căușani pe Nistru ¹⁰⁾.

1) *Ibid.* p. 2.

2) *Ibid.* p. 1.

3) *Ibid.* p. 2.

4) *Ibid.* p. 3.

5) *Ibid.* p. 9. Această Baba Dochia are și o statuie pe Ceahlău „moltie faite par la nature, moltie par la main des hommes” și este înconjurată de douăzeci de oi.

6) *Ibid.* pp. 2—3. Statilius Taurus ar fi fost conducătorul expediției împotriva lui Boerebista.

7) *Ibid.* p. 4. *Tapae* este însă în Banat.

8) *Ibid.* pp. 9—10.

9) „Glorioasa noastră origine” cum va numi-o mai târziu, răspunzând conțelului de Nesselrode, care o contesta ; v. *Cronicele*, vol. cit. p. VIII. Prin aceasta nu înțelege de loc să ajungă la „romano-manie” ; cf. *ibid.* *Cuvânt introductiv*, p. XXXIX.

10) *Ibid.*, p. 10.

După câțiva ani de pace încep năvălirile barbare. Pe timpul împăratului Marc Aureliu (161—180), năvălesc 16 triburi barbare care se și așează în Dacia. Dela ei au rămas în limba noastră cuvintele de origine necunoscută ¹⁾. Toți colonii Daciei capătă titlul de cetățeni sub Caracalla, la 212 ²⁾. Sub Gallien, la 257, cade în mâna Goților și nu e sigur dacă Claudiu a recuperat-o ³⁾.

La 270 însă Aurelian, văzând că mare parte din Dacia era în mâna barbarilor și disperând a o mai ținea, mută „micul număr de legiuni și o parte dintre coloni” în Moesia. Dar „se poate foarte ușor înțelege că cea mai mare parte a Romanilor, care de aproape două sute de ani locuiau Dacia, n’a părăsit această țară în momentul acela. Populația crescuse foarte mult și Romanii n’aveau să sufere mult din cauza barbarilor; din potrivă, aceștia trebuiau să le caute prietenia, căci fiind popoare nomade, erau obligați să recurgă la Romani, care erau agricultori și locuiau în orașe. Dacă din potrivă, barbarii ar fi vroit să atace pe colonii romani, aceștia s’ar fi retras îndată în munții lor nepătrunși, adecă în Carpați, și barbarii neputând să-i urmărească aci, n’ar fi putut să rămână vreme îndelungată în Dacia, deoarece nu vroiau să locuiască decât în țări fertile și populate” ⁴⁾. Dintre Romanii fixați în Dacia Aureliană au ieșit și câțiva împărați ca Galerius Armentarius, Galerius Maximinus, Licinius și Justinian ⁵⁾.

La 332 Constantin cel Mare ia Dacia dela Goți și o leagă la Imperiu printr’un pod la Severin, când devine diocesa Iliriei ⁶⁾. După aceea Dacia recade în mâna barbarilor. Vin Hunii, apoi

1) *Ibid.* p. II; cf. și p. 25. Și astăzi a rămas nelămurită origina unor vechi cuvinte din limba noastră.

2) *Ibid.* p. 11.

3) *Ibid.* p. 11. Problema este încă în plină discuție și Ungurii fac din ea un argument pentru susținerea unei mai vechi părăsiri a Daciei; cf. discuția la C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l’antiquité*, București 1938 (extrait de *La Transylvanie*), pp. 72—79.

4) *Histoire de la Valachie*, p. 11. Părăsirea Daciei trebuie pusă la 274. Asupra coabitării româno-barbare astăzi avem o întreagă literatură, în care se dă dreptate lui Kogălniceanu. Fresca cea mai bună pentru aceste timpuri e dată de N. Iorga, *Istoria Românilor*, II. *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, București 1936.

5) M. Kogălniceanu, *o. c.* p. 27. Și azi este atâta discuție asupra originii lui Justinian! Unii îl vor Slav!

6) *Id. ibid.* p. 12. Acesta e podul lui Traian, de care nu se mai îndoieste nimeni azi. Podul lui Constantin a fost la Celeiu; v. D. Tudor, *Podul dela Celeiu al lui Constantin-cel-Mare*, în *Arhivele Olteniei*, XIII (1934), pp. 107—124.

Gepizii care, sub regele lor Ardaric, bat pe cei dintâi la râul Netard, care ar fi Nera, pentru ca la rândul lor să fie zdrobiți de Avari uniți cu Longobarzii lui Alboin ¹⁾. Avarii sunt alungați de Bizantini, la 574, în Panonia. După aceea „nici un alt popor barbar n'a mai pătruns în Dacia ²⁾”.

Totuși la 678 năvălesc Bulgarii, care se unesc cu Romanii din Dacia și devastează împreună Imperiul și se așează dincolo de Dunăre la 683. De acolo au dese lupte cu Bizantini pe vremea lui Crum. Atunci sunt așezați pe malurile Dunării douăzeci de mii de prizonieri din Tracia ³⁾.

Mai vin și Ungurii cari cuceresc Transilvania, țară condusă numai de principii români. Intreaga poveste e redată după Notarul Anonim al regelui Bela ⁴⁾. Maramureșul și Făgărașul fiind în munți, rezistă cel mai mult. Abia mai târziu recunosc și aceste țări suzeranitatea ungurească, însă „au fost totdeauna guvernate de prinți aleși de națiune ⁵⁾”.

În vremea așezării Ungurilor în Panonia, Cumanii au ocupat Moldova și Muntenia și s'au unit cu Românii ⁶⁾. În aceiași vreme locuiau acolo și Pecenegii „un trib al Cumanilor” a căror limbă o și vorbeau ⁷⁾. Amândouă aceste națiuni sunt considerate ca foarte obscure ⁸⁾. Însă imediat crede că sunt Români care, la 1042, sunt „aliații împărătesii Zoe, tutora lui Constantin Porfirogenitul și se luptă împotriva Bulgarilor ⁹⁾”. Cumanii pornesc expediții și în Transilvania pe vremea regelui Sf. Ladislau ¹⁰⁾. Urmează

1) M. Kogălniceanu, *o. c.* 13. *Netard*, mai bine *Netao*, a fost identificat cu multe râuri. C. Diculescu, *Die Gepiden*, Leipzig 1922, p. 66, îl crede în Panonia Inferioară.

2) M. Kogălniceanu, *o. c.* p. 14. Revine însă mai jos arătând și cine au urmat Avarilor.

3) Id. *ibid.* p. 15. Se referă probabil la mult discutatul pasaj din Scriptor incertus, la Leon Diaconus. După venirea Ungurilor Bulgarii au rămas numai în Sudul Dunării, Id., *ibid.*, 16.

4) Id. *ibid.* pp. 16—18.

5) Id. *ibid.* p. 18.

6) Id. *ibid.* pp. 18—19.

7) Id. *ibid.* p. 19 ; citează Anna Comnena.

8) Id. *ibid.* pp. 18—19, citează pe Strabo pentru a-i considera descendenți ai Dacilor, iar „după Lucius, Daniil Kornides, și Suidas” erau Vlahi : după Peyssonnel, Photino și Petru Maior, dă *obscuritatea* barbarilor.

9) Id. *ibid.* pp. 19—20. Datele sunt inexacte. Zoe (1028—1050) n'a fost tutora lui Constantin Porfirogenitul (913—959).

10) Id. *ibid.* pp. 20—21. Toate informațiile cu privire la Transilvania sunt luate din Fessler.

invazia tătară, în general bine prezentată, cu fuga lui Kuthen și omorîrea lui de către Unguri. Groaza inspirată de Tătari s'a răspândit și în Transilvania ¹⁾. Ultimii năvălitori sunt Turcii ²⁾.

În vremea acestor barbari locuitorii romani au schimbat multe forme de traiu, însă nimic din ceea ce privea esențialul vieții ³⁾.

Kogălniceanu își pune o problemă dintre cele mai interesante : Ce s'au făcut Romanii sud-dunăreni ? Găsește explicația ușor, nu însă cea adevărată. Crede că s'au unit cu Bulgarii și au creat imperiul care, sub Samuel, a căzut la 1014, distrus de Vasile Bulgaroctonul ⁴⁾. De acum înainte au rămas tot uniți, confundându-se chiar, până la venirea Turcilor ⁵⁾. Acești Români s'ar fi revoltat împotriva Bizantinilor la 1123, revoltă care a durat până la 1164 ⁶⁾. O nouă revoltă a avut loc sub Asănești. Faptele care urmează sunt povestite după Acropolit, scrisorile papei Inocențiu III, Thunmann și Petru Maior ⁷⁾. Românii sud-dunăreni nu și-au pierdut însă individualitatea, căci se găsesc și astăzi acolo, sub diferite nume ⁸⁾.

Îl vedem susținând și părerea lui Photino, că Ioniță stăpânea și Oltenia, unde a fundat Craiova și biserica Băneasa ⁹⁾. Cordocuba zis Lachanas, care învinge pe Constantin Tih, „se născuse în Moldova și fusese mai înainte cioban” ¹⁰⁾.

1) *Id. ibid.* pp. 21—23.

2) Studiarea barbarilor din Dacia poate lumina însăși istoria universală, este părerea lui mai târzie ; cf. *Cuvânt introductiv*, l. c. p. XXXVII.

3) *Histoire de la Valachie*, p. 5 : „Mais tout ce qui avait rapport à la religion, aux lois, aux différents cérémonies du culte, du mariage, de l'enterrement, demeura intact dans leur nouvelle patrie, pendant bien des siècles. Et même aujourd'hui l'on en voit de fortes traces”.

4) *Ibid.* p. 28.

5) *Ibid.* p. 41.

6) *Ibid.* p. 21 : cunoaște și afirmațiile lui Cinnam, asupra italianismului lor.

7) *Ibid.* p. 29. Este interesant de amintit că a observat pasajul din Honiat în care se arată că fiind înfrânți după întâia luptă, Asăneștii au trecut Dunărea „et allèrent demander du secours aux Româns et aux Comains de la Dacie”.

8) *Ibid.* p. 41. Imperiul bulgar de după Căliman este considerat tot ca românesc *ibid.* p. 38 ;

9) *Ibid.* p. 36.

10) *Ibid.* p. 38. Știrea furnizată de Simeon Magister, e luată din D. Photino, *Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας*, I, Viena 1818, p. 269 ; trad. G. Sion, I, București 1859, p. 121. Izvoarele bizantine arată pe acest Lachanas a fi fost porcar din părțile acelea. La Bulgarii se zicea Ivailo ; cf. W. Slatarski, *Geschichte der Bulgaren*, I. Leipzig 1918, p. 146.

Intr'un întreg pasaj se arată situația Românilor din Moldova și Muntenia până la stăpânirea Pecenegilor și a Cumanilor. Românii erau organizați în țări, aveau suverani și se bucurau de libertate ¹⁾.

Din sec. XIII înainte poate să fixeze, cu ajutorul lui Photino, Engel, Fessler, Radu Greceanu și Pleșoianu ²⁾, întreaga cronologie a Domnilor Munteni. Radu Negru, venit din Făgăraș la 1241, a întemeiat dregătoriile ³⁾. După el găsește cronologia prea încurcată și caută să o limpezească astfel. După Mihai I ar fi urmat Dan I, însă la 1324 era Domn Ioan I Basarab, Ban al Craiovei, care încorporează astfel Oltenia la Muntenia ⁴⁾. Acesta, la 1330, a avut conflict cu regele Ungariei Carol Robert, a făcut pace, dar boerii n'au vrut să o țină și l-au atacat în munți ⁵⁾. Basarab moare la 1340 ⁶⁾, urmându-i fratele său Vladislav (†1342). Acestuia îi urmează alt frate, Alexandru I (†1352) ⁷⁾. După acesta boerii aleg pe fiul lui, Nicolae, cel îngropat la Câmpulung (†1366), apoi vine Radu II, fratele lui Vladislav (†1376). Dan II, fiul lui

1) Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, p. 19. „Malgré ces deux peuples barbares il existait en Moldavie et en Valachie aussi quelques petits états gouvernés par des chefs Româns. En Valachie déjà depuis 683 il y avait les Bans de Craïova et en Moldavie vers le même temps existait un état roman, comme ou peut le voir par une médaille de bronze trouvée dans les ruines d'une forteresse nommée Semendria près de Romanu en Moldavie. Cette médaille est du septième siècle, d'un côté elle représente l'image du prince qui porte sur sa tête un chapeau avec des bords, en român pilérie, aussi que ces mots : *le Père de la Moldavie*, et de l'autre côté cette inscription : *Heredia de Moldavia*, ou hérédité de la Moldavie”.

2) Id. *ibid.* p. 47.

3) Id. *ibid.* p. 50 ; cf. și p. 24. Mai târziu data întemeierii e schimbată la 1290, care corespunde celei date de *Cronica anonimă* : cf. *Cuvânt introductiv*, l. c. p. XL.

4) Id. *Histoire de la Valachie*, p. 51.

5) Id. *ibid.* p. 54 ; cf. și p. 55 n. 6. Dă și o știre nefolosită la noi până acum (v. literatura la Emil C. Lăzărescu, *Despre lupta din 1340 a lui Basarab Voevod cu Carol Robert*, extras din *Revista istorică*. XXI, 1935. Vălenii-de-Munte 1935), a lui Henric von Muglen, c. LXXI : „Und gab ym (dem Könige) der Woybod Batzarab ein gelaitman, der yn aus dem lant furen solt, do furt der leytmann den Kunig durch ein Stain gereusch, das waz vom weyt und ye lenger ye enger” ; citează pe Kovachich.

6) Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, p. 52 ; Muntenia n'a fost vasală Ungariei, „cependant il est sûr que ce prince (Ioan I Basarab) payait un tribut au roi Charles, et non à cause de la Valachie qui n'a jamais appartenu à la Hongrie”.

7) Id. *ibid.* p. 56.

Radu, care moare asasinat la 1382¹⁾). După el urmează Mircea, fiul lui Radu, care încheie tratate cu Turcii²⁾).

Urmează istoria Munteniei până la 1792, cu dese referințe asupra legăturilor cu Moldova³⁾).

Este evident că această cronologie, întemeiată mai ales pe Photino, nu mai corespunde datelor stabilite astăzi⁴⁾). Se înșeală mai ales asupra Moldovei, când fixează că la 1354 a venit Dragoș „fiul. lui Bogdan, regele Maramureșului”, care fundează principatul⁵⁾).

Problema persistenței Românilor în Dacia în evul mediu îl preocupă deopotrivă pe Kogălniceanu, deaceia revine deseori asupra ei. După el e limpede că a existat o continuă cohabitare între ei și barbari „dela Hadrian până în sec. XIII⁶⁾”. Prin aceasta nu înțelege însă și un amestec, căci „în timpul diferitelor invazii barbare în Dacia, Daco-Românii, nemai nădăjduind nimic dela Roma și dela Bizanț, rămâneau ascunși în Carpați, sau serveau pe învingători⁷⁾). Pe urmă, deasemeni, se luptau foarte adesea

1) Id. *ibid.* pp. 57—58. Văzând că Engel dă ca predecesor al lui Dan II pe un oarecare Wlaiko, scrie „mais il se trompe tout-à-fait ; ce Wlaiko n'est que le prince de Moldavie Lesco qui regna en 1370” p. 58.

2) Id. *ibid.* pp. 58—63.

3) Istoria Moldovei trebuia să fie tratată pe larg în volumul al doilea, promis pentru luna Mai 1838 (cf. scrisorile din 8/20 Oct. 1837, în *Scrisori*, ed. Haneș, pp. 125 și 181), care n'a apărut încă, deși se plătea anticipat odată cu cumpărarea primului volum, cf. *Scrisori*, p. 125.

4) Care totuși încă nu-i fixată.

5) M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, p. 24. Spiritul lui critic nu-i îngăduia să admită întru totul această cronologie, cum face mărturie în *Cuvânt introductiv*, l. c. p. XXXVII : „însăși șirul Domnilor nu este încă clasificat și stabilit prin făclia unei critice sănătoase”.

6) Id. *Histoire de la Valachie*, p. 25 ; cf. și p. 11 : „On peut très facilement comprendre que la plus grande partie des Romains, qui depuis presque deux cents ans habitaient la Dacie n'ont pas quitté ce pays, à cette époque. La population s'était accrue considérablement. et les Romains n'avaient pas beaucoup à souffrir des barbares ; au contraire ces derniers devaient rechercher leur amitié, car étant des peuples nomades, ils étaient obligés d'avoir recours aux Romains, qui étaient laboureurs et habitaient dans des villes. Si au contraire les barbares avaient voulu attaquer les colons romains, ceux-ci se seraient aussitôt retirés dans leurs montagnes impénétrables, c'est-à-dire dans les Carpates et les barbares, ne pouvant pas les y suivre, n'auraient pas pu rester longtemps en Dacie, car ils ne voulaient plus demeurer que dans des pays fertiles et peuplés”.

7) Teoria refugiului în munți se vede și la cronicari, dar ea formează obiectul principal al vieții Românilor în evul mediu pentru A. D. Xenopol, *Une énigme historique : les Roumains au moyen-âge*. Paris 1885, pp. 33—37 și 216 ; Id. *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. II, București [1925], pp. 29—36.

alături de barbari împotriva Romanilor din Bizanț¹⁾. În vremurile grele, pricinuite de barbari, înainte de Avari, se refugiaseră în munți; după alungarea aceloră au scoborât din nou în câmpie²⁾. În timpul Tătarilor s'au retras din nou în munți³⁾. În sfârșit au ajuns păstori⁴⁾. În această situație s'au înmulțit suficient de mult în statele românești libere, Maramureșul și Făgărașul, de unde au plecat dincoace de munți, descălecând în țară deșartă⁵⁾. Procesul acesta de trecere din Transilvania dincoace de munți, îl constată tot timpul⁶⁾, chiar și în sec. XIX, când au plecat în număr mare din cauza foametei⁷⁾.

Cu toate acestea a fost posibilă și o admigrare, începând cu sec. VII⁸⁾. Aceasta spre a explica datele furnizate de cronici.

Legenda este deseori primită și folosită. Astfel, pe lângă fundația țarului Ioniță la Craiova⁹⁾ și „Heredia de Moldova¹⁰⁾”,

1) Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, p. 12.

2) Id. *ibid.* p. 14. Teoria se menține și în *Cuvânt introductiv*, l. c. p. XL, unde îi arată scoborînd din poenile munților pe dealuri în sec. X—XI și la câmpie în sec. XIII—XIV.

3) Id. *Histoire de la Valachie*, pp. 21—22 : „Sous le règne de Baudouin de Courtenai à Constantinople, l'an 1228, un grand nombre de hordes tartares descendirent des montagnes et vinrent piller la Moldavie, la Valachie et la Besarabie. Les Moldaves et les Valaques qui avaient commencé à sortir de leurs montagnes, furent obligés de s'y retirer de nouveau. Les plaines étaient entièrement dévastées”.

4) Id. *ibid.* p. 25 : „Les barbares leur étaient en horreur : l'instinct de leurs ancêtres leur inspirait cette haine. Aussi ni les Goths, ni les Gépides, ni les Huns n'eurent aucune influence sur eux ; les Bulgares seuls qui étaient chrétiens, leur donnèrent quelques usages ; la langue romaine devait adopter nécessairement des mots des dialectes barbares, mais jamais se confondre avec leur langage”.

5) Id. *ibid.* p. 24.

6) Id. *ibid.* p. 23, și invazia tătară este adusă ca motiv al venirii Românilor din Transilvania în principate.

7) Id. *ibid.* p. 43

8) Id. *ibid.* pp. 14—15 : „Un grand nombre de Romains de la Dacie Aurélienne attirés par la paix dont jouissaient les Romains de la Dacie de Trajan, passèrent le Danube à la fin du septième siècle et s'établirent dans la partie de la Valachie qui est située entre la rivière Oltu et le Danube. Ils se choisirent un chef nommé Basaraba à qui ils donnèrent le titre slave de *Ban* qui équivaut à *Markgraf*. Le pays qui était sous sa domination comprenait les cinq districts qui s'appellent aujourd'hui le Banat de Craïova. La capitale de ce petit état fut d'abord la Tour Severin, ensuite Craïova”. Aceasta pentru a da justificare pasajelor din Leo Grammaticus, Georgius Monachus, etc. și cronicelor noastre.

9) Id. *ibid.* p. 36.

10) Id. *ibid.* p. 19. Informația e dela Miron Costin, *De neamul Moldovenilor*, ed. C. Giurescu, București 1914, p. 46 (editorul o consideră interpolație).

adaugă aceea luată din Voltaire, că Ioniță și-ar fi făcut cupă din craniul lui Balduin ¹⁾; cu venirea Evreilor la Tălmăciu după dărâmarea Ierusalimului de Titus ²⁾ și originea romană a familiei Basarab ³⁾. Evident, este bine că pune în circulație exilul lui Ovidiu în Dobrogea, dar și despre aceasta face mărturie că știrea s'a păstrat în popor ⁴⁾.

Locuitorii Daciei erau creștini înainte de conciliul din Niceea ⁵⁾; pe vremea Hunilor Niceta ar fi întemeiat chiar episcopatul de Milcov din Moldova ⁶⁾.

Clasele sociale îl preocupau încă de atunci. Pentru el, nobilii țării, boerii, au fost însoțitorii descălecătorilor, care și-au însușit toate drepturile; alături de ei erau moșnenii, țărani liberi, și sclavii numiți vecini, fiindcă veneau din țările vecine și erau de alt neam ⁷⁾.

Este preocupat și de problema numelui *Vlah*, pe care îl au Românii, însă îl socoate cu dreptate ca un apelativ străin ⁸⁾, dat lor după alungarea Avarilor ⁹⁾.

Intr'un cuvânt, iată care este planul lucrării lui Mihail Kogălniceanu: „Après avoir tracé, dans la première partie, l'histoire ancienne de la Dacie, celle des colonies romaines jusqu'à la fondation des monarchies électives valaque et moldave, et enfin un précis sur les faits des Valaques transdanubiens, j'ai renfermé dans la seconde partie l'histoire de la Valachie depuis

1) Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, p. 35.

2) Id. *ibid.* p. 5.

3) Id. *ibid.* pp. 48—49, n. 7: „Cette famille est très ancienne; déjà du temps où Aurélien fit passer une partie des Romains de la Dacie de Trajan en Moésie, elle était considérable; plus tard elle était divisée en deux branches, l'une régnait en Moésie, d'où descendaient les bans de Craiova, l'autre à Fogarash d'où vint Rodolphe. Leur ancien établissement était une campagne située entre la Morave et le Danube connue aujourd'hui sous le nom de Basarovizza”.

4) Id. *ibid.* p. 4, „Vidovul” lui Miron Costin.

5) Id. *ibid.* pp. 12, 16.

6) Id. *ibid.* p. 12.

7) Id. *ibid.* p. 50. Este o necesitate a se cunoaște și stările sociale; cf. *Cuvânt introductiv*, l. c., p. XL.

8) Id. *Histoire de la Valachie*, p. 41: „mais eux, ils se nomment toujours Români, et regardent comme une insulte les autres noms qu'on leur donne”.

9) Id. *ibid.* p. 14. Se dau părerile cunoscute, la care adaugă și pe a lui Katanchich, că *Vlassi* înseamnă *Lassi*, adică locuitori din *Latium*.

1241 jusqu'en 1792¹⁾”. Păreră lui categorică despre Români în evul mediu a avut ocazia să ne-o lămurească și ceva mai târziu : „Les Roumains ou les Moldovaques, comme nous nomment les étrangers, sont un des peuples qui dans le moyen âge se sont le plus distingués par les vertus militaires et par les travaux de de l'esprit. Les premiers en Europe ils ont eu des armées régulières²⁾ ; ils ont été pendant des siècles les défenseurs de la religion et de la civilisation contre l'islamisme et la barbarie asiatique³⁾”.

Față de toate aceste observații trebuie să spunem, cu părere de rău, că, privitor la evul mediu românesc, cercetările făcute de la Kogălniceanu înainte sunt atât de puține, încât sunt neînsemnate rectificările care i se pot aduce⁴⁾. În multe privinți însă, ipotezele puse în circulație de el⁵⁾ au putut da naștere la adevărate teorii susținute cu lux de amănunte de istoricii noștri cu vază.

1) Id. *ibid.* p. XII. Acest cuprins corespunde mult mai bine titlului inițial pe care Kogălniceanu îl dăduse cărții sale în reclama publicată de *Magazin für die Literatur des Auslandes*. 17 Februarie 1837 : „*Histoire ancienne et moderne de la Moldavie, de la Valachie et des états indépendants des Transilvains et des Valaques transdanubiens*” ; cf. Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*, ed. II. București 1926, p. 37.

2) „Les Moldaves en 1400 sous le Prince Juga, les Valaques en 1410 sous Mirce-le-grand”. Notă Kogălniceanu.

3) M. Kogălniceanu, *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislas Leszczyński, Dmètre Cantimir et Constantin Brancovan*, I, Jassi 1845, p. V.

4) Avea dreptate când scria tatălui său cu privire la ea : „Crede, nu am scris o scârnăvie și o carte ră”, *Scrisori*, ed. Haneș. p. 101.

5) Deși se simte în mare măsură adaptarea ideilor lui Photino și Miron Costin, totuși completarea pe care o face este demnă de ținut în seamă.

SCRISORI INEDITE DELA VASILE ALECSANDRI

1872—1890

publicate de EMIL VIRTOSU

Poet și prozator, dramaturg și om de lume, Alecsandri ar fi putut fi în acelaș timp și cel mai bun memorialist al veacului său, în Moldova. Avea calitățile literare și sufletești necesare, avea tihna și darul de povestitor — în scris ca și în vorbă, avea simțul măsurii și al perspectivei.

Așezat central în viața contemporană a României, i-a cunoscut de aproape oamenii mari și mici, a ținut strânse legături cu cei ce au creat evenimentele capitale ale renașterii românești a trăit intens și a creat, uneori, evenimentele însăși. Citind câteva nume importante din istoria țării : Alecsandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, C. Negri, N. Bălcescu, Ion Ghica, D. A. Sturdza, vedem că toți aceștia i-au fost contemporani și prieteni, ca și mulți alții ! Dacă *Scrisorile către Ion Ghica* și alte câteva eseuri memorialistice ar fi fost continuate (d. p. darea de seamă despre audiențele la Împăratul Napoleon III), Moldova și-ar fi găsit în el cel mai literar istoriograf pentru evenimentele și curente de idei de pînă în preajma Războiului Independenței. Și dacă, cu chipul acesta, întinderea producției sale literare ar fi fost mai restrînsă, aceasta ar fi crescut în diversitate și semnificație.

Calitățile memorialistice ale lui Alecsandri se văd mai ales în scrisori. Corespondența sa poartă în întregime pecetea temperamentului și valorilor enunțate ¹⁾. Astfel, fapte mărunte, de toate zilele, altele excepționale, sentimente grandioase, bu-

1) Avem în vedere în primul rînd volumul : V. Alecsandri, *Scrisori* . . . Publicație îngrijită de Il. Chendi și E. Carcalechi ; București, 1904.

curii și sentimente limitate, toate se înșiră amabil unele lângă altele, în chipul cel mai natural din lume, fără emfază și grandilocvență, precum și fără umilință. Toate se împărtășesc din aceeași viață, și tot frățește, una recunoaște superioritatea celeilalte, o încurajează, îi lasă locul și o scoate mai bine în evidență. . . Cetind corespondența lui Alecsandri, îți vine în minte imaginea unei ape potolite, care pășește cu aceeași domoală curgere și peste bolovani, și pe șes, și prin cascade. Ceeace variază este doar durata parcursului...

A avut dreptate perfectă Eminescu atunci când, vorbind de Alecsandri, a schițat imaginea acelui „rege. . . veșnic tânăr și ferice”. Căci dacă producția sa literară este lipsită de sentimente excesive, într'un sens sau într'altul, corespondența sa, oricât de variată este prin persoanele cărora se adresează, apare și mai măsurată, echilibrată strict pe temperamentul său. Nimic prea puternic, prea tragic sau prea avîntat, nu răsbate din ea. Indignarea însăși, își arată numai niște biate ghiare tocite. S'a spus că *indignatio facit versus!* . . . La Alecsandri, această indignare nu reușește să depășească „bontonul” unei conversații de salon. Totul se sfîrșește sau printr'un spirit, sau printr'o imprecăție fără relief. De aceea, el este gata oricînd să dea, oricui, o mână de ajutor.

Dar, pentru însăși aceste calități sau. . . defecte, corespondența sa rămîne totdeauna interesantă, ca și pentru faptele și datele de natură psihologică, istorică și politică, de cari scrisorile sale sînt pline...

La corespondența cunoscută pînă acum, vine să se adauge un lot important de scrisori inedite, romînești și franțuzești. Și anume, d. Mihail Kogălniceanu și-a făcut o adevărată bucurie în a-mi pune la dispoziție 15 scrisori și 4 telegrame dela Vasile Alecsandri, din colecția Fundației Culturale M. Kogălniceanu. Această corespondență este grupată astfel :

I. 3 scrisori și 4 telegrame (din cari 3 franțuzește) adresate lui Mihail Kogălniceanu, între anii 1872—1889;

II. 12 scrisori (din cari 6 franțuzește) adresate lui Mitiță (D. A.) Sturdza, între anii 1884—1890. '

Ne vom ocupa pe rînd, succinct, de fiecare. Specificăm doar că la textele franțuzești au fost complectate accentele cari de multe ori lipseau, păstrîndu-se, totuși, ortografia originalelor. Una din telegrame, către M. Kogălniceanu, insuficient datată,

trebuie să fie dintre anii 1872—1873, iar două scrisori către Mitiță Sturdza, nedatate, au fost atribuite datei <Septembrie 1886>.

I. Scrisorile către Mihail Kogălniceanu prezintă interes din mai multe puncte de vedere.

1. Arată calitatea raporturilor de prietenie dintre acesta și Vasile Alecsandri, precum și continuitatea acestor raporturi dealungul anilor, cu toată îndârjirea cu care patimile politice s'au repezit să sfîșie vechea prietenie dintre ei. Iată un pasaj destul de caracteristic în acest sens : „Contînd pe glasul meu, îmi place a crede că te-ai rezemat un numai pe vechile noastre legături de amicie, dar și pe convingerea foarte naturală și justă, că am fost totdeauna alături unul cu altul, în apărarea principiilor mari și salutare pentru țară, deși în unele chestii secundare, chestii de forme, ne-am găsit în divergență de opinii : afacere de temperament și de atmosferă în care trăim” ¹⁾.

2. Vedem că Alecsandri ținea să dea tuturor certitudinea că nu se amestecă în luptele politice, nici chiar pentru a-și sprijini pe vechiul său prieten Kogălniceanu. Cu acest prilej, avem impresia că disprețul lui pentru politică este mai mult ostentativ, factice, disprețul unui om care își avea viața căptușită cu toate onorurile și confortabilitățile. Deși, pentru el, Camera i se pare un „cerc”, în care sînt „mai multe dobitoace decît fiare” ²⁾, el nu pierde totuși prilejul să facă o declarație de principii lui Kogălniceanu, din care se vede că era mai puțin îndepărtat de politică decît i se părea, și că se folosea de ea cînd i se părea folositor sau convenabil :

„Fii liniștit ! Nu am ajuns încă la acel grad de timpire, sau de patimă zisă politică, încît să primesc a-mi sacrifica orbește convingerile mele personale, pentru de a complăce unui partid. . . fie oricare și văpsit oricum, nefiind, precum mă știi, nicidecum ambițios de a eși la iveală pe scena parlamentarismului” ³⁾. . .

Iar în legătură cu perenitatea luptelor politice, Alecsandri găsește accente potrivite, pe de o parte pentru ca să-i dea curaj lui Kogălniceanu în momente politice grave, pe de alta pentru a arăta inanitatea acestor lupte :

„In mersul propășitor al neamului românesc, partidele cele mai înverșunate se contopesc, beșicele umflate de vînt se de-

1) Scrisoarea din 12 Martie 1875.

2) Scrisoarea din 12 Martie 1875.

3) Scrisoarea din 19 Aprilie 1875.

sumflă, guinolii (*sic*) politici rămîn guignoli după o agitare vremelnică, și țara înaintează *envers et contre tous*"¹⁾).

Iar, ca o concluzie logică, lauda generației din care face parte nu renunță niciodată de a o face :

„Se vede că generația noastră începe a merge la vale cu pas grabnic, pasul cu care s'a deprins a călca peste obstacoliile ce au întîlnit în calea sa ; dar oricum fie, ea nu vroește să dispară fără a lăsa urma pe ambele coaste ale dealului. Așa se cuvine să facă, precît mai simte putere în creeri și tărie în suflet”²⁾.

Sau, mai tîrziu :

„Multe am văzut, multe am simțit, multe am îndeplinit, și cînd cătăm în urmă-ne, vedem cu mîndrie rezultatele obținute în timp de o jumătate de secol. Țara noastră e transformată, desmorțită, reînviată, pornită spre o înaintare din care nu o mai pot opri nici politica străină, nici politica mahalagioaică din București. Victoria e cîștigată ! Evohé ! Noi, veteranii, am dobîndit dreptul de a ne retrage din cîmpul luptei”³⁾. . . .

Și acum, încheind, subliniem aceste reminiscențe de folclor, care răsbat pînă în anii săi tîrzii :

Să mai arăți la bătrînețe
Ce-ai plătit la tinerețe.

Sau :

Omul cade pe spate
Și inima-i tot bate !⁴⁾

II. Scrisorile adresate lui Mitiță Sturdza au toate o formă strict clasică, cu introducere, tratare și încheiere. Alecsandri excelează în acest fel de scrisori și, deși preocuparea formală este mult prea evidentă și identică la fiecare, el nu înțelege totuși să facă nici o abatere, în nici una.

În treacăt remarcăm că viața și activitatea lui D. A. Sturdza, atît de plină, variată și rodnică, nu s'au bucurat pînă acum de o cercetare mai amănunțită, căci nu sînt deajuns numai mențiuni sporadice diverse și un articol mai dezvoltat semnat de N. Iorga,

1) Scrisoarea din 9 August 1889.

2) Scrisoarea din 12 Martie 1875.

3) Scrisoarea din 9 August 1889.

4) Scrisoarea din 9 August 1889.

Un om de severă muncă și de aprigă autoritate : D. A. Sturdza. O comemorare. (Academia Română. *Mem. S. Ist. S. III*, t. XIV, pp. 171—178).

Vom spicui din aceste scrisori cîteva pasagii ce exemplifică observațiile notate pînă acum. Astfel, cînd e vorba să arate lipsa de probitate a unui oarecare francez „Mr. Rosny”, Alecsandri se mărginește doar să spună : „Je vais le démasquer aux yeux de mss. les Académiciens de Toulouse, et je vous avoue que je trouverai un certain *charme* à cette opération” ¹⁾.

Sau indignarea că, fiind ministru plenipotențiar în străinătate, nu este ținut la curent în chip oficial cu informații de politică internă : „Ei < miniștrii plenipotențiar ai Romîniei > seamănă mai mult a mobile lepădate într’un beciu, decît a agenți politici, astfel că odată numit șef de legațiune și depărtat în străinătate, un om, cît de cunoscut ar fi, este sigur a fi uitat deplin de compatrioți” ²⁾.

Cu un joc de cuvinte rezolvă Chestia Bulgărească, atît de acută în 1886—1887 : „Le Bulgare seul a des velléités guerrières, mais il reviendra forcément à des sentiments plus pacifiques ainsî qu’à son boulgour traditionnel” ³⁾.

Cu un spirit, fericit, definește problema претенdenților la tron apăruiți dintre urmașii vechilor familii boerești cari domniseră cîndva la noi :

„In ceea ce privește претенdenții care au răsărit ca ciupercile la noi, mă mărginesc a zice : Il y a trois ou quatre foires importantes en Europe : 1° la foire de Leipzig ; 2° la foire de Nijni Novgorod ; 3° la foire aux pains d’épices à Paris, et 4° la foire aux prétendants à Bucarest” ⁴⁾.

Sînt cunoscute părerile lui Alecsandri în chestia evreească, exprimate direct sau literar. Iată cîteva fragmente în acest sens :

„Presa parisiană, care aparține în majoritate jidanilor, . . . a întreprins o campanie neîmpăcată în contra țării noastre” ⁵⁾

„Evreii au acaparat totul < la Paris > : comerț, industria falsificată, posturi importante, direcțiile teatrelor, etc., și

1) Scrisoarea din 16 Junie 1884.

2) Scrisoarea din 21 Decembrie 1888.

3) Scrisoarea din 22 Ianuarie 1887.

4) Scrisoarea din 10 Aprilie 1888

5) Scrisoarea din 10 Aprilie 1888.

speculează cu gheșeft asupra prostiei și asupra slăbiciunilor omeniești. Ei întrebuițează veninul corumperei ca cel mai puternic dizolvant al societății, și scot aur din gunoiul cu care acopăr Franța”¹⁾).

Și în sfârșit :

„Cînd se va lămuri această afacere < a Canalului de Panama > ne vom trezi cu cîtiva noi milionari evrei !”²⁾).

Iar o scrisoare — oarecum de recomandare, cuprindea deabia la urmă, pusă această problemă, însoțită de soluți sentimental caracterizată în cîteva linii : „Qu'on le laisse à sa place, c'est tout ce qu'il demande. Est-ce donc bien difficile de faire un heureux à si bon marché ?”³⁾).

Vorbind de „nebulia grozavă a răsculării țăranilor”, din 1888, nu se preocupă decît de aspectul ei politic și găsește în schimb prilejul să încerce o tiradă grandilocventă și fără obiect asupra scepticismului la Români⁴⁾).

Iar despre suferințele cari în scurtă vreme aveau să-l ducă la mormînt, găsește accente reținute și mai degrabă ... literare :

„După aproape două luni de suferinți în București, iată acum trei luni decînd m'am întors în Paris, trei luni de chinuri grozave, care m'au slăbit mult. Credeam uneori că, după vorba Românului, se apropie funia de par”⁵⁾).

Pentru încheiere, vom transcrie rîndurile în cari, descriind pe Regina Elisabeta și curtea ei la Castelul Peleş, găsește o comparație reușită și caracteristică pentru romantismul reginei poete :

„J'ai retrouvé Sa Majesté la Reine entourée de son charmant bataillon de jeunes filles, travaillant à l'évangile destiné à l'Eglise d'Arges. Le salon était transformé en un véritable atelier dont l'aspect reportait la pensée vers les cours poétiques et artistiques de l'Italie du Moyen-Age”.⁶⁾

1) Scrisoarea din 21 Decembrie 1888.

2) Scrisoarea din 21 Decembrie 1888.

3) Scrisoarea din Septembrie 1886.

4) Scrisoarea din 10 Ianuarie 1889.

5) Scrisoarea din 1 Februarie 1890.

6) Scrisoarea din Septembrie 1886.

I. Vasile Alecsandri către Mihail Kogălniceanu

(1872—1889)

1

Presintată la Oficiul Mircești, transmisă de Oficiul Roman, Oficiul București.
No. 6923, data 14 (?) 187. (?) ora 10, 20.

Cogalniceano, Buc.

Joie, santé, courage, amitié sincère, foi dans avenir : avec ces leviers ou soulève un monde. Félicitations complètes.

Alecsandri 1)

2

Presintată la Oficiul Roman, transmisă de Oficiul Roman.
2/11/1872, ora 8.30

Monsieur Cogalniceanu, Iassy.

Negri chez moi ; si tu veux le voir, hâte-toi, car il doit partir ; répons.

Alecsandri 2)

3

Mircești, 12 Mart 1875.

Iubite Cogălnicene,

Tu bolnav, eu bolnav ! Se vede că generația noastră începe a merge la vale cu pas grabnic, pasul cu care s'au deprins a călca peste obstacolii ce au întâlnit în calea sa ; dar ori cum fie, ea nu

1) In telegramă : Alexandri.

2) In telegramă : Alexandri. In legătură cu prietenia dintre Alecsandri, Kogălniceanu și Negre și întâlnirile lor amicale, transcriem un fragment dintr-o scrisoare trimisă de Kogălniceanu lui Alecsandri, din București, la 14 Mai, 1874 : „Il <Negre> m'a écrit qu'il tient à nous voir, toi et moi. Je te préviens donc que mercredi ou jeudi avant Pâques je serais chez toi ,et que je lui télégraphierai aussi à lui, pour qu'il vienne à Mircesci. Par conséquent c'est dit : chez toi sans faute, mercredi ou jeudi avant Pâques'..." (Scrisoarea în arhiva Fundației Culturale M. Kogălniceanu). Semnalăm pe de altă parte, pentru agorafobia lui, comunicarea făcută la Academia Română : G. G. Mironescu, *Contribuțiune la biografia lui Constantin Negri* (la 7 Iulie 1939 ; manuscrisul original în colecția Fundației culturale M. K.).

vroesce se dispară fără a lăsa urma pe ambele coaste ale dealului. Așa se cuvine se facă, precăt mai simte putere în crieri și tărie în suflet; înțelegi, dar, cât me bucur de a te vedea gata se reintri în luptă! Ahil, retras sub cort, mi-au părut totdeauna un erou paraponisit și netrebnic, deși erou.

Contând pe glasul meu, îmi place a crede că te-ai rezemat nu numai pe vechile noastre legături de amicie, dar și pe convingerea, foarte naturală și justă, că am fost totdeauna alături unul cu altul, în apărarea principiilor mari și salutare pentru țeară, deși în unele chestii secundare, chestii de forme, ne-am găsit în divergență de opinii. Afacere de temperament și de atmosferă în care trăim, de când împrejurările te-au dus pe tine în cafarnaumul bucureștean, și pe mine în singurătatea Mirceștilor.

Când te-am vedut retrăgându-te din Cameră în compania unor oameni nici de seama, nici de talia ta, m'am mahnit, căci nu am fost deprins de a te vedea părăsind postul tău, chiar în împregiurări mult mai critice și periculoase pentru țeară și pentru tine însuși (*sic*). Acum, dar, sint fericit de a sci că vechiul și puternic atlet vroesce din nou a se presenta în circ, deși acest circ cuprinde mai multe dobitoace decât fiare.

Îți promit, dar, se merg cum oiu putea la Roman, în zioa alegerilor și se depun numele tău în urnă. Țic : *cum oiu putea*, pentru că pătimesc de niște dureri intestinale care me obligă a sta locului. Fiind, însă, că priimesc pe toată ziua rugăciuni din partea multor amatori de senatorie, nevroind se vers pe iluziile lor o dușă de ghiață, te rog se remăe între noi promiterea ce-ți dau. Aș putea se le declar preferența mea pentru tine, dar me tem se nu ațiș; astfel, o mai înverșunată campanie în contra ta, căci nu-i lighioae pe lume mai ținnoasă, mai nătîngă, mai oarbă, mai cărtiță, decât un deputat sau un senator remas în urnă cu buza umflată.

Sfîrșind, iubite Cogălnicene, îmi rămăne se fac cele mai sincere urări pentru grabnica vindecare a boalei de care suferi și pentru frățesca noastră întîlnire cu sănătate și voe bună.

Al tău vechiu amic,

V. Alecsandri

Mircești, 19 April 1875.

Iubite Cogălnicene,

Fii liniștit ! Nu am ajuns încă la acel grad de tâmpire, sau de patimă ȃisă politică, încât se primesc a-mi sacrifica orbesce convingerile mele personale, pentru de a complace unui partid. . . fie oricare și văpsit oricum ! Nefiind, precum me știi, nicidecum ambițios de a eși la iveală pe scena parlamentarismului, și tot odată aprețiând avantajele independenții absolute, am declarat în ȃilele trecute, cui *se cuvine* :

1°. Că nu permit ca numele meu se serve de armă electorală spre a combate pe ori cine, și încă mai puțin pe Ionescu ¹⁾, care, prin talentul și ideile sale liberale, și-au dobândit dreptul de a face parte din orice Cameră.

2°. Că din toate colegiurile districtului Roman, singurul care îmi convine este acel al 4-le.

3°. Că ași priimi se ies în colegiul al 3-le alături cu Ionescu.

4°. Că la caz când în acest colegiu ar eși din urnă numele meu victorios în contra lui Ionescu, sint decis a trimite mandatul se sboare prin nouri, precum am mai făcut-o și altă dată.

Prin urmare, iubite Cogălnicene, și acum ca și în multe rînduri, ne-am întelnit în idei și în simțiri. Fii, dar, în pace ! Am îmbătrînit în ȃile bune și nu vreu se me sfirșesc în ȃile rele.

Te aștept după făgăduință și te îmbrățișez,

V. Alecsandri

N. B. După cele spuse mai sus, cred că Ionescu își va menținea candidatura în Roman.

5.

Presintată la Officiul Gara Mircești, transmisă de Officiul București.

13/I/1875, ora 2,05. No. 5734.

Cogălniceanu, București.

Șoimu de la Cogălnicu ²⁾, se sboare puii tei mai sus decât tine, și în deplină fericire !

Alecsandri ³⁾

1) Ion Ionescu dela Brad.

2) Apa Cogălnicului.

3) In telegramă : Alexandri.

6.

Presintată la Mircești, 9 (?) 1879, ora 5,30, transmisă de Officiul Iassy.

Cogălniceano, Iassy.

Suis appelé à Bucarest, partons ce soir, regrette ne pouvoir suivre ton conseil, au revoir là-bas.

*Alecsandri*¹⁾

7.

Mircești, 9 August 1889.

Iubite Cogălnicene,

Scrișoarea ta din 20/1 August m'a căutat pe la Paris, de unde am plecat acum o săptămână și m'a găsit astăzi la Mircești. Am scris îndată lui Bengescu²⁾ ca se se ocupe de bocceoa cu scoarțe, se o scoată de la Vămă și se o trimite Doctorului Guyon³⁾, din parte-ți.

Acum, scumpul meu contimpuran, se vorbim de ale noastre ca doi bătrini căletori ajunși în culmea dealului și plecați spre coboriș. Plăcut ne-a fost sușul pe cărări înflorite, și chiar pe muchi de prapastii câte odată. În adevăr că pe atunci avem avântul învingător al tinereții, aveam soarele'n fațiă. Pășiam cu pas triumfal în visul nostru înstelat, susținuți de farmecul nălucirilor celor mai adimenitoare. Bucuriile, plăcerile, ne eșiau în cale și se prindeau în tovărășie cu noi, pentru ca se ne facă a desprețui greutatea luptelor la care ne chema iubirea de moșie. Multe am vețut, multe am simțit, multe am îndeplinit, și când cătăm în urmă-ne, vedem cu mândrie rezultatele obținute în timp de o jumătate de secol. Țeara noastră e transformată, desmormită, reînvieată, pornită spre o înaintare din care nu o mai potă opri nici politica străină, nici politica mahalagioaică din București. Victoria e câștigată! Evohé!... Noi, veteranii, am dobândit dreptul de a ne retrage din câmpul luptei, sperând că recruții își vor îndeplini și ei datoria lor, fiind împinși, fără voe chiar, de a calca pe urmele noastre.

1) În telegramă: Alexandri.

2) Gr. Bengescu, viitor ministru la Paris.

3) Pentru doctorul Guyon vezi mai departe, scrisoarea către Mitiță Sturdza, din 1 Fevruarie 1890.

Nu se cuvine, dar, se te măhnesci, se te descurajezi, de cele ce se petrec astăzi sub ochii tăi. În mersul propășitor al neamului românesc, partidele cele mai înverșunate se contopesc, beșicele umflate de vânt se desumflă, guinoli (*sic*) politici rămân guignoli¹⁾ după o agitare vremelnică, și țeara înaintează *envers et contre tous*. Tot greu a fost de a urni carul din hăugaș, acest greu a fost partea noastră și știi bine că l-am ridicat cu o deplină isbîndă. De-acum se ne mai gândim și ceva la noi, care sintem cam invalizi, căci avem a lupta cu dușmanul cel mai primejdios, cu bătrîneța și cu neajunsurile ei. Însă me vei întreba :

— Ce faci cu inima, care nu vrea se îmbătrînească ?

La aceasta n' m ce răspunde, și simt că toată filosofia mi se înfundă. Românul dice :

Omul cade pe spate
Și inima-i tot bate !

Eu, după noă luni de străinătate, m'am întors în țeară și me găsesc fericit când privesc copii mei jucând împrejur-mi, florile ivindu-se din toate părțile, și coccostîrcii făcînd spirale sub albastrimea cerului. Uit prin urmare și politica, și titlul de ministru plenipotențiar, și chiar pe pretendentul la tron, G. Bibescu, care dorind a-și face o reclamă personală, a isbutit a face din expoziția română din Paris o batjocură, poreclită de presa franceză : *une pauvreleté décorative*. Secția noastră e cea mai pacatoasă dintre toate ; am ramas în urma și a Sîrbilor și a Grecilor ! Aș dori mult ca se mergi a te încredința însuși de rușinea ce-am pățit, pentru ca să protestezi la Camera, dar înainte de toate doresc se te meremetisești²⁾ la băile de la Kissingen, pentru

ca se mai arăți la bătrînețe
ce-ai plătit la tinereță !

Al tău vechiu amic,

V. Alecsandri

<P. S.> Paulina îți trimite urări de însănătoșire²⁾. Ion Ghica se află acum la moșia lui la Ghergani. Am făcut cu el voiajul de la Paris la Viena.

1) A se meremetisi = a se restaura, a se reface, a se repara.

2) Paulina este soția lui V. Alecsandri.

III. Vasile Alecsandri către Dimitrie A. Sturdza

(1884—1890)

1

Mircești, 6 juin 1884.

Mon cher ami,

Vous m'avez fait part des agissements de Mr. Rosny au sujet du diplôme de Maître-ès-Jeux Floraux décerné à S. M. La Reine par l'Académie de Toulouze (*sic*). Dans sa lettre à S. M., ce Mr. annonçait l'arrivée à Bucarest d'une députation et laissait percer le désir d'en faire partie ou bien d'être chargé spécialement de la mission d'apporter le diplôme de la Reine. Vous lui avez répondu, je crois, d'avoir à s'adresser à moi pour traiter cette affaire, mais il s'en est bien gardé, ayant sans doute compris qu'il avait fait fausse route.

Je reçois aujourd'hui une lettre d'un des membres les plus importants de l'Académie de Toulouze, Mr. Arnault, professeur d'économie politique et secrétaire perpétuel de l'Académie de Législation, qui dévoile certains mystères assez curieux. Je vous la communique pour en prendre connaissance.

Il ressort de cette lettre que le diplôme, ainsi que bien d'autres actes, ont été envoyés de Toulouze à Mr. Rosny pour les remettre à la Légation de Roumanie à Paris. Mr. Ferikidès devait, à son tour, les faire parvenir à Sa Majesté.

Mr. Rosny s'est-il acquitté de cette commission? Le diplôme, etc., sont-ils parvenus à leur destination? On l'ignore absolument à Toulouze, et cette incertitude a fait naître un étonnement douloureux dans l'esprit des membres de l'Académie Toulousaine.

Veuillez donc vous informer auprès de S. M. du sort des actes qui lui étaient destinés, afin de tirer au clair cette affaire qui jusqu'à présent semble compliquée d'un certain mystère assez étrange.

L'état de ma santé m'obligeant à partir très prochainement pour Aix-les-Bains (le 15 juin), il me sera impossible de continuer avec Toulouze une correspondance oiseuse. Je vous prie donc de me répondre de suite si la Reine a reçu son diplôme,

afin que, dans le cas contraire, j'écrive à Mr. Arnault de s'en prendre à Mr. Rosny¹⁾.

Permettez-moi, mon cher ami, avant de terminer, de vous entretenir succinctement de la Grande Exposition qui va avoir lieu au mois de décembre à la Nouvelle Orléans. Tous les pays y seront représentés, par leurs produits ou simplement par leurs délégués. La Roumanie ne devrait pas s'en abstenir; mais comme avant tout la question financière mérite considération, et que l'envoi d'un délégué roumain en Amérique coûterait assez cher au gouvernement, je viens vous proposer d'accréditer auprès de la Commission d'Exposition de la Nouvelle Orléans, Mr. Charles Bal, mon neveu, qui a émigré avec sa femme (*la plus jeune des filles de mon pauvre frère*)²⁾ et s'est établi dans la Louisiane. Cette nomination *serait gratuite* et n'exigerait aucun sacrifice d'argent de la part de notre pays. Mon neveu en retirera un avantage de haute considération parmi ses nouveaux compatriotes et serait fier de représenter la Roumanie en sa qualité de mari d'une Roumaine.

Qu'en pensez-vous? Je crois que c'est faisable.

On m'a fait espérer que vous viendriez à Miclaoushany pour régler le déménagement de la bibliothèque de Skeeà à Bucarest³⁾. Faut-il croire à cette bonne chance? Mes compliments respectueux à Mme Stourza.

Tout à vous,

V. Alecsandri³⁾.

2

Mircești, 16 juin 1884.

Mon cher ami,

Je vous remercie cordialement pour la bonne lettre que vous m'avez écrite. Je tâcherai de me conformer à vos amicales recommandations au sujet de ma santé, car je me propose de partir très prochainement pour les eaux. Mon projet avait été

1) Această scrisoare a fost publicată, prima parte, la N. Iorga, *Pour se souvenir de la Reine Elisabeth de Roumanie* în *Bulletin de la Section Historique*, XIX, Bucarest, 1935, pp. 49—50 și 23 (*Académie Roumaine*); publicat, deasemeni, un scurt fragment de trei rânduri din scrisoarea următoare (ibidem, p. 50).

2) Ion Alecsandri.

3) Biblioteca a fost dăruită Academiei Române de D. Sturdza-Scheianu, și conține cărți și manuscrise rare privitoare la țările locuite de Români.

d'abord de me rendre à Aix-les-Bains, mais le choléra qui a éclaté dans le Midi de la France a si fortement impressionné ma femme que je serai peut-être obligé de me contenter de Mihadia (sic). Dans ce cas je passerai forcément par Bucarest et j'aurai le plaisir de vous voir. Est-il vrai que Ion Ghica a été appelé par télégramme ? Quelle chance de le rencontrer sur mon passage !

Mons. Rosny *și-au arătat arama*. Je vais le démasquer aux yeux de mrs. les Académiciens de Toulouse, et je vous avoue que je trouverai un certain charme à cette opération.

Pour ce qui est de la nomination de mon neveu Charles Bal en qualité de délégué de notre pays à l'exposition de la Nouvelle Orléans (nomination simplement honorifique), je crois qu'elle ne devrait pas rencontrer des difficultés, car tous les états accordent même les lettres de *consuls* dans des contrées éloignées à des étrangers qu'y sont établis. C'est autant de gagné pour la caisse publique ; ces consuls ne sont nullement retribués. Charles Bal retirerait de cette nomination de délégué une considération morale auprès des New-Orléanais, qui lui serait profitable pour ses projets de colonisation dans la Louisiane, sans causer aucun préjudice au Gouvernement Roumain.

Quoique vous fassiez, mon cher ami, je tiens compte d'avance de votre bon vouloir et vous prie d'agréer l'expression de mes sentiments les plus affectueux.

V. Alecsandri

<P. S. > Nos hommages à la gracieuse Mme Stourza.
Reçu la lettre de Mr. Arnaud (sic).

3

Castel-Peleș, lundi,
<septembre 1886>.

Mon cher Mitilza,

J'ai retrouvé le château dans sa même splendeur féerique, entouré cette fois d'un nouvel encadrement ; l'automne, en véritable artiste, a donné aux forêts d'alentour des couleurs merveilleuses qui ajoutent une note gaie à la mélancolie que cette saison inspire.

J'ai retrouvé Sa Majesté la Reine entourée de son charmant bataillon de jeunes filles, travaillant à l'évangile destiné à l'Eglise d'Argeș. Le salon était transformé en un véritable atelier dont l'aspect reportait la pensée vers les cours poétiques et artistiques de l'Italie du Moyen-Âge. C'était comme un de ces rêves d'une harmonie parfaite où rien ne choque la vue ni la pensée. . . , au contraire ! Vous avez dû éprouver comme moi le bien être moral qui vous envahit lorsqu'on entre dans ce château. Il semble qu'on secoue à la porte tout le fardeau des préoccupations et des petites misères de la vie, pour pénétrer dans un monde idéal où règnent la grandeur et la pureté des sentiments.

J'ai fait part à Sa Gracieuse Majesté du désir que vous aviez d'ajouter à l'album de la Curtea de Argeș les photographies de la reliure et de la première page de l'évangile qu'elle prépare. Votre désir sera prochainement exaucé. La Reine n'a plus qu'une figurine à dessiner sur cette page, et ce sera fait aujourd'hui même, afin que vous ayez le tems de la faire photographier avant samedi ¹⁾.

Et maintenant que je me suis acquitté de votre commission, permettez-moi d'intervenir auprès du Ministre des Cultes en faveur d'un pauvre diable qui se voit réduit à la plus profonde misère par ordre de l'Evêque *Inocentie*. Ce Catulescu, dont vous lirez la lettre ci-jointe, rend de bons services à la Chapelle Roumaine, et en même tems il m'est *personnellement fort utile, car c'est par lui seul que je puis avoir des renseignements exactes sur la conduite et les agissements des étudiants du Quartier Latin*.

1) Albumul credem că este cel apărut fără dată și fără nume de autor, sub titlul : *Mănăstirea Curtea de Argeș. Photographie Spirescu Bucarest*. Iar înăuntru se găsește un text francez de două pagini : *Courtea d'Argesch et la légende* de Jules Brun. Acest album, precum și ediția lui românească, nu conține vignetele după Evanghelia Reginei Elisabeta, despre cari vorbește Alecsandri.

Târnosirea noii biserici, „restaurate” de Lecomte de Nouy avea loc la 12 Octomvrie 1886. D. A. Sturdza ține și el un discurs, iar Alecsandri scrie, în versuri, „Legenda sfîntirii Bisericei de la Curtea de Argeș, închinată maiestăților lor Regelui Carol I și Reginei Elisabeta”. Acestea, împreună cu discursul Regelui Carol I. apar publicate și într'o foaie volantă contemporană.

Pentru cadrul solemn și grandios al sărbătorii, precum și pentru impresia produsă de versurile lui Alecsandri asupra ascultătorilor, V. scrisoarea lui Alecsandri publicată la G. Bengescu, *Amințiri despre viața intimă a lui Vasile Alecsandri în timpul misiunii sale diplomatice la Paris. Scrisori și versuri inedite 1885—1890 în Convorbiri Literare*, XXV (1892), p. 970—971.

Qu'on le laisse à sa place, c'est tout ce qu'il demande.
Est-ce donc bien difficile de faire un heureux à si bon marché?
Tout à vous de coeur,

V. Alecsandri

4

Ce vendredi, <septembre 1886>.

Mon cher Militza,

J'ai été vous voir hier, pour vous faire mes adieux, car je quitte Bucarest ce soir. Vous étiez malheureusement absent, Le Metropolitain vous ayant accaparé pour vous faire prendre part à un dîner apostolique.

Adieu, ou mieux au revoir, cher ami, l'année prochaine, si Dieu nous prête vie jusque là; je vais assister au grabuge parisien et reprendre ma figure grave de ministre plénipotentiaire.

Permettez-moi de vous rappeler la note que je vous ai remise au Castel-Peleș, relative aux sommes dues pour les travaux de l'église ¹⁾ et pour l'impression du Trésor de Petroasa ²⁾, sommes dont le paiement se fait attendre depuis longtemps.

Tout à vous de coeur,

V. Alecsandri

<P. S.> Ci-joint une pétition d'un étudiant de Paris ³⁾.

5

Paris, 28 Dec. 1886.

Iubite Mitiță,

Am priimit, astăzi, vizita tinerului chirurg Asaki, profesor agregat la Lille, și mi-au vorbit din nou de dorința sa de a consacra țerii sale cunoștințele ce au dobândit în Franța.

1) E vorba de restaurarea Capelei Române dela Paris, fostă biserică catolică Sf. Jean de Beauvais, aflată în Cartierul Latin, rue Sf. Jean de Beauvais. Vezi mai departe, scrisoarea din 22 Ianuarie 1887.

2) Cartea, a cărei primă încercare de tipărire se oprește în 1885, a apărut la Paris, în excelente condiții tehnice, sub titlul: A. Odobescu, *Le trésor de Pétrossa Historique-Description. Etude sur l'orfèvrerie antique. Ouvrage publié sous les auspices de Sa Majesté Le Roi Charles I-er de Roumanie. Avec 372 illustrations, chromolithographies et héliogravures*. T. I—III. Paris, J. Rothschild, éditeur, 1889—1900. Vol. I—XXXVIII <—XLII>+514 p.; II=111 p.; III=26 p.

3) Lipsește.

I-am spus că atât Regele cât și d-ta v'ați arătat foarte bine dispuși în favoarea sa, și că personal ai promis se faci a se înlătura toate dificultățile care s'ar cerca se-l împiedică de a ocupa o catedră la Școala de Medicină din București. El este convins de bunăvoința d-tale și îți mulțemesce foarte mult, dar ar dori se obție un rezultat definitiv cât mai curând, căci dacă până în 15 zile nu se va lua nici o hotărîre pentru dînsul, el va fi obligat a se reîntoarce iar la Lille, pentru ca se continue cursurile sale de hirurgie, și odată acolo, i-ar fi cu neputință de a-și părăsi catedra cî se meargă la București. Ar fi, dar, espus a rămănea locului până la vacanțiile de toamnă.

Distingerea de care Asaki s'au bucurat în Franța, premiile ce a cîștigat de la Academia de Științe, pentru operele sale, sint de natura a-l dispensa de orice obligație de nouă examene în București. El ar merita și mai mult, se fie numit deadreptul profesor la școala noastră de medicină și chiebat înadins de guvern ca se-și ocupe catedra; într'un cuvînt, cred că avem nevoie de un chirurg bun, și prin urmare ar fi nimerit se facem tot pentru ca <se> nu-l scăpăm dela mână.

Te rog, dar, iubite Mitiță, se *grăbesci* punerea la cale acestei afaceri, în timpul căt Asaki este încă liber de a nu se reîntoarce la Lille, și se me încunoscîntezi de rezultat, pentru ca se-l comunicat (*sic*) lui Asaki.

Aștept răspunsul d-tale, împreună cu Albumul Bisericii Curtea de Argeș. Regele au găsit de cuviință ca se presint un exemplar D-lui Grévy. Nu crești că două cuvinte scrise de Maestrea Sa pe acel exemplar ar fi mult aprețuite de Presidentul Republicei?

Serbătorile Anului Nou se apropie. Păcat că Albumul nu a sosit până acum !

Te îmbrățișez,

V. Alecsandri

6

Paris, 22 janvier 1887.

Mon cher Mititza,

Vous savez que j'attends toujours le fameux Album de la Curtea de Argeș? Dès mon arrivée à Paris j'en ai promis un exemplaire dela part du Roi au Président de la République, și *păn'acum am remas de minciună*.

Je suppose que cet album a du paraître depuis longtemps. En ce cas qu'est-ce qui s'oppose à l'envoi de plusieurs exemplaires à Paris? C'est une énigme que je ne peux pas m'expliquer n'étant pas un augure.

L'hiver de Paris donne beaucoup de mal au thermomètre qui monte et descend chaque jour comme s'il avait le vertige. On dirait qu'il suit la fluctuation de la Question Bulgare. On se demande chaque matin : aurons nous du vent, de la pluie, du brouillard ou de la neige, comme on se demande : aurons nous la guerre ou la paix?

Pour ma part je ne crois pas à la guerre, pour la raison que les puissances belligérantes ont fait de si considérables armements, qu'elles ont fini par avoir peur les unes des autres. La France d'ailleurs semble avoir renoncé pour le moment à la revanche, malgré les millions qu'elle a dépensés pour l'agrandissement de ses armées.

Le Bulgare seul a des velléités guerrières, mais il reviendra forcément à des sentiments plus pacifiques ainsi qu'à son boulgour traditionnel.

Quoiqu'il en soit, envoyez-moi les albums avant que la guerre n'éclate et ne mette obstacle aux communications, et par la même occasion donnez l'ordre de nous envoyer les trois mille et quelques francs qui sont dûs encore aux entrepreneurs des travaux de la Chapelle Roumaine.

Mr. Grévy¹⁾ et St. Jean de Beauvais²⁾ vous en sauront gré et moi aussi.

Tout à vous de coeur,

V. Alecsandri.

<P. S.> J'ai complètement refondu mon drame d'*Ovide* et j'en ai envoyé le premier acte à la Reine³⁾.

Nos compliments affectueux à Mme Stourza.

1) Jules Grévy, președintele Republicii Franceze.

2) Acesta este numele vechi al Capelei Române din Cartierul Latin.

3) Pentru informații despre manuscrisele și edițiile lui *Ovidiu* vezi Vasile Alecsandri, *Drame istorice... Ediție îngrijită de George Baiculescu*, pp. XVII, CXI. Craiova (1937). (*Clasicii Români comentați*). Alecsandri făcuse și o poemă în franțuzește, pe care o cetise lui Gounod (v. G. Bengescu, *Amintiri despre viața intimă a lui Alecsandri în timpul misiunii sale diplomatice la Paris. Scrisori și versuri inedite*. 1885—1890, în *Convorbiri Literare*, XXV (1892), pp. 964—985). 1 Februarie 1890,

Mircești, 27 août 1887.

Mon cher Mititza,

Je me trouve depuis près de quatre semaines à Mircești, jouissant d'une paresse auprès de laquelle le far niente des Napolitains paraîtrait de l'activité febrile. Vous, c'est tout le contraire, vous êtes constamment en mouvement, visitant les écoles, assistant à l'inauguration des statues, à la sanctification des églises, à l'ouverture de nouveaux lycées, etc. On dit même que vous êtes destiné d'aller représenter Sa Majesté auprès de l'Empereur d'Autriche, je ne sais où. Je fais des vœux que vos nombreuses occupations vous conservent en bonne santé, afin que nous puissions nous rencontrer gais et bien disposés au Castel Peleş vers la mi-septembre.

En attendant je viens intervenir auprès de vous en faveur de Mr. Meiltz (*sic*), professeur au gymnase de Roman depuis 11 ans. Sa grande et légitime ambition est de sortir du provisoire et d'être nommé définitivement titulaire de la chaire qu'il occupe.

Ayant adressé cette demande au Ministère de l'Instruction publique, il a reçu en réponse, de Mr. Haret, le télégramme ci-joint, en date du 20 juin 1885. Depuis il a rempli les formalités de naturalisation exigées, et il attend toujours sa nomination.

Il ne peut y avoir dans cette affaire qu'un peu de négligence, car aucune autre raison sérieuse ne saurait y apporter obstacle. Mr. Mieltz possède deux décrets, l'un du Prince Couza le nommant professeur de langue française au séminaire de Roman, poste qu'il a occupé pendant 10 ans; l'autre de S. M. le Roi, lui confiant la chaire de professeur au gymnase de Roman, où il enseigne depuis 11 ans. Jamais il n'a manqué à ses devoirs et ne s'est attiré le moindre reproche de la part du ministre. Ce sont là des titres qui militent en sa faveur, aussi je viens en toute confiance les soumettre à votre appréciation pour que vous donniez les ordres nécessaires à la nomination de Mr. Mieltz en qualité de professeur définitif.

Dans cet espoir je vous embrasse et tout à vous,

V. Alecsandri

Paris, 10 April 1888.

Iubite Mititză,

Mare mulțumire am simțit priimind scrisoarea ce mi-ai trimis și în care am constatat liniștea sufletească a unui om ce și-au îndeplinit datoria cătră țeară și au eșit din valuri cu fruntea curată. Lupta au fost crâncenă (nu aceea de stradă, care în ochii mei nu au avut nici o însemnătate, cu toate aserțiunile unor gazete bucureștene), și ai luat parte la dinsa cu energie și cumpătare. Te-ai retras dar de la cârmă, cu conștiință senină. și înțeleg cât trebuie se fii fericit de a redeveni liber și independent. Acum vei avea timpul de a te consacra ocupațiilor care-ți sint scumpe, cu adunarea, coordonarea și publicarea documentelor privitoare la întimplările țerii din ultimii 30—40 de ani ¹⁾.

Retrage-te ca un filosof pacinic în bibliotecă și scoate la lumină comoara istorică ce aduni din timpul Caimacamiei lui Panu și până astăzi ! Astfel vei completa șirul de servicii ce ai făcut țerii și, când patimile se vor liniști, lumea bine cugetătoare va sci se recunoască meritele lui Mitiță Sturza.

Eu, scumpe amice, am asistat de departe la ultimele evenimente din București, dar îți mărturisesc că în tot timpul lor nu am priimit decât trei depeșe scurte din partea Ministerului Affacerilor Străine. In lipsa de informări detaliate și chiar zilnice ce eram în drept se aștept pentru ca se me orientez aice fațiă cu Guvernul francez, am fost condamnat a păscui²⁾ sciri eronate în presa română și în cea franceză, cea dintăi plină de violențe și de exagerări, cea de al doile plină de rea vrointă pentru noi și de-o ridicolă ignoranță. Presa parisiană, care aparține în majoritate Jidanilor, surexitată (*sic*) de articolii *Independenței* și de corespondențele lui Bibescu ³⁾, au întreprins o campanie neîmpacată în contra țerii noastre, precum și în contra Regelui, sub pretext că ne-am fi înfeodat politicei germane. Atăt *Independența*, cât și pretendentul la tronurile Bulgariei și a României, au comis o crimă de *lèse-patrie* ațițând opinia publică în Franța

1) Publicație pe care o și face. Vezi mai departe, scrisoarea din 1 Fevruarie 1890, cu notele respective.

2) A paște, a culege.

3) Principele G. Bibescu, pretendent la tron.

în contra noastră, prin aserțiunile lor calomnietoare, și m'au pus pe mine într'o poziție foarte desplăcută și delicată vis-à-vis de guvernul pe lângă care sint acreditat. În zadar me opintesc a-i scoate pe Francezi din eroare, nimic nu-i poate face a renunța la credința că alianța noastră cu Germania (*sic*) este un act de ostilitate în contra Franței. . . *inde irae* !

Un alt păcat : schimbările dese de ministere me obligă a reîncepe pledoierile mele cu fiecare nou ministru de afaceri străine, și când parvin a-l convinge că nu sintem nici Ruși, nici Germani, nici chiar Francezi, dar Români, sadè Români, cu politica noastră specială, politică de aparare, de conservare și nimic mai mult. . . crac ! Ministerul se duce pe gărlă ! În ceea ce privesce pretenții care au resărit ca ciupercile la noi, me mărginesc a le dice : Il y a trois ou quatre foires importantes en Europe : 1° la foire de Leipzig ; 2° la foire de Nijni Novgorod. . . 3° la foire aux pains d'épices à Paris et 4° la foire aux prétendants à Bucarest.

Indată ce-oiu priimi banii ce-mi anunțiezi, ăi voi numera copistului documentelor lui P. . . ¹⁾), și-l voiu îndemna se urmeze înainte cu lucrarea.

Te rog se presinți complimentele afectoase a soției mele și ale mele, D-nei Sturza.

Te îmbrățișez,

V. Alecsandri

9

Paris, 15/27 Maiu 1888.

Iubite Mititză,

Ion Ghica, la întoarcerea sa din țeară, mi-au spus că au convenit cu d-ta ca se te însărcinezi cu regularea pensiei cuvenită d-nei Maria Cantacuzin, veduva kneazului Alecsandru Cantacuzin, care au fost membru al Curței de Casație.

Incurajată de Ion Ghica, D-na Cantacuzin mi-au încredințat toate actele necesare pentru ca se ți le trimit, împreună cu adincele sale^o mulțumiri pentru serviciul important ce poți se-i faci, regulându-i plata pensiei ce i se cuvine de la 1 Iuni înainte,

1) Documentele copiate în arhivele franțuzești, privitoare la căimăcămia lui Anastase Panu, despre care va fi vorba mai departe.

și totodată scoțend de la masa pensiilor somele în întârziere la care domnia sa are drept de la data reposărei fostului ei soț până la 1 Iuni anul curent.

Actele alăturate sint în numer de patru :

1° Actul de căsătorie

2° Actul de deces a prințului A. Cantacuzin

3° Procura dată dumitale

4° Petiția adresată Presidentului a Comitetului pensiilor.

Pe lângă rugămintea ce-ți adresează prin mine d-na Cantacuzin, de a contribui prin buna vroința și autoritatea d-tale la îmbunătățirea traiului seu în Paris, adaog și eu o rugăciune amicală, fiind convins că va fi luată în considerare de d-ta.

Gândul meu este de a pleca din Paris peste două luni, pentru ca se viu în țeară ; sper, dar, se ne întelnim împreună la București, sau la Miclăușani, și de sigur la Sinaia.

În așteptarea acelei dorite întelniri, îți trimit o afectuoasă stringere de mână și te rog se prezentezi D-nei Sturza complicele D-nei Alecsandri și ale mele.

Al dumitale amic,

V. Alecsandri

1, Avenue Montaigne.

10

Paris, 21 Dec. 1888.

Iubite Mititză,

Doresc înainte de toate se aflu ce faci și dacă publicația *co ai întreprins progrosoază* ? Ea va arunca o lumină vie asupra istoriei noastre contimpurane, prin urmare vei face un mare serviciu țerii. Aș vrea se știu asemenea dacă copistul ți-a mai trimis de lucru ?

Nu-ți vorbesc de politica din țeară, fiindcă miniștrii plenipotențieri ai României sint de obicei lasați într'o ignoranță absolută de către ministeruri în privirea întemplierilor din țeară. Ei seamănă mai mult a mobile leparate într'un beciu, decât a agenți politici, astfel că, odată numit șef de legațiune și depărtat în străinătate, un om, cât de cunoscut ar fi, este sigur de a fi uitat deplin de compatrioții sei. Eu unul me mulțumesc a dori ca se meargă lucrurile bine la noi, și sint redus a păscui în jur-

nale rău informate câteva vești din România, și asta numai pe la soroace.

Pe aice, partidele în contra Republicei se afirmă din ce în ce mai mult; jurnalismul, care în mare parte se află în mână Jidanilor, a ajuns la un grad de violență și la o perfecție în arta clevetirei, ce întrece chiar pe Don Basilio din Barbierul de Sevilla. Evreii au acaparat totul : comerț, industrie falsificată, posturi importante, direcțiile teatrelor, etc., și speculează cu gheșeft asupra prostiei și asupra slăbiciunilor omenesci. Ei întrebuintează veninul corumperei ca cel mai puternic disolvant al societății, și scotă aur din gunoiul cu care acoperă Franța, și însă puțini oameni au curajul se vadă și se denunțe reul.

Acum chestia cea mai serioasă este încurcătura Canalului de Panama, care a ajuns pe marginea failitei. Toate spiritele sint preocupate, căci în acel canal s'au vërsat un miliard și jumătate, eșit din pungele sărăcimei. Când se va lamuri această afacere, ne vom trezi cu câțiva noi milionari, Evrei ! Așa s'a întemplat și cu banca lui Bertoux !

Am veđut ieri pe princesa Cantacuzin, care îți este foarte recunoscătoare de osteneala ce ți-ai dat a-i regula dreptul la pensie ; dar se vede că nu a priimit banii ce i se cuvină pe ultimele două luni, și te roagă se grăbesci trimitera lor, căci se apropie serbătorile Anului Nou, cu toate sarcinile costisitoare ce-l însoțesc.

Sfirșind, te rog se arăți D-nei Sturza complimentele mele respectuoase, și doresc se fii sănătos, pentru ca se dai probe, ca totdeauna, de activitate folositoare țerii.

Te îmbrățișez,

V. Alecsandri

11

Paris, 10 Ghenar 1889 (st. n.).

Iubile Mitiță,

Eată-ne aproape de Anul Nou, care sper că ne va aduce zile bune ; iar dacă va fi gemine cu acesta de acum, mai bine și-ar frânge ghitul până nu trece hotarul țerei noastre ! 1888 va numera între anii cei mai pociți ai României, fiind înferat prin nebunia grozavă a resculărei țeranilor și, mai ales, prin infamia instigatorilor acelei tulburări.

Sint oameni netoți, care au fost mulțemiți în gândul lor de această mișcare. . . primejdioasă și le-a convenit a o porecli *deșteptare națională*; dar acei netoți au inimi hărbuite, din care s'a scurs, ca dintr'un vas plesnit, toate simțirile omenesci. Ei fac parte din trista categorie a *scepticilor*, denumire barbară însă măgulitoare pentru ticăloasa lor deșertăciune.

Sceptici ! adică nihilistii credințelor celor mai simple și a legelor naturei celor mai întemeiate de secolii ! Pentru dinșii, legăturile afectuoase ale familiei, puterea creatoare a geniului, farmecul încântător al poeziei, al muzicei, al artelor frumoase, și chiar glasul mișcător al patriei, sint numai închipuiri de minți nesănătoase. A nu crede în nimic de tot ce înalță sufletul și-l îndeamnă la fapte bune și glorioase, a nu crede nici în Dumnezeu, nici în respectul părinților, nici în virtute, nici în viitor, este o metodă comodă spre a scăpa de orice îndatorire cătră omenire și cătră Dumnezeire, o probă de egoismul cel mai ticălos, o pre-dispunere la viața materială practică de dobitoace, o boală mai vătămătoare unei societăți decât toate epidemiile care bîntue lumea.

De această boală lipicioasă pătinesce o parte din noua generație (să sperăm că cea mai mare parte e ferită de acea gangrenă !) In anii frumoși ai tinereții, când inimele sbucnesc în pepturi și pare că vreu a se asvîrli în spaci cu sbor de vultur, atunci când mintea exaltată e cuibul visurilor celor mai sublime precum și celor mai deșanțate, când ochii pătrund până în lumea ideală și sint atrași de năluciri încântătoare, când totul e lumină, veselie, ardoare, dorință, nobleță; când e o fericire de a fi pe lume, de a iubi, de a năzui la lucruri mărețe, la fapte folositoare țerii, o parte din generația actuală rămâne rece și amorțită în prezență oricărui act demn de a nasce entusiasm ! Ea pare că nici înțelege, nici vrea se înțeliagă rușinea de a trăi ca un trântor, fără a fi de nici un folos societăței.

Veședend apatia în care ea zace, s'ar crede că-i este greu de tinerețe, că i s'a urit de viață și că e prada unei paralisisi morale ce i-a secat toate avinturile generoase ale sufletului, ba chiar și simțul de dreptate. Scepticismul altoit pe neputință, pe sterilitate, pe descurajare, o împinge treptat în ghiarele invidiei și a urei, și odată ajunsă la acest grad de mișelie, toate mijloacele, cele mai merșave, de a-și îndestula patimile, îi parū naturale. Puțin îi pasă de a se tăvăli în glod, numai se aibă mulțemirea de a stropi pe acei care sint mai presus de dînșii !

Se căutăm, dar, a combate reul prin o educație sănătoasă ce vom da copiilor generației care se ridică acum; almintere, vai de viitorul României !...

Am fost bolnav și obligat a șede în casă timp de cinci săptămâni; acum me găsesc mai bine și sper se intru în anul nou întărit prin afectuoasele urări ce mi-ai adresat.

La rîndul nostru, Paulina și eu, ve dorim toate fericirile, dintre care cea mai precioasă este de a face din copilul vostru ¹⁾ un bărbat cu inimă și cu adevărată iubire de țeară.

Te îmbrățișez,

V. Alecsandri

<P. S.> M'am bucurat mult că lucrezi căt șapte la adunarea și publicarea documentelor istorice atât de interesante pentru întreaga Românie. Viitorul va scie se dea lui Cesar ce e a lui Cesar. ...

Îți trimit procura D-nei Cantacuzin, împreună cu espre-siunea recunoștinței sale.

12

Paris, 1 Februar 1890.

Iubite Mitiță,

Me grăbesc a-ți mulțemi pentru cele patru tomuri voluminoase de „*Acte și documente relative la istoria renascerei României*” ²⁾, pe care le-ai adunat în cursul a mai multor ani, și le-ai publicat în timpul de repaos ce ți-au acordat retragerea d-tale din nămolul afacerilor politice. Munca ți-au fost la înălțimea patriotismului, și viitorul neparțial și ferit de înriurirea patinilor oarbe, va recunoasce meritul lucrării d-tale. Eu, dragă Mitiță, te felicitiez din toată inima și îți doresc ani mulți de tărie, ca se completezi tesaurul ce ai început a da la lumină. Dacă

1) Colonelul de mai târziu Alexandru Sturza.

2) Titlul întreg este: D. A. Sturdza... *Acte și documente relative la istoria renașterii României. Actes et documents...* Vol. I—V, VI 1—2, VII—X. București, 1889—1909. În total, deci, unsprezece volume, astfel distribuite: vol. I, în colaborare cu C. Colescu-Vartic, apare în 1900; vol. II, cu Ghenadie Petrescu și Dimitrie C. Sturdza, în 1889; vol III, IV, cu aceeași colaboratori, tot în 1889; vol. V, idem, în 1890; vol. VI 1—2, în 1896, cu C. Colescu-Vartic; vol. VII, în 1892, cu Ghenadie Petrescu și D. C. Sturdza; vol. VIII, în 1900; vol. IX, în 1901; vol. X în 1909, toate acestea trei din urmă în colaborare cu J. Skupiewski.

toți miniștrii care s'au succedat la noi, căđend de la putere *comme des capucins de cartes*, ar fi imitat exemplul d-tale, și s'ar fi decis a produce lucrări folositoare reîntrând în vieața particulară, am poseda o mare, foarte mare bibliotecă de uvrajuri de tot soiul, judecând după marele numer de cei cađuți și paraponisiți. Însă la noi, din nenorocire, acei care nu sciu decăt a înșira palavre, se proclamă dela sine oameni de stat, pentru ca se afirme și mai vederat trista lor nulitate.

Ăncă odată, dar, priimesce călduroasele mele felicitări, și pas înainte !

Eu, când ved pe alții lucrând și lucrând bine, simt că-mi saltă inima de bucurie, cu atât mai mult că, de când sint bolnav, nu mai produc nimic. După aproape două luni de suferinți în București, eată acum trei luni decând m'am întors în Paris, trei luni de chinuri grozave, care m'au slăbit mult. Credeam uneori că, după vorba Românului, se apropie funia de par, dar grație Doctorului Guyon, am scăpat de acele chinuri și încep a merge spre bine. Aștept acum primăvara, cu soarele ei reînviator, ca se me mai înfiripez la razele lui ; sper, prin urmare, că ne vom revedea în bună stare, și unul și altul.

Am auđit că te-ai ales senator. Această veste nu m'au bucurat, teměndu-me că luptele parlamentare te vor distrage de la continuarea publicărei documentelor istorice, însă îți cunosc activitatea și am încredere în ea.

Doamna Alecsandri trimite complimentele sale, împreună cu ale mele, D-nei Sturza, iar căt pentru d-ta, iubite Mitiță, te îmbrățișez cu toată puterea ce-mi mai rămăne.

Al d-tale amic,

V. Alecsandri

SCRISORI ALE LUI SPIRU HARET CĂTRE DIMITRIE STURDZA

de GH. ADAMESCU

Se știe că Spiru Haret obișnuia să trimeată multe scrisori. Cine avea o plângere de făcut, un sfat de cerut și se adresa lui, avea, în cele mai multe cazuri, parte de un răspuns. Alteori scria el întâi cerând informații, dând sfaturi sau făcând muștrări. Unii i-au făcut o vină dintr'aceasta. S'a vorbit chiar în Parlament și el a dat deslușiri, mărturisind că în adevăr a scris chiar celui mai neînsemnat învățător dacă a socotit că poate să încurajeze pe cineva, să îndemne la lucru, uneori să ție de rău. Tot asemenea obișnuia foarte des să scrie persoanelor cu cari se găsea în legături de serviciu, când ar fi putut mai lesne să le vorbească : nenumărate sunt scrisorile către secretarii săi generali, către inspectori, revizori ș.a. Același lucru și față de colegii săi din guvern.

De aceea nu este de mirare că a scris de multe ori lui Dimitrie Sturdza, lui Ion I. Brătianu și altora.

Un număr de scrisori trimise lui Sturdza s'au găsit și au ajuns azi în posesiunea Fundației „Mihail Kogălniceanu”. Acest așezământ începând acum a da la lumină o revistă specială, a hotărât publicarea acestor scrisori.

Im fac o plăcere să le înfățișez cititorilor ¹⁾.

1) În privința modului de transcriere, voi nota că n'am păstrat ortografia lui Haret, de oare-ce, în aceste scrisori, nu interesează formele cuvintelor, ci cuprinsul din punct de vedere al ideilor ce exprimă și al modului cum le exprimă. Ortografia a variat și ea într'o măsură, căci între 1886 și 1908 Academia a modificat ea însăși regulile sale, trecând dela etimologism la fonetism. Haret s'a conformat numai în parte acestor schimbări, păstrând uneori forma cu cari se deprinsese de când era școlar și, în ultimii ani, păstrând din cele prevăzute de Academie în epoca 1880—1890, deși ea introdusese în 1904 principiul fonetismului temperat.

Așa, de exemplu, el scrie : *ecă, decă, se vedem, ve urez, intemplat...* în 1886 ; iar în 1808 : *acusal, se vorbesc, causa, deunădi*.

Sunt în total 30 de scrisori către Dimitrie A. Sturdza.

Nu voi vorbi aci despre rolul acestui bărbat în politica noastră. O carieră care începe la *Divanul ad-hoc*, când a fost secretarul acestei adunări (în 1857) pentru a se termina în 1908, când bătrânețea (era născut în 1833) și boala l-au silit a se retrage din viața publică și a trăi departe de frământările zilnice până la moarte (1914), o asemenea carieră nu se poate rezuma într'o mică introducere cu un scop special.

Legăturile lui cu Spiru Haret sunt destul de vechi. N'aș putea preciza când au început anume. Dar voi pomeni împrejurările în desfășurarea cărora Sturdza a putut cunoaște și aprecia pe Haret. Numit profesor titular la Universitatea din București în 1878, în urma unui strălucit concurs, Haret a fost chemat să facă cursuri și la alte școli, iar Ministerul de Culte și Instrucție i-a dat, chiar din 1879, diferite însărcinări speciale.

Astfel, împreună cu profesorul Francudi, a inspectat școlile secundare din Moldova și a prezentat două lungi rapoarte, a făcut câteva anchete, a prezidat comisii de examene școlare, a fost membru în comisii ale concursurilor pentru catedre secundare sau universitare, iar în 1882 a fost numit membru în Consiliul Permanent de instrucție. Deși a demisionat din Consiliu, protestând în contra unei măsuri a Ministrului, activitatea lui a urmat să fie prețuită în cercurile conducătoare ale învățământului și ale politicii, și astfel îl vedem numit inspector general al școlilor de către P. S. Aurelian (1883), însărcinare pe care o păstrează și în timpul ministeriatului lui G. Chițu.

Haret nu făcuse nicio manifestare politică până atunci, totuși Sturdza, venind ministru de instrucție în 1885, îl chiamă pe Haret ca secretar general. Faimosul său *Raport* despre starea școlilor (1884) arătase însușirile lui ca om de muncă în ogorul educației cum și curajul de a-și spune părerea și de a-și susține convingerile.

Sturdza îl mai cunoștea pe Haret și dela Academia Română. Haret fusese ales membru corespondent în 1879, iar Sturdza membru activ mai vechiu (din 1871) dobândi prin munca lui stăruitoare și prin situația lui politică un rol preponderant, fiind ales de câteva ori secretar general al acelei înalte instituții.

Astfel deveni Haret secretar general al Ministerului. El venea cu o cunoaștere de aproape a trebilor școlarești și cu o pregătire serioasă în vederea unor reforme pe cari le cereau atât nevoile generale ale învățământului cât și activitatea nu destul de mulțumitoare a unora din membrii corpului didactic. Era deci omul menit să ajute pe Sturdza în acțiunea ce voia să întreprinză de a pune alte temeuri întregii clădiri a învățământului public, cum încercase — fără izbândă — înaintea lui, V. A. Urechie și Titu Maiorescu. Nici Sturdza n'a fost mai norocos, dar proiectul lui era așa de bine studiat și însoțit de o bogată documentare încât a rămas izvorul reformelor realizate mai târziu de Petre Poni și Take Ionescu și — firește — de Spiru Haret.

În această lucrare a lui Sturdza, Haret i-a fost un prețios tovarăș de muncă (în afară de conducerea trebilor administrației ministeriale), lucru pentru care i-a păstrat o recunoaștere specială. Mi-aduc aminte că — în vremea marilor economii dintre 1901—1904 — Sturdza mi-a spus odată, cu ocazia discutării unor sporuri bugetare propuse de Haret: „Pentru Haretu trebuc să facem tot ce putem” și a tăiat de la Ministerul unde era titular ca să îndeplinească cererea lui Haret.

Din acest timp (1885—1888) sunt o bună parte din scrisorile cari se publică aici. Cea dintâi chiar (Decembrie 1886) este scrisă în zilele când se discuta în Cameră proiectul de reformă al lui Sturdza, care avea adversari chiar printre membrii comitetului delegaților. Se formase deci o majoritate și o minoritate în acest comitet; minoritatea făcuse un raport protivnic proiectului, cerând modificări multe și mari. Sturdza trebuia, firește, să ajute majoritatea care-l susținea, dându-i contra-argumente față de afirmațiunile minorității. În această lucrare Haret se vede că-l ajută cu toată inima. Interesant pentru caracterizarea oamenilor aceluia timp este pasajul din scrisoarea în care Haret se ocupă și de sporul de cheltuială care se va face, căci va trebui să se tipărească a doua oară o coală întreagă prin introducerea pasajului propus de el. Ce spor? 80 de lei! Inchipuiți-vă un ministru și un secretar general să se gândească de două ori dacă Statul poate cheltui în plus o sumă atâta de mică chiar dacă am socoti-o după valoarea de azi a banilor noștri!

Din acest exemplu se vede interesul pe care-l prezintă scrisorile lui Haret pentru a-i cunoaște vieța intimă.

Ele îl arată stăruitor până la oboseală, examinând toate amănuntele chiar cele mai mici, cu privire la o măsură ce voia să ia sau să propuie, econom cu banul Statului, dorind în orice chestiune să vadă însuși lucrurile, dușman al lingușirii față de cei mari și declarându-se învins în fața intrigilor, cari nu dau putință omului să-și spună părerile și să le justifice. Politica, pentru el, este munca pentru interesul general, iar chestiunea „partizanilor” îl lasă cu totul indiferent. Deaceea, în scrisorile din epoca după demisiunea guvernului liberal (1888), deși se înscrisese în partidul liberal, lucrurile acestea au un loc cu totul neînsemnat. Pentru familia lui se arată iubitor și gata de a o sluji, intervenind — de exemplu — pentru doi nepoți pe lângă Dim. Sturdza, ca să le înlesnească a fi primiți în pensiune la un profesor din Germania, spre a urma acolo studiile. Vedem însă, cu acest prilej, că sfatul ce a dat părinților acelor nepoți este să-i ducă într'un oraș mic, cunoscut pentru seriozitatea profesorilor, iar nu într'un oraș mare, chiar centru intelectual, unde sunt însă atâtea pricini cari pot să atragă pe tineri în alte direcțiuni decât aceea a studiului.

Când, în 1897—99 și 1901—904, devine ministru, Haret arată lui Sturdza același devotament, același respect ca și înainte când era secretar general; vedem că îi cere sfaturi, îi dă amănunte despre multe chestiuni, mai ales când Sturdza ia interimatul ministerului său.

În privința sfaturilor, este interesant să notez unul din 1904. Era ministru și organizase serbările pentru amintirea lui Ștefan cel Mare. *Îl întreabă pe Sturdza cum să se îmbrace în ziua solemnității* : să puie frac cu decorații sau fără decorații? E un amănunt care prezintă sub o lumină deosebită pe Haret. Arată cât de puțin preț punea el pe chestiunile acestea protocolare, dacă, după ce fusese șase ani ministru, se arată încă necunoscător al acestor lucruri mici. Aceasta mi-aduce aminte că în împrejurări asemănătoare îmi cerea și părerea mea și-mi zicea în glumă : „O să spun Ministrului de Externe să te numească șeful protocolului”.

În timpul celui de al doilea ministeriat al lui Haret, chestiunea școalelor de călugărițe catolice a turburat mult opinia publică prin faptul că mai multe fete românce s'au făcut ca-

tolice, iar unele s'au și călugărit. Deși unii din colegii săi din guvern nu era de aceeași părere cu el, Haret a urmărit cu stăruință acțiunea sa de cercetare și pedepsire și în acest timp a scris lui Sturdza mai multe scrisori.

Mai găsim câteva scrisori din anii 1905—1907 în cari se vede că partidul liberal, când avea chestiuni financiare ce se întemeiau pe calcule matematice, se adresa lui Haret care era gata a lucra cu cunoscuta lui seriozitate și pricepere.

Cu tot respectul ce-i arăta lui Sturdza în toate împrejurările, Haret nu se oprește de a-și spune și a-și susținea părerea când este deosebită de a lui, cum se vede într-o scrisoare din Ianuarie 1908 în legătură cu o interpelare a lui Dissescu contra lui Haret, pe care Sturdza voia s'o înlăture, iar el voia s'o desvolte pentru a putea lămuri în mod netăgăduit acțiunea sa în timpul războaielor din 1907.

Ultima scrisoare (din Aprilie 1908) este o dovadă a stării de oboseală în care se găsea câteodată din pricina greutăților ce întâmpina, în această ultimă perioadă de activitate, politica ministerială (1907—1910) când spune că nu mai poate lucra „fără întrerupere” și cere un concediu sau roagă să-i primească demisia. Ceea ce îl pune în această stare era chestiunea militarizării școalelor făcută de predecesorul său M. Vlădescu.

În adevăr, această măsură, care pornea dela o idee bună, era greșit înțeleasă și aplicată, fiindcă :

1. Nu se făcuse o ușurare a programelor destul de importantă pentruca elevii să se folosească în adevăr de exercițiile fizice ;

2. Se introdusese un învățământ teoretic militar chiar în clasele primare ;

3. Se dăduse conducerea acestei organizări noi în seama unui corp de ofițeri activi cari nu aveau legăturile trebuincioase cu ministerul Instrucției și cu corpul didactic, ba chiar erau cu totul excluși din organizare profesorii diferitelor școli.

Din fericire Haret, a reușit să convingă pe cei în drept despre dreptatea vederilor sale și astfel a rămas să continue activitatea de ministru până la sfârșitul lui 1910, dar, în schimb, a avut alte greutăți mari, între cari lupta pentru schimbarea organizării consistoriale a Bisericii române, din care a izbucnit nenorocita afacere a episcopului Gherasim dela Roman.

24 Decembre 1886

Domnule Ministru,

Având dinaintea ochilor raportul lui Vizanti¹⁾, am putut vedea mai bine argumentele lui; și mi s'a părut că în unele locuri e nevoie de ceva adaose la partea de lucrare pe care deja o aveam gata.

Iacă anume care :

În partea deja imprimată, pag. 77, cred de nevoie a se adăogi partea următoare, pentru a răspunde argumentului de toleranță religioasă, invocat de Vizanti la pag. 89 din partea I :

„În raportul Comitetului Delegaților (partea I, p. 89), minoritatea caută a justifica propunerea sa de a se scuti copiii de străin de studiul religiunii, invocând toleranța religioasă. Cum de nu vede însă că, dacă toleranța religioasă ar presupune scutirea copiilor de străin de studiul religiunii, același drept ar trebui să-l aibă cu mai mare cuvânt, copiii de Români? Căci nu e admisibil ca în țara noastră străinii să se poată bucura de un drept pe care nu l-ar avea Românii. Dacă minoritatea voiește să fie consecinte, să propună dar ca și copiii de Români să fie scutiți, când vor voi, de studiul religiunii; iar dacă nu, să recunoască, împreună cu majoritatea, că redacțiunea propusă de guvern este bună și dreaptă”.

Adăogirea acestei părți, dacă o socotim bună, va necesita imprimarea de a doua oară a coalei III, care este deja trasă. Cheltuiala va fi de vre-o 80 lei. Dacă nu o aprobați, binevoiți a-mi da o telegramă, ca să las lucrurile cum sunt; iar dacă o aprobați, puteți să nu-mi răspundeți; voi înțelege atunci că pot urma.

1) Andrei Vizanti era profesor la facultatea de litere din Iași în acea vreme, se ocupa și de politică și era ales ca deputat liberal. În 1886 Dim. Sturdza, ministru de instrucțiune și culte, prezentase un proiect de lege pentru organizarea învățământului. Acest proiect a fost foarte criticat de opoziția de atunci, dar s'au găsit și membri ai majorității liberale cari nu-l aprobau în unele puncte. În comitetul delegaților Camerei au fost unii cari și-au exprimat în scris părerile lor, și Vizanti, care fusese ales raportor, le arătase cu toate amănuntele. Se vede că susținătorii proiectului lui Sturdza tipăreau și ei un răspuns, și despre acesta e vorba în scrisoarea de mai sus, în care Haret propune adăogirea unui pasagiu.

Vă înaintez aci și caietul IV din nou, fiindcă i-am adăogit, chiar la pag. 121, o lungă parte ce răspunde la nota, foarte puțin esactă, cu care D. Vizanti vrea să apuce înainte și să esplice cum îi place desacordul supravenit între D-voastră și Comitet. D-voastră veți vedea dacă e bine cum am făcut eu răspunsul; cred însă că un răspuns este indispensabil, ca să știe lumea toată purtarea fiecăruia.

Pe aci merg toate în regulă; nu mi s'a întâmplat nici un neajuns, de cât că D-na S., înlocuitoarea D-nei Teodora Gheorghiu, a avut în clasă un acces de epilepsie. Aștept întoarcerea D-voastre ca să vedem ce e de făcut.

Vă urez sărbători bune și succes în întreprindere. Arătați, vă rog, din parte-mi, respectele mele D-nei Sturdza.

Al D-voastre devotat serv

Haret

2.

22 Ianuar 1887

Domnule Ministru,

Laurian¹⁾ mi-a spus astăzi că la Cameră bate vânt rău pentru legea lui Assaki²⁾. Dr. Romniceanu și Comp. se agită cât pot. Cei cari nu au curagiul a se pune pe față contra lui Assaki, se agață de o formă constituțională: că, adecă, după Constituție, Camerele nu au dreptul a numi în funcții, ci guvernul. El mi-a zis să vă previn de aceasta, și dacă găsiți o formulă, care și conjure această dificultate, să i-o comunicați, ca să o facă să treacă în secție.

Cu lucrarea mea am puțin spor. Imi lipsește timpul de tot. Dimineța cu clasele, peste zi cu Ministerul, îmi rămâne abia seara câteva ore de lucru. Ieri nu am mers la Minister, ca să lucrez; însă toți cei cari aveau trebi, au venit după

1) E vorba de Iimitrie Laurian, profesor și deputat, directorul ziarului „România liberă”.

2) Doctorul Gh. Assaki făcuse studiile în Franța și fusese numit acolo în corpul universitar. Guvernul socotea că de aceea el nu poate fi supus unui concurs ca oricare candidat și prezentă legea pentru numirea lui ca profesor la Facultatea de medicină din București. Unii profesori de aci erau protiynici, și d-rul Gr. Romniceanu, care era și senator, făcea propagandă contrarie. Haret, ca secretar general, aflase și înștiința pe ministrul său. Legea s'a votat, cum s'a întâmplat și cu D-rul Babeș, Dr. Toma Ionescu.

mine acasă, și tot nimic nu am făcut. Azi m'am dus la Minister, cu gând să stau o oră, să termin audiențele și să mă întorc să lucrez; însă, apucat acolo, n'am scăpat decât la 5. Oare nu ar fi nici un chip să scăpăm de greutatea aceasta? Laurian zicea că, pentru aceste câteva zile, până voi termina, să se însărcineze el a primi audiențe în locul meu, rămânând ca lucrările să le fac tot eu. Cum vi se pare părerea aceasta?

Primiți, vă rog, asigurarea respectului meu

Haret.

3.

30 Ianuar 1887.

Domnule Ministru,

Vă trimit ultimul caiet asupra concursului, care m'a reținut mai mult decât credeam. Am început judecata. Pentru aceasta am mare nevoie, chiar azi, de cartea d-lui Meitani asupra *Constituției Românilor*; dacă cumva o aveți, binevoiti a mi-o împrumuta; și dacă nu o aveți toată, măcar volumul în care se discută art. 14 din Constituție ¹⁾.

Vă mulțumesc pentru numerele din *Revue Bleue* și *Rose* ²⁾ ce mi-ați trimis; însă lipsesc din ele tocmai numerele dela 11 Decembre până la 22 Ianuar inclusiv, din *Revue Bleue*, cari conțin relațiunea vizitei lui Charles Bigot la școlile Americane. Dacă cumva ați avea aceste numere, mi-ar servi; dacă nu, le voi cere dela Bibliotecă. Numerele ce mi-ați trimis vi le res-

1) E vorba de G. Meitani (1840—1909), avocat, care, printre alte lucrări, a publicat un studiu despre *Constituția noastră* din 1866, în multe volume, premiate de Academia Română. Art. 14 are următorul text: „Nimeni nu poate fi sustras contra voinței sale dela judecătoria ce-i dă legea”. Probabil că era vorba de vreun proces al vreunui membru al corpului didactic, despre care nu putem da amănunte.

2) *Revue Bleue* și *Revue Rose* erau două reviste foarte răspândite din Paris. Probabil că Haret se raporta la niște articole din *Revue Bleue*: unul semnat de Charles Bigot sub titlul: „L'Enseignement secondaire, les nouvelles réformes” (Nr. 14 din 2 Octomvrie 1886), altele cari vorbesc despre călătoria delegației franceze, din care făcea parte și Bigot, în America pentru a vizita școalele (Nr. 24 și 25 din Decemvrie 1886, Nr. 2 și 4 din Ianuarie 1887). — *Charles Bigot* (1840—1893) a fost profesor de literatură la școala militară din Saint-Cyr, a publicat multe lucrări, din cari una premiată de Academia Franceză.

tuesc acum, căci în ele nu am avut articole cari să serve pentru părțile ce mai rămân de scris.

Primiți asigurarea respectului meu.

Haret.

4.

1 Februar 1887.

Domnule Ministru,

Sunt câteva zile de când urmăresc o afacere, care, dacă ar fi adevărat ce se zice, ar avea o mare gravitate. Vitzu ¹⁾ îmi spusese că o guvernantă dela D-na Manliu ²⁾, abuzând de încrederea ei, ieșea Dumineca din școală luând cu dânsa și pe unele din fetele cele mai mari, sub pretest ca să le plimbe, și mergea cu ele la o casă din Calea Griviței Nr. 34, unde se întâlneau cu mai mulți tineri de petreceau. Lucrul era foarte grav, însă de așa natură că, în orice fel aș fi cercat să cercetez prin mine însumi, puteam ridica un scandal foarte mare, poate fără nici un motiv. De aceea m'am hotărât de am înștiințat chiar pe D-na Manliu, rugând-o să cerceteze singură și fără sgomot și să mă țină și pe mine în curent. D-sa, foarte speriată, cercetează în adevăr, și aflase deja oricari lucruri cari puteau să ne pună pe cale. Ascară însă, ziarul *Națiunea* ³⁾, unde este redactor Angel Demetrescu, vrăjmaș mare al lui Manliu, a publicat o informație, după care trei studenți s'ar fi introdus într'un dormitor de la un pensionat și ar fi produs un mare scandal. D-na Manliu crede că pe ea o vizează nota aceea, și face toate jurămintele că nu e adevărat. Pentru noi este indiferent dacă lucrul s'a petrecut la ea sau aiurea; e vorba să știm dacă s'a petrecut în adevăr.

După cele câteva fire ce am în mână, lămurirea lucrului

1) Alexandru Vitu (m. 1902) era profesor la Facultatea de științe din București. Câtva timp a fost inspector general școlar.

2) D-na Elisa Manliu, (născută Săvescu) soția profesorului I. Manliu, persoană care făcuse studii pedagogice în Germania, era directoarea unui pensionat particular de fete foarte bine reputat.

3) „Națiunea”, din București (1882—1891) era un ziar liberal, dar făcea uneori opoziție guvernului lui I. C. Brătianu (reprezentând gruparea din jurul lui Dumitru Brătianu). Anghel Demetrescu, profesor din București, era — cum se arată — redactor la acel ziar.

atârnă în mare parte de științele ce vom avea în privința a două persoane, despre care Poliția doar ne poate informa cu siguranță. Anume : D-na Werner, care se zice că dă lecții de dantele, 34, calea Grivița ; și o oarecare doamnă, despre care nu pot da alte lămuriri decât cele următoare : înaltă, blondă, cam de 40 ani, îmbrăcată în doliu, zicând că locuște în calea Grivița, No. 31 sau 34, că se numesce Feta (poate Veta?), și vorbind numai nemțește. Cine sunt aceste două femei? Cu ce trăesc? Pe cine primesc? Unde se duc? Ce fel de viață duc?

Ar fi foarte urgent să avem cât mai multe lămuriri și cât de iute. Ca să vedeți că suntem interesați chiar prin una din școlile noastre, vă spun că D-na Werner, care se pare că este principalul factor în această afacere, merge și la Azil unde dă lecții de dantele.

Sper dar că veți binevoi a scrie D-lui Moruzi ¹⁾ ca să pună în campanie pe cel mai ager și mai discret agent al său, și să ne spună ce va afla. De ar putea chiar până mâni.

Dacă doriți a afla lucrurile mai în detaliu, binevoiți a mă preveni, ca să vi le spun.

Cu lucrul am mers ieri mai puțin bine. Cu toate acestea, tot sper să termin azi cu judecata, numai dacă nu-mi va fi iar rău.

Primiți asigurarea respectului meu

Haret

5.

Eaux-Bonnes 14/26 Iuliu 1887.

Domnule Ministru,

După dorința ce ați avut bunăvoința a-mi arăta la plecare, mă grăbesc a vă adresa aceste câteva rânduri, pe de o parte pentru a vă arăta din nou recunoștința mea pentru că mi-ați dat puțința a mă căuta, iar pe de alta pentru a vă vorbi puțin de mine.

Am plecat din București Duminecă seara, la 5 Iulie ; însă din cauză că nu era corespondență directă între trenuri, am fost silit să dorm o noapte în Viena, una în Geneva și una în

1) Colonelul Dim. Moruzi era prefectul de poliție al Capitalei.

Pau, așa că am ajuns aci¹⁾ tocmai Sâmbătă dimineață. Am început cura chiar de a doua zi, așa că la 1 August o voiu termina și prin urmare la 7 voiu fi în București.

Am primit aseară o scrisoare dela D. Paladi²⁾, care mi-a făcut multă plăcere. Imi arăta rezultatul licitației dela 6 Iuliu. Ve spun drept că cu toată încrederea ce am în Duca³⁾, așteptam cu nerăbdare această încercare, ca să văd dacă prețurile lui ne pot servi ca bază certă pentru viitor. Acum din partea aceea suntem siguri, lucru de care sunt foarte mulțumit.

Ar fi foarte de dorit ca să se confirme licitația asupra lui Dobre⁴⁾; e un om serios, și reducerea de 7,80% ce a oferit e destul de considerabilă pentru ca să nu credem că la o altă licitație vom avea mai mult; Duca nu compta de cât pe 5%.

Paladi îmi spune că Societatea de Construcție⁵⁾ a venit să liciteze prea târziu, și chiar atunci fără garanție. Dacă cumva Societatea va pretinde să-i serve de garanție suma de 34.000 lei ce are să mai iee pentru catedrala din Constanța, veți ști că acea sumă este deja oprită în mânele noastre de Ministerul de Lucrări Publice, pentru o altă garanție depusă de Societate, și prin urmare nu mai poate servi încă odată.

M'am mirat că la Tecuci, unde prețurile fusese puse foarte bine, nu a fost un scăzământ mai mare. Considerând însă că acolo e anevoie de găsit antreprenori, și că prin o nouă licitație s'ar perde de tot campania aceasta, cred că nu ar fi rău să se aprobe și aceea.

1) Eaux-Bonnes, stațiune balneară în Franța, căutată mai ales pentru boalele căilor respiratorii și pentru reumatisme.

2) Cred că e vorba de Vasile Paladi, care a fost mai târziu administratorul Casei școalelor, după înființarea acestei instituțiuni. Nu pot preciza ce anume însărcinare avea atunci.

3) G. Duca, inginer și profesor la școala de Poduri și Șosele din București, fost mai apoi director general al Căilor ferate, era chemat de Ministerul de Instrucție când avea chestiuni importante de inginerie sau arhitectură. În acea epocă, Ministerul începuse a face construcțiuni de localuri școlare în diferite orașe și, firește, planurile, devizele, etc. erau lucrate sub supravegherea directă a lui Duca, după dispozițiile luate pe baza legii pentru clădirile școlare din 1886.

4) Despre antreprenorul Dobre am auzit vorbindu-se, dar n'am nicio dată precisă.

5) *Societatea de Construcții* era o societate întemeiată în București care lua în întreprindere clădirea de case de tot felul. După câțiva ani de serioasă activitate, a încetat de a mai lucra.

D-voastră, care sunteți în mijlocul afacerii, veți judeca însă mai bine decât mine ce este de făcut.

Viața mea aci se reduce la puțin lucru, îmi fac cura, și restul timpului mi-e urât. Români nu sunt alții decât Protopopescu, prefectul de Ialomița cu Doamna. De lucru încă nu m'am apucat. Cred să încep astăzi.

Când am plecat, lăsasem la scris proiectul de Regulament pentru clădiri școlare ¹⁾, împreună cu programele ²⁾; nu știu dacă vi s'a presintat. Asemenea era în cauză regulamentul de promoțiune pentru școlile rurale ³⁾.

Paladi îmi scrie că e vorba să vi se dea și interimatul Ministerului de Finance. Dați-mi voie, cu tot respectul ce vă port, să intervin și eu cu un consiliu. În ultimele timpuri vă plângeați mereu de osteneala ce v'a adus excesul de lucru; este oare prudent ca mai ales pe căldurile acestea să luați asupra-vă singur sarcina a trei Ministere? Socotesc că e chiar în interesul marii cauze să vă menajați puterile pentru la iarnă.

Arătați, vă rog, salutările mele respectuoase Doamnei Sturdza și primiți asigurarea respectului meu.

Haret

6.

Eaux-Bonnes 16/28 Iuliu 1887.

Domnule Ministru,

De demult încă era vorba să prescriem oarecari reguli pentru înscrierea școlarilor la începutul anului; însă ne-a tot luat alte nevoi, și acesta a rămas. Acum am pus pe hârtie câteva instrucții în această privință, pe cari vi le trămit. Vedeti-le, vă rog, și dacă le credeți bune, binevoiți a da ordin să se

1) Regulamentul pentru clădiri, care avea să lămurească legea din 18 Aprilie 1886. Chestiunea a dat naștere multor polemici. De diferite ziare, măsurile luate de Minister, au fost criticate violent. Atunci Haret a publicat în ziarul „Voința Națională” sub semnătura *Spectator* o serie de articole intitulate: „3 mai mare decât 6”. (Vezi vol. VII din *Colecțiunea Operelor lui Spiru Haret* pag. 1 și urm.).

2) E vorba, probabil, de programele pentru cursul primar.

3) Regulamentul pentru promoțiunea școlarilor din școalele primare rurale a fost pus în aplicare în anul școlar 1887—88. (Monitorul Oficial Nr. 85 din 18 Iulie 1887. Colecțiunea de legi a Ministerului Instrucțiunii vol. 1864—1901 pg. 427).

expedieze de urgență, pentru ca până la 1 August să fie deja cunoscute; aceasta, din cauză că la 6 August încep deja înscrierile în școlile primare.

Cred necesar să vă atrag atenția asupra însemnătății măsurilor ce propun, cari la prima vedere se par foarte simple. Trebuie să știți că, printr'insele, se pune un frâu năpădirii școlilor din Moldova de către Evrei, cari pândesc totdeauna timpul de înscriere cu mai mare grijă de cât Românii, așa că aceștia se găsesc eliminați din propriile lor școli. Să nu cumva să se strige iar la persecuție religioasă.

De altă parte, mărginirea numărului înscrierilor după locul de care se dispune, e o măsură imperios dictată de igiena cea mai elementară; însă poate prin aceasta să se nemulțamească părinții ai căror copii nu vor avea loc. D-Voastră cum-păniți toate acestea, și decideți cum credeți mai bine. Cifrele ce am pus la § 2 nu sunt cele reclamate de medici, ci un minimum pe care suntem siliți să-l admitem, din lipsa de mijloace de a face mai bine ¹⁾.

Dacă lucrările pentru decorațiunile dela Paris nu sunt încă terminate, mă grăbesc a vă pune în vedere un lucru care-mi pare rău că mi-a scăpat deunăzi. D. Philippon este simplu Cavaler al Legiunii de Onoare, iar D. Salicis e Comandor. Nu cumva această împrejurare să vă inducă a propune pentru D. Salicis o decorație mai înaltă decât pentru D. Philippon. Aceasta ar putea produce un rău efect, căci, în învățământ, rangul D-lui Philippon e cu mult superior celui al D-lui Salicis, precum și serviciile ce ne-a făcut. D. Salicis a căpătat gradul de Comandor ca ofițer de marină, iar nu în învățământ.

Zilele acestea am avut o adevărată obsesiune din cauza Azilului. Nu știu cum mi-a venit în minte toate afacerile de acolo, și din toate circumstanțele, am căpătat convingerea că Regina trebuie să fie foarte supărată pe mine. Aceasta mă întristează foarte. Eu nu am deprinderile Curților și nu mi se poate zice că sunt lingușitor; dar pot afirma că și ideile mele și sentimentele mele și simțul de datorie, m'au făcut totdeauna să caut a lucra cum e mai bine și mai plăcut Reginei. Ar fi trist

1) Probabil este vorba de deciziunea pentru punerea în aplicare a noilor matricole școlare publicată în Monitorul Oficial Nr. 141 din 29 Septembrie 1887. Vezi și colecția legilor instrucțiunii vol. I 1864—1901 pg. 1375.

dacă un om în situația mea ar putea fi înegrit în ochii săi prin intrigile unor subalterni neastâmpărați. Iertați-mi această confidență, dar ce să fac? Lupta pe față nu mă sperie, nici nu mă supără? dar săpăturile pe dedesupt nu le pot suferi. Când mă voiu întoarce, vă voi ruga din toată inima să mă luminați în astă privință, ca să știu la nevoie să mă justific ¹⁾.

Când am plecat, am lăsat o notă lui Dudescu ca să vă deie lămuririle necesare în privința D-nei Teodoru, Directoarea dela Podul-Lung din Iassy, care a plecat fără concediu la Paris. Nu știu dacă vi le-a dat.

Eu, cu tratamentul merg bine; însă abia au trecut cinci zile, și mai sunt 16: o eternitate. Mi-e deja urît grozav.

Primiți, vă rog, salutările mele respectuoase.

Haret

7.

18 Noembrie 1887.

Domnule Ministru,

Vă trimit un decret pentru subvizorii din Ilfov, două copii nou eșite din desbaterile Consiliului General, și o scrisoare a lui Teodorescu, pe care nu o înțeleg bine, pentru că nu am citit *Lupta* la care se referă. Christescu a fost aseară la Minister, rugându-se foarte să i se iee direcția. Abia se putea ține pe picioare.

Al D-voastră devotat

Haret.

8.

21 Noembrie 1887

Domnule Ministru,

Am primit chiar acum dela Consiliul de Miniștri alăturata interpelare a D-lui Costescu-Comăneanu ²⁾. Binevoiți a o rezolva cum credeți.

1) Nu pot preciza anume despre ce poate să fie vorba. Am aflat că în acea vreme au fost oarecari turburări printre elevele „Azilului Elena-Doamna” și ancheta ar fi dovedit că și vreo profesoară era vinovată. Atunci Haret a dispus a se lua măsuri severe și față de eleve și față de profesoare. N'am putut controla însă dacă s'au petrecut faptele chiar în luna sau lunile când s'a scris această scrisoare.

2) Costescu-Comăneanu, om politic, membru al partidului liberal, a fost ales de multe ori în Parlament.

Acum vre-o trei zile, Dl. Pacu ¹⁾ a fost la Minister și a cerut să i se comunice dosarul cu mutarea sa. Natural, i l-am refuzat. D. Cesărescu îmi spune însă acum că, ieri, pe când mă aflam la Cameră, D. Hasdeu ²⁾ i-a cerut acel dosar și l-a dat D-lui Pacu, care a citit în el și și-a luat toate notițele ce i-a trebuit. Luați-vă dar bine măsurile, căci interpelarea se face cu toate armele. Nu scăpați mai ales din vedere împrejurarea că nu s'a cerut avizul Consiliului asupra acestei mutări printr'o adresă formală. De sigur, ei vor apăsa asupra acestui punct.

Vă trimit și alăturatul aviz asupra epocii examenului de iarnă la Azil, care are nevoie de o soluție grabnică. Intr'însul am pus și proiectul de împărțire a examenului pe zile așa cum l-a făcut deja Azilul, dacă se va aproba trecerea examenului în Ianuar.

Primiți asigurarea respectului meu.

Haret.

9.

21 Noembre 1887.

Domnule Ministru,

Adineauri din eroare nu v'am trămis interpelarea lui Costescu-Comăneanu, pe care v'o trămit acum.

Vă trămit și telegrama lui Paicu ³⁾ dela Iași, care are nevoie de o soluție grabnică, și nu poate trece prin Consiliu, precum și pe cea a lui Rizu. Acest din urmă între altele, cere vre-o 400 lei, pentru căutarea bolnavilor dela liceu, pe cari nu știu de unde să-i luăm.

1) Moise Pacu, profesor de religie la liceul din Galați, membru al partidului conservator, a fost de mai multe ori ales în Parlament. În acel moment era deputat.

2) B. P. Hasdeu, marele istoric și filolog, era în acel timp membru în Consiliul permanent de instrucție.

3) Paicu era directorul gimnaziului Ștefan cel Mare din Iași.

Vă trimit însă o coală din desbaterile dela Consiliul General, tocmai pe cea cu cearta cea mare ¹⁾).

Dintre lucrările ce ați cerut ieri, vă trimit dosarul lui Pacu, pe cel cu ghetele dela Azil, pe cel cu cele două numiri, cari cred că vor fi ale D-rilor Rădulescu și Pașcanu, pentru cari există decret Regal. Mai este dosarul lui Istrati, pe cari îl veți primi după amiazi, pentru că registratorul dela Comptabilitate lipsește de aci ²⁾).

Vă mai trimit dosarele Azilului, cari cuprind regularea personalului didactic și administrativ de acolo (printre cari, D-rele Costin și Jantet), precum și notele ce avem până acum asupra celor 10 eleve dela Agapia. Pentru nota ce lipsește asupra lor, trimit azi pe D. Cesărescu la Azil, ca să o completeze.

Dintre profesorii dela Slatina, cel care vă face traducții se numește I. Paul; însă el e profesor de limba română, și nu ar putea fi înlocuit cu Costescu, dela Școala Normală de Institutori, care a învățat științele. Caut să văd dacă nu se poate numi Revizor la Dâmbovița-Muscel Iuliu Moisil, care e profesor tot la Slatina, de științe fizico-naturale ³⁾).

Primiți asigurarea respectului meu,

Haret.

1) Pe vremea aceea funcționa în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii un *Consiliu general al Instrucțiunii*, compus din membri aleși de colegii lor. Pe el trebuia să-l consulte Ministrul în anume chestiuni. Desbaterile lor se publicau într-o broșură *suplement la Monitorul Oficial*. În adevăr, căutând pe cea din 1887, am văzut că în ședințele dela 9, 10 și 12 Septemvrie acel an au fost discuțiuni violente între membri. Haret urmărea publicațiunea aceasta și astfel se explică cele spuse aici.

2) Am căutat să precizez cine erau acești doctori, dar n'am găsit anuar pe acel an (1887). Știm numai că d-rul Istrati fusese numit profesor de chimie la facultatea de științe din București în 1885 și acum s'a făcut o schimbare de catedră.

3) Dintre profesorii numiți aici pot da informațiuni sigure numai despre Costescu și Moisil. Teodor Costescu este profesorul de mai târziu din Turnu Severin, cunoscut prin activitatea sa școlară și extrașcolară, fost membru de onoare al Academiei Române, mort în anul 1939. Iuliu Moisil era în adevăr atunci profesor de științele fizico-naturale la Slatina, iar mai târziu a fost la Târgu-Jiu și s'a distins prin activitate.

10.

22 Noembrie 1887

Domnule Ministru,

Vă trămit tablourile dela Azil, pe cari le-am primit aseară târziu. Poate Dudescu vă va aduce azi și el unul, făcut de el; cauza este că, neștiind dacă acestea dela Azil vor veni la timp, îl pusesem și pe el să facă o mică statistică. Va trebui însă să preferiți pe cele dela Azil, căci Dudescu nu dispune decât de niște acte necomplete.

Vă alătur o cerere de concediu pentru două zile, fiind chemat la Buzău de niște însemnate afaceri de familie. De voi putea, mă voi întoarce Joi dimineața, așa că nu voi uza decât de o zi; însă pentru siguranță, cer două.

Al D-voastră devotat

Haret.

P. S. Vă trămit scrisoarea lui F. Xenopol ¹⁾ cu privire la cărămidă, pe care o primesc chiar acum. Veți vedea singur dacă se poate aproba prețul ce oferă.

Dacă cumva vă sunt necesar azi, binevoiți a mă preveni, și voi veni. Vă rog numai ca deseară să nu mă chemați, căci am locuri reținute la teatru.

Haret.

11.

22 Februar 1888

Domnule Ministru,

Fără să bag de seamă, v'am dat din nou titlul care v'a adus deja atâtea amărăciuni ²⁾. Pentru mine însă sunteți încă Ministrul unic care și-a dat seama de imensa gravitate a pro-

1) Filip Xenopol (m. 1895) era un arhitect cunoscut, care lucra (planur și realizări) pentru diferitele construcțiuni ce făcea în acel timp Ministerul de Instrucție.

2) Sturdza a demisionat din situația de ministru la 1 Martie 1888, când a fost numit în locul lui Const. Nacu, iar la 24 Martie a demisionat și el împreună cu tot guvernul. Ca să înțelegem cele ce spune aici Haret, trebuie să zicem că Sturdza își înaintase demisia mai înainte și ea a fost primită la 1 Martie.

blemei învățământului, și de aceea multă vreme nu mă voiu putea deprinde a vă numi altfel.

Permiteți-mi să vă rog a-mi da o mică lămurire. Prin demisionarea D-voastră, mie mi se pare că și eu am pierdut drepturile ce-mi conferiserăți, adică de a semna mandate, de oarece eu semnam ca mandatar al D-voastre. Trebuie oare să opresc toate mandatele până la venirea noului titular, sau nu? ¹⁾

Vă alătur copia ce mi-ați cerut ieri.

Primiți asigurarea respectului meu.

Haret.

12.

București 4/16 Iunie 1889.

Mult stimat, Domnule Sturdza,

Nu aveam cunoștință de intenția D-voastre de a pleca în străinătate, pentru că alt-fel aș fi căutat se vă văd negreșit înaintea de plecare. Nu am aflat decât chiar Joi seara, la Club.

Voiam, mai întâi, să-mi spuneți ce să fac cu calculele pentru Credit ²⁾, cari peste puține zile vor fi gata. Trebuie să le las la D. Rosetti, sau la alt cineva?

Pe urmă, doream să vă rog să-mi dați ceva consilii, și dacă se va putea, și ajutorul D-voastre în următoarea chestiune : o cumnată a mea, D-na Iorgulescu, are doi băieți, unul de 13 ani și altul de 8, pe cari dorește să-i ducă la studii în Germania, lucru la care am îndemnat-o și o indemn din toate puterile. S'a convins pe deplin că ar face bine cu asta, și totdeodată că se *cuvine să-i ducă în vreun oraș mic, iar nu la Berlin sau aiurca*. Sunt însă încurcat, pentru că nu știu dacă pentru cel mic se va găsi internat în care să-l poată pune; pe cel mare, socotesc să-l pună în pensiune la vreun profesor de gimnasiu, după cum știu că e obiceiul în Germania.

1) Pe vremea aceea, secretarul general semna toate mandatele pentru plata salariilor, dispoziție pe care am apucat-o și eu în 1901, când am ocupat acest post. Mai târziu s'a stabilit ca directorii să facă acest lucru.

2) Haret, în vremea când nu era în administrația școalelor, lucra în timpul liber ca inginer hotarnic. În această calitate făcea cercetări și rapoarte către Creditul funciar rural. Mai făcea uneori și calcule pentru stabilirea matematică a anuităților ce aveau să plătească cei ce se împrumutau la Credit. De așa ceva este vorba aici.

Rugămintea ce vă fac este aceasta : să-mi spuneți dacă se poate să se găsească la Iena, la Weimar, sau în vreun altul din orașele cele mici din ducatele Saxone pe cari le cunoașteți, vreun institut pentru băieți mici, situat în același oraș cu un gimnaziu în care să poată urma și cel mare? Bine înțeles, cumnată-mea ar preferi ca ambii copii să fie la un loc. Mai ales ar dori să găsească pe cineva care să le dea la amândoi pensiunea, și dela care să urmeze fiecare la școala lui.

Sper că veți binevoi a-mi da ajutorul D-voastre, arătându-mi ceva nume de oameni serioși cărora să se poată cineva adresa cu toată încrederea.

Răspunsul, binevoiți a mi-l adresa în *strada Verde 1 bis*.

Eu cred să plec din București la 29 Iunie, ca să merg să mă caut de gât la Eaux-Bonnes. De acolo, cred să dau și pe la Paris.

Vă urez petrecere bună și însănătoșire repede și deplină.

Primiți asigurarea respectului, stimei și iubirei ce vă păstrez.

Haret.

Bucuresci 4/16 Iunie 1889.

13.

București, 13/25 Iunie 1889

Mult stimat Domnule. Sturdza,

Am primit răspunsul D-voastră cu recunoștință, pentru că în mijlocul afacerilor D-voastră, ați găsit timp să vă ocupați așa de curând și de mine. Vă mulțămesc prea mult pentru detaliile ce-mi dați, cu privire la copiii cumnatei mele. Am fost mai ales încântat că am întrevăzut posibilitatea ca cel mai mare din ei să fie primit de Schrader, despre care nu știu pentru ce credeam că nu mai ia băieți în pensiune. Dacă ați putea să-mi înlesniți apropierea de dânsul, v'am purta mare recunoștință, atât cumnată-mea cât și eu.

Cumnată-mea vrea să meargă în Germania vara asta, pela Septembrie. Cred că D-voastră veți fi întors până atunci în București, și voi putea dar să vă cer atunci un mic cuvânt de introducere pentru dânsa. În orice caz, dacă ați dori a-mi scrie mai înainte, eu până la 28 Iunie st. v. mă aflu încă

în București; iar după acea zi, îmi puteți adresa scrisorile la D-na Caterina Popescu, în Buzeu, 2 strada Mihai Bravul, pentru mine ¹⁾).

Lucrarea pentru Credit am dat-o ieri D-lui Stoicescu ²⁾ după cum mi-ați zis; însă n'am luat nici un acompt. Vă asigur că nu mă așteptam de loc că are să mi se plătească această lucrare; eu doream să o fac pentru D-voastră, dar, cum nu sunt bogat anul acesta și în urma asigurării D-voastre, voi primi ceea ce veți crede că mi se poate da, pentru că eu să vă spun drept nici nu știu ce să cer. În ori-ce caz, va rămânea aceea după întoarcerea noastră. Pentru acum, mi-am regulat deja mijloacele de călătorie, și știu că la toamnă voi avea nevoie simțită de bani.

Nevasta mea vă dorește, împreună cu mine, succes la cură și însănătoșire deplină.

Primiți asigurarea distinsei mele stime și a sentimentelor mele de iubire.

Haret

1 bis strada Verde București 13/25 Iunie 1889.

14.

1 bis, strada Verde București, 28 Iunie 9 Iulie 1889

Mult stimat Domnule Sturdza,

Iertați, vă rog, inoportunitatea mea; cumnata mea mă roagă foarte mult ca să vă rog și eu a-i înlesni, dacă se poate, așezarea fiului său celui mai mare la profesorul Schrader. Ea s'ar prezenta de-a-dreptul; însă, precum am înțeles, d. Schrader nu primește decât prea puțini copii și de aceea cumnata mea, prezintându-se cu totul necunoscută, ar putea să fie refuzată. Dacă temerea aceasta este nefundată, ea va merge singură; dar dacă nu, ați avea oare bunătatea a-i procura un mic cuvânt de introducere, sau o înștiințare prealabilă către D. Schrader? I-ați face un mare bine, pentru care v'am fi amândoi foarte recunoscători.

Nepotul meu se numește Al. N. Iorgulescu; are 13 ani și a făcut două clase de gimnaziu la Buzeu. Știe binișor limba

¹⁾ Doamna de care se vorbește aci era mama d-nei Haret.

²⁾ Petre Stoicescu era subdirectorul Creditului, iar director era Dim. A. Sturdza.

franceză, înțelege și vorbește ceva pe cea germană. Condițiile de preț ce mi-ați făcut cunoscut prin scrisoarea D-voastre trecută, le acceptă cumnată-mea precum și ori-care altele.

Eu plec mâni din București, însă am luat măsuri pentru ca răspunsul D-voastre, dacă ne veți onora cu dânsul, să-l primesc îndată.

Nu știu dacă D-voastră pe acolo suferiți de călduri; pe aci, nu mai e de trăit. Din cauza asta, toate stagnează, și ale-girele parțiale ce se apropie nu produc mai nici un efect.

Urându-vă petrecere bună și deplină sănătate, vă rog să primiți asigurarea respectului și iubirei ce vă conserv.

Haret.

15.

București, 28 Februar 1894

Mult stimat Domnule Sturdza ¹⁾,

Văzând că sesiunea generală se apropie, am socotit împreună cu D. Poni ²⁾ că trebuie să vă facem să aveți cunoștință mai din vreme de ceea ce am înjghebat noi, pentru întrebuintarea fondului Adamachi. De aceea vă trimit alăturata schiță ca să vă puteți formula din vreme obiecțiunile ce ați avea de făcut, la întrunirea ce vom avea câte trei.

Primiți, vă rog, expresia sentimentelor mele celor mai distinse.

Haret.

16.

20 Septembre 1895

Stimat Domnule Sturdza,

Trămit D-lui Grünwald adresa D-lui Tănăsescu. Trebuie însă să vă spun că pe D. Tănăsescu l-am văzut prezintându-se deunăzi la un concurs publicat de Ministerul Domeniilor, pentru două burse, la școlile de mine din Freyberg și din Leoben, și a

1) Dim. Sturdza era în acel timp secretar general al Academiei Române.

2) Haret era, din 1892, membru activ al acestei instituțiuni. Asemenea și P. Poni. Ei formau comisiunea care administra fondul lăsat de Adamachi.

și reușit la acel concurs. Întrebându-l cum se face că se prezintă acolo, mi-a spus că, pe cât i se pare, afacerea sa cu *Naționala* a rămas jos, pentru că de vre-o două luni nu i se mai vorbise nimic de ea; și ca să nu piardă și astăaltă ocazie, așteptând pe cea dintâi, se prezentase și la Domenii.

Socotesc că e bine ca să fie chemat la *Naționala* pentru a vă înțelege definitiv cu dânsul.

Primiți vă rog, asigurarea devotamentului meu

Haret.

20 Septembrie 1895

17.

București, 18 Ianuarie 1899

Respectabile Domnule Sturdza ¹⁾,

Ieri, la ieșirea dela Nifon, M. S. Regele mi-a zis să-i recomand spre decorare pe Epitropi și pe ceilalți din personal ²⁾.

Vă propun pe acești opt:

Rosescu Ioan, pentru *cavaler al Stelei* (nu are nimic);

Enescu Const. G., pentru *cavaler al Coroanei* (id).

Săvuicu Gh., pentru *cavaler al Coroanei* (id).

Nicoreanu St. N., preot, director al Seminarului, pentru *Cavaler al Coroanei* (nu are nimic).

Nicolescu Barbu, preot, profesor, pentru *ofițer. Cor.* (este cavaler dela 1883).

Georgian Const. profesor, pentru *Of. Cor.* (cavaler dela 1883).

Ianculescu M. profesor, pentru *Cav. Cor.*

Maior G. profesor, pentru *Cav. Cor.* ³⁾.

Primiți asigurarea respectului meu

Haret.

1) În acel timp Sturdza era ministru de externe și președinte al Consiliului (guvernul dela 31 Martie 1897).

2) Fusesse o serbare a Seminarului „Nifon Mitropolitul”, la care asistasse și Regele.

3) Persoanele despre cari e vorba aci erau: primii trei, *epitropii* fundației și aveau privilegheza superioară și peste Seminaru (Rosescu, Enescu și Săvuicu); ceilalți erau: unul director, iar ceilalți profesori.

18.

*București, 2 Martie 1901**Respectabile Domnule Sturdza,*

Alaltaseară, la d. Stoicescu ¹⁾, când s'a vorbit despre candidaturile din București, s'a admis că eu mă voi prezenta la Buzeu, și că prin urmare menținerea mea pe listă la București este inutilă. Eu am spus atunci că nu e așa, și că prefer să rămân aci. Acum vă rog din nou să binevoiți a face să fiu menținut la București, sau chiar și aiurea; nu însă la Buzeu, pentru că acolo lucrurile iau o așa turnură, încât mi-este imposibil să-mi propun candidatura acolo. Repet însă că, dacă sunt dificultăți la București, mi-este indiferent de a fi ori-unde aiurea, afară de Buzeu ²⁾).

Primiți, vă rog, asigurarea respectului meu

Haret.

19.

*București, 20 Ianuarie 1902**Respectabile Domnule Sturdza,*

Am întrebat alaltăieri pe M. S. Regele dacă ar consimți a se acorda d-lui Luigi Cazzavillan, fondatorul *Universului*, Coroana României în gradul de cavaler. Cred că o merită în deajuns și ca fondator al *Universului* și prin sentimentele sale filoromâne. Dar vă mărturisesc că mai sper prin această decorare să am concursul lui în organizarea unui vast colportagiu pela sate al publicațiilor Ministerului și ale societății *Steaua* ³⁾).

1) Const. Stoicescu era ministru de agricultură și domenii și avea un rol de frunte în organizarea partidului liberal.

2) La 13 Februarie 1901 se retrage ministerul prezidat de Petre Carp și la 14 a fost chemat Dim. Sturdza să formeze guvernul. Disolvându-se Corpurile legiuitoare, alegerile noi s'au fixat pentru primele zile ale lui Martie. Haret, ca ministru, trebuia să candideze și el. Probabil că la Buzău erau neînțelegeri între membrii partidului din județ și el fugea totdeauna de micile lupte, dar foarte neplăcute, în domeniul electoral.

3) Haret înființase în Noemvrie 1900 Societatea „Steaua”, care avea de scop a tipări broșuri instructive și educative cu prețuri foarte mici ca să se poată răspândi cât de mult. Devenind ministru, a căutat să ajute acțiunea acestei societăți, și se știe că greutatea cea mai mare era desfacerea în sate.

M. S. Regele a consimțit. Rămâne numai să vedem dacă Dv. nu găsiți vreun inconvenient la aceasta ¹⁾.

Dacă nu ați găsi, vă rog să binevoiți a da ordinele necesare.

Aș fi dorit să vă spun, și despre aceasta, și despre mai multe alte lucruri. Dar răceala mea este foarte îndărătnică, căci resistă la tot ce fac ca să scap de ea. Mai stau în casă azi, poate și mâni, și așa sper să mă îndrept. Atunci vă voi ruga să-mi acordați măcar vre-o jumătate de oră, pentru a mai regula câteva lucruri, pentru cari am trebuință de sfatul sau de aprobarea Dv.

Primiți vă, rog, asigurarea respectului meu

Haret.

20.

București, 23 Iunie 1902

Respectabile Domnule Sturdza,

Au primit cu deosebită mulțămire știrea ce mi-ați dat că Karlsbadul vă face bine și vă remite din teribila oboseală pe care ați adunat-o de atâta vreme ²⁾. Să mă credeți că sunteți pentru mine un perpetuu subiect de admirație, că aveți puterea fizică și morală de a rezista unei munci mai presus de puterile omenești, și care durează fără întrerupere de atâtea zecimi de ani.

Eu unul, vă spun drept, că nu sunt departe de a mă da învins. Mă simt în așa stare de prostrație și starea asta merge atât de mult întărindu-se, încât nu mai știu ce să cred. Sper că ducându-mă la Duștoni pe timpul verii, după cum m'am hotărât, să mai mă înviorez. Dar am fost în starea asta în luna lui Iunie, când ar fi trebuit să pot umbla pela școli, cu ocazia examenelor, și eu nu am putut aproape de loc să mă mișc ³⁾.

Fac comparație între Dv. și mine, care am cu 18 ani de vârstă mai puțin și poate cu 30 de ani mai puțin de muncă,

1) Sturdza era atunci ministru de externe.

2) Sturdza, deși destul de vârstnic și câteodată obosit, reușea să învingă starea aceasta și lucra sârguitor în situația de ministru și președinte de Consiliu pe care o avea atunci.

3) Haret avea o sănătate mai delicată, pe care se vede că n'o îngrijea destul, căci muncea mult. Intre intimi mărturisea câteodată că se simte obosit.

și văd ce deosebire mare este între un temperament ca al Dv., și unul ca al meu, care poate da o sumă însemnată de muncă într'un timp dat, dar care de odată se destinde, ca o coardă care se rupe. Asta face grija și dezolația mea.

Am dat ordin lui Gârboviceanu ¹⁾ să dea contraordin în chestia arendărei surplusului pământurilor bisericilor catolice. Măsura nu avea gravitatea care vi s'a semnalat; dar ca să nu fie greutăți, o anulez. O luasem în urma ultimei mele convorbiri cu Dv., când mi-ați zis că pământurile bisericilor eterodoxe date după legea din 1864 să fie tratate ca și ale bisericilor ortodoxe.

Profit de această ocazie, ca să mai comunic vre-o două lucruri, cari poate să vă intereseze.

Acum câteva zile am văzut pe Ionel Antonescu, fostul inspector de poliție. E foarte amărît, și poate că supărarea lui să nu ne fie păgubitoare peste vre-o patru luni. Pe cât am înțeles, ar fi amator pentru postul vacant de inspector la poliție.

Deunăzi am trecut prin Galați, venind dela Tulcea. Mi s'a spus că situația e foarte grea, și că O. ar fi decis să nu-și pună candidatura la toamnă, împreună cu toți ai lui. Cauza ar fi că guvernul nu l-a ajutat în următoarele lucruri, pe cari a voit să le facă: 1. Răscumpărarea embaticarilor din Bădălan dela Epitropia St. Spiridon. 2. Construirea liniilor ferate din port, între magazii. 3. Șoseaua dela Tulcea la Azaclău, în față de Galați; județele Tulcea și Covurlui dau câte 40.000 și 30.000 lei și se cere și Statului 30.000. 4. Aducerea regimentului de roșiori la Galați.

Vă urez petrecere bună și sănătate deplină până la sfârșit, ca să vă întoarceți cu putere deplină pentru lucru.

Harel.

21.

București, 3 Martiu 1903

Respectabile Domnule Sturdza,

D. Ferechidi ²⁾ mi-a cerut azi să-i comunic numele deputaților cari au fost numiți în funcții salariate, deoarece așa

1) Petre Gârboviceanu era administratorul Casei Bisericii, înființată la începutul anului 1902.

2) M. Pherekyde era atunci președinte al Camerei.

cere Constituția (art. 42). D. Lascar ¹⁾ a zis că trebuie să-i comunic. Vă rog să vedeți adresa alăturată și să-mi spuneți și Dv. dacă trebuie să o trimit.

Trebuie observat că, după art. 28 din legea electorală, e de temut că Sterea, care este profesor suplinitor, nu va mai putea fi reales ²⁾.

Al Dv. devotat

Haret.

22.

Bellagio ³⁾ 30 Septembrie 13 Octombrie 1903

Respectabile Domnule Sturdza,

Am ajuns aci în seara de Sâmbătă, 27 Septembrie, după o călătorie foarte plăcută și fără oboseală. Am voit să luăm vre-o 10 zile de odihnă în acest minunat loc, înainte de a ne duce la Palermo. Voiu sta dar aci până pela 7 Octombrie.

Vă voiu ține în curent cu mișcările mele, pentru cazul când ați avea ceva a-mi comunica sau a mă întreba.

Cu astă ocazie, cred util a vă vorbi de două lucruri, despre care am scăpat din vedere a face mențiune în notele ce v'am lăsat.

Primul, este relativ la profesorii dați în judecată dela Ploești ⁴⁾. Mi se pare puțin probabil ca ei să nu primească o pedeapsă destul de severă. Dar la noi totul e posibil, mai ales că știu că adversarii vor face posibilul și imposibilul pentru a obține o achitare. De vor fi achitați, ceea ce nu cred, va fi un motiv suficient ca să cerem o modificare a legii într'un sens care să asigure disciplina. Dacă vor fi pedepsiți cel puțin cu transferarea, v'am arătat, în notele scrise, cum cred că e bine să se urmeze. Se poate însă și o a treia ipoteză, adică să li se

1) Vasile Lascăr era atunci ministru de interne, coleg deci cu Haret.

2) E vorba de Const. Stere, care împreună cu militanții socialiști se înscrisese în partidul liberal și se alesese deputat. În Iulie 1903 a fost numit profesor titular de drept constituțional și administrativ la Universitatea din Iași.

3) Bellagio, orașel în Italia pe malul lacului Como.

4) În August 1903 mai mulți profesori dela liceul din Ploești și câțiva institutori participase la un congres studențesc oprit de Minister și Haret îi dăduse în judecată disciplinară.

dee o pedeapsă ridiculă, cum spre exemplu avertismentul sau amenda. În cazul acesta, sunt de părere ca pedeapsa nici să nu li se aplice, ci să se renunțe la dânsa, pentru a nu se micșora efectul și a se putea apăsa cu toată puterea, când vom fi siliți a cere modificarea legii.

Al doilea lucru pentru care voiesc să vă vorbesc privește pe studenții deja pedepsiți ¹⁾. Conservatorii le-au promis că-i vor trimite în străinătate. În prevederea aceasta, eu am comunicat rectorilor ca să nu le libereze niciun certificat decât prin intermediul Ministerului. Dacă va veni vre-unul, Ministerul trebuie să noteze pe fiecare certificat, bine în evidență, mențiunea că studentul în chestie a fost eliminat din Universitățile Române pentru purtare rea. O asemenea notă va contribui pentru a face ca pedeapsa să rămână efectivă. Va trebui însă să dați ordine în acest sens lui Adamescu ²⁾.

Studentul Vișoiu, cel mai vinovat din toți, care a fost pedepsit cu escluderea pe doi ani, este intern al Spitalelor, la Filantropia. Am comunicat Eforiei Spitalelor eliminarea lui, care trebuie să-l facă să piardă calitatea de intern; dar Dr. Cantacuzino ³⁾ nu se arăta dispus să-i aplice această măsură, ceea ce ar anula în mare parte efectul pedepsei.

Arătați, vă rog, Doamnei Sturdza respectele nevastei mele și ale mele, și primiți și Dv. salutările noastre respectuoase.

Haret.

1) În 1903 se formase în București o societate numită „Asociația generală a studenților universitari români” fără să aibă aprobarea Rectoratului. Această asociație a ținut o întrunire publică în București și un Congres la Ploiești, criticând guvernul de atunci și în deosebi pe ministrul Școalelor, dând adunării lor — dealtfel, oprită de autorități — un caracter pronunțat politic.

Conducătorii și organizatorii acestor manifestațiuni, cari erau în legătură cu o acțiune a oamenilor politici din opoziție, au fost pedepsiți de Minister cu excluderea din Universitățile țării unii pe 2 ani, alții pe 1 an și alții pe șase luni.

2) Eu eram atunci secretar general al Ministerului Instrucțiunii.

3) Doctorul de care vorbește aci era dr. *Const. Cantacuzino* (1850—1920), cunoscutul specialist în obstetrică.

A fost efor al spitalelor civile între 1901—1904.

23.

29 Iunie 1904

Respectabile Domnule Sturdza,

Nu știu dacă pentru socoteala mea, despre care v'am vorbit (cheltuelile dela Iași) se mai cuvine să mă adresez cuiva. Dacă sunt greutăți, aş preferi să renunţ la ele (e vorba de 761 lei).

Vă rog totodată să binevoiţi a-mi spune dacă fac bine ca Vineri, la serbarea pentru Ştefan cel Mare, eu să merg în frac şi cu decoraţii, sau numai în frac. Deşi ora e matinală şi, deşi serbarea se face în aer liber, cred că trebuie să mă îmbrac ast-fel, pentrucă invitaţiile le-am făcut eu ¹⁾. Voiu face însă cum mă veţi învăţa Dv.

Primiţi, vă rog, asigurarea respectului meu.

Haret.

24.

6 Iuliu 1904

Mult stimat Domnule Sturdza,

Văzând că s'a contramandat şedinţa Consiliului, care fusese convocată pentru Joi, vă rog să binevoiţi a vă gândi ce este de făcut în chestia călugăriţelor catolice. Cele petrecute deunăzi, pe lângă că sunt o dovadă de chipul cum înţeleg legile ospitalităţii, ar putea fi o ocazie de a se pune odată capăt unei situaţii care revoltă lumea cu drept cuvânt. Am o listă întreagă de cazuri analoage cari au trecut nebagate în seamă, deşi au aruncat doliul şi desperarea în atâtea familii. Este imposibil să închidem mai mult ochii la asemenea lucruri ²⁾.

1) E vorba aci de serbarea de la 2 Iulie 1904 pentru pomenirea lui Ştefan cel Mare la Războieni.

2) In acel timp s'au descoperit că în şcoalele particulare ale Călugăriţelor catolice din Galaţi şi din Bucureşti se face propagandă pentru trecerea elevelor la catolicism şi chiar pentru călugărirea lor. Haret dispusese să se facă diferite anchete şi D. Teodoru, care era atunci inspector general al învăţământului secundar, adunase dovezi de abaterile direcţiunilor acelor şcoale. A fost apoi şi un proces al acestor şcoale în faţa Consiliului Permanent. In vremea din care este această scrisoare cercetările erau terminate dar hotărârile nu erau luate. (Să se vază răspunsul lui Haret la interpelarea lui Petre Grădişteanu din 10 Decembrie 1904 în Vol. V din *Operele* lui Haret pg. 326).

Așteptând binevoitorul Dv. răspuns, vă rog să primiți asigurarea respectului meu

Haret.

P. S. Fata pe care au voit s'o răpească acum în urmă, este nepoata de frate a lui Sache Nicolau din Câmpulung, care mi se pare că este ceva rudită și cu d. Eug. Stătescu.

Haret.

25.

8 Iuliu 1904

Respectabile Domnule Sturdza,

După cum am vorbit ieri, vă dau aci o listă de fetele românce cari, după ce au fost convertite la catolicism, cele mai multe au și dispărut din țară și nici nu se știu pe unde se mai află :

Din școala dela Galați :

1. Sofia Duca din Ploești, călugărită.
2. Maria Delvinioti din București.
3. și 4. Surorile Basarabeanu din Brăila.
5. Germaine Atanasiu, soră vitregă cu d-na Atanasiu (soția prefectului), din Galați; azi călugărită.
6. Francine Iernici, sora d-rului Iernici din Piatra-N.
7. Alesandrina Receanu, sora căp. Receanu.
8. D-ra Abramof, al cărei tată a și murit de supărare.

Dela școala din București :

9. Marcela Duca, minoră, sora Sofiei din Ploiești.
 10. Elvira Nicolau, profesoară la Azil, nepoata d-lui Paul Stătescu.
 11. Aneta Georgescu, fiica unui inginer din Câmpina.
- (Aceste două din urmă au fost oprite de poliție în momentul de a pleca din țară, însoțite de mère Théophane, dela Notre-Dame de Sion din București).

Tot dela Galați :

12. Juliette Lieberls.

13. Anna Giurgea.

14. Vera Donici.

15. Camille Donici.

16, 17 și 18. Trei surori Apostoleanu.

Aceste 7 din urmă toate călugărite.

Toate aceste nume le-am aflat pot zice numai din întâmplare, fără nicio anchetă, numai prin faptul că la Galați am avut rude în școala catolică. Dela București informațiile mele sunt mai mărginite, pentrucă nu am avut pe nimeni acolo. O anchetă cât de superficială ar da, de sigur, multe pe față.

Haret.

26.

Sinaia, 13 Iuliu 1904

Respectabile Domnule Sturdza,

Deși ne vom vedea azi la Consiliu, vă adresez aceste rânduri, pentru a vă pune în curent cu un lucru despre care am voit să vă vorbesc și deunăzi la Consiliu dela Sinaia, dar nu a fost timp, și mă tem să nu se întâmple și azi tot așa.

Cauza pentru care Mitropolitul ¹⁾ ar vrea să se retragă nu ar fi alta decât nemulțumirile ce-i produc cei de prin prejurul lui, și în special Cornoiiu ²⁾.

Când Mitropolitul a fost să plece în concediu, atât Epitropia Seminarului Nifon ³⁾, cât și cea dela Brâncoveneasa ⁴⁾ i-au dat câte un subsidiu, după cum se spune că se făcea totdeauna. Cornoiiu a cerut și pentru el 2000 dela una și 1000 sau 1500 dela alta, însă i s'a refuzat, dela Nifon sub motiv de criză, dela Brâncoveneasa din cauză că se fac clădirile cele noi. Atunci

1) Mitropolit era atunci Iosif Gheorghian, care ocupa această înaltă demnitate pentru a doua oară (1896--1909).

2) I. Cornoiiu era directorul Cancelariei Mitropoliei.

3) Epitropia Seminarului Nifon are președinte totdeauna pe Mitropolitul Primat al Țării.

4) Așezămintele Brâncovenești sunt conduse de o eforie prezidată de Mitropolitul Primat din București.

Cornoiu nu a mai cunoscut nicio măsură, și a început să ocă-rască și să înjure pe Mitropolitul în modul cel mai trivial, pen-trucă nu i-a dat sprijin; și aceasta fără nici o măsură, către toată lumea, în gura mare, chiar către rudele Mitropolitului, și, zice-se, chiar către el.

Deja de mai multă vreme Cornoiu, care se pare atins de o boală de nervi care-l face să nu-și mai cunoască nicio mă-sură, începuse a fi puțin cuviincios cu Mitropolitul. Aceasta ar fi cauza principală a mâhnirii lui.

Ar mai fi și altele din partea vicarului, dar mai puțin însemnate.

Tot pentrucă mă tem că azi la consiliu nu va fi vreme, vă rog să vă aruncați ochii pe alăturatul proiect de ordin către institutele Notre-Dâme de Sion, ca să vedeți dacă e bun. În acest caz, l'aș trimite zilele astea ¹⁾.

Al Dv. devotat

Haret.

27.

9 Maiu 1905

Mult stimat Domnule Sturdza,

Vă trimit cele două cereri de admitere în club despre cari v'am vorbit deunăzi.

D. J. I. Dimitrescu, care mi-a servit gratis ca șef de ca-binet timp de aproape doi ani, a cerut să fie și el trecut pe lista delegaților dela Creditul Rural (pentru executări?) Imi permit să-l recomand bunei-voinți a Dv.

Totdeodată vă rog mult să binevoiți a-mi arăta dacă pu-teți, și când puteți, să-mi acordați o jumătate de oră de con-vorbire.

Al Dv. devotat

Haret.

1) În legătură cu chestiunea propagandei dela școalele catolice de fete, despre care se vorbește în scrisorile Nr. 24 și Nr. 25. Acolo se vede și trimiterea la volumul respectiv din Operele lui Haret. (Vol. V. pg. 326) unde e răspunsul lui la interpelarea lui P. Grădișteanu în Senat în Noemvr. 1904).

București, 25 Februar 1906

Mult stimată Domnule Sturdza,

Restituindu-vă pe lângă aceasta notele Dv. vă comunic în același timp rezultatul calculelor mele.

După aceste calcule, conversiunea s'a făcut fără nici un câștig și fără nici o pagubă pentru noi. Noua situație creată prin conversiune este întocmai echivalentă cu cea care era înainte de conversiune.

Elementele calcului meu au fost acestea :

Înainte de conversiune :

1. Împrumutul A, din care mai era neamortizat un capital de 313.482.000 lei, cu o anuitate de 11.155.075 lei pe semestru, și care avea a se stinge în 1929, din cauza unor amortisări anticipate.

2. Împrumutul B, de 66.336.247 lei, cu anuitate de 2.115.725 lei pe semestru, care expiră în 1937.

3. Împrumutul C, de 44.794.750 lei, cu anuitate de 1.410.675 lei pe semestru, care expiră în 1937.

Dupe conversiune :

Vom avea a plăti 80 anuități semestriale de câte 12.211.313 lei, 50 bani, care se vor termina la finele 1946.

Prin conversiune, s'a schimbat dobânda de 5% a împrumuturilor A, B, C, în 4%. Dela 1905 înainte, lucrurile aveau dar a se petrece, ca și când resturile din împrumuturile A, B, C aveau a fi stinse, plătindu-se dobânda de 4%. Dar în loc de trei împrumuturi cu scadențe diferite, s'a făcut unul singur, pe care-l voi numi D.

Pentru a face comparabilă suma împrumuturilor A,B,C cu împrumutul D, am calculat ce ar deveni fiecare din aceste împrumuturi, cu dobânda lor comună de 4%, la o aceeași dată. Am luat pentru aceasta data dela finele anului 1916, și am găsit cele următoare :

Împrumutul A. Ratele semestriale de câte 11.155.075 cari s'ar fi plătit până la 1929, puse la un loc cu dobânzile lor, acumulate până la 1946, ar fi produs un capital de 1.766.339.450 = A'.

Imprumutul B. Ratele lui, de câte 2.115.725, plătite până la 1936, capitalizate cu 4%, ar fi produs până în 1946 un capital de 386.987.950 lei = B'.

Imprumutul C. Ratele lui, de câte 1.410.675, plătite până la 1937, capitalizate cu 4%, ar fi produs până în 1946, un capital de 262.178.850 lei = C'.

Suma capitalurilor A', B', C' este de 2.415.506.250 lei.

Cu alte cuvinte, dacă am fi continuat a plăti vechile rate până la stingerea lor respectivă, și le-am fi lăsat să se acumuleze undeva, cu dobânzile lor de 4%, ele ar fi produs, până în 1946, un capital de 2.415.506.250 lei.

Conversiunea însă s'a făcut, și în virtutea ei noi vom plăti, începând dela finele lui 1906 până la finele lui 1946, niște anuități semestriale, în număr de 80, de câte 12.211.313 lei, 50 bani, fiecare.

Dacă și aceste rate le-am lăsa să se acumuleze până la finele lui 1946 cu dobânzile lor de 4%, ele ar forma un capital de 2.413.550.000 lei.

Această cifră este mai mică decât cea precedentă cu 1.956.250 lei. Această sumă se poate amortisa prin 80 de rate semestriale de câte 9.419 lei fiecare.

Prin urmare conversiunea este o operație care echivalează pentru noi cu o economie de câte 9419 lei pe semestru în timp de 40 de ani.

În realitate și această mică diferență trebuie pusă pe socoteala micii nesiguranțe care este în privința împrumutului A, a cărui dată de stingere, care era în 1931, a fost apropiată prin amortizările anticipate făcute de G. C. Cantacuzino; dar nu știm precis cu cât anume s'a scurtat atunci timpul de amortizare. D. Costinescu spune că e *cam cu doi ani*.

Vedeți dar că, din punctul de vedere al cifrelor, conversiunea nu ne-a adus nici câștig, nici pagubă¹⁾.

1) E vorba aci de conversiunea făcută în 1906 de Take Ionescu, atunci ministru de finanțe. Partidul liberal era în opoziție și voind să ia o atitudine în această chestiune, președintele lui, Dim. Sturdza se adresează lui Haret, cum obișnuia în chestiile cari cereau calcule matematice.

Această conversiune transforma împrumuturile Statului cu 5 % din 1881—82, 1892 și 1893 în rentă cu 4 % cu un total de 424.613.000 capital nominal.

Cu astă ocazie, permiteți-mi să vă scriu două-trei rânduri despre o afacere privitoare la Biserică.

Poate știți că este o revistă, numită *Biserica ortodoxă*, care se publică sub auspiciile și autoritatea Sinodului, de o comisie de redacție numită de Sinod, după cum e și logic. Prin legea de organizare a Ministerului de Culte, votată deja de Cameră, se decide însă ca numirea redactorilor acestei reviste să o facă Ministerul, în scopul ca Vlădescu să-și mai căpătuiască câteva rude, între cari pe nepotul său Mușetescu. E sigur că actualii redactori, dintre cari sunt și Gârboviceanu și M. Popescu, vor fi scoși. Ei se roagă să binevoiți a vă interesa de această chestie, când va veni în Senat legea organizării Ministerului.

Al Dv. devotat

Haret

P. S. Vă alătur și două cereri de înscriere în club.

Haret

29.

18 Ianuar 1908

Mult stimat Domnule Sturdza,

Am văzut aseară în gazete că Dv. ieri la Senat ați spus că veți cere lui Disescu să nu-și mai desvolte interpelarea. Mă întreb dacă e bine să se facă așa. În urma unei campanii furioase de aproape un an, în care un membru al guvernului a fost acuzat așa cum am fost eu, bine este oare să se evite și această ocazie pe care adversarii înșiși o oferă ca să ne explicăm unii cu alții? Dv. doriți potolirea, dar potolire nu va fi. Cam-

Faptul în sine putea fi judecat din diferite puncte de vedere—și Haret prezintă unul—; dar sigur este că numai mulțumită perioadei de mari economii (1901—190) se consolidase creditul țării, ajutând la aceasta și producțiunea agricolă din ce în ce mai înfloritoare, s'a putut primi de către creditorii noștri din străinătate o rentă cu un procent mai mic. (Amănunte despre această operațiune financiară se pot citi în lucrarea d-lui Gh. M. Dobrovici : „Istoricul dezvoltării economice și financiare a României”, 1934 pg. 179).

pania se va alimenta, din contra, prin curagiul nou ce vor căpăta adversarii ¹⁾).

Precum ați văzut, eu am tăcut tot timpul, ca să nu fac greutăți; dar poate că e prea mult să tac și atunci când sunt provocat să vorbesc.

Vă rog să vă gândiți asupra acestei păreri, și să binevoiți a-mi da pe a Dv.

Alături aci proiectul de lege pentru dotarea școlilor rurale cu pământ, modificat după notele Dv., și vă rog ca, dacă-l găsiți bun, să binevoiți a semna jurnalul.

Al Dv. devotat

Haret

30.

25 April 1908

Mult stimat Domnule Sturdza,

Din toată inima vă rog să nu vă supărați și să mă iertați că din nou mă reamintesc Dv. și vă rog să binevoiți a da o soluție rugăciunii ce v'am făcut. Sunt în așa situație pus, că dacă nu plec până la 1 Maiu, fie în concediu, fie alt-fel, pe urmă nu mai pot pleca, și cred că îmi va fi foarte greu să pot continua așa fără un moment de întrerupere. Nu vă cer decât câteva momente, ca să vă ocupați de afacerea mea. ²⁾).

Al Dv. devotat

Haret

1) Dissescu era în acea vreme senator și anunșase interpelarea adresată lui Haret despre rolul preoților și învățătorilor în timpul răscoalelor din 1907. Ea era în legătură cu campania ce se ducea contra lui Haret, care, se știe — apăruse pe preoți și învățători de acuzațiunea ce li se adusese că au fost instigatorii. El publicase în August 1907 și un raport adresat Regelui despre acestea și propusese ca unii să fie decorați. Acum Haret era bucuros să se explice. Sturdza se vede că a fost convins de el să lase în pace pe Dissescu și astfel acesta desvultă interpelarea în ziua de 24 Ianuarie 1908 și el li răspunse. (Să se vadă în Operele lui Haret vol. III pg. 21 Raportul către Rege și în vol. IX pg. 1 răspunsul la interpelare).

2) Haret depusese în mâinile lui Sturdza, primul ministru, demisia sa din postul de ministru. Pricina era militarizarea școalelor, pe care el o considera ca o măsură prejudiciabilă învățământului. Aceasta militarizare rămăsese în picioare, cu toate că el ceruse desființarea.

În cele din urmă însă, organizarea aceasta este abrogată, și astfel rămâne mai departe ministru.

PRETENDENȚA LUI GRIGORE STURZA LA TRONUL MOLDOVEI

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA LUPTELOR POLITICE
DIN PREAJMA UNIREI

de CONSTANTIN SOLOMON
și CONSTANTIN A. STOIDE

Prin convenția dela Paris, din 7/19 August 1858, Puterile garante dădeau țărilor românești numele de Principatele Unite, dar Moldova și Muntenia continuau să aibă Domni deosebiți, aleși dintre pământeni. Astfel apare între candidații la domnia Moldovei Beizadea Grigore Sturza, fiul fostului domnitor Mihail Sturza.

La Iași s'a format un comitet central, sub prezența principelui, pentru susținerea candidaturii acestuia, cu ajutorul comitetelor create în ținuturi. Se cunoaște prea puțin din activitatea comitetului central și a comitetelor ținutale ce susțineau pe Grigore Sturza, care părea a avea, față de alții, cei mai mulți sorți de izbândă, dar care va fi lăsat la o parte prin succesul partidului național, mai bine reprezentat în adunarea obștească ce avea să aleagă pe noul Domn al Moldovei în ziua de 5/17 Ianuar 1859. Corespondența comitetului central cu membrii comitetelor ținutale, alcătuite ulterior și aceia a acestor comitete însăși, nu sunt cunoscute. Actele desigur s'au distrus sau nu au fost încă descoperite de acei ce ar fi putut arăta importanța lor ¹⁾. Întâmplarea a făcut ca o parte din această

1) Ceea ce s'a publicat de către episcopul Ghenadie Petrescu, Dimitrie A. Sturdza și Dimitrie C. Sturdza în *Acte și documente relative la Istoria renașterii României*, vol. VII, București 1892, care cuprinde întregul an 1858, nu

corespondență a comitetului din ținutul Tecuci și acte ale comitetului central din Iași, trimise acestuia, să le aflăm printre alte hârtii vechi și uitate, care pentru deținătorul lor localnic nu prezentau nici un interes ¹⁾. Le publicăm aci, însoțite de un studiu asupra acestei încercări de candidatură a unuia din cei mai bine dotați oameni ai acelei vremi.

Hotărârile Convenției din 7/19 August 1858 n'au adoptat dorințele exprimate de Divanurile Ad-hoc, în ceeace aveau mai esențial : Unirea Principatelor sub numele de România și prinț străin ales dintr'o familie domnitoare din Apus. Actul acesta vădit inspirat de gelozia Turciei și Austriei, care-și dădeau seamă că lucrând altfel le scapă din mâni Principatele ²⁾, a nemulțumit pe Români, sdruncinând încrederea unora dintre membrii partidului național în cauza Unirii ³⁾ și redeșteptând ambițiile la domnie cu sprijin din afară.

Partidul național, care în Divanurile Ad-hoc fusese unit, cuprindea în același mănunchiu oameni de mentalități opuse,

sunt decât articole extrase din gazetele timpului, privitoare la candidatura lui Grigore Sturza. Corespondența comitetelor fiind desigur secretă, se trimitea obișnuit printr'o „înnadinsă” persoană.

Cf. și revista *Ioan Neculce*, fasc. 5, Iași 1925, p. 351 : adeziunea cetățenilor din Roman la candidatura lui Grigore Sturdza. Actul a fost publicat de Gh. Ghibănescu, căruia i-a fost pus la dispoziție de d-l M. I. M. Kogălniceanu. Originalul se găsește astăzi în colecția Fundației culturale Mihail Kogălniceanu din București.

1) Aceste acte se află astăzi la Muzeul Regional Tecuci (*Acta Constantin Solomon*) și sunt publicate în anexele I—XXVII ale acestui studiu.

2) Astfel Victor Place scria lui Walewski, la 15 Mai 1858, că opinia din Principate pretinde „et non sans raison : la Porte et l'Autriche, qui ne font qu'un en cette circonstance, loin de vouloir, comme les autres Puissances, que des réformes réelles donnent à notre pays de l'ordre, de la prospérité et de la consistance, n'ont négligé aucun moyen de nous désorganiser et de nous nuire. Elles n'ont, pendant toute la cañmacamie, poussé et soutenu que les hommes les plus flétris par l'opinion publique, qui ont achevé de détruire le peu de bien que nous avions gardé, mais dans lesquels elles ont constamment trouvé des instruments serviles” (*Acte și doc. VII*, p. 172).

3) P. Mavrogheni care „a été de fait le chef du parti de l'union... ne pense qu'a se retirer sur ses terres, parce qu'il croit sa carrière finie avec la chute de l'union” (*Ibid.* p. 175—6). Deasemeni Gheorghies Sturza și C. Hurmuzachi, partizanii lui Grigore Sturza, despre care se spunea că „au fost cei dintâi cari, încă în anul 1855, au cerut într'o audiență ce avură la lordul Clarendon, atunci ministru al Angliei, Unirea Principatelor sub un prinț străin (*Acte și doc. VII* p. 819. Cf. și *Anexa VI* ultimele note).

cu ambiții și interese care se ciocneau¹⁾. Chiar acei care în mijlocul partidului formau „lumea nouă“ nu se înțelegeau întru totul. E semnificativ în această privință faptul că atunci când a fost vorba de a se desemna un candidat, partidul național nu s'a putut fixa asupra persoanei²⁾.

Fostul domn Mihail Sturza, dând a înțelege că a fost solicitat de țară își face cunoscute pretențiile la domnie abea la 2/14 Octombrie 1858³⁾. Actul dela 2/14 Octombrie se pro-

1) Refuzul Conferinței dela Paris de a admite deplin cerințele Românilor servește între altele ca motivare a cel puțin o parte dintre partizanii dela Roman ai lui Grig. Sturza: se spune în introducerea manifestului lor de adeziune: „Conferințele dela Paris n'au încuviințat cea mai principală dorință rostită de Divanurile Ad-hoc din ambele Principate adică: „Unirea acestor țări într'un singur stat sub un principe străin din una din familiile domnitoare ale Europei” (Ioan Neculce V, p. 351).

Gr. Balș partizanul înfocat al candidaturii lui Grigore Sturdza spune într'un „răspuns” din Oct. 1858: „dacă n'am putut căpăta un prinț străin pe care-l dorea țara, lăsați să-și caute nația pe unul care să aibă calitățile ce le dorim în prințul străin, și să-l impue opinia publică deputaților, care vor fi aleși în obșteasca Adunare”. (*Acte și doc. VII*, p. 566).

2) De acest rău își dădea seamă „partida națională” prevăzându-l încă dela 24 August/5 Septembrie 1858, când, printr'o circulară care făcea cunoscute stipulațiile convenției, cere ca să fie: „Departate de noi desbinările și amețeala candidaturilor la domnie, devisa noastră să fie dar, în mijlocul crizei electorale ce avem a trece „unirea patriotică și națională între toți”, spre a scoate din sânul nației o Adunare demnă de marea misiune ce are a se desăvârși, demnă de un popor, care voește a păși pe calea progresului și care aspiră a se număra în rândul națiilor civilizate” (*Acte și doc. VII*, p. 387—9).

3) Înainte de această dată, din Mai 1858, *Steaua Dunării* găsea că o gazetă germană, *Le Journal de Francfort* „vient de jeter dans la circulation une nouvelle qui est évidemment de la plus absurde invention”; ar fi vorba de o călătorie la Constantinopol proiectată de către cei doi foști domni Sturza și Bibescu, care ar merge să solicite Porții domnia Moldovei și Munteniei; „quant à celui de Moldavie, il n'en serait plus question: La Porte a déjà fixé son choix sur M. Vogoridès” zice foaia din Germania. Mai departe însă articolul din *Steaua Dunării* arată ilegalitatea acestei candidaturi a lui N. Vogoride la tronul Moldovei (*Acte și doc. VII* p. 155). Numele lui Mihail Sturza circula între candidații la tronul Moldovei la această dată și Victor Place mărturisește că nu l-a cunoscut personal, pentru că locuiește în Franța de mai mult timp, astfel că nu poate să fie decât ecoul sentimentului public în privința sa. Place găsea că acest sentiment în general nu i-ar fi favorabil, imputându-i-se bine cunoscuta rapacitate de care Domnul a dat dovadă în timpul domniei. Cf. depeșa lui V. Place către contele Walewski, din 15 Mai 1858 (*Acte și doc.* p. 177). Se va vedea mai departe, că în ciuda celor aflate de V. Place, M. Sturza avea în Moldova încă multe simpatii și se bucura de un real prestigiu.

duce sub forma unei profesii de credință, în care se învederează din partea lui Mihail Sturza, sacrificiile făcute încă din tinerețe pentru țară și impasul în care aceasta s'ar fi găsit atunci. Bătrânul prinț scria : „De s'ar afla patria noastră în stare de prosperitate, sau de ar fi ranele ei lesne de vindecate, ași fi rugat pe compatrioții mei să mă lase să petrec în liniște. Dar, având în vedere, pe de o parte, dorința țării, rostită către mine prin feluri de mijlociri și, pe de alta, îngrijindu-mă de musturarea cugetului, de a-mi prefera repaosul, și părăsi publicul folos, m'am înduplecat a primi iarăși a lucra ¹⁾).

După câțva timp Mihail Sturza se hotărăște să vină în țară, ceea ce și face la 4/16 Noemvrie 1858 ²⁾. Aducea cu dânsul prestigiul unei domnii de cincisprezece ani, care făcea ca la debarcarea în Galați, să i se dea din partea militarilor onoruri deosebite,—lucru care scandaliza pe corespondentul din localitate al ziarului *Steaua Dunării* ³⁾ — și apoi pe tot parcursul drumului și în Iași să fie primit cu multă simpatie de toate clasele sociale ⁴⁾.

Concomitent cu candidatura lui Mihail Sturza s'a pus și candidatura fiului său Grigore, un tânăr de 36 ani, inteli-

1) În altă parte „a domni” ; nota ziarului *Steaua Dunării* (Cf. *Acte și doc. VII* p. 473—4).

2) Cf. *Anexa VII* nota. *Steaua Dunării* nu e de loc încântată de această revedere : „după o petrecere de zece ani și mai bine în străinătate, mazilițul Domn Mihail Sturza se întoarce iarăși în țară. Dacă întoarcerea sa ar fi ca a unui simplu om privat ; dacă ar fi venind în țară fără de pretenții, fără de aspirații, fără de cugetări ambițioase ; dacă, însfârșit, ca un om înaintat în vârstă ar veni numai să-și caute un azil de pace și de liniște pentru rămășița zilelor de bătrânețe, Moldovenii ar fi aruncat poate un vâl peste ranele trecutului, ar fi dat poate uitării....” se amintește apoi că „inteligența, acea tinerime generoasă, floarea țării, care simțindu-și inima plină de indignație la privirea abuzurilor și a jafurilor de care suferea țara lor, a cerut în pace și liniște, respectul legii și care, cu viclenie, fură prinși și, ca hoții, legați, uciși și aruncați peste Dunăre.” Iar progresul țării se spune că a fost „în sporirea listei civile și a darurilor făcute domnului din visteria țării... am mai avut un progres și un mare izvor de fericire în urdiile de jidani cu care domnia ex-voivodului Mihail Sturdza ne-a inundat toate târgurile, gangrenă nevindecabilă pentru țară, dar pomenire neștearsă din inimile jidovilor....” (Cf. *Acte și doc. VII* p. 805—9).

3) Cf. *Acte și doc. VII*, p. 754—6 ; deasemenea *Anexa IX* notele, precum și Relația partizanilor lui Grigore Sturza (*Ibidem*).

4) Cf. *Acte și doc. VII* p. 850—1, Relația din *Gazette de Moldavie* și în notă la *Anexa IX*.

gent, cu o cultură deosebită și cu o înfățișare mândră, plină de vigoare, fost general de divizie în armata turcească, în care calitate se distinsese în războiul Crimeei. În afară de câteva nemulțumiri produse prin faptul că a exercitat „certaines rigueurs pour réprimer un soulèvement d'écervelés”, Place găsea că are în țară „une popularité due surtout à la solidité de son caractère”. Consulul francez, raportând lui Walewski despre candidaturile la tronul Moldovei, își asigură șeful că, din conversațiile pe care le-a avut cu tânărul prinț, a putut constata că acesta e un om inteligent, care a studiat mult și a învățat mult. Practica lucrurilor îl va învăța îndată să tragă foloase din aceste elemente. În orice ocazie Grigore Sturza profesează o mare admirație pentru ideile napoleoniene și declară pe față că dacă ar ajunge la putere, le va aplica în măsura în care s'ar potrivi țării sale ¹⁾. În fine, Grigore Sturza va fi omul care înțelege că e timpul să se lucreze energic. Era un om care știa să-și câștige simpatiile, pe care se vede că le și merita. Dar era în același timp luptătorul care știa să organizeze, să câștige aderenți și să combată pe acei care i-ar fi periclitat situația ²⁾.

1) *Acte și doc.* VII, p. 176. La 21 Septembrie 1858, Grigore Sturza adresează o scrisoare lui Napoleon III, în următorii termeni: „Si, par la suite, la question d'Orient amenait un conflit européen, je m'engage à combattre dans les Principautés les ennemis de la France, comme pourrait le faire un des généraux de votre Majesté Impériale”. Prințul, spre a-și asigura sprijinul lui Napoleon III la tronul Moldovei, continuă spunând că fie contra Turciei, Austriei sau Rusiei „je m'engage à exécuter vos ordres, Sire, comme un fidèle Lieutenant de Votre Majesté Impériale, et à combattre, dans toutes les circonstances, les ennemis de la France Napoléonienne”. (Cf. *Acte și doc.* VII p. 398—9).

Franța nu va susține însă nici un candidat la tronul Moldovei, după cum se vede și din telegrama contelui Walewski către Victor Place, din 7 Oct. 1858: „Je vous renouvelle la recommandation d'observer la plus complète neutralité envers les divers candidats à l'hospodorat” (*Acte și doc.* VII, p. 1028).

2) Cf. „Apelul la toate partidele” al partizanilor prințului publicat în *Constituționarul* din 28 Noembrie/10 Decembrie 1858; în nota ziarului se anunță: „amicii cât și adversarii, că în toată țara s'au constituit comitete electorale, care cu toată inima și puterea lucrează”, iar în „Apel” sunt îndemnați „toți care doresc renașterea și fericirea patriei lor, să se constituie în comitete electorale. Scopul acestor comitete este concentrarea activității tuturor alegătorilor, spre a ne putea arăta demni de mărimea chemării noastre, rădicând la tronul domniei pe prințul Grigorie Sturdza” (*Acte și doc.* VII, p. 1075—9). *Zimbrul* afirma că acei care se rostesc pentru un candidat la domnie „își arvunesc un post” (Cf. *Acte și doc.* VII, p. 820).

Jurnalul din Francfurt a adus svonul unei preferințe a Turciei pentru caimacamul N. Vogoride la tronul Moldovei ¹⁾.

Toată atitudinea acestuia de altfel era îndreptată spre acest țel. Era un contracandidat periculos prin faptul că, deținând frânele Statului, prin corupție și presiuni s'ar fi putut impune Moldovenilor și s'ar fi găsit, fără mare greutate, cine să-l ceară la Constantinopol. Pentru aceste motive, numeroși partizani ai prințului Grigore adresau Porții la 30 Aprilie/12 Mai 1858 un memoriu asupra stării de lucruri din Moldova sub căimăcămia lui Nicolae Vogoride. Intregul memoriu constituie o critică foarte aspră a atitudinii și felului de a lucra a caimacamului. Era discutat indigenatul său și găsit ilegal; era acuzat că a depozat de bunurile lor pe proprietarii de pământ „prin simple apostile”, dând aceste pământuri partizanilor săi; de asemenea era acuzat de arendarea neregulată a veniturilor salinelor; de a fi deturnat bunurile bisericești, care se ridicau la suma de 6000 de ducați, împărțindu-le între amployații prevaricatori și instrumentele servile ale dezordinelor sale; că ar fi făcând din justiție un mijloc de a-și crea voturi pentru reușita candidaturii, etc. ²⁾.

La 2/14 Iunie 1858, partizanii prințului Gr. Sturza trimeteau Porții o petiție acoperită cu 200 semnături ale persoanelor „celor mai notabile” și competente ale țării, cerând să pue capăt suferințelor prin care a trecut Moldova, numind în capul guvernământului țării pe „prințul Grigore Sturdza, al cărui caracter loial și spirit luminat oferă toate garanțiile unei administrațiuni echitabile și reparatoare” și căruia Sultanul însuși i-a „apreciat virtuțile și devotamentul” ³⁾. În aceeași zi o petiție la fel era adresată contelui Walewski. Se arată că demersul acesta a fost inspirat de suferințele țării, „atât de mult timp lăsată pradă unei administrații inepte” ⁴⁾.

Partizanii prințului găseau că, acum mai mult ca totdeauna, e nevoie în capul țării de un om luminat și integru, iar prințul Grigore Sturza, printre numeroasele persoane care aspiră să guverneze, e singurul în țară în care se recunosc aceste calități ⁵⁾.

1) Cf. *Acte și doc.* VII p. 155.

2) Cf. *Acte și doc.* VII, p. 155.

3) *Ibid.* p. 231.

4) *Ibidem.*

5) *Ibid.* pp. 231—2 și 266.

Peste o lună, la 2/14 August, o deputațiune de partizani formată din vornicul Grigore Crupenski, marele postelnic Constantin Teodoru, comisul Ioan Cuza, clucerul Ștefan Gheorghiu și avocatul Constantin Dossiadi, prezintă un memoriu marelui vizir Ali Pașa. Deputațiunea și de data aceasta avea de scop să arate Porții plângerile țării pentru „revoltătoarele abusuri ale administrației previcatoare și liberticide” a caimacamului Vogoride. Din partea Vizirului s'a promis că odată cu instalarea unui guvern stabil se va trimite o comisie de anchetă „pentru a verifica gestiunea caimacamului și a scruta judicios întrebuințarea fondurilor Statului”. Discuția dintre marele Vizir și deputațiune se învârtise în jurul a multor chestiuni. Trimisii Moldoveni au cerut ca, în cazul când Poarta va numi un prinț străin, acesta să nu fie fanariot — la care cerere înaltul demnitar turc surâzând ar fi răspuns : „Oh ! non ! pas de prince phanariote !”. S'au prezentat apoi Marelui Vizir o mulțime de acte acoperite cu mai multe mii de semnături a alegătorilor din Moldova formulând dorința de-a vedea în fruntea afacerilor pe prințul Grigore M. Sturza ca pe indigenul cel mai capabil și cel mai demn. Deputațiunea a adăugat că înaltele calități ale acestui candidat, serviciile eminente ce a adus Turciei pe câmpurile de bătaie, ca și lucrările însemnate în favoarea țării sale în delimitarea Basarabiei i-au câștigat simpatiile unanime și l-au făcut unicul și singurul posibil pentru a guverna țara. Vizirul ar fi răspuns că : „Zelul și devotamentul prințului Grigore Sturdza sunt cunoscute și apreciate de Majestatea sa Imperială Sultanul, talentele sale și caracterul său loial totdeauna l-au făcut respectat de Turcia și în fine prințul Grigore este apt de mari lucruri” ¹⁾).

Pentru intensificarea propagandei în jurul candidaturii prințului s'a înființat la începutul lui Noemvrie 1858 și o gazetă intitulată : *Constituționiariul*, pusă sub conducerea lui Gr. Balș ²⁾. O grupă de fruntași ai vieții politice moldovenești, recrutată din cele mai vechi familii boierești, îmbrățișase cauza tânărului

1) *Acte și doc. VII*, p. 593—5.

2) „Toți știm, d. Balș cutreeră țara pentru a strânge iscălituri în favoarea candidaturii la domnie a Exc. Sale Muhlis Pașa (Beizadea Grigore M. Sturza). D. Grigorie Balș declară că avea strânși 6000 de galbeni pentru fundarea unui jurnal. D. Balș este astăzi redactor răspunzător al *Constituționiariului*” (*Acte și doc. VII*, p. 967).

Sturza. Astfel, în numărul 5 al *Constituționarului* din 19 Noemvrie/1 Decemvrie 1858, iscălesc o întâmpinare la atacurile din *Steaua Dunărei*: Scarlat Roset, Costache Hurmuzachi, Alecu Mavrocordat, Iorgu Scorțescu, Nicu Ghica, Costache Luca, Dimitrie Corne, Alecu Scorțescu, Nicu și Costin Vârnăv, Mihail Buzdugan, Dimitrie Miclescu, Iorgu Ghica, Mihail Cercez, Nicolae Iamandi, Dimitrie Gherghel și Iorgu Gane ¹⁾, frunțași ai Capitalei. Dela Roman aderau, sub îndemnul logofătului Gheorghe Sturza ²⁾, despre care se spunea că „n'a fost niciodată vânătoriu de posturi sau de chilipiruri, nici este capabil de a lucra în contra adevăratelor interese ale patriei sale ³⁾, C. Sturza, C. Hurmuzachi, Grigore Hermeziu, Enachi Burchi, A. S. Miclescu, Ioan Ciuhureanu căminar, Fundăcescu, Ilie Dimitriu sărdar, Nicolai Safta căminar, Aga Iorgu Hermeziu, A. Miclescu, Gheorghe Răzmeriță, I. Scorțescu, Aga D. Stan, C. Petrovici spătar, I. Agarici proprietar mic, Hristea Ovanes căminar, Iorgu Manu sulger, Andronache Vasiliu sărdar, proprietar mic, Tanase Gheorghiu sărdar, C. Obreja stolnic, Cilibiu Ioan Iosib, Gheorghie Mardarie Agă, Grigorie Mardarie spătar, Toader Stoian ⁴⁾.

La Vaslui îmbrățișaseră cauza lui Grigore Sturza: Vasile Solomon, Marin Drăghici și postelnicul Costache Sion ⁵⁾.

Aderenții prințului la Tecuci erau: Mihai Buzdugan postelnic, Petrachi Ciucă agă, Iancu Buzdugan spătar, Alecu Vidrașcu spătar, Gheorghe Boteanu comis, Alecu Vucitici, Alecu Radovici, Maiorul Iancu Diamandescu, Gheorghe Nicoleanu profesorul școlii publice ⁶⁾. În fine Vaillant ⁷⁾.

* * *

Dacă avea partizani devotați care-i sprijineau candidatura, apoi dușmanii acestei candidaturi erau tot pe atât de înverșunați. Era în primul rând partidul național prin gazeta

1) *Acte și doc.* VII, p. 951.

2) La 8/20 Decembrie Gheorghieș Sturza moare (*Acte și doc.* VII, p. 1261).

3) *Acte și doc.* VII, p. 820.

4) Aderența cetățenilor din Roman la candidatura prințului Grigore Sturza (*I. Neculce*, V, p. 351).

5) G. Ungureanu, *Familia Sion*, p. 58.

6) Cf. *Jurnalul* din 7 Nov. 1858, *Aneza* VI.

7) Iorga, *Istoria Românilor, Unificatorii*, vol. IX, p. 334.

Steaua Dunării ¹⁾, prin *Zimbrul* sub numele de mai târziu *Zimbrul și Vulturul*, titlul simbolic, ziar unionist-liberal ²⁾, prin *România* ³⁾, prin *Gazette de Moldavie*, care vorbește la 14/26 august 1858, prea puțin parlamentar despre deputațiunea dela Constantinopol ⁴⁾, apoi administrația lui Nicolae Vogoride cu toate mijloacele care-i stau la îndemână și în fine partizanii destul de numeroși ai tatălui său, care, până la urmă, văzând pierdută cauza lui Mihail Sturza, au votat pe Al. Cuza, devenit candidatul partidului național ⁵⁾. Apoi obișnuitele ingerințe ale administrației contra candidaturilor care nu-i sunt agreabile ⁶⁾: se începea pur și simplu cu omiterea prințului Grigore Sturza de pe lista de alegători a proprietarilor mari din ținutul Fălciului ⁷⁾ și se continuă cu înscrierea într'un colegiu a alegători-

1) Prin această gazetă, la 20 Noembrie 1 Decembrie 1858 se dă un „Răspuns la Grigorieni”, destul de drastic, calificând astfel candidatura fostului Domn Mihail Sturza și a fiului său: „Lupta descuvințată de morală a tuturor națiilor, ce astăzi o vedem sub ochii noștri, lupta între părinte și fiu ce astăzi se susține cu atâta nătângie, a deschis în țară un mezat pentru vânzarea cugetelor” (Cf. *Acte și doc.* VII p. 958).

Sleaua Dunărei continuă lupta în contra acestor candidaturi, atrăgând atenția că „Tinerii dela 1848 sunt bărbați copți în 1858.... Ei au astăzi familii de ferit, averi de păstrat, o țară de apărat. Afară de câțiva renegați cari au uitat scuipăturile, lovirile și frânghia din ziua de 29 Martie [1848] și astăzi — spre rușinea neamului lor — s'au întors să slugărească ori tatălui ori fiului, toți ceilalți, toată generația dela 1848 neputând uita un trecut, care, vie ei iarăși la putere, se poate reînoui, sunt hotărâți a combate și candidatura tatălui și aceea a tânărului, cu toată impetuositatea tinerețelor și cu toată statornicia vârstei coapte” (*Acte și doc.* p. 1097).

2) *Ibid.*, p. 878.

3) *Ibid.*, p. 954.

4) „Une députation pseudonyme, composée des sieurs Grégoire Croupenski, Constantin Théodoru, etc.... se constituant l'organe des vœux du pays... une audience de dix minutes... cette prétendue députation...” (Cf. *Acte și doc.* VII, p. 338); tot în aceeași zi găsește candidatura prințului Grigore Sturza (Mouhlis Pașa) „à la fois triste et grotesque” (*Ibid.*, p. 341).

5) Cf. D. A. Sturdza, *Insemnătatea Divanurilor ad-hoc... Adunarea electorală din Iași. Ac. Rom. Mem. secf. ist.* tom. XXXIV, 1911—12, p. 184).

6) O schimbare se face la 19/31 Octombrie 1858; caimacanul N. Vogoride este înlocuit prin Căimăcămia formată de Șt. Catargiu, V. Sturza și A. Panu (Cf. *Acte și doc.*, p. 582—3, 585, 59 —8). Căimăcămia, prin proclamația către locuitori din 21 Octombrie/2 Noembrie 1858 spune: „Funcționarii de toate ramurile administrației sunt chemați a-și împlini datoria lor: păzirea legilor, nepărtinirea, dreptatea să-i povăluiească în toate lucrările”.

7) Cf. *Acte și doc.*, VII, p. 933—5, 945.

lor din alt colegiu, „iar pe alții lăsându-i de tot neînscrisi”¹⁾.

Un deosebit ecou în mijlocul opiniei publice moldovene trebuie să fi avut atacurile partidului național prin ziarele *Zimbrul* și mai ales *Steaua Dunării*. Această din urmă gazetă nega dreptul lui Grigore Sturza la tron, pentru o serie de considerente și anume : că „nu are zece ani de funcții publice în Moldova” ;... „nu a făcut niciodată parte din vreo adunare” ; „nu posedează trei mii galbeni venit funciar” și, în fine, o chestiune în deosebi speculată de partida națională, faptul de a fi fost pașă turcesc în războiul Crimeei, sub numele de Muhlis Pașa : „Excelența sa s'a desnaționalizat ! Fostul Beizade Grigori Sturdza este astăzi funcționar otoman, este Muhlis Pașa ; și, puind în capul țării pe un pașă, Moldova s'ar face pașalâc”²⁾. Afirmăție, pe care n'o credea nici ziaristul dela *Steaua Dunării* și nici unul dintre membrii partidului național dar care, desigur, mai mult decât orișicare alta tindea să pună pe candidat într'o anumită poziție. În fine, la 8/20 Decemvrie 1858, *Steaua Dunării*, printr'un articol apel adresat frunțașilor mișcării dela 1848, acelora cari suferiseră în Martie 1848 cruda reprimare a oamenilor guvernului în fruntea cărora se găsea însuși prințul Grigore Sturza, atacă cu violență articolul lui Constantin Hurmuzaki intitulat : „Candidatura prințului Grigori Sturdza”. În adevăr, Hurmuzaki, făcând apologia însușirilor candidatului, afirmă că sprijină candidatura „unui bărbat care a dat atâtea dovezi de activitate, de energie, de perseverență și de tărie de voință, un bărbat care la Martie 1848 a scăpat societatea noastră de *jacherii* și de invasiune streină”³⁾. *Steaua Dunării* arată inconsecvența de atitudine a lui Hurmuzaki, care la 1848 era partizanul „jacheriei” pe care acum o combate, dar mai ales caută să reîmprospăteze în mintea tuturor actul de crudă represiune săvârșit de Grigore Sturza⁴⁾.

1) Cf. Adresa Nr. 340 din 15/27 Noemvrie 1858. Anexa XII.

2) *Acte și doc.*, VII, p. 851—2.

3) *Acte și doc.*, VII, p. 1256—8. Termenul întrebuințat de C. Hurmuzaki nu era prea tare față de alții. În raportul din 15 mai 1858 către contele Walewski, Victor Place îi numea pe oamenii din Martie 1848 „écervelés” (*Ibid.*, VII, p. 176).

4) Pentru reprimarea revoltei din Martie 1848, cf. memoriul mitropolitului Meietie către Talaat-Effendi, din 1848 (*Ibid.*, VII, p. 1109—10) și *Anui 1848 în Principatele Române, Acte și documente*, I, pp. 428 și 474.

La cele cuprinse în *Steaua Dunării*, prin *Constituționarul* din 19 Noemvrie/1 Decemvrie se răspundea : „Noi și cu noi majoritatea țării, aflăm în însușirile personale ale prințului Grigorie Sturdza cele mai dorite garanții, că Luminarea Sa nu numai va pune în lucrare constituția, ci încă va ști a o și apăra în contra inamicilor ei fără deosebire. Periculoasă poate fi candidatura Luminării sale numai pentru revoluționari... pentru comuniști și socialiști, precum și pentru acei deprinși a avea un domnitor slab, spre a-l purta de nas...”¹⁾ Despre o desnaționalizare a prințului n’ar putea fi vorba decât dacă acesta „ar fi lepădat religia creștină, s’ar fi turcit”. Se adaogă apoi, întorcându-se în merite, ceea ce *Steaua Dunării* socotea că pot fi capete de acuzație la adresa prințului : „Acela însă, carele, alături cu armatele puterilor celor mai civilizate ale Europei, a avut curajul de a se lupta pe câmpul resbelului pentru liberarea Principatelor Române și pentru întinderea hotarelor, pe când alții, seau se lingușau pe lângă guvernatorii și șefii armatelor de ocupații, seau alergau după funcții, seau serveau de instrumente intereselor streine, acelor, zicem, departe de a se desnaționaliza, din contra și-a câștigat nouă titluri la stima și recunoștința compatrioților săi”. Se dădeau, în ce privește faptul de a fi servit în armata otomană și a fi purtat titlul de Muhlis Pașa, exemplul diferiților străini, care la fel „au luat, nu ca renegați un nume din Coran, ci numai un simplu epitet turcesc, ca nume de resbel”. Moldova nu se poate preface în pašalâc căci prințul și-a dat demisia de mult din armata otomană. Ar putea, totuși, fi prefăcută în pašalâc în cazul când tronul s’ar încredința unui domn slab și fără energie sau unuia dintre acei care totdeauna au năzuit la străini”²⁾. Se răspundea și la acuzația adusă de *Steaua Dunării*, că prințul n’ar fi având un venit funciar de 3000 de galbeni, prin reproducerea actului de donație al hătmănesei Săftița Paladi, mama lui Grigore Sturza, prin care aceasta din urmă îi dăruia, încă fiind în viață, moșia Sculenii ce se zice și Duda din ținutul Fălciu. Se arată, contrar celor afirmate de *Steaua Dunării*, că numai moșia Sculeni-Duda îi aducea un venit de 3100 galbeni³⁾.

1) *Acte și doc.*, VII, p. 949.

2) *Ibid.*, pp. 949—50.

3) *Ibid.*, pp. 945—6.

La 30 Noemvrie/12 Decemvrie 1858, candidatul iscălea o foarte frumoasă și demnă „profesie de credință” prin care-și lua angajamentul să respecte legile țării, să întrebuițeze în demnități publice pe cei capabili, indiferent din ce clasă socială ar face parte, să cârmuiască conform Constituției prin miniștri răspunzători. Făgăduia : „Egalitatea înaintea legii, libertatea individuală, abolirea privilegiilor, respectarea proprietății și îmbunătățirea stării locuitorilor”, libertatea presei, supunerea înaintea legilor a celor tari ca și a celor slabi, organizarea Oastei ¹⁾.

Atacurile ziarelor partidului național, care puneau în postura de înstrăinat pe Grigore Sturza, au sdruncinat, după cât se pare, simpatiile alegătorilor. În epoca în care toți se gândeau — fără s'o mărturisească — la emanciparea de sub Turci, un candidat la Domnie cu state de serviciu în armata otomană trebuia să devină numai printr'aceasta antipatic.

În afară de faptul că administrația, trecută, prin Caimacamii Vasile Sturza, Anastasie Panu și I. A. Cantacuzino, în mâinile partidului național, i-a combătut cu energie candidatura ²⁾, pe de altă parte o concurență puternică a avut și în partizanii părintelui său, prințul Mihail Sturza.

Alegerile dela 14/26—18/30 Decembrie 1858, cu tot sbuciumul și energica propagandă a „Grigorienilor”, au dat rezultate slabe pentru dâșii. Din 54 deputați validați, dintre „Grigorienii” au intrat abia 7, față de 35 deputați ai partidei naționale și 12 ai lui Mihail Sturza ³⁾. Validările s'au făcut într'o atmosferă încărcată, plină de pasiune și dușmănoasă Prințului. Ceeace e straniu de observat, e că a fost numai el singur atacat, *pe când părintele său Mihail Sturza a fost validat fără discuție*. Față de moderatul A. Panu, care cere să deschidă „porțile acestui templu tuturor fiilor țării”... „Prințul Grigorie Sturdza

1) *Ibid.*, pp. 1163—5.

2) Adresa Mitropolitului către caimacami, din 20 Decemvrie 1858/1 Ianuar 1859, că n'ar putea deschide „o Adunare, a cărei înființare se află pătată de felurite abateri și violații a principiilor hotărâte prin Convenția din 7/19 August”. Se dă citire a o parte din „violațiile” ce se făgăduise a se îndrepta de caimacami și care n'au fost îndreptate (Cf. D. A. Sturdza, *Insemnătatea Divanurilor Ad-hoc... Adunarea electină din Iași, Ac. Rom. Mem. secf. ist.* tom. XXXIV, 1911—12, p. 139).

3) D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 143—4.

poartă un mandat al alegătorilor săi; acel mandat este sacru”..; față de atitudinea cavalierească a lui Al. Cuza, care spunea „Socot în sfârșit că trebuie să punem patimile deoparte și să deschidem era Constituției prin dreptate și frăție”, a întâmpinat dârza împotrivire a celorlalți deputați coalițați, până și a fostului caimacam Nicolae Vogoride, devenit Mihailist ¹⁾). Motivele pentru invalidare erau acele expuse în articolele din *Steaua Dunării*, care oglindeau vederile lui M. Kogălniceanu. Se pune la vot validarea și este „admisă cu 32 bile albe și 20 negre ²⁾). În ziua validărilor, Kogălniceanu, care era port-drapelul partidului național spunea răspicat: ... „eu dar nu pot combate mandatul său de deputat; însă să se înțeleagă bine, numai de deputat” ³⁾).

În ziua de 4/16 Ianuarie 1859, în ședința Adunării electivă a Moldovei, se citesc două petiții din partea Prințului Grigore Sturza, prin care cere a fi înscris în lista candidaților la domnie. Cel dintâi ia cuvântul V. Alecsandri, pentru a combate candidatura pe motiv că „prințul Sturdza nu și-a căpătat îndestule titluri pentru a pretinde la acest înalt post”. I se recomanda: „, Vie mai întâi în mijlocul nostru, lucreze împreună cu noi, arate devotamentul cerut și, atunci numai, va putea aspira și la domnie” ⁴⁾).

Replica prințului, bărbătească și corosivă, nu se lăsa așteptată: „Nu am dat reclamația pe nădejdea de a fi ales Domn. Știu cum majoritățile se fac într-o Cameră, cum ambițiile se pleacă înaintea unei perspective personale. Din parte-mi, orice sacrificii s’ar cere, sunt gata a le da, pentru a ajunge la un scop mai mare. *Voiu da votul meu numai pentru Domnul ce va vota Unirea Principatelor*” ⁵⁾). Și de data aceasta A. Panu are aceeași atitudine de nobilă imparțialitate: „Conjur pe Adunare să fie dreaptă și să înscrie pe Prințul Sturdza în lista candidaților la Domnie” ⁶⁾). Candidatura lui Gr. Sturza era sprijinită, dintre partizanii săi, de Const. Hurmuzaki; a întâmpinat însă via opunere a lui Lascar Catargiu, care a reamintit actul de reprimare din Martie 1848 în cuvinte aspre: „Prințul Sturdza a făcut rău

1) Vezi intervenția în discuție. *Ibidem*, p. 155.

2) *Ibid.*, p. 154—8.

3) *Ibid.*, p. 157.

4) D. A. Sturdza, *op. cit.*, p. 166.

5) *Ibidem*.

6) *Ibidem*.

în țară”¹⁾. Opoziția lui M. Costaki s’a pus pe tăram de-a-dreptul constituțional. Trecând peste cele petrecute la 1848, care după dânsul deși „în destul de triste, însă Prințul G. Sturdza a executat numai acele poruncite de mai sus”; el găsește două motive întemeiate spre a-i combate dreptul de-a candida : 1. Candidatura „este anticonstituțională, căci Prințul Sturdza n’are zece ani de serviciu nici n’a fost reprezentantul țării, trimis de vr’un ținut ; 2. pentru a nu avea „în lista candidaților un om care să fie înscris și în aceea a pașilor turcești”²⁾. Ceilalți deputați se abțin de la discuție ; dar pentru dânșii hotărîrea era luată și cer închiderea discuției care este admisă cu 35 pentru și 18 contra.

În fine se pune la vot admiterea sau neadmiterea Prințului Sturdza printre candidații la domnie. *I se respinge candidatura cu 35 bile negre față de 19 albe*³⁾.

În ziua de 5/17 Ianuarie 1859, când avea să fie ales Domnul, Prințul Grigore Sturza a lipsit dela ședința Adunării. Faptul respingerii candidaturii l-a afectat prea adânc, pentru a fi stăpân pe sine și a se fi ridicat deasupra unor interese de ordin special. La marele act, care trebuia să constituie prologul unei ere noi pentru Țările Române, Prințul Grigore Sturza n’a putut lua parte. Destinul fusese vitreg și de astădată cu acest om.

A N E X E

I.

Un Octonvri | 1858 Iași

K. K. Petrachi,

Dumnaului *vorn. Grigori Balș* care vine cu proclamația și cu adresa comitetului central, este membru a acestui comitetu prezidatu de mine, și mai alesu un prietenu de toată încredire me ; poftescu dară ca prin unită înțelegire cu Dumnealui : să bine vroiți a înjgheba și acolo formal comitetu, alcătuitu de persoane devotate cauzei cu reutate (sic ; greutate) în opinia publică și cu siguranță în a lor întreprindere.

1) *Ibidem*, p. 167.

2) *Ibidem*.

3) *Ibidem*, p. 168.

Eu amu datu o însămnare de câțiva persoane, însă ră-măne la Dumneavoastră cumpănire pentru care adresu comite-tului central s'au lăsatu cu locu deschisu spre a să însămna de Dumneavoastră numile persoanelor ce să vor angaja în comitetu.

Iscălindu-să jurnalul după modelu ce comitetu central vă împărtășăște, să va triimete în copie cu deosăbitu adresu.

Cătu pentru iscălire proclamației ce s'au încredințatu Dumisale membrului zisului comitetu central, este îndestulă lămurire în ace adresă a comitetului, pentru care sperezi în ac-tivitate și buna Dumneavoastră vrointă și energie, ca procla-mația țitată să se iscălească cătu să va pute de mai multe persoane devotate cauzei noastre și îndrituite.

Al Dumneavoastră prietinu

G. Sturdza.

Adresa pe verso :

Onorat. D-sale Așa Petrace Ciucă,

La Tecuciu

Scrisoare tip trimisă de Prințul Grig. Sturza prietenilor și persoanelor nunoscute lui din diferite orașe ale Moldovei, cărora li se adresează pentru susți-cerea candidaturii sale la Domnia Moldovei. Scrisoarea este semnată de Grig. Sturdza și completată tot de el cu numele persoanei căreia i se adresează: o altă mână a completat numele membrului din Comitetul central, care trebuia să aducă proclamația și adresa acelui comitet, precum și să înjghebeze „formal comitetu” (ținutal în înțelegere cu „persoane devotate cauzei” (Cf. semnătura lui Grig. Sturza și în *Anexele XII și XVI*).

Așa Petrachi Ciucă a fost unul dintre boierii cu vază în Tecuci și Prințul Grigore Sturza i se adresează ca unui „prietenu” pentru a lucra în vederea alegerii sale de domn al Moldovei. Va primi însărcinarea și va face parte din comitetul (ținutal) (cf. *Anexa VI*). Faptul că scrisorile ce i s'au adresat personal se găsesc la un loc cu arhiva comitetului înseamnă că Petrachi Ciucă primea corespondența, fiind cel mai activ membru din comitet (Cf. și *Anexa III*). Este trecut în lista III a districtului Tecuci între „alegători direcți în ținut”, cu venit de 1.000 galbeni dela moșiile Braniștea, Lichitișenii, Itul și Vulturenii (Cf. *Suplimentul Monitorului Oficial* No. 8 din 23 Noembrie/5 Decembrie 1858, Iași, în *Acle și doc. VII* p. 985). Pentru înaintașii lui Petrachi Ciucă, boieri ținutași, cf. Const. Solomon și C. A. Stoide, *Documente Tecucene I*, pp. 7 —8 (Niculai Ciucă biv vel căpitan ot Tecuci), II, pp. 65, 75—6 (Panainti Ciucă al doilea comis și ban, p. 100).

„Însămnare” dată de Grig. Sturza cu numele persoanelor din Tecuci care s'ar putea „angaja în comitetu” nu se găsește în dosarul din localitate; ar putea fi „lista proprietarilor mari” (*Anexa II*), dar nici unul dintre aceștia n'a făcut parte din comitetul „înjghebat” la Tecuci.

„Jurnalul” original s'a păstrat în dosarul comitetului din Tecuci (*Anexa VI*). „Proclamația” și „adresa comitetului central” sau copii după ele nu se

găsesc în dos. comitetului din Tecuci. Proclamația originală, urmând să fie iscălită „câtu să va pute de mai multe persoane devotate cauzei noastre și îndrituite”, s'a trimis desigur comitetului central din Iași.

II.

Lista proprietarilor mari

1. Vornicu Alecu Ghica
2. Vor. Alecu Mavrocordat
3. Vor. Toderiță Paladi
4. Colon. Strătulat
5. Vor. Iorgu Razu
6. Aga Hristodor Ecsarhu
7. Fiu vorn. Alecu Ghica ce fos[t] însoțit cu fiica dumis. spătărăsei Zoița Negruți
8. Aga Alecsadru Papadopol Calimah
9. Post. Grigori Roset.

1. Vorn. Alecu Ghica este trecut în lista I a distr. Tecuci între „alegători primari” la Nr. 8 și 9 (?) cu titlul de „logf.”, având venit dela moșia Podoleni de 400 galbeni și dela Bugești de 100 galbeni.

2. Vorn. Alecu Mavrocordat, trecut în lista III la Nr. 10 a distr. Tecuci între „alegători direcți în ținut” cu titlul colonel, venit 1000 galbeni dela moșia Puțanii.

3. Vorn. Toderiță Paladi, în lista I, la Nr. 67, cu titlul de postelnic, venit 400 de galbeni dela moșia Șendrești.

5. Vorn. Iorgu Razu în lista III a Nr. 9, cu venit de 1.000 galbeni dela moșia Cornii Tătărești.

6. Aga Hristodor Ecsarhu, în lista III la Nr. 14, cu venit de 3.000 galbeni dela moșia Merăești.

9. Post. Grigore Rosetti, în lista III, la Nr. 12, cu venit de 1.000 galbeni dela moșia Filipeni.

Acești mari proprietari sunt din Tecuci. Nu se găsesc însă în listele alegătorilor din ținut, publicate în *Suplimentul Monit. Of.* Nr. 8 din 23 Noem./5 Dec. 1858 Iași (Cf. *Acte și doc.* VII, p. 983—5) Colon. Strătulat, fiul (?) vornicului Alecu Ghica și Aga Al. Papadopol Calimah.

III.

Onorat dumisale Aga Petrachi Ciucă

Sub-scrisul, membru Comitetului central din Eși, prezidat de Luminarea sa Prințul Grigorie Sturdza, însărcinat a stăruii în ținuturile de gios întru înființarea de comitete spre

propagarea principiilor pe care să sprijină cauza noastră, fiind nevoit a trece de îndată la Galați, au lasat pe colegul său d-lui spat. Iorgu Gane executor la ținuturile Tecuciul și Putna spre a să înființa de asemenea comitete. De aceea vă rog pe D-voastră ca împreună cu d-lui spat. Gane să puneți toată energia spre a să întruni comitet la Tecuci și a să acoperi profesia noastră de credință cu cât s'ar putea mai multe iscălituri a alegătorilor îndrituiți din toate colegiile electorale ale acestui ținut. Totodată ați face bine să mergeți și D-voastră împreună cu d-lui Gane la Focșani pentru ca și acolo să stăruiti spre îndeplinirea unor asemenea lucrări.

G. Balș.

1858 Noemv. 3 zile.

Vornicul Grigore Balș este unul dintre cei mai fervenți luptători pentru „cauza noastră”, adică înălțarea pe tron a lui Beizadea Grigore Sturza și acel care a fost „însărcinat a stăruii în ținuturile de gios întru înființarea de comitete” (Cf. *Anexele I, III, VII, VIII, IX, și XII*). Grig. Balș a venit ca atare la Tecuci cu scrisoarea Prințului Grigore Sturza către Aga Petrache Ciucă cu proclamația și adresa comitetului central (*Anexa I*).

În scrisoarea de mai sus, Grigore Balș comunică lui Petrachi Ciucă, fiind „nevoit a trece de îndată la Galați”, desigur pentru a întâmpina pe Mihai Sturza, fostul Domn al Moldovei, care după zece ani petrecuți în Franța, venea în țară cu gândul de a candida din nou la tron. Vornicul Grigore Balș dimpreună cu Aga Alecu Scorțăscu s'au prezentat la sosirea la Galați a lui Mihail Sturza (*Anexa IX*), spre a-i face cunoscută candidatura fiului său, Beizadea Grigore, înmânându-i totodată o adresă în care se spunea „că țara a găsit un bărbat care se aibă coraful a-i pipăi ranile, să-i înțăliagă nevoile... un om energicu, loialu și fermu... în persoana Prințului Grigorie Sturdza fiul Înălțămii Voastre, înpregiurul căruc s'au grupat colegile electorale din toată țara așteptând momentul legal de a-l proclama de Domn stăpânitoriu al Moldovii prin voace deputaților săi” și țara e convinsă că „viniria Înălțămii voastre nu poate avea altu scop decât aciala de a consacra alegiria nației... Și de a face în sfârșit să tacă o enfamă coterie care zămbește în ascunsu la monstruosul spectacol ce își emaginează a vide în luptă zadarnică a părintilui în contra fiului” (*Anexa X*. Cf. și corespondențele trimise ziarelor, *Ibid.* notele).

Spatarul Iorgu Gane este unul dintre fruntașii partizani ai lui Grigore Sturza și printre acei care vor semna „Răspunsul” publicat în ziarul *Constituționiariul* din 19 Noembrie/1 Decembrie 1858 la un articol din *Steaua Dunării* din 17/29 Noembrie (*Acte și doc. VII*, p. 951).

Trecuse o lună și mai bine dela 1/13 Octombrie (scrisoarea lui Grigore Sturza către Petrache Ciucă, *Anexa I*) până la 3/15 Noembrie 1858 (*Anexa III*) și încă nu se întrunise comitetul la Tecuci spre a se semna „profesia de credință” de către alegătorii din toate colegiile electorale din ținut. Jurnalul de constituire a comitetului din Tecuci (Cf. *Anexa I*) poartă data de 7/19 Noembrie 1858 (*Anexa VI*). Petrache Ciucă are un rol însemnat în această acțiune, ceiace se vede chiar prin rugămintea ce i-o adresează Grigore Balș de a merge la Focșani dimpreună cu Spătarul Iorgu Gane.

IV.

Onorat Comitet electoral din ținut Tecuciu,

Comunicându-se pe lângă aceasta onorat acelui comitet foaia No. 3 a Monitorului în care se găsescu instrucțiunile guvernului provizor atingătoare de regulile ce au a se păzi la facerea listelor electorale, cu onoare i să comunice totodată și următoarele lămuriri pe care comitetul central prezidat de I. Sa *Prințul Grigorie Sturdza*, au găsit de cuviință a le face spre a-i sluji de regulă în urmările ce au a se păzi de cătră îndrituiții alegători, cărora acel onorat comitet și este poftit a le comunica precât se va pute mai ne'ntârziat.

Regule :

I-iu. Fiindcă prin art. I din instrucții să dă un termen de 10 zile în care acii ce să socot îndrituiți de a fi înscriși în listele electorale să-și facă declarațiile la administrația ținutală apoi fiecare din acei intrați în mandatul nostru este poftit a să folosi de acest termen pentru a-și face în vreme declarația sa.

II-le. Acei care duple art. 4 din instrucții s'ar cunoaște că posedază însușirile cerute pentru alegătorii târgoveți sânt deasemine poftiți a să grăbi de a cere a fi înscriși între alegători.

III-le. D-lor îndrituiții alegători sânt poftiți a să folosi de toată întinderea art. 2 în priviră prețăluirilor ce urmează a să face.

IV-le. Acii care în acele 10 zile aratate la punctul I de mai sus n'ar fi putut ajunge ca să-și facă reclamațiile, vor cerca a le face și în acelelanti 10 zile aratate la punct 7 din instrucții.

V. La caz de răspingere a reclamațiilor de cătră administrație răspinșii odată cu apelul la giudec. să-și întindă reclamația și de a dreptul cătră Căimăcămie, citând Art. 49 din Convenție care îndatorește anume pe caimacami a se ocupa cu facerea listelor electorale și prin urmare și cercitarea unor asămine reclamații este tot de a ei datorie de a să face.

VI-lea. Asupra art. 11 din instrucții să vor aștepta osăbite lămuriri ce să vor trimite în vreme de cătră comitetul central, prin care să va arăta la care anume din ținuturi cere trebuința a se declara ca alegător pentru a să înființa majoritatea partidzei noastre.

VII. Este poftit acel onorat Comitet ca să se sirguiască a face o cât se poate mai întinsă înștiințare și între alegătorii direcți de prin orașe; acii care să arată în art. 4 din instrucții grăbindu-se a-i înscrie sau iscăli în profesia de credință și mandate.

VIII. La caz când în temeiul art. 21 din legea electorală în duh de prigonire s'ar acuza pe cineva de a se fi înscris în listele electorale prin mijloc de declarații falsă sau că ar fi ascuns vro una din incapacitățile prevăzute în acel art. să se aibă în vedere că aceasta trebuie a se și dovedi nefiind de agiuns numai o simplă acuzație.

IX. Să se atragă atenția Domnilor alegători asupra art. 8 din legea electorală.

X. Întâmplându-se ca acel onorat Comitet să întîmpine vreo nedumerire asupra căriea nu să cuprindă nimic în acestea de mai sus articole, va binevoi a cere cuvenitele lămuriri dela comitetul central carile să va grăbi a i le și da despre adivăratul înțales al Convenției.

Scarlat Roseti, N. Mavrocordat, C. Hurmuzachi, D. Korne, Aga Hermeziu, A. Scurțescu, M. Cerchez, D. Gherghel, A. Macri (?).

No. 278, 1858 Noembrie, Iași.

Adresa pe verso : Onoratului Comitet electoral a Distric-
tului Tecuciu. No. 278.

În dosarul Comitetului din Tecuci s'a păstrat și *Monitorul Oficial* Nr. 3 din 2/14 Noembrie 1858, trimis din Iași, despre care e vorba mai sus și unde sunt publicate : Circulara Căimăcămiei Moldovei către ispravnicii ținuturilor Nr. 16 din 31 Octombrie/12 Noembrie 1856 și în anexă : „Instrucții pentru aplicarea stipulațiilor electorale anexate la actul Convenției din 7/19 August 1858” (Cf. *Acte și doc. VII* p. 314—6 și 668—672). Această adresă a Comitetului central n'are dată, dar n'a putut fi trimisă decât între 2/14 Noembrie — data *Monitorului Oficial* Nr. 3 — și 5/17 Noembrie 1858 data adresei Nr. 284 (*Anexa V*), care are un număr mai mare decât Nr. 278.

În *Monitorul Oficial* anexat se află și „Ofisulu onorabilei Căimăcămii din 1/13 Noembrie 1858, Nr. 17, semnat de caimacamii V. Sturdza și A. Panu, pri-
vitor la înlocuirea ispravnicilor din diferite ținuturi între cari și Tecuciul. Schim-
barea administratorilor a fost una din cauzele desbinării între membrii căimă-
cămiei din Moldova și retragerea dela lucrări a caimacamului Ștefan Catargiu,
care se opunea la îndepărtarea ispravnicilor de Tutova și Putna. *Constituțio-
nariul* publicase „o corespondență dela Tecuci care arată că ținuturile privesc
această nenorocită neînțelegere din acelaș punct de vedere ca și în Capitala
lării (Cf. *Acte și doc. VII*, p. 972 nota). „Ofisul” e republicat în *Acte și doc VII*,
p. 682—3. În același *Monitor Oficial* este publicat raportul consiliului admini-
strativ extraordinar al Moldovei, către căimăcămie, din 1/13 Noembrie 1858
semnat de Ioan A. Cantacuzin, care va înlocui la căimăcămie pe Ștefan Ca-
targiu, apoi Vasile Alecsandri și Alexandru Guza, viitorul Domn, etc. precum
și rezoluția căimăcămiei asupra acestui raport prin care se încuviințează noui
administratori provizori la unele ținuturi : la Tecuci fiind numit Vasile Romalo,
acela deci care va priveghea stricta aplicare a „Instrucțiilor” guvernului în
conformitate cu stipulațiile electorale ale Convenției. V. Romalo a făcut parte

din comitetul unionist din Tecuci în 1857 (Cf. *Acte și doc. VII*, p. 990—1). Raportul Consiliului și rezoluția căimăcămiei sunt republicate în *Acte și doc. VII*, p. 685—6.

Cum s'au întocmit listele electorale de către Isprăvnicie, în „spiritul de nepărtinire, de loialitate și de sinceritate” recomandat de căimăcămie, cel puțin pentru Tecuci, Cf. *Anezele XIII, XIV, XVII — XXVII*, care cuprind protestele numai a câtorva alegători dintre partizanii lui Grigore Sturza; pentru alte ținuturi, doar protestele ajunse la căimăcămie (Cf. *Acte și doc. VII* passim).

V.

Onoraților membri a Comitetelor ținutale!

Timpul au sosit când ce mai stăruitoare și neîntreruptă lucrare precum nu mai puțin și o de aproape privighiere este de nevoie; pentru aceea comitetul central din capitalie lucrător sub prezidența L. S. prințului Gr. M. Sturza poștește pe membrii a acelor onorate comitete să bine voiască ca, conformându-să cu trebuința zilnică, să se așeze până la alegere în orașul de rezidență a celui district de unde să nu lipsască decât pe rând ca macar câte trii membri să să găsească pururea față în târg spre a putea vedea tot ce să petrece și a putea da îndată lămuriri comitetului central și a avea cine priimi comunicațiile ce s'ar face și cine să le pue în lucrare. Comitetul central convine că și membrii acelor onorate comitete sânt pătrunsă de gingășimea cazului, crede că d-lor cu plăcere vor priimi și vor pune în lucrare propoziția de față.

No. 284 — Noemv. 5 — 1858.

Copie după adresa din 5/17 Noembrie 1858, de aceeași mână care a scris actele din *Anezele III și VI*. Comitetul central pentru a ține o legătură permanentă și directă cu membrii comitetelor ținutale îi „poștește” ca cel puțin trei membri să se găsească permanent în orașul de reședință și unii chiar „să se așeze până la alegere” acolo, fiindcă așa e „gingășimea cazului”.

VI.

Jurnal!

Anul 1858 luna Noemvri în 7 zile! Sub-scrișii membri a deosebitelor colegii electorale a ținutului Tecuciului din Prințipatul Moldovei, întrunindu-ne în Comitet, am hotărât a lucra în înțelegere cu comitetul central din Eși, prezidat de Luminarea Sa Prințul Grigorie M. Sturza pentru binele patriei noastre!

Țelul acestei lucrări este de a susține în reorganizarea țerei principiile cuprinse în constituția dată noastră de Puterile Europei prin convenția din 7/19 avgst 1858 și de a face ca pentru asemenea sfârșit să se aliagă Domn Stăpănitoe a țerei pe prințul Grigore Sturza, a căruie osebite însușiri dau nației cele mai bune închizeșluri.

Fie care dintre noi să îndatorește pe onoarea sa a conlucra cu toată sirguința și sinceritatea la îndeplinirea aratatului scop.

M. Buzdugan post(elnic), *I. Buzdugan* spat(a)r, *Maior* [I.] *Diamandescu*, [Alec] *Vucitici*, *P. Ciucă* agă, *A. Vidrașcu* spat(a)r, [G.] *Nicoleanu* [căminar], *G. Botianu* comis, *A. Radovici*.

Jurnalul este redactat și scris în întregime de comitetul central din Iași, cu data de 7/19 Noembrie 1858 trecută cu anticipație, deoarece acest jurnal a fost trimis la Tecuci încă din Octombrie prin Grigore Balș împreună cu o adresă a Comitetului central, proclamația și scrisoarea tip a Prințului Gr. Sturza către Petrache Ciucă (Cf. *Aneza I*). Originalul jurnalului — după cum se vede — s'a păstrat în arhiva Comitetului din Tecuci, înaintându-se la Iași numai o copie, cu deosebită adresă, după cum se indica în scrisoarea lui Grigore Sturza (*Aneza I*).

Membrii Comitetului constituit la Tecuci, pentru susținerea candidaturii lui Grigore Sturza, sunt câțiva boieri și persane cu vază din oraș și ținut:

Postelnicul Mihalache Buzdugan va semna împreună cu partizanii fruntași ai lui Grigore Sturza „Răspunsul” publicat de ziarul *Constituționiariul* din 19 Noembrie/1 Decembrie la un articol din *Steaua Dunării* dela 17/29 Noembrie 1858 (Cf. *Acte și Doc.* VII p. 951). Nu este însă trecut în listele alegătorilor din districtul Tecuci (Cf. *Acte și Doc.* VII, p. 98 —5) și nici nu protestează pentru el (neavând probabil niciun venit în acest ținut sau în oraș), dar protestează pentru înscrierea între alegători, la diferite colegii, a unor persoane fără drepturi, cu drepturi mai mari sau netrecuți sub nicio formă (Cf. *Anexele XIX și XXVII*).

Spatarul Iancu Buzdugan, frate cu postelnicul Mihalache, este trecut în lista III, la nr. 18, a districtului Tecuci între „alegătorii direcți în ținut”, cu venit de 1.000 galbeni dela moșia Răspochi (Cf. *Acte și doc.* VII p. 985).

Maiorul [Iancu] *Diamandescu*, membru în comitet, va duce la Iași, la 26 Noembrie/8 Decembrie 1858, profesia de credință în susținerea la tron a Prințului Grigore M. Sturza de „persoanele indrituite ca alegători” și totodată este „însărcinat a da osebiti lămuriri inscripti și verbali” despre „starea lucrurilor” în Tecuci (Cf. *Aneza XI*). Administrația nu-l va trece de loc în listele electorale (Cf. *Acte și doc.* VI, p. 983—5) și maiorul Diamandescu va protesta atât la Isprăvnicie cât și la Tribunalul de Tecuci, la 4/16 Decembrie 1858, deoarece se socotea în drept a fi trecut ca „alegător direct în orașul rezidențial” (Cf. *Anexe XXIV*).

Agă Petrache Ciucă este cel dintâi căruia i se adresează Beizadea Grigore pentru alcătuirea comitetului la Tecuci și apoi cel mai activ membru în comitet (Cf. *Anexele I* cu nota și III).

Spatarul Alecu Vidrașcu este trecut în lista I, la nr. 64, între „alegători primari” cu venit de peste 400 galbeni din moșia Gherdana (Ibid., p. 984). Va protesta la Isprăvnicie cerând să fie înscris în lista III între „alegători direcți în ținut” deoarece venitul moșiei Gherdana este „mult mai mari sumă di cât 1000 galbeni” (Cf. *Aneza XIV*).

Comisul George Boleanu este trecut în lista I la nr. 44 a districtului Tecuci între „alegători primari” cu venit de 100 galbeni dela moșia din hotarul Gura Berheciului (Ibid., p. 984). Va protesta la 2/14 Decembrie 1858 pentru această prețaluire (Cf. *Aneza XXVI*).

Alecu Radovici va protesta la Isprăvnicie și Tribunal dimpreună cu frații săi Mihai și Costachi fiindcă n'au fost trecuți între „alegători primari” (Cf. *Acte și doc.* VII, p. 98 —4), deși „posedez censul mai bine de 100 galbeni în venit foncier” (Cf. *Aneza XXII*).

[*Alecu*] *Vucitici* era membru în consiliul municipalității din Tecuci și a Casei obștiei târgului. Nu e trecut în listele electorale (Cf. *Acte și doc.*, p. 983—5).

[*Căminarul George*] *Nicoleanu* era institutor superior, „profesor la școala publică din Tecuci”, fost inspector școlar. (Cf. acte inedite în *Documente Tecucene*, III *Istoricul școalelor din Tecuci* de C. A. Stoide; sub tipar). Făcea parte din comitetul unionist din Tecuci la alegerile Divanurilor Ad-hoc, (Cf. *Acte și doc.* IV, p. 227—8, 453, 545-6, 990—1). *Nicoleanu* a avut de suferit din această cauză pentru activitatea sa deosebită, trebuind să protesteze ca neînscris „în numărul alegătorilor și a aleșilor în clasa inteligenților și a proprietarilor de case din politia Tecuci” (Cf. *Acte și doc.* IV, p. 852—4, 982—3) și fiind transferat din oficiu pe data de 8/20 Iunie 1857 la școala publică din Focșani, pentru care deasemenea a protestat la Căimăcămie (Cf. *Acte și doc.*, IV, p. 751, 85 —4). Același lucru i se întâmplase și altui înflăcărat unionist, *Economul Gheorghe Dimitriu*, tatăl scriitorului *Calistrat Hogaș*, destituit la 11/23 April 1857, din protopopie, fiindcă „persoanele ce sunt în funcții urmează a sta în linia conservatoare”, nu să vorbească „fără respect și cu mare slobozenie... de aceea îți facem cunoscut că de astăzi înainte rămâi liber”, după cum se spune în decretul locțiitorului de Episcop al Romanului și acestea după încunoștințările „ocărmuirii” (Cf. *Acte și doc.*, IV, p. 397—8, 453). Reintegrarea în protopopie a *Economului Gh. Dimitriu* știm că s'a datorit numai intervenției *Ecaterinei (Cocuța) Conachi* soția caimacamului *Nicolae Vogoride*, pe lângă acesta, fiind o infocată sprijinitoare a unioniștilor.

Deasemenea un alt unionist, *Ioniță Hrisante*, directorul Tribunalului, „urmează a fi îndepărtat tot din asemenea cauze” (*Acte și doc.*, V, p. 453).

Cu toate că *G. Nicoleanu* a fost un fervent unionist în anul 1857, de astă dată, în 1858, îl vedem că face parte din *Comitetul „Gregorian”*, părăsind ca atare partida națională unionistă. Nu știu cărei cauze se datorește această abdicare dela convingerile sale, dar pomenește interesele ce avea în Tecuci „după un serviciu neîntrerupt de șasesprezece ani, trecuți în calitate de profesor numai la școala publică” unde, pe lângă că era „încungiurat de o familie numeroasă” se afla și „statornicit cu locuința și interesele” sale în localitate. Cf. *Acte și doc.*, IV, p. 852—3.

Unioniștii *Econom Gh. Dimitriu* și *Ioniță Hrisante* vor fi rămas la ideile din 1857. Cu toată lupta „*Gregorienilor*”, naționalistul (unionist) *Costachi Iacovachi* va fi trimis în Adunarea electivă din Iași, întrunită la 28 Decembrie

1858/9 Ianuarie 1859, de alegătorii direcți din orașul Tecuci (Cf. Dimitrie A. Sturdza, *Insemnătatea Divanurilor ad-hoc* VI, 1858 *Adunarea electivă din Iași*, în *Anal. Acad. Rom., Mem. seq. ist., Tom. XXXIV*, 1911—12, p. 144 și 185); iar ceilalți deputați în adunarea electivă vor fi Nicolae Vogoride, fostul caimacam, trimis de alegătorii primari din ținut; Panaite Balș și Dimitrie Iamandi, aleșii alegătorilor direcți din ținut, toți „Mihailiști” (*Ibid.*, p. 144).

Prin urmare n'a fost ales niciun deputat „Gregorian”. Cum s'au ales partizanii lui Mihail Sturza la Tecuci se înțelege: prin propaganda celor mai mari boieri, care nu vedeau „alt moldovean mai cu cap și mai vrednic în Moldova”. Edificatoare este scrisoarea logofătului Alecu Sturza către unul dintre alegătorii direcți în ținut, cuconul Ioan Crețul, proprietarul moșiei Medelenii de sus, pe Berheciu; scrisoarea a căzut în mâinile ispravnicului de Tecuci (V. Romalo unionist) care a trimis o depeșă telegrafică căimăcămiei, la 10 dec. 1858 comunicând conținutul:

„Cucoane Ioane Crețule !

Prin ginerele d-le Popovici mi-ați cerut sfaturi ca să nu greșiți din ce partidă să vă țineți? Și fiindcă v'am făgăduit că voi spune la vreme, eu vă înștiințez, potrivit făgăduinței, că Mihai Vodă a venit și fiindcă alt moldovean mai cu cap și mai vrednic în Moldova astăzi nu este, cei mai mari boieri și proprietari sunt pentru Mihai Vodă; așa dar te sfătuiesc și d-ta să fii tot cu Mihai Vodă și la Tecuci, să te unești cu vornicul Panaite Balș, dând glasul pentru d-lui și pentru Dumitrachi Iamandi. Acesta este sfatul meu și cred că nu e greșit. Eu te poftesc să-mi răspunzi cu acest înadins, de te ții de sfatul meu și scrisoarea aceasta te rog să mi-o trimiți înapoi în răspunsul d-tale închis, că nu vreau să știe nimeni; dar ascultă-mă ceea ce te sfătuiesc și nu face altfel. Al d-tale prieten și slugă Sturdza log. 1858, Decemvrie (*Acte și doc.* VII, pp. 1288—9 și 1346).

VII.

G. B.

K. K. Petraki,

Din poronca Comitetului central toți partizani[i] noștri sunt poștiți ca la viniria lui Mihai Vodă să miargă la gazdă să-l heretisască și să-i arăți voința lor pentru Bezede Grigori precum s'au urmat și aicea; credem că Tecuceni[i] cari au dovedit atât patriotismu și focu pentru cauza noastră nu vor rămâne în urmă nici acum. Primește D-ta și toți frați[i] noștri a mele complimente și încredințări de prieteșugu până la moarte.

Balș.

1858 Nov. 7.

Adresa pe verso: D-sale K. K. Petraki Ciucă post(elnic?)

Scrisoare originală a vornicului Grigore Balș cu sigiliul personal în ceară roșie, din 7/9 Noembrie 1858.

Mihail Sturza, după o petrecere de zece ani și mai bine în străinătate,

se întorcea în țară (*Acte și doc.* VII, p. 805), fiind sosit la Galați la 4/16 Noembrie, cu vaporul dela Viena și după câteva zile de odihnă avea să treacă în drum spre Iași prin Tecuci, Bârlad și Vaslui. Scrisoarea aceasta este scrisă din Galați unde se află și Vornicul Grigore Balș cu Alecu Scorțescu, trimiși din partea susținătorilor Prințului Grigore Sturza ca să înmâneze tatălui o adresă cu 120 semnături (*Aneza X* și notele), „să-l heretisască și să-i arăti voința lor pentru Beizade Grigore, precum s'au urmat și aicea" (Galați). Cf. și *Aneza VIII*.

VIII.

Văzut în 9 Noemv. 1858.

Onorateleor Comitete de Tecuci, Bârlad și Vaslui,

Supt înșămnatul membru a comitetului central vă poftesci, ca împreună cu toț[i] boerii adunaț la cauza noastră să felicităț[i] pe Mihai Vodă la trecirea sa prin aceste târguri, pentru Beizade Grigori Sturdza pe care țara îl dorește de Domn.

Aciastă poftire v'o facu din partea comitetului central. Mihai Vodă va fi luni sara la Tecuci, marț[i] la Bârlad, miercuri la Vaslui, veț[i] bine vroi a iscăli că s'au văzut aciastă în-părtășire.

Iscălit Grigori Balș.

In 8 Noemv. 1858.

Copie în dosarul Comitetului din Tecuci (Cf. *Aneza VII*); în plus aici se indică zilele când va trece Mihai Vodă prin cele trei târguri: luni 10/22 noembrie plecarea din Galați (*Aneza IX* ultimul alineat) și sosirea seara la Tecuci: Marți 11/23 Noembrie la Bârlad, Miercuri 12/24 Noembrie la Vaslui.

Sosirea la Iași a fost în ziua de Vineri 14/26 Noembrie după comunicarea din *Gazette de Moldavie* din 17/29 Noembrie (Cf. *Acte și doc.* VII, p. 850).

IX.

Onoratalui Comitetu electoral din ținut Tecuciu,

Spre cunoștința acelu onorat comitetu despre celi petrecute în zioa sosării la Galați a înălțimii sale fostului domnu Mihail Sturdza, acestu comitetu central ari onoare de a-i comunica următoarele: L. S. au sosăt în Galați, Vineri după ameză zi; la sosărea sa nu s'au făcut nici un feliu de manifestație sau țărămonie, întimpinat au fostu numai de cinci persoane partizani ai I. S. cari era. D. D. vorc. *Todiriți Ghica*, logof. *A. Sturdza de ia Bârlad*, vorc. *Mihăiță Mihălachi*, post. *Lascarachi Mihălachi* și *aga Iorgu Stratulatu*. La gazda I. S. i s'au înfătoșat și

doi membri ai acestui Comitetu central DD. *vorc. Grigorie Balși și aga Alecu Scorțâscu*, carii întovărășiți de comitetile noastre electorale din Galați s'au înfățișat în numele partizii noastre o adresă (pe care să alătorează aicea în copie) acoperită cu mai bine de 120 de iscălituri a proprietarilor din deosăbitele colegii electorale precăt vremea au ertatu. După ce luă cunoștința de cuprinsul acelei adresă I. S. s'au ecsprimat, cu următoarele cuvinte : *noi nu venim în fară spre a combate candidatura nici unui compatriotu cu alătu mai puțin pe ace a sângelui nostru*. După lămuririle adusă de d-lui aga Scorțâscu marturul ocular al acei sceni, acestu comitetu ari totu dreptul de a rămâne încredințatu despre puternicul efectu pe cari ace adresă l-au făcutu asupra I. S. și că informațiile ce au dobândit despre starea lucrărilor de aicea priivitoare cătră interesul partizăi noastre, s'au dat deplina încredire că ea esti multu mai puternică de cătu cele ce i s'au fostu descris de partizanii I. sale. De acea să și grăbeți a să comunica știință și celui onor. Comitetu spre a să cunoaști adivăratile înprejurări și a să feri cu acestu chipu orice altă nărație ce s'ar face întru aceasta. In adăogiri că I. S. astăzi luni în 10 noemvrie urmează a porni din Galați și prin ținuturile pe unde urmează a treci să facu pregătiri din partea proprietarilor pentru a i să înfățișo câte o adresă întocmai cu ace prezantată în Galați.

Scarlat Roseti, N. Mavrocorda!, C. Hurmuzachi, Hermezeu, Macri(?), M. Cercez.

No. 303, 1858 Noemv. 10

Circulară a Comitetului Central din Iași semnată de 6 persoane din 11 care semnează circulara dela Anexa IV. Relația aceasta „despre cele petrecute în zioa sosirii la Galați a fostului Domn Mihail Sturza.... spre a să cunoaști adivăratili înpreguirări și a să feri cu acestu chipu orice altă nărație ce s'ar face” este interesant de comparat cu alte „nărații” care se explică prin proveniența lor. De exemplu pentru corespondentul din Galați a ziarului *Steaua Dunării*, primirea ex-Voevodului Mihail Sturza este înfățișată cu o notă de ironie, totuși a văzut un „colonel închinându-se până în podele, și vroi să sărute poala voivodului, i se dădu însă mâna pe care o sărută cu mare respect”, iar vornicul Mihăiță Mihalache strigând cât putea : „Gata-i careta Măriei Sale lui Vodă?” Cât privește misiunea lui Grigore Balș se reduce la aceea că a fost prezentat lui Mihail Sturza, căruia „i-a înmănat un pachet și o scrisoare dela fiul său Escelența Sa Muhlis Pașa (Beizadea Grigore Sturza) escuzându-l că n'a venit în persoană din cauza greutății drumului, la care se pretinde că duiosul părinte a desvinovătit pe duiosul fiu zicând că știe că : „fiul său e ocupat acum cu strămutarea din casă...” (Cf. *Acte și doc.* VII, p. 754—6).

O altă relație, în *Gazette de Moldavie* care vrea să fie cu totul obiectivă fiindcă „il est du devoir d'un publiciste consciencieux d'enregistrer la relation exacte des manifestations dont le prince a été l'objet de la part de ses compatriotes” spune că lasă „à d'autres le récit de la réception du prince Sturza

depuis son arrivée à Galatz, de celle qu'on lui a fait le long de la route, à Tékoutche et à Berlad, où la presque totalité de la ville s'est portée à sa rencontre à plus d'une poste," abținându-se de a da amănunte asupra manifestațiilor de devotament ca la Vaslui „où, après avoir dételé ses chevaux, les habitants ont tiré de leurs mains la voiture, à travers toute la ville," iar la Iași „depuis le haut de la montagne „Répédé" jusqu'au palais N. Rosnovano, le prince est descendu six fois de sa voiture, pour recevoir les salutations de différentes députations des boyards, des dames et des négociants, qui se sont empressés d'exprimer leur joie, par des paroles et des offres de bouquets de fleurs" (Cf. *Acte și doc.* VII, p. 850—1).

X.

Inălțimea Voastră !

După lungi și grele suferinți, după atâte fază schimbăcioase, prin care am trecut, țara în sfârșit din înduraria providenței devine ce au insperatu pe puterile Evropii, să să intereseză la soarta niamului român. Au agionsu în momentul de a să pregăti cătră constituoare definitivă și regineraria sa.

Ca să 'naugureză o eră noă ea au căutat un om nou pe care să-l pue în capul trebilor sale, un barbat care se aibă corajul a-i a pipăi ranile, să-i înțăliagă nevoile și care se știe a-i aduce vendecaria, un omu energicu, loialu și fermu, care să să pue mai presusu de pregiudețale de castă, de intiresile de famelie și de orice intiresu personal, un omu care să să consacrează cu un cuvânt numai la fericiria ei.

Pe barbatul acestu vrednicu de încredere nației ea au găsat în persoana Prințului *Grigorie Sturza* fiul *Inălțămii Voastre*, înpregiurul căruie s'au grupat colegi[i]le electorale din toată țara așteptând momentul legal de a-l proclama de *Domnu* stăpânitoriu al *Moldovii* prin voace deputațelor săi.

Inălțame, într'un moment așa de solonelu patrie noastră cari esti și a *Inălțămii voastre* vă adresază prin organul nostru adânca sa recunoștință pentrucă ați dat un fiiu așa de nobel și așa de capabil a o guverna. E[ă] vă arată prin aciaastă alegire gratitudinia ei cătră *Inălțimea voastră*.

Mișcată de mulțămire la auzul venirii *Inălțămii voastre* în țară, ea vă felicitiază din inimă și vă aștiaptă cu bucurie, căci este convinsă că viniria *Inălțămii voastre* nu poate ave altu scopu decât aciala de a consacra alegiria nației, de a pune o mână înțăliaptă și agiutătoare la noul edificiu ci esti a să rîdica și de a face în sfîrșit să tacă o enfamă coterie care zâmbește în ascunsu la monstruosul spectacol ce își emaginiază a vide în luptă zadarnică a părintilui în contra fiului și a cetățanului în contra voinții patriei sale. Insă *nu*. Aciasta nu va fi și țara

întriagă să asoțiază di pi acumu la mulțămiria ei. Va simțâ inima *In. v.* ca părinte pentru treumful fiiului și ca patriot, pentru îndepliniria dorințelor celor mai scumpe a patrii sale. Mai vârtosu când toati aceste să vor îndeplini și cu concursul *Inălțimii voastre*. Urmiază iscăliturile. Conform cu originala adresă.

'858 Octomvr. 25.

Copîă după această adresă înmănată de Grig. Balș la sosirea în Galați a lui Mihail Sturza, a fost trimisă comitetului din Tecuci dimpreună cu relația dela *Aneza IX*.

XI.

Onoratului Comitet electoral din ținut Tecuciu

Nepriimindu-se până acum dela acel onorat comitet profesia de credință, ce i s'au triimes spre iscălire, din partea persoanelor îndrituite ca alegători, acele care au îmbrățișat cauza noastră, i se face poftire ca să binevoiască a o triimite cu un înnadins al său membru, carile totodată va bine voi a aduce și trebuitorile relații despre starea lucrurilor în acel ținut și privitoare cătră cauza noastră.

Scarlet Roseti, N. Mavrocordat, C. Hurmuzache, M. Cerchez, Macri (?).

12 Noemvri 1858, No. 322.

Verso : La Comitet generalu 1858 Noemv. 26 Supt No. 5.

Spre (în)deplinire adresăi onoratului comitet No. 322 să trimeti profesia de credință cu unul din membrii acestui comitet, d. maiorul *Iancul Diamandescu*, carele esti totodată însărcinat a da osăbiti lămuriri, înscripti și verbali, binevoind a da asupra tuturor acelor cuveniti a i le ceri.

Pentru maiorul Iancu Diamandescu, Cf. *Aneza VI* și notele.

XII.

Onorat Comitet Electoral a district Tecuciu

Comitetul central prezidat de I. Sa Prințul Grigorie Sturza au luat știință că unele din isprăvnicii s'ar fi abătut din instrucțiunile Căimăcămiei, trecând în listele electorale persoane care nu au toate însușirile cheazășuite de constituție promulgată,

înscrind într'un colej alegători din alt colejiu, iar pe alți lăsându-i de tot neînscrși.

Spre a se înlătura asupra ce o așa abatere poate aduce cauzei noastre, să face poftire și celui onorat comitet ce să caute a afla dacă și în acel ținut iau de cătră Isprăvnicii de-a-semine abateri și încredințându-se să alăturiască o listă lămuritoare întâi, care din partizanii cauzei noastre fără legiuit cuvânt au rămas neînscrși în listă; al 2-lea care dintr'un colej s'au trecut într'un altul, adevă din proprietarii mici la cii mari și vițe-versa, și al 3-lea care din protivnicii partizii, fără cuvânt legiuit s'au înscris de isprăvnicie și o așa lămurită listă să se trimeată îndată și cu înadinsă (persoană) Comitetului Central, iar acolo dd. membrii comitetului vor face cunoscut partizanilor noștri celor asupriți ca să se arăte de îndată cu protesti la Isprăvnicie și neaflând punere la cale, să refacă protestație către Căimăcămie, iscălită nu numai de cei asupriți dar chiar de cieleanți partizani ai noștri, urmând a cuprinde acel protestu și abatere cu înscriere a oamenilor fără drit, urmare care lovește pe lângă întregul colej.

Unu așa colectivă protestu cătră Căimăcămie se se trimetă cu înadinsă persoană cel mult în număr de trii, dar oameni care să poată sprijini cele ce în protesti să vor serie.

Vreme este scurtă, cazul este însemnat și comitetului central îi place a-l crede că membrii celui Onorat comitet pătrunzându-se de știința și me (?) trebuinții nu vor cruța osteneala.

G. Sturza, Scarlat Roseti, G. Bals, N. Mavrocordat, Corne, C. Hurmuzache, Macri (?), M. Cerchez, G. Gane, Ghica (?).

No. 340, 1858, Noemv. 15, Iași.

Pe verso : Onoratului Comitet a Districtului Tecuciu : No. 340.

„Gregorienii” din Tecuci, dând urmare acestei adrese-circulare, au înaintat proteste la Isprăvnicie, Tribunal și Căimăcămie pentru neregulele săvârșite de administrație cu privire la înscrierea în listele electorale : adresa defață e datată însă dela 15/27 Noembrie, iar listele s'au publicat abea la 23 Noembrie 1858 în suplimentul *Monitorului Oficial* Nr. 8 (Cl. Acte și doc. col. VII p. 981 și 983—5).

Pentru Tecuci, vezi protestele din *Anezele* următoare : XIII, XIV, XVIII XXVII.

XIII

La Atministrația de Tecuciu în 18 Noemv 1858

După articol al 4-lea din legia electorală publicată prin *Monitorul Oficial* No 3 posedându dreptul a fi alegătoriu directu în târgu Tecuciu oraș răzădănțial.

Eu reclam în puteria aceştii legiuiri ca să fiu trecut în lista menită pentru acestu sferşet.

Avere me cunoscută şi cari în valoare o socot cel puţin di şase mii galbini capital cerut din Co[n]venţia Țării, să închei în :

Casăle din Tecuciu cu locul lor di veci în cari lăcuescu.

Doă locuri stărpi tot în Tecuciu în mărime de giurînpregiur de 375 stănjăn[i].

Trei sute noăzăci chile păpuşoi rămăşiţa din cumpărăturile făcute după contracturile ce păstrezu, iar că eu ecză(r)săzu în țară di mai multă vreme negoțiul de cumpărătoriu de pâine înfătoşăzu spre dovadă condică me comercială de dărăveruri obicinuită până astăzi în comerciu şi recunoscută mai alesu chiar de domnescul Divan, în proşesul ci am încarcare unor corebii, cari toate acești condei arătate mai sus prețăluindu-să în ființe, tai o sumă mult mai mare decât suma de şase mii galbini cerută de Convenția.

Această reclamație către Isprăvnicia de Tecuci fiind o copie păstrată în dosarul Comitetului, nu arată cărei persoane aparține; aceeași reclamație în apel adresată mai târziu Tribunalului, în *Aneza XXV*.

XIV.

Copie.

Onoratei Administrații a districtului Tecuciu

Supt-scrisul spatr. Alecu Vidrașcu m'am văzut trecut prin monitor oficial No. 8 în lista electorală întri proprietarii primari supt condiții că aş poseda cu moșia mea Gherdana din acest district un vinit foncieru pisti 400 (galbeni).

Pomenita me moșii fiind în mărimi pisti 1250 fălci pământ cu trii suti fălci păduri cu 110 lăcuitori, cu fânaț, moară şi crăsmă; eu primind pe ea mult mai mari sumă di cât 1000 galbeni venit foncieru cerut di legia electorală ariicul al 4-le din Convenții pentru a-mi însuși dreptul di alegător direct; aşadar în puteria nipărtinirii şi a egalității declarati di onorata Caimacamii, protestându înscrierea mia întri alegătorii primari, sau din scăpari din vederi sau din împregiurări mii nicunoscuti supt-scrisul pi timeiul arătații legiuiri şi pi timeiul că posedez venitul di 1000 galbeni cerutu di ea ca să fiu trecut întri alegătorii direcți.

In 27 Noemvr. 1858.

Pentru această cerere a Spătarului Alecu Vidrașcu către Isprăvnicia de Tecuci, vezi *Aneza VI* notele.

XV.

Onorabilii Căimăcămii a Principatului Moldovei,

Luând în privire :

1. Că art. 49 al Convenției din 7/19 Aug., etc.

Nu mai publicăm în întregime protestul acesta, model trimis de Comitetul central celui din Tecuci, fiind identic cu al ținutului Neamț și desigur și cu al ținuturilor Fălciu, Bacău și Dorohoi, despre care se spune în articolul ziarului *Constituționarul* din 8/20 Decembrie că au fost prezentate Căimăcămiei la 5/17 Decembrie de către 12 alegători, desigur toți partizani ai lui Grigore Sturza, între cari : vornicul Scarlat Rosetti, hatmanul Alecu Aslan, vornicul Dimitrie Scarlat Miclescu și vornicul Grigore Balș, acesta din urmă „însărcinat din partea tuturor trimișilor de a ține un cuvânt, s'a rostit în chipul următor" ... Căimăcămiei. (Cf. toate acestea publicate în *Acte și doc. VIII*, pp. 1262 sq).

XVI.

Onorat Comitetului electoral din Districtul Tecuciu

Comitetul central, prezidat de Luminarea Sa Prinți Grigorie Sturza, a căruia candidatură la Domnie este sprijinită de majorități înămnătoare în toate colegiile electorale, are numai o îngrijare ca nu cumva ambițiile amatorilor de deputăție să aducă discordie în vre un colegiu electoral chiar între partezanii cauzei noastre.

Acele ambiții, în fața unei cauze atât de înămnătoare, dela care atărnă nu mai puțin decât viitoriul țării întregi, nu să pot tălmăci decât ca un devotament către izbutirea cauzei ; însă, luându-să aminte că de multe ori cauze să pierdu din neînțelegere, de aceea Comitetul Central vine a chiea luarea aminte și a acelui onorat Comitet, că meritul alegătorilor nu este mai micu decât acel al deputaților, că alegătorii cumpănescu și hotărescu, iară alesul are numai a aduce întru împlinire și dacă ambiția în parte a unora din alegători ar aduce discordia, aceasta ar face să nu izbutească nici unul din partizanii cauzei noastre și prin urmare că pentru oarecare ambiții a unora s'ar pute pierde o cauză generală sprijinită mai de toată țara ; căci un glasu mai mult sau mai puțin în adunare poate face mult.

Onoratul Comitetu dar, pătrunzându-să de gingășimea împregiurărilor, bine voiască a să înțelege cu toți partizanii cauzei noastre, ca să vie cu toți la o înțelegere, pentru care sfârșitu s'au s'au adoptat pentru toate ținuturile regulate următoare :

1. Că trii zile înainte de întrunirea fiecăruia coleju electoral, toți alegătorii îndrituiți subscrși în mandatele noastre și acei care de acum le vor mai subscie, vor bine voi a să întruni în respectivele rezidențe țanutale spre a să consulta asupra acestui obiectu.

2. Aceste consultații să vor face în deosebi de cătră fiecare coleju electoral, care mai înainte de toate va subscie un jurnal, a căruia modelu să alătorează aice.

3. Conformu cu tectul acelu jurnal, d-lor alegătorii vor cerca prin bilete cătimea voturilor ce fiecare din d-lor ar ave, iar la definitiva alegere toți vor da voturile lor acelora, care la alegerea ecsperimentală vor fi întrunit cele mai multe voturi, potrivit cu îndatorirea cuprinsă prin jurnal.

4. Pentru alegerea alegătorilor primari la ocoale, onoratul Comitet va bine voi a ave îngrijire de a triimete timpuriu din sinul său, sau și din alți amici a cauzei noastre, câte un membru (ce) s'au rânduit vrednicu și actevu în fiecare ocolu ca să stă-ruească între alegătorii priimari spre a se alege persoana de ôpinia noastră și apoi toți acești membri sau trimeșii acelu comitetu împreună cu aleșii de cătră alegătorii priimari, viindu la rezidența țanutală, să facă și d-lor agiunul definitivei alegeri, o alegere experimentală, pentru a hotără persoana căruia toți să fie datori a da glasurile la alegere, spre a-l face deputat.

Comitetul Centralu convinsu de bunele plecări ale d-lor alegători, care au îmbrătoșat această cauză națională, nădăj-duește că d-lor mai alesu la prilejul de față vor da cea mai vie dovadă de abnegare și patriotism, singurele mijloace de a agiunge la rezultatul doritu.

G. Sturdza, Scarlat Roseli, C. Hurmuzachi, Hermezeu, M. Cercez, Colon. Mavrodi (?), D. Korne, Macri (?).

No. 370, 1858, Decv. 1-iu.

Verso : Onoratului Comitetu Electoral a Destrectului Tecuciu

No. 370 cu 100 eczămplare.

Cu toate aceste instrucții atât de explicate ale Comitetului central pentru repetiția generală sau cum i se spune aici „alegerea ecsperimentală” ce trebuia făcută de partizanii lui Beizadea Grigore Sturza totuși, la Tecuci, nu s'a ales niciun deputat „Gregorian”, ci un naționalist și trei din partidul lui Mihail Sturza (Cf. D. A. Sturdza, *Insemnălatea...* VI 1858, *Adunarea electivă din Iași*, în *Anal. Acad. Rom. Mem. s. ist. tom. XXXIV*, 1911—12, p. 144 precum și notele dela *Anexa VI*).

XVIII

Onoratii administrației Destrict Tecuciului

Supt scrisul spat. *Costandin Sturza* m'am văzut tricut în lista electorală publicată din acest ținut întri proprietari primari supt condiții că aş poseda cu moșia me Drăgești și cu celălalte părți din acist district un vinit fonsieri de 400 galbeni.

Pominita me moșii fiind în mărime piste 800 fălci (nu mai mică de cât a fratilui meu Căminariul *Teodor Sturza*) pă-mânt cu trii (*distrus*) fălci păduri cu optzăci lăcuitori cu fănați și crăsmă (*distrus*), o mai mari sumă de cât 1000 galbeni pe anu vinit foncierii cirut de legea (*distrus*) sale art. al 4 din Convenții pentru a-mi însuși drăptul de alegătoru direct. Așa dar în puterea nepărtinirii și înscrierea me între alegători primari sau din scăpări din videri sau din înpregiurări mie necunoscute, răclam pe temeiul aratații legiuri și pe temeiul că posedez vinitul de 1000 galbeni cirut de ea ca să fiu tricut întri alegători direcți.

C. Sturza.

858 Dechemvri 2.

Rezoluție

Primit Dechemv. 3.

Din listile trimase di priv(ighetorul) ocolului să cunoaști că d. petiționariul posădiază un vinit de 885 galbeni di pi singura moșie Drăgeștii cu cari esti trecut numai, pe lângă aciasta adm(inistrația) luând încredințare că d. petiționeru mai ari încă părțile din Sărbi și Ungureni cari cuprind la 120 fălci pe lângă cari apoi să mai cunoaști că d. mai ari un însămnat număr de fălci di păduri mari tot în moșia Drăgeștii pi cari priv(ighetorul) nu le da de făl(cii) că au trecut-o în puterea acestora; dar încredințându-si adm. că din aceli doi condei petiționariu ar tragi mult mai mult vinit di pi aceli [decăt] 115 galbeni ci nu să agiungi prin lista d. priv(ighetor), să va priimi întri alegători direcți în ținut ș[i] trăgându-l din acii primari undi astăzi figurează, printru care să va scrii la celi com-pitente spre publicari.

Spatarul Constantin Sturza este trecut la Nr. 63 în lista I a alegătorilor primari, cu venit de 400 galbeni din moșia Drăgești (Cf. *Acie și doc.* p. 984). După cum se vede, Isprăvnicia i-a recunoscut dreptul de a fi trecut între „alegătorii direcți” în ținut.

XVIII.

In 3 Dechemv. [1858].

Onoratei Administrație,

Asămine ceriri la Giudecătorie în 4 Dechemv. [1858].

Văzându-mă trecut în lista alegătorilor între proprietari primari din ocol Ziletenului, acestu distrectu, cu vinet numai di una sută galbini și prin aciasta cunoscându-mă în totul asupret în previri că propietao ci eu posădezu esti clironomii pi drept la 2 frați din cari di parti cuvinită răposat meu frate Petrache Zota sunt 4 clironomii și numai unul din ei Vasilică Zorilă tot pren zisa listă să vedi trecut pe acei a 4 parte cu vinet din 100 galbeni ca și mie cu venitul a 4 parte; apoi înpotriva legi electorale văzându-mă asupret sau di[n] scăpari din vederi sau din înpregiurare mie nicunoscute supt iscălitul protestezu și reclam ca să fiu trecut în listă cu dreptu prevăzut cu venet ci posădezu, un vinet foncieru mult mai mare din 400 galbini.

Fratele răposatului Petrache Zota este comisul Iancu Zota trecut în lista I a alegătorilor primari, la Nr. 20 cu venit de 100 galbeni din moșiile Opișani și Cârna. Vasile Zorilă e trecut la Nr. 21 cu venit de 100 galbeni (Cf. *Acte și doc. VII*, p. 983).

XIX.

Protest la giudecătoria ținutală în 2 Dechemv. 1858 și ad. ținutală.

Din partea lui post. Buzdugan,

Când s'au dipărtat din posturi pe foncsionarii fostului căimăcam beisade Vogoride, negreșit că onorată căimăcămie reglementală de astăz au avut în vedere duhul de partidă Vogoridiană ce iszersa fățăș pomenițăi foncsionari. De aceia pre articol al 15 din instrucțiile electorale publicate în monitoriul oficial No. 3, consiliul administrativ recomandând giudecătoriilor ținutale de a fi cu cea mai mare luare aminte asupra tuturor lucrărilor contrare legii electorale, și asupra uneltirilor înșălătoare făptuite spre a însuși cuiva drituri neadevărate de alegători sau de aleși etc., au decretat ca administrațiile precum și giudecătoriile urmând în asămine cazuri dispozițiilor legii electorale, spiritul de nepărtinire, de loialitate și de sânceritate să le povățuiască în toate lucrările lor.

Cuvinte îndestule de tari și garantuitoare că abuzul macar astăună dată nu ar putea eczista.

Cu toate aceste înpotriva articolului al 4 din legile electorale, subscrisu cu mihnire au văzut publicându-să în listă, în colegiul său pe :

D. spatr. Aleco Alexandresco.

D. Coms. Iordachi Dimitriu.

D. Costachi Racoviță și D. coms. Anton Cinen ca indrituiț cu însușirile cerute de censul prevăzut pentru alegătorii direct în târgul Tecuci.

DD. Spatr. Alecsandresco și coms. Iordachi Dimitriu având posesia moșii Țăgăneștii cu 5000 galbeni pe an : nu cunosc astfel de tovărășie pentru că nici au fost publicat. Toată lumea știe și prin cercetare și prețaluire poate să s(ă) dovediască că nici unul în parte nu pot răspunde la cerutul de legi cens adecă de câte 6000 (galbeni) capital.

Pe d. Comisul Anton Cincu l-am văzut însămnat cu casă, han, dou mori, parte de moșii în ținut și vii la Necorești. Fără a să lua în priivire că dumnialui comisul Cincu trăind în casa părințască nu este publicat nici un act că ace casă, han și mori ar fi trecute cătră dumnialui și chiar de ar păstra vreun asămine act, întregul târg știe iarăși că morile, casăle, hanul și viile sânt departe de a ajunge la censul de 6000 # (galbeni), cu atăta mai puțin că locurile nefiind plătite la Casa Obștii, însuși obștenii astă vară erau hotărât a-i strica îngrăditurile.

Cătu pentru moșii dacă le va fi având, dreptul acesta de proprietate nu-i poate înființa un drept în colegiul târgului, ce în colegiul unde venitul acelor moșii l-ar da dreptul de a intra.

D. Costachi Racoviță cu acareturi, spițarie și toate edecurile spițării o zidire încă neisprăvită, cu locul ei strămt și îngust ce nu face mai mult decât de trii mii galbini cu toate avantajieele ce i s'ar da la prețaluire chiar și când li-ar isprăvi cum îndeplinește censul de 6000 # (galbeni) ? căci spițăriia din lăuntru și edicurile fiind proprietate a soacrii sale devenită și dumnsali dola răpost. soțu, nu poate costa mai mult cu orice favor decât dela 500 pân la 600 # (galbeni).

Pe lângă care apoi D. Costachi Racoviță este supus austriac neînpământenit, venit aice din Bucovina cu pas nemțască.

Iată spiritul de nepărtinire manifestat atât de solennel.

Urmăria aciasta dar, fiind cu totul în potriva articolului al 4-le din legia electorală și înpotriva sarcinii inpusă de conven(ție) prin instrucții asupra autorităților locale, precum am zis, subscrisul în puteria articolului al 8-le din legia mai sus citată protestiază formal și cere scoateria persoanelor sus însămnate din colegiul său. Protestiază formal totodată și pentru acele persoane ce tot cu asămine neînsușiri s'ar înscrie în acest colegi.

Binevoind a cunoaște onoratul tribunal că dacă nu să va face cuvenita îndreptare, eu îmi rezervez dreptul nu numai

de a reclema la onorata Căimăcămie singura răspunzabilă pentru asămine lucrări, dar și de a nu vota decât numai cu aceia pe carii îi voi cunoaște îndrituiț după lege.

Pentru post. Mihalache Buzdugan, Cf. *Anexa VI* cu notele respective. Protestul se îndreaptă contra spătarului Alăcu Alexandrescu trecut în lista II a alegătorilor direcți în rezidența ținutală (Tecuci) la No. 1, ca „posesor moșiei Țigănești cu vite, păduri și alte gospodării; Ibid. la Nr. 2 comisul Iordache Dimitriu „aseinenea tovarăș la aceeași moșie”: Ibid. la Nr. 4 comisul Anton Cincu, casă, han și două mori, parte de moșii în ținut și vii la Nicorești; Ibid. la Nr. 5, Costachi Racoviță „acareturi, spițarie și toate idicurile spițăriei” (Cf. *Acte și doc. VII* p. 985).

XX.

Protest în 3 Dechemvrie

Asămine s'au protestat la giudecătorie din partea lui Todirică și Șerban.

Cunoscându-mă în drept de a fi alegători direcți în orașul rezedențial, drept explicat și prin instrucțiunile publicate în monitorul oficial No. 3 articolul al 4-lea, cu averia me în fond și în pădure de spiculație, ce tae cel puțin la 6000 ₮ (galbeni) și anume :

Cu casăle mele din Tecuci unde șed cu locul lor de veci dela șose.

Cu trii locuri de dugheni în ulița târgului având clădită acum din nou casă pe unul din el.

Cu un alt loc iarăș de veci în mahalaoa acestui târg cu o casă pe el.

Cu 14 pogoane vie la Necorești și cu clădire în eli de zădi.

Cu 150 fălci pădure ce o spiculez.

Din 300 fălci cumparate în tovarășie cu d. Șerban Radovici și

Cu alte 20 fălci pădure din 40 fălci rămașiță din păduria cumpărată în tovarășie cu d. Ioan Dobrovici de pe moșia Fundianul.

Văzând că în lista electorală nu sânt trecut sau din scapare din vedere sau din înprejurări mie necunoscute eu protestez și la onorata ads. reclam în puteria aceliiași legi ca să fiu trecut între alegătorii direcți în târg fiindcă cu averia me arătată mai sus posedez un cens mult mai mare decât acela de 6000 ₮ (galben) cerut de stipulațiile electorale ale Convenției.

Todirică și Șerban (Săndulescu?), neînscriși în listele electorale a distric-tului, protestează. (Cf. *Acte și doc. VII* p. 983—5).

XXI.

La Administrație, N. Lupăscu, Dechemv(rie) 3

Supt-scrisul N. Lupăscu posedând un venet fonciar piste una sută # (galbeni) censu prevăzut în art. 3-le din stipulațiile electorale cu mai bine de 100 fălci pământ în hotarul moșii Lichitișenii cu pădure pe iel, fănații și drumul mare și văzând că nu sunt trecut în lista electorală publicată, între proprietarii primari, protestez și ceru în puteria citatului art. ca să fiu trecut în colegiul meu și publicat.

Asămine la Administrație și din partia clucer Ilii Săndulachi.

Din parte amândurora de asămine s'au dat și la giudecătorie în 4 Dechemvri.

XXII.

*La judecătorie Dichemv. 3, în trei ecsăm(plare),
Dela trei frați Radovicești*

Supt-scrisul cunoscându-mă în drept de a fi alegătoriu primariu în acestu district și văzând netrecere me în lista electorală sau din scăpare din vedere sau din alte înpregiurări mie necunoscute am protestat și am reclamat la administrație, pomenita adm. precât m'am încredințat ace a me protestație cu jurnalul ei au recomandat-o onoratului tribunal; așa dar fiindcă eu posedez censul mai bine de 100 galbeni în venet foncier cerut de stipulațiile electorale art. 3-le, nu numai cu fondul de la ocolu Necoreștii unde în lista privighitoriului de ocolu m'am văzut eu, dinpreună cu doi frați ai mei, trecut că posedăm câte trei venet de 270 # (galbeni), ce și fondul din ocolu Zăletenului cu părțile de moșie dela gura Berheciului și cu ratișul pe ielu, fănațu cunoscut de tot țanutul unde privighetoriul de ocol n'au avut bunătate să mă triacă, eu protestând iarăși la onoratul tribunal fac apel și cer ca să fiu înseris în liste și publicat în colegiul meu.

La giudec. Stolnic Mihai Stroescu apel pentru proprietariul primar cu vinet de 100 fălci în hotarul Roșcani ținut acesta și cu 100 stănj. vinet în hotarul Galbini acestu ținut. 1858, Dechemv. 4.

Pentru unul din frații Radovici, anume A(lec), (cf. *Aneza VI* cu notele; ceilalți doi sunt Mihai și Costachi.

Pentru stolnicul Mihai Stroescu Cf. și *Aneza XXIII*.

XXIII.

La giudecătorie Stolc. Mihaiu Stroescu, Dichemv(rie).

Posedând un venet foncier mai bine de una sută galbeni, cerut de art. 3-lea al stipulațiilor electorale censu ce îmi dă dreptul de a intra între alegătorii primari, suptuscrisul au reclamat onoratii adm. și în urmă au apelet și la onor jud. unde dovedindu prin acte fondul ce-l am atât în ace st ținut cât și în ținut leșii, acum ceru potrevet cu testul din enstrucțiile electorale, care legiuești, mai alesu că poate intra oricine alegătoriu fie averia lui împărțată și pren osăbite ținuturi.

Protestezu dar în puteria legii și cu actele în mână ceru înscrierea me în lista electorală la acest ținut între proprietari primari.

XXIV.

La Isprăvnicie, din partea lui Diiamandescu, 27. La Tribunal la 4 Dechemv(rie).

Cunoscându-mă în drept de a fi alegător direct în orașul rezedențial, drept explicat prin legiuirile publicate în monitorul ofițial No. 3 la litera b. articol al 4-le, cu casăle mele din Tecuci și cu păduria dela Vlamnic ce o spiculez, am protestat la onorata administrație netrecirea me în foaia electorală publicată acum; și pomenita administrație precăt m'am încredințat ace a me protestație cu jurnalul ei au recomandat-o onoratului Tribunal.

Așa dar fiindcă eu posedez capitalul de șasă mii galbini, valori cerută de legiuirile electorale și anume în casăle mele cu locul lor din Tecuci în care șed și în păduria depe Vlamnic ce spiculez după cum să știe de întreg ținutul; apelând la onoratul Tribunal, cer în puteria legiuirilor pomenite ca să fiu trecut și publicat între alegătorii direcți.

Pentru maiorul Iancu Diamandescu, Cf. *Anexele XI și XI* cu notele.

XXV.

La Tribunal țăvil

Cunoscându-mă în drept de a fi alegător direct în orașul rezidențial, drept ecplicat în legiuirile publicate în monitorul ofițial No. 3 art. al 4-le, cu casele mele din Tecuciu i co osebite locuri, cu 390 chili păpușoi rămășițe din cumpărăturile făcute de mine speculația ce o exersez eu, am reclamat la onorata administrație trecire me în foile electorale, însă pomenita ad-

ministrație precăt m'am încredințat din publicația foilor nu m'a trecut și ace a me reclamație cu jurnalul ei au recumandat-o onoratului tribunal. Așa dar fiindcă eu posidez capitalul de 6000 galbeni valoare cerută de legiuirile electorali și am la :

În casele mele cu locul lor din Tecuciu în cari locuescu, în 2 locuri sterpe în mărime de 375 stănjăni de giurînpregiur.

În 290 chili păpășoi rămășiți din cumpărături.

În 41 capite vite de speculă, o știi de întregu ținutu, protestându urmare administrației, fac apel la onoratul tribunal și cer în putere legiuirilor pomenite, ca să fiu trecut și publicat între alegătorii direcți.

Gl. Anexa XIII cu nota.

XXVI.

Iscăleții în protestații.

D. Comisu G. Botianu, Stole. Neculai Ghelt, Comisu Iancu Zota, Stole. C. Lupașcu, Stole. N. Tacu, Teodor Șăndre, A. Radovici, C. Radovici, M. Radovici, Stol. Mihaiu Stroescu, N. Lupașcu, Clucer Ilie Săndulachi, Ioan Ifrim, N. Turculețu.

In ocolu Necoreștii

Toader Lazăr
Ianachi Părvu
Toader Dimoftachi
Zaharia Arghiru
C. Grecu (delect de crimal)

Berheciu

Dimitrie Vasiliu
Iancu Abăza
C. Abăza
Dimitrie Radu

Zeletin

Neculaiu Negruțu
Alecu Mancăș
Ioan Popa
Vasăle Negruțu
Sulger C. Negruțu

Bărlad

Ioan Bulai

Șătr. Asanachi Stamate
„ Costachi Radovici
„ A. Radovici
M. Radovici
Iancu Șăndre
Teodor Șăndre

Clucer Ilie Săndulachi
Neculai Lupașcu

Stol. Mihaiu Stroescu
Gheorghită Riga

Fără rezon întrați

Cu drept de a intra

Protesturi date la 2 Dechemv. 1858.

Pentru comisul G. Boteanu, Cf. *Anexa VI* nota.

Stolnicul Neculai Ghilț trecut în lista I la Nr. 37 și 43 a alegătorilor primari din districtul Tecuci, cu venit de 100 galbeni dela moșia București, cu alți 100 galbeni în hotarul Braniște și altele (Cf. *Acle și doc. VII* p. 984).

Pentru comisul Iancu Zota Cf. *Anexa XVIII* cu nota; stolnicul C. Lupașcu e trecut cu titlul de „sluger” în lista I la Nr. 51 cu venit 100 galbeni (*Ibid.* p. 984); stolnicul N. Tacu e în lista I Nr. 53, cu venit 100 galbeni în Buciumeni și Sârbi (*Ibid.* Nr. 984); Teodor și Iancu Șăndre nu sunt înscrși în niciun colegiu; frații Alecu, Costachi și M. Radovici idem (Cf. *Anexa XXV*); pentru Alecu Radovici ca membru în comitet, Cf. *Anexa VI*; pentru stolnicul Mihail Stroescu, Cf. *Anexele XXII și XXIII*; pentru N. Lupașcu, Cf. *Anexa XXI*; pentru Clucer Ilie Săndulachi, Cf. *Anexa XXI*; Ioan Ifrim, e trecut în lista I la Nr. 41, cu venit 100 galbeni (*Ibid.* p. 984); N. Turculeț e trecut în lista I la Nr. 45, cu venit 100 galbeni din Dobrineștii Poiana și altele (*Ibid.* p. 984); Șătrarul Asanache Stamate și Gheorghiță Riga nu sunt trecuți în listele electorale.

Toți ceilalți „fără rezon intrați” sunt înscrși în lista I a alegătorilor primari la Nr. 6, 10, 17, 23, 31, 32, 57, 58, 59, 60, 62, 72, 79, 80 și 85 (Cf. *Acle și doc. VII* pp. 983—4).

XXVII.

Memoar !

De lucrările administrației și a tribunalului de Tecuci în cauza electorală din acest district pentru proprietari direcți în Tecuci trecuți în lista electorală No. 8 și anume spatar Aleco Alecsandresco, comisul Iordache Dimitriu, comis Anton Cincu și Costachi Racoviță. Și cunoscându-să îndeobște în târg că toate aceste persoane nu înfătoșază în parte capitalul de șasă mii galbini cerut de articol al 4-le din stipulațiile electorale în averea icspicată prin instrucțiile publicate în monitorul No. 3 de la litera a, b, si c.

Unul din alegătorii acestui colegi și anume d. post. Mi-halache Buzdugan chemând luarea aminte atât a administrației districtului, cât și a tribunalului asupra articolul al 15 din aceleași instrucții la 2 Dechemv. au protestat în puterea articolului al 8-le din stipulații. Scoaterea din liste a pomenitelor persoane pe temeiuri că dd. spatar Alecsandresco și comis Iordache Dimitriu, având posesia moșiei Țăgăneștii cu 5000 ₮ pe an. Actul însă de tovărășie nu să cunoaște. Ceilantă averea dumilor sale dacă i s'ar face prețăluirea încuviințată prin articol al 9-le litera a din instrucții nu ar pute răspunde nici unul în parte la cerutul de lege capital de 6000 ₮.

Că D. comis Cincu căruia i s'au însușit avere prin lista publicată : casă, han, două mori, parte de moșii în țănut și vinit. trăind în casă părințască, nu s'au văzut nici un act publicat

cum că aceli însămnati în listă ar fi trecute în proprietatea dumisali și că chiar de ar înfățișa un asămîne act totuși acareturile pomenite nu i-ar pute întregi capitalul de 6000 #, cu atîta mai puțin că locurile ne fiind plătite la casa obștiei acestui târg, însuși obșteni în vara anului acestuia au fost hotărâți a-i strica îngrăditurile și că cât pentru moșii dacă le va fi avînd, dreptul acesta de proprietate nu i-ar pute înființa un drept în colegiul direct al târgului, ce în colegiul unde venitul acelor părți de moșii i-ar da dreptul de a intra.

Ca d. Costachi Racoviță, publicat că ar ave acareturi, spițerie și toate edecurile spițeriei, avînd numai o zidire încă neisprăvită cu locul ei strîmt și îngust, ce nu face mai mult de cît 3000 # cu toate avantaniile ce i s'ar da la prețlăuire chiar și cînd ar isprăvi-o, cum cu aciașă zidire ar îndeplini capital de 6000 #. Nici spițeria din lăuntru și edecurile ei fiind proprietati a soacrei sale, devenite și dumisale de la răposatul ei soț, nu poate costa mai mult cu orice favor decît de la 500 pînă la 600 #. Adăogînd d. postelnicul Buzdugan tot odată a protesta și pe acele persoane ce tot cu asemine neînsușiri s'ar înscrie în acest colegiu.

Din contra pe 4 din acest colegi și anume (*loc liber*) cu averi prevăzute și care conrăspund la un capital mult mai mare decît acel de 6000 #, s'au pus întru o greutate, încât de la 3 Decemvr. decînd au reclemat și au apelat la tribunal, pînă astăzi încă nu pot cunoaște rezultatul primirii lor în colegi sau a răsponderii.

Pentru proprietarii direcți a districtului, trei și anume : d. spatar Aleco Vidrașc, d. Ștefan Abaza și d. Costandin Sturdza posedînd averi în fond ce le produc un venit mult mai mare decît acel de 1000 # cerut de legea electorală pentru a le însuși dreptul de alegători direcți și vîzîndu-se publicați în listă întri alegătorii primari, au cerut la administrație încă de la 27 Noemv. înscrierea lor la colegiul în care fac parte și deși li s'au dat verbal răspuns că pot fi siguri cum că vor fi înscriși între alegătorii direcți, cu toate aceste însă nici pînă astăzi nu s'au vîzut publicați și nici măcar nu li s'au făcut înscris cunoscut rezultatul reclamat.

Pe[n]tru proprietarii primari,

Un număr de 14 alegători primari vîzînd înscriși și publicați în colegiul lor persoane care nu răspund la 100 # venit cerut de art. al 3-le a legii electorale la 2 Decemv. au protestat scoaterea din acest colegiu :

În ocolul Necorești : Pe d. Toader Lazăr, Enache Părvul, Toader Dimoftachi, Zaharia Arghiri și Costandin Grecul.

Acesta pe lângă celelalte apoi răspinși după articol al 6 pentru delict de criminal.

In ocolul Berheciul : Dimitri Vasiliu, Iancu Abaza, Costachi Abaza, Dimitri Radul.

In ocolul Zeletinului : Neculai Negruț, Aleco Mancăș, Ioan Popa, Vasile Negruț, Slugerul Costachi Negruț.

In ocolul Bărladului : Ioan Bulai.

Și-au cerut înscrierea în colegi a persoanelor ce au însușirile cerut de ara[ta]tă legiuire și anume :

In ocolul Nicoreștilor : pe d. șătrar Asanachi Stamati, Costachi Radovici, Manolachi Radovici, Aleco Radovici, Iancu Șendrea, Toadir Șendria.

In ocolul Berheciului : Clucer Ilie Săndulachi, Neculai Lupășcu.

In ocolul Zeletinul : Stolnicul Nicolai Stroescu, Gheorghe Riga.

Rezultatul :

a) Atât tribunalul cât și administrația chemate de articolul al 15 din instrucții că de a fi cu deosebire privighere și nepărtinitoare la facerea listelor, nu numai că nu au pus nici pân astăzi articolul al 9-le litera a, din aceleași instrucții de a face prețăluiri și de a să încredința despre neînsușirile persoanelor protestate ce nu au fondul cerut de legea electorală. Dar încă precât s'au luat încredințare au înscris în toate colegile persoane fără însușiri piste acele publicate.

b) Neștiind nici într'o samă articolul al 8-le din stipulațiile electorale, au cerut dovezi asupra protestațiilor, când alegătorii fiecăruia colegii cunoscă mult mai bine decât ori cine averia fiecăruia în parte, când chiar logic niminea nu poate da dovezile averii sale în mâinile relemantului, ca să poată cere pe temeiul lor scoaterea din colegi a persoanei neîndrituite.

c) Din contra chiar cu dovezi asupra averii nouă cunoscute de întregul țănut înfățișându-să din colegiul alegătorilor primari și anume : D. Costachi Radovici, Aleco Radovici, Manolachi Radovici, a căroră avere în fond din alt ocol, adică din ocolul Zeletinului, privighitoriul n'au vrut să o triacă în listă ; D. Iancu Șendrea, D. Toader Șendrea, trecuți în liste de privighitori și netrecuți de administrație ; D. Cluceru Ilie Săndulachi, D. Neculai Lupășcul, cunoscuți cu venit mult [mai] mare decât cu 100 ₮ ; D. stolnicul Nicolai Stroescu înfățișind și acturi a divanului ; Administrația și tribunalul unora li-au dat răspuns că-i va înscrie, altora că nu sânt lămuritoare dovezile. Însăși unora

și altora acest răspuns nu l-au făcut macar înscris, încât lăsând această greutate d. șătrar Asanachi Stamati și d. Gheorghii Riga nici au mai înfațoșat dovezile ce au.

d) Păzindu-să o tăcere și pentru acei ce să răsping, dacă să răsping, și pentru acei ce să înscriu, dacă să înscriu și nevăzându-să publicați până acum pentru protestații și reclamații decât câteva zile, care de bună samă vor trece și aceste și îndrituiți precum s'au zis ne fiind informați despre persoanele ce s'ar mai înscrie, nu să pot folosi de dreptul ce le dă legea electorală.

e) Cu totul de alt feliu să urmează cu persoanele ce au îmbrătoșat o partidă cunoscută. Și să însușește dreptăți ce nu au, li să face prețaluire îndată fără greutate, li să pune prețuri îndoite și înfârșit tot ce le poate da înlesnire de a să înscrie, cu dovezi și fără dovezi.

Acest „Memuar”, întocmit de comitetul „Gregorian” din Tecuci, a fost probabil înaintat Căminăcămiei, concentrând toate protestele din *Anezele XIII, XIV, XVII—XXVI*; în plus: contestația lui Ștefan Abaza trecut în lista I a alegătorilor primari, la Nr. 65, cu venit peste 400 galbeni în Melișcani și Grădești (Cf. *Acte și doc. VII* p. 984).

Arătându-se în „memuar” toate nedreptățile făcute cu înscrierea în listele electorale a persoanelor arătate în anexele de mai sus, recte „Gregorieni”, asupra căror proteste administrația păstrează „o tăcere și pentru acei ce să răsping, dacă să răsping, și pentru acei ce să înscriu, dacă să înscriu”, în schimb „cu totul de alt feliu să urmează cu persoanele ce au îmbrătoșat o partidă cunoscută. Care este acea „partidă cunoscută” căreia i se fac toate înlesnirile? E partida națională adică unioniștii sau partida lui Mihail Sturza? Nu se poate preciza, dar, fiind în fruntea administrației ca ispravnic de Tecuci, unionistul din 1857 Vasile Romalo, se poate presupune că partida favorită este cea națională, care însă nu reușește și ea în Tecuci decât să-și aleagă un deputat, pe Costachi Iacovachi, la colegiul alegătorilor direcți de orașe (cf. Dimitrie A. Sturdza, *Insemnătatea.... Adunarea electivă din Iași, Mem. secf. ist. tom. XXXIV. 1911—12. p. 144*).

PATRU ACTE MUNTENE DIN ANII 1593—1630 AFLATE IN ARHIVA FUNDAȚIEI CULTURALE M. KOGĂLNICEANU

de DAMIAN P. BOGDAN

Actele ce le prezentăm mai jos sunt în ordinea cronologică următoarele : primul e dela Mihai Viteazul, urmează apoi unul dela Radu Mihnea, dat în prima lui domnie, al treilea act e dela Gavril Movilă, iar ultimul e dela Leon Tomșa.

Actul de sub Nr. 1 cât și cele de sub Nr. 2 și 3 nu se găsesc în original în arhiva Fundației ci în surete — Nr. 1 și 2 dela începutul secolului XIX, iar Nr. 3 din sec. XVIII — am căutat însă pentru o prezentare cât mai exactă a lor să dăm și textul original — dând apoi după traducerea noastră și suretul respectiv din Arhiva Fundației¹⁾. Acest lucru nu l-am putut însă executa în întregime decât numai pentru Nr. 1 și 2, originalele acestor acte aflându-se în depozitul atât de bogat al Bibliotecii Academiei Române.

Actele noastre privesc toate confirmări de proprietăți. E de semnalat că actul lui Mihai Viteazul ne relatează despre un evreu Haim, care la 1593 era proprietar de vie în Topliceni. Acelaș act ne dă numele propriu *Popescu*, toponimicul românesc *valea*, expresia în românește : *pomenele* cum și *a*, articolul românesc genetival de posesie, situat înaintea genetivelor slave : *НѢДѢЛКА* și *ТОПЛИЦА ДѢЛА*.

Sunt de semnalat deasemeni, însă din textul actului de sub Nr. 2, substantivul articulat românește : *holarul* cât și genetivele plurale topice : *Jidenilor* și *Bogdăneilor*.

1) Suretele prezentate își au și ele importanța lor întrucât din ele se vede pregătirea de atunci, în domeniul limbei slave, a așa numiților *dascali de slovenie*.

Dar din cercetarea textelor slave prezentate se mai desprinde și următoarea constatare în ceea ce privește modul de redactare al actelor epocii și asupra cărei e de insistat : Se vede că întâi se redacta un *brouillon* românesc care apoi luând formă definitivă se traducea în slavonește. Și acest fapt ne-o dovedesc următoarele expresii : substantivul românesc *vie*, de gen feminin, e redat în slavonește deasemeni prin feminin (ѢДНА ВИНОВАДА în loc de corectul masculin slav ѢДИНЪ ВИНОВРАД); la fel și femininul *o parte* (ѢДНА ДѢЛО în loc de neutrul slav ѢДНО ДѢЛО); *dela* prin *wt na*; *de pădure* (ЗА ШѢМ în loc de ШѢМА); la fel și *de moșie* (ЗА ВЧИНѢ în loc de ВЧИНИ); loc *de casă* (МѢСТО ЗА КѢКѢ, în loc de МѢСТО КѢКИ); *de aspri* (ЗА АСПРИ în loc de АСПРИ); *pe nepoata lui* (НА ВНѢКА ЕГО, în loc de ВНѢКА ЕГО); *pe un țigan* (НА ѢДИН ЦИГАН în loc de ѢДНОГО ЦИГАНИНА sau ЦИГАНА); *cu alta*—expresia tipică românească — (prin със ДРѢГН) și *pe acel țigan* (ПО ТОГО ЦИГАН, în loc de ТОГО ЦИГАНА.¹⁾.

1.

București, 1593 Decembrie 7.

Mihai voevod, domn al Ungrovlahiei, întărește mai multor oameni : vii, ogoare, moșii și locuri de case ce le-au cumpărat fiecare în Topliceni, Buholești, Tufe, Jideni, Bărăști, Gârbovi, Curățeni și Băbeni.

† Милостію божію Іу Мѣхана коєвода и господинѣ кѣсон землѣ Хугролаахѣнское. сынѣ великаго и предокраго Іу Петрашко коєвода).

Дакат господство ми сѣю повелѣніе господства ми Кѣзанокѣ със сынови елице мѣ Когѣ¹ припѣстит, ѣкоже да ест ѢДНА кинограда ѣ Топличани, понеже ест ю покѣпила wt на Ханим за тѣ аспри готови. И пакѣ покѣпила Кѣзан ѣ никѣ ѣ Топличани дѣ ника на калѣ, дрѣга ника на дѣла на хотар, wt на Неделѣ wt Топличани за ѣ аспри готови. И пакѣ покѣпила Кѣзан ѢДНА дела за шѣм на хотар дори пѣт, wt на Вланика wt Рѣдѣчѣни за пѣ аспри готови. И пакѣ покѣпила Кѣзан ѢДНА дела за шѣм, кѣсах

1) Cf. în acest sens textele actelor de sub No. 1, 2 și 4.

2) Sic.

И пакѣ покѣпи Мѣшат една лозѣ със место ѡт на Пнка шѣром си за една крава със млеко и за ѣ аспри. И пакѣ покѣпи Мѣньна дела за ѡчинеѣ Етанкѣва ѡт Кѣрътѣни, положила ѡт по вѣс место, за ѣ аспри. И пакѣ покѣпи Мѣньна ѡ лозѣ на село¹ ѡт на Шербан за ѣ аспри. И пакѣ покѣпи Мѣньна ѡ ника в Бѣѣни ѡт на Радѣа за ѣ аспри. И продадохъ тѣхъ людѣе кишѣречени тѣхъ ѡчинеѣ за нѣхъ дѣоброволю със ѡзнанѣе кѣсѣ²) мѣгѣшом ѡт гор и ѡт дол и ѡт предъ гѣсподства мн. Сеѣго радѣа дадохъ и гѣсподства мн тѣхъ людѣе еже кишѣречени ѡкоже да мѣ² ест ѡчинеѣ кѣхъдѣбъ нм сыновомъ <киѣскомъ> и превночитомъ и не ѡт коѣоже непоколебимо по реѣзмѣ) гѣсподство мн.

Еже скедетѣлю постакаѣемъ гѣсподства мн: жѣпанъ Митрѣкъ велъ дѣорникъ и жѣпанъ Индрѣю велъ логоѣетъ и Дѣмитраки спатаръ и Пангратѣе вистниаръ и Панѣ комисъ и Драѣомиръ столникъ и Манта пѣхарникъ и жѣпанъ Кочи велъ постѣлникъ. Исправникъ Митрѣкъ велъ дѣорникъ.

Писа Бадѣкъ кѣхъ настолъ градъ Бѣкѣвѣрѣши, мѣѣсеѣа Дѣкекрѣни ѣ дѣни, тѣкѣшимъ лѣѣтомъ ѡтъ Пѣдама до нынѣ² зѣрѣ.

† Іѡ Мѣхѣналъ вѣвѣвѣда, милостѣю коѣѣю гѣсподнѣ.

Traducere. † Din mila lui Dumnezeu Io Mihai voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și prea bunului Io Pătrașco voevod.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Căzan cu fii lui, căți Dumnezeu îi va slobozi, ca să-i fie o vie în Topliceni, pentru că a cumpărat-o dela Haim cu 300 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Căzan 2 ogoare în Topliceni, 1 ogor în vale, alt ogor în deal, la hotar, dela Nedelea din Topliceni cu 200 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Căzan o parte de pădure, la hotar până'n drum, dela Vlaicul din Răducești, cu 80 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Căzan toată partea de pădure, a Albului, ce era lângă vie, cu 80 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Căzan toată partea de pădure a lui Nedelea, de lângă via lui Căzan, cu 80 de aspri gata. Și iarăși să-i fie lui Dragole 9 pași de moșie, în Buholești, din apă până'n capul moșiei, pentru că a dat acei 9 pași de moșie lui Dragole și lui Rada, mătușa lor, la moartea ei. Iar care om va îndrăzni să ia acei 9 pași de moșie dela Dragole și dela Rada, după cum

1) Loc rupt și șters în original.

2) Sic.

a așezat ea la moartea ei, el să fie blestemat de 318 sfinți părinți dela Niceia. Și iarăși să fie lui Stoica 1 pogon de loc și 5 pași de moșie în Tufe și un loc de casă, cât se va putea împrejmui, pentru-că a dat Cernica lui Stoica de l'a miluit pentru Dumnezeu, ca să-i fie pomană, însă a dat acel pogon de casă și acei 5 pași în Jideni; iar apoi a venit însuși Cernica înaintea domniei mele de a dat lui Stoica toată partea lui de moșie, câtă i-a rămas în Jideni. . . .¹⁾ și din moară tot, din apă până'n Conac ca să-l hrănească și să-l miluiască și să-i facă toate pomenile la moartea lui. Și iarăși a cumpărat Mănea un loc de vie și. . . .¹⁾ dela Stan al lui Mănea cu 200 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Mănea moșie în Jideni dela Stan, din jumătate a treia parte, cu 700 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Mănea moșie în Jideni, din jumătate a treia parte, dela Costea, cu 700 de aspri gata. Și iarăși să-i fie lui Mănea 1 pogon de vie, de lângă via lui Orgă, pentru-că a dat Mănea acel pogon nepotului său când s'a cununat. Și iarăși să se știe cât a cheltuit Stoica cu adălmășarii pentru moșia dela Cernica când a dat Stoica 18 vedre de vin și 180 de aspri gata. Și a dat Stoica lui Cernică 3 zăvoare și 1 pereche de izmene și 1 pereche de papuci și 1 șapcă. Și au dat Stoica și Popescu 100 de aspri adălmaș. Și iarăși a cumpărat Dragul 1 pogon de vie și un răzor în Jideni dela Radul al lui Dumitru, cu 337 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Dragul 1 loc de casă și un pogon de vie în Jideni, dela Mănea, cu 200 de aspri gata. Și a cumpărat Micul 1 vie și un pogon, în Bărăști, dela Manea, cu 350 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Micul și Stanciul moșie dela Stana din Bărăști și un ogor și cu moșie, oricâtă se va alege, cu 600 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Mușat moșie în Gârbovi și vie cu loc, dela Oprea pușcarul, cu 270 de aspri. Și iarăși a cumpărat Mușat o vie cu loc dela Anca, cumnata lui, cu o vacă cu lapte și cu 10 aspri. Și iarăși a cumpărat Mănăilă partea de moșie a Stancăi din Curățeni, jumătate din peste tot locul, cu 400 de aspri. Și iarăși a cumpărat Mănăilă 1 vie în satul. . . .¹⁾ dela Șerban cu 100 de aspri. Și iarăși a cumpărat Mănăilă 1 ogor, în Băbeni dela Radul, cu 800 de aspri. Și au vândut acești oameni mai sus pomeniți, acele moșii de a lor bună voie, cu știrea tuturor megieșilor, din deal și din vale și dinaintea domniei mele. Pentru

1) Cf. nota 2 dela pag. 177 și nota 1 dela p. 178.

aceasta am dat și domnia mea acestor oameni mai sus pomeniți ca să le fie moșiile întru ohabă lor, fiilor, nepoților și strănepoților lor și de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată și martori punem domnia mea : jupan Mitrea marele vornic și jupan Andreiu marele logofăt și Dumitrachi spătar și Pangratie vistier și Pană comis și Dragomir stolnic și Manta paharnic și jupan Coci marele postelnic. Ispravnic Mitrea marele vornic.

A scris Badea în cetatea de reședință București, în luna Decemvrie 7 zile, anul curgător dela Adam până acum, 7102.

† Io Mihai voevod din mila lui Dumnezeu domn.

Cu mila lui Dumnezeu Io Mihail voevod și domn a toată țara Românească, feçorul marelui și prëbunului Io Petrașco voevod.

Dat-am domnië mă această poruncă a domniei mele lui Cazan cu fiii câți Dumnezeu îi va dărui ca să-i fie o vie în Topliceni, pentrucă o au cumpărat dela Haim drept 300 aspri gata. Și iar au cumpărat Cazan 2 dëlňte în Toplicëni o dëlniță la vale, altă dëlniță la dël, la hotar, dela Nidelë din Toplicëni drept 200 aspri gata. Și iar au cumpărat Căzan o parte de pădure, la hotar până în drum, dela Vlaicul ot Răducești drept 80 aspri gata. Și iar au cumpărat Căzan o parte de pădure, toată a Albului, care au fost lângă vie, drept 80 aspri gata. Și iar au cumpărat Căzan partë de pădure....¹⁾ de lângă viia lui Căzan, toată, drept 80 aspri gata. Și iar să fie lui Dragole 6 pași de moșie în Buholești, din apă până în capul moșiei, pentru-că iau fost dat moași-sa acești 9 pași de moșie Dragului și Rarii, la moartë sa, iar care omi să va îndrăzni ca să ia acești 9 pași de moșie dela Dragole și dela Rada după cum au fost întocmit la moartë ei, acela să fie proklet de 318 părinți dela Nicheia. Și iar să fie lui Stoica 1....¹⁾ 5 pași de moșie în Tufe și un loc de casă, cât au fost putut îngrădi, pentrucă au fost dat Cernica Stoicăi de l-au miluit pentru Dumnezeu ca să-i fie po-mană. Inșă....¹⁾ 1 pogon și loc de casă și acești 5 pași sânt în Jidëni. Iar după aceia au venit Cernica însuși înainte domniei mele de au dat al lui parte de moșie, toată câtă i-au rămas în Jidëni, Stoicăi¹⁾ și din moară.....¹⁾ din apă,

1) Loc gol în *tălmăcire*.

până.....¹⁾, ca să-l hrănească și să-l miluiască, și să-i facă toate pomenile la moartă lui. Și iar au cumpărat Măine un loc de vie și¹⁾ dela Stan al Măinii drept 200 aspri gata. Și iar au cumpărat Măine moșie în Jidëni, dela Stan, din jumătate a treia parte, drept 700 aspri gata. Și iar au cumpărat Măine moșie în Jidëni¹⁾ a treia parte, dela Costă, drept 400 aspri gata. Și iar să fie Măinei 1 pogon de vie, de lângă viia Iorgăi, pentru că au fost dat acel pogon Măine.....¹⁾ Măinei când s'au cununat. Și iar să se știe Stoica cât au cheltuit cu aldămășarii pă moșia dela Cernica, când au fost dat Stoicăi 18 vedre de vin și 180 aspri gata. Și au dat Stoica Cernicăi 3.....¹⁾ și 1 pereche papuci¹⁾. Și au dat Stoica și Popescul 100 aspri aldămaș. Și iar au cumpărat Dragul 1 pogon de vie, dintr'un răzor, în Jidëni, dela Radul lui Dumitru, drept 330 aspri gata. Și iar au cumpărat Dragul 1 loc de casă și 1 pogon de vie, în Jidëni, dela Măine drept 200 aspri gata. Și au cumpărat Micul o vie și un pogon, în Bărăști, dela Mană drept 350 aspri gata. Și iar au cumpărat Micul și Stanciu moșie dela Stana din Bărăști și o dëlniță și cu moșia, ori câtă se va alege drept 600 aspri gata. Și iar au cumpărat Mușat moșie în Gârbovi și vie cu locul, dela Opre pușcarul, 270 aspri. Și iar au cumpărat Mușat o vie cu locul, dela Anca cumnată-sa, drept o vacă de lapte și¹⁾ aspri. Și iar au cumpărat Mănăilă parte de moșie a Stancăi din Curățeni, jumătate du preste tot locul, drept 400 aspri. Și iar au cumpărat Mănăilă o vie la satul¹⁾ dela Șarban, drept 80 aspri. Și au vândut acești oameni mai sus ziși¹⁾ de a lor bună voe, cu știră tuturor megiașilor, din sus și din jos, și dinaintă domniei mele. Pentru aceasta am dat și domniia mă acestor oameni mai sus ziși ca să le fie moșii ohabnice, lor și fiilor, nepoților și strănepoților și de către nimenă să nu se clătască după zisa domniei mele.

Iată mărturii punem domnia mă : pe jupan Mitră vel dvornic, i jupan Andrei vel logofăt, i Dumitrache vel spatar, i Pangratie vistier, i Pană comis, i Dragomir stolnic i Manta paharnic i jupan Coci vel postelnic. Ispravnic Mitră vel dvornic.

Am scris eu Badă în scaunul cetății Bucureștii, luna Decembrie 7 zile, curgerea anilor dela Adam până acum, 7102.

1) Loc gol în tălmăcire.

pecete domnăscă.

Aastă copie ¹⁾ s'au scos după hrisovul cel slovenesc în-tocmai din cuvânt în cuvânt, iar unde au fost rupt am lăsat loc.
(ss) Ioniță Ionescul sătrar. 1833 Dechembrie 1.

Originalul slav, e pe pergament, în depozitul Academiei Române (Documente, LXXII—9, dăruit la 4 Martie 1898 de D. A. Sturdza). Actul e șters și găurit la îndoituri. Are pecetea aplicată, acoperită cu hârtie, hârtia fiind în formă de romb și cusută de act cu ață de cânepă. Din legenda peceții se mai distinge: † сѣю пѣ<чат> Іѡ МИХАИЛЪ КОЕКОДА Г(А)ИИ КЛАШКИ (= † Această pecete este a lui Io Mihai voevod, domn român).

Satele Topliceni, Răducești, Jideni, Bărăști și Băbeni existau toate în județul Râmnicul Sărat. Satele Gârbovi și Tufele erau în județele din apropierea Râmnicului Sărat, cel dintâi în județul Ialomița iar cel de al doilea în județul chiar vecin: Buzău ²⁾. Nu am putut identifica satele Buholești și Curățeni, desigur însă că acestea erau tot prin apropiere, în cele trei județe menționate.

2.

Târgoviște, 1614 Noembrie 30.

Radul voevod, domn al Ungrovlahiei, întărește lui Ghidul, lui Colțea, lui popa Cozma, Neacșai cum și Comanei moșii, paduri de moară, vii, ogor și locul de casă cumpărate în Metexiali, Jideni și în Răducești.

† Милостїю божїю Іѡ РАДЪА КОЕКОДА и ГОСПОДИНЪ КЪСОНЪ ЗЕМЛЕ УГРОВЛАХИНСКОИ, СЫНЪ КЕЛКАГО И ПРЕДОБРАГО ПОКОИНОМЪ МИХИЛЪ КОЕКОДА, КИСК СТАРАГО И ПРЕДОБРАГО ПОКОИНОМЪ Іѡ ИЛИАНДРЪ КОЕКОДА.

ДАВАТ ГОСПОДСТВА МИ СЮ ПОКЕЛѢНІЕ ГОСПОДСТВА МИ ГИДСЛОУС И КОЛЦЕУС И СЪС СЫНОВИ ИМЪ ЕДИЦІ ЖЕ БОГЪ ДАСТ, ТАКОЖЕ ДА ЕМЪ <ЕСТ> УЧИНЪ СЪ МЕТЕКІАЛИ ³⁾ КЪСАХЪ ДЕЛО ЗА УЧИНЪ МЕТЕКІАКА

1) Sic în loc de izvod — obicinuit sec. XVIII—sau tălmăcire, din sec. XIX.

2) Cf. Dimitrie Frunzescu, *Dictionaru topograficu și statisticu alu Romaniei*, Bucuresei, 1872, sub voce.

3. Sic.

Traducere. † Din mila lui Dumnezeu Io Radul voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei, feciorul marelui și prea bunului răposatului Mihnea voevod, nepotul bătrânului și prea bunului răposatului Io Alexandru voevod.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele lui Ghidul și lui Colțea și cu toți feciorii lor, câți Dumnezeu le va da, ca să le fie moșie în Metexiali, toată partea de moșie a lui Metex, oricâtă se va alege și din câmp și din pădure și din apă și din peste tot hotarul însă din hotarul Jidenilor până'n hotarul Bogdănelor, pentru-că a cumpărat Ghidul și Colțea această mai sus pomenită moșie dela unchiul lor Barbu și dela nepoata lui, Neacșa, fiica lui Praveț, încă de mai înainte vreme, cu 1000 de aspri gata. Și iarăși au cumpărat Ghidul și Colțea 3 vaduri de moară cu 5000 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Colțea un pogon de vie, dela Oprea și dela Moș, feciorii lui Oancea, însă să se știe din partea lui Matei, cu 700 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat popa Cozma o vie și cu loc de pădure până'n capul viei lui Șerbu și cu un loc de casă, pentru-că a cumpărat popa Cozma această vie dela Buda din Jideni cu 400 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Neacșa un ogor în Răducești, dela Vlaicul feciorul lui Stănilav, cu 120 de aspri gata. Și iarăși a cumpărat Neacșa moșie în Răducești însă toată partea Voinei lui Corb, ori câtă se va alege din peste tot hotarul, cu 1300 de aspri gata. Și iarăși a miluit Colțea pe o nepoată a lui, anume Comana, fiica Ghidului, cu un pogon de vie, dela pivniță, pentru sufletul tatălui său, popa Cozma și pentru sufletul său. Și au vândut acești oameni, cei mai sus pomeniți, părțile lor de moșie, de a lor bună voie, încă de mai înainte vreme și cu știrea tuturor megieșilor din deal și din vale și din jurul locului și cu martori dinaintea domniei mele, anume: din Jideni Crăciun și Șerbu și Ion, și din Gă.d.ăști Coman și Neculcea. Pentru aceasta am dat domnia mea lui Ghidul și Colțea și lui popa Cozma și Neacșii ca să le fie moșie ohabă lor, feciorilor lor și nepoților și strănepoților și neclintit și nemișcat după porunca domniei mele.

Iată deci mărturie punem domnia mea: jupan Ianachi marele ban al Craiovei și jupan Cârstea marele vornic și jupan Vintilă marele logofăt și Deadiul marele vistier și Leca marele spătar și Mihalachi marele stolnic și Bratul marele comis și

Lupul marele paharnic și jupan Bârnadu marele postelnic. Și ispravnic Vintilă marele logofăt.

Și am scris eu Stepan în cetatea de reședință Târgoviște în luna Noemvrie 30 zile, dela Adam până în cursul acestui an, anul 7123.

† Io Radul voevod, din mila lui Dumnezeu domn.

Cu mila lui Dumnezeu Io Radul voevod și domn a toată țara Românească, feçorul marelui și prě bunului răposatului Mihnei voevod, nepotul bătrânului și prě bunului răposatului Io Alexandru voevod.

Dat-am domniîa mē ačastă poruncă a domniei mēle lui Ghidu și Colței și cu feçorii lor, câți Dumnezeu le va da, ca să le fie moșie în Meteczii, însă toată partē de moșie a lui Meteczii oricâtă să va alege, și din câmp și din pădure și din apă și du preste tot hotarul. Inșă din hotarul Jidēnilor până în hotarul Bogdăneilor, pentru-că au cumpărat Ghidul și Conțē ačastă mai sus zisă moșie dela unchi-său Barbul și dela.....¹ Neacșa fata lui Praveț, încă de mainainte vrēme, drept 10.000 de aspri gata. Și iar au cumpărat Ghidul și Conțē 3 vaduri de moară drept 5000 de aspri gata. Și iar au cumpărat Colțē un pogon de vie dela Oprē și dela Moșu, feçorii Oancii, însă să știe, din partē lui Matei, drept 700 de aspri gata. Și iar au cumpărat popa Cozma o vie și cu loc de pădure, până în capul viei lui Șărbu și cu un loc de casă, pentru că au cumpărat popa Cozma ačastă vie dela Buda din Jideni drept 400 de aspri gata. Și iar au cumpărat Nēcșa o delniță în Răducești, dela Vlaicul, feciorul lui Stănislav, drept 120 de aspri gata. Și iar au cumpărat Nēcșa moșie în Răducești, însă toată partē Voinei lui Corb, oricâtă să va alege, du preste tot hotarul, drept 1300 de aspri gata. Și iar au miluit Colțē pă un nepot al lui, anume Coman al fetii Ghidului, cu un pogon de vie, dela pivniță, pentru sufletul tată-său, popei Cozmii și pentru al lui suflet. Și au vândut ačești oameni mai sus ziși, ale lor părți de moșie, de a lor bună voe, încă de mainainte vrēme, Ghidului și Colții și popii Cozmei și Nēcșii, ca să le fie lor moșie ohabnică, feçiorilor lor și nepoților și strănepoților și de cătră nimenē să nu să clătēscă după zisa domniei mēle. Iată dar mărturie punem domniîa mē : pe jupan Ianache vel

1. Loc gol în *tălmăcire*.

ban al Craiovei i jupan Cărstă vel dvornic i jupan Vintilă vel logofăt i Dădiul vel vistier i Leca vel spătar i Mihalache vel stolnic i Bratul vel comis i Lupul vel paharnic i jupan Bărnadu vel postelnic. Și ispravnic Vintilă vel logofăt.

Și am scris eu Stepan în scaunul cetății Târgoviștii, luna Noemvrie 30 zile, curgeră anilor, vălăt 7100.

pecetă domnăscă

Copie scoasă după cel slovenesc întocmai din cuvânt în cuvânt.

(ss) Ioniță Ionescul șătrar. 1833 Dechemvrie 1.

Originalul slav, e pe pergament, în depozitul Academiei Române (Documente, CXXXIV—25, cumpărat dela anticarul evreu Marcu Pollac). Actul e șters și găurit la îndoituri, iar pecetea, ce fusese aplicată, a căzut, rămânând numai ața de mătase verde cu care fusese cusută hârtia protectoare a pecetii. Crucea și **M** inițial, în cerneală roșie și neagră și înflorate. Pe act jos în dreapta următoarea notă românească din secolul XVIII : *acestă carte iaste popei Colței*.

În ceia-ce privește data de an a actului sunt autentice numai cifrele **30** restul cifrelor : **51**, sunt scrise ulterior, peste un loc ras¹. Actul ca atare nu poate fi din anul 7119=1610 și apoi la această epocă domnia în Țara Românească Radu Șerban. Am datat prin urmare actul cu anul 7123=1614 (ținând seamă de luna Noemvrie din act) căci divanul din act corespunde întocmai, cu actele emise de Radu Mihnea în acest an, începând cu luna Iunie².

Satele Jideni și Răducești sunt cele identificate la actul de sub No. 1. Nu am putut identifica Metexiali și Bogdăneii. Un sat Bogdănei exista în județul Teleorman fiind numele vechi

1) În clasarea dela Academie actul e trecut ca fiind din 1610 (cf. în acest sens, Biblioteca Academiei Române, *Creșterea colecțiilor*, anii 1920—1936, p. 11).

E interesant de observat că traducătorul din 1833 al actului, Ioniță Ionescul șătrar, și-a dat seamă de neautenticitatea cifrelor 19 și ca atare nu le-a mai tradus.

2) Cf. în acest sens actele cu următoarele date : 1614 Iunie 13 și acelaș an, Decemvrie 11 și 17 (la *Acad. Rom. Documente*, CLXXXIV—32, R(osetti) B(ălănescu) — 8 și XC—24, am citat cotele în ordinea vechimei actelor).

În actul din acelaș an, Ianuarie 27 (*ibidem*, doc. cu peceti atârnată, Nr. 238) divanul e altul.

al satului Vai-de-ci ¹⁾, însă acesta nu poate fi cel al satului din actul nostru. E probabil că atât Metexialii cât și Bogdăneii să fi fost tot prin cele trei județe din apropiere : Râmnicul-Sărat, Ialomița și Buzău.

3

Târgoviște, 1620 Mai 21.

Gavril Movilă voevod, domn al Țării Românești, întărește lui Oprea, feciorul Iovei, moșia tatălui său din satul Răducești, pentru care a avut pâră în zilele lui Simeon voevod și acum.

† Cu mila lui Dumnezeu Io Gavril Moghila voevod și domnu a toată țara Rumănescă, fecoru marelui și prě bunului răposatului Simeon voevod.

Dat-am domniia mă acastă poruncă a domniei mele, Oprii fecorul Iovei și fecorilor lui, căți Dumnezeu îi va da, să-i fie moșie la Răducești, însă partě tătâne-său Iovei toată, din câmp și din pădure și din apă și cu moară și cu vie și du pretutindeně și du preste tot hotarul cât s'ar alěge, pentru că iaste a lui bătrână și drěptă moșie și de baștină. Iar când au fost în zilele răposatului părintelui domnii mele, Simeon voevod, iar satul Răduceștii ei s'au vândut lui Tudor, nepotul Mihalcei banul. Apoi atunci când s'au vândut satul Răduceștii, iar Iova tatăl Oprei, el au fost murit și Oprě au fost rămas copil mic și n'au fost atunci în sat ei au fost în casa boiariului domnii mele Matei paharnic din Brâncoveni și n'au fost luat nici un ban dela nimeně. Apoi când au fost mai pre urmă, satul Răduceștii ei s'au răscumpărat de cătră Kirano, fratele lui Tudor și atunci au înpresurat și moșia Oprii. Deci când au fost acum în zilele domnii mele, iar Oprea el au avut pâră înaintě domnii mele cu Pătru și cu Kirano și cu Ianoș și au venit de s'au părăt de față înaintě domnii mele la marile divan. Și așa pără ei cum au fost vândut și Iova, tatăl Oprii, partě lui de moșie când s'au vândut și ceialalți sătěni. Atunci domniia mă am căutat și am judecat după dreptate și după lěge cu toți cinstiții boiarii domnii mele și însumi domniia mă am adevărit foarte bine când s'au

1) Cf. Dimitrie Frunzescu, op. cit., sub voce.

vândut satul Răduceştii lui Tudor, iar Iova tatăl Oprii el au fost murit mainainte şi Opră au fost micu şi n'au fost luat bani nič au fost în sat nič au avut satul Răduceştii trebă să vânză moşia Oprii. Şi au rămas Pătru şi Ianoş de lege şi de judecată dinnaintă domnii mele. Şi am dat însumi domniia mă Oprii să-şi fie moşia cu bună pace. Dar Oprea el iarăşi au tras pără şi al doilă rând cu Pătru şi cu Kirano şi s'au părât de faţă înnaintă domnii mele pentru această moşie. Şi au rămas de lege Pătru şi Kirano. Apoi când au fost mai pre urmă, iar Opră el iarăşi nu s'au odihnit, ci au venit la pără cu Kirano şi al treilă rând de s'au părât de faţă Opră cu Pătru şi cu Kirano înnaintă domnii mele pentru moara tătăne-său Iovei, pentru apa de o roată întreagă. Şi aşa pără Pătru cum au cumpărat această moară dela Kirano în zilele lui Mihai voevod. Dec domniia mă am căutat şi am judecat după dreptate şi după lege cu toţi cinstiţii boiarii domnii mele şi am adevărit domniia mă cum au fost această moară înpresurală fără dreptate, şi cum n'au avut Pătru şi Kirano nici o trebă cu acă moară a Oprii. Şi lă-m spart domniia mă şi cărţile din divan şi i-am scos din divanul domniei mele cu mare ruşine ca pre nişte oameni mincinoşi. Şi au rămas Pătru şi Kirano de lege şi de judecată dinnaintă domnii mele şi al treilă rând. Şi de vor scoate vreodată niscareva cărţi pentru moşia Oprii sau pentru mori, acele cărţi să nu să creză.

Drept aceia am dat şi domniia mă Oprii ca să-i fie moşia şi moara de baştină şi ohabnice şi fečorilor şi nepoţilor şi strănepoţilor şi de nimenă să nu să clătască dela zisa domnii <măle>.

Iată şi mărturii punem domniia mă : pe jupan Ianache vel ban al Craiovvi i jupan Ivaşco vel dvornic i jupan Papa vel logofăt i jupan Miho spătar i.....¹⁾ vel vistier i Mihalachi stolnic i Buzinca comis i Vladul peharnic i jupan.....¹⁾ vel postelnic. Ispravnic Papa vel logofăt.

Şi am scris eu Lapădat logofăt în oraşul Tărgoviştii, Mai 21 dni ², leat 7128.

(ss) † *Florea ierei dascăl slovenesc izpisah*³.

1) Loc gol în izvod.

2) Am redat în cursive elementul slav *dni* (=zile) intrat în uzul curent al limbei româneşti din sec. XVIII şi începutul sec. XIX. Tot aşa am redat în cursive şi rândul următor, el fiind formula obicnuită a semnăturii unora dintre dascălii noştri de slovenie din sec. XVIII.

3) În traducere : Preotul Florea dascăl slovenesc a scris.

Banul Mihalcea din act e desigur banul Mihalcea Caragea din vremea lui Mihai Viteazul ¹⁾. Nu am putut identifica pe cei doi nepoți ai lui : Tudor și Kirano. Cât despre Matei păharnicul din Brâncoveni acesta e domnul de mai târziu Matei Basarab ²⁾. Satul Răducești e identificat la actul de sub No. 1.

4

București, 1630 Decembrie 13.

Leon voevod, domn al Ungrovlahiei, întărește slugei sale, lui Leca spătar din Măgureni, un vecin anume Nan nepotul lui Nan logofăt din Măgureni, împreună cu partea lui de moșie, din acelaș loc.

† Милостію божію Іу Левн коєвода и господинх рхсон землє Зигровлахінское, сынх великаго и прѣдобраго поконинномѣ Іу Шефан коєвода.

Дават господство ми сїн пожелѣніе господства ми слугѣс господства ми Лекхѣс спатар ѡт Мхгѣрѣни и сѣс сынокн сн елищеже Богѣ дароках, ѡкоже да мѣ ест єдин кечин по имє Нан кнѣк Нанока ѡгѡфет ѡт Мхгѣрѣни, сѣс сынокн нмѣ и сѣс рхсах дела єго за ѡчинѣ ѡт Мхгѣрѣни, елика се хтит изкрати, понеже ест бнл поклал Нан, кнѣк Нанока ѡгѡфет више пис, по єдин циган, слугѣс господства ми Лекхѣа спатар, тєрє ест змрєл. Я по том Нан сѣс дрѣги нѣст имал да платил по того циган Лекхѣа спатар, а нѣ ест сѣткорил запис ѡт рѣка єго за 25 аспри и поставил дѣнх на скѣтин Іаїє пророкѣ, ѡкоже да платил по того циган. а ащилиже нѣст платил на дѣнх, ѡн да ест кечин сѣс сынокн єго и сѣс свака дело єго за ѡчинѣ ѡт Мхгѣрѣни. Таже кѣда ест бнл на дѣнх, а ѡн нѣст имал нокци да платил а нѣ ест ѡстал ѡт дѣнх ѡт толика врѣме за єдина година. И кидѣхом господство ми и запис ѡт рѣка нм, на рѣка слугѣс господства ми Лекхѣа спатар, за такмеженіє, како ест више пис, сѣс колѣри скєдѣтелїи написани ѣ запис, которїє ест били тогда на ѡстроєніє нм, по имє : жѣпан Георгї кнѣк великїи армаш и жѣпан

1) Cf. Ioan C. Filitti, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București, 1919 p. 254.

2) *Ibidem*, indice sub : Matei pah. Brâncoveanu 1620.

Пюка вт Кзлиннѣи и мнози болѣри. Сего радїи господство ми
ещиже ест глѣдал и сѣдхъ по право и по закону, кѣпноже сѣс
взснхъми почтеними правителии господства ми и дадохъ сѣмъ гос-
подство ми савѣгъ господства ми Лекзкѣ спатаръ іакоже да ест
того вечинѣ Нан, кнѣкъ Нана лѣгофѣт, сѣс сынови его и сѣс вѣсахъ
дела его за вчинѣ вт Мзгѣрѣни, вечинъ за дѣдѣнно и вѣ вѣхъ
намъ и сынокомъ и кнѣкомъ и прѣвѣнчитомъ, како ест писалъ записѣ
намъ, и не вт кождо непокѣбенимо по ризмо господства ми.

Геже оубо и свидѣтелии поставихъ господство ми: жѣпанъ
Мнѣхъ великїи банъ краевскїи и жѣпанъ Хризѣкъ велъ дворникъ и жѣпанъ
Папа велъ лѣгофѣтъ і жѣпанъ Пнаки велъ вистинѣръ и жѣпанъ¹ Дѣмн-
трашко велъ спатаръ и жѣпанъ Мѣшатъ великїи столникъ и жѣпанъ
Бѣзника велъ кѣмисъ и Басилїе велъ пѣхарникъ и жѣпанъ <П>лѣѣандри
велъ постѣлникъ. И исправникъ жѣпанъ Папа велъ лѣгофѣтъ.

И написахъ азъ Дѣмитрѣ граматикъ вѣ на столъ града Бѣскѣ-
реци мѣсеца Дѣкемвриѣ гѣ дни і вт ѣдама до нынѣ вѣ лѣто
ѣрѣдъ.

† Іѣ Дѣви кѣвѣда, милостїю божїю господинѣ.

Traducere. † Din mila lui Dumnezeu Io Leon voevod și
domn a toată țara Ungrovlahiei, feciorul marelui și prea bunului
răposatului Io Ștefan voevod.

Dă domnia mea această poruncă a domniei mele slugii
domniei mele, lui Leca spatar din Măgureni, și cu fiii lui câți Dum-
nezeu îi va dărui, ca să-i fie lui un vecin anume Nan, nepotul lui
Nan logofăt din Măgureni, cu feciorii lui și cu toată partea lui
de moșie din Măgureni, câtă se va alege. Pentru că a bătut Nan
nepotul lui Nan logofăt, mai sus scris, pe un țigan, al slugei
domniei mele, Leca spatar, de a murit. Iar apoi Nan cu alta
n'a avut cu ce plăti pe acel țigan, al lui Leca spătar, ci a făcut
zapis dela mâna lui pentru 5000 de aspri și a pus zi la sfântul prooroc
Ilie, ca să plătească pe acel țigan, iar dacă nu-l va plăti la zi, el să
fie vecin cu feciorii lui și cu toată partea lui de moșie din Mă-
gureni. Dar când fu la zi, el însă n'a avut hani ca să plătească
ci a rămas de zi de atâta vreme cu un an. Și am văzut domnia mea
și zapisul de tocmeală, dela mâna lui la mâna slugii domniei mele,
Lecăi spătar, cum este mai sus scris, cu boeri martori scriși în
zapis cari au fost atunci la așezământul lor, anume: jupan
Gheorghe fost mare armaș și jupan Ghiuca din Călinești și mulți
boeri. Pentru aceasta și domnia mea încă am cercetat și am

judecat după drept și după lege, dimpreună cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și am dat domnia mea slugei domniei mele, Lecăi spatar, ca să-i fie lui acel vecin Nan, nepotul lui Nan logofăt cu feciorii lui și cu toată partea lui de moșie din Măgureni vecin de baștină și de ohabă lui și feciorilor și nepoților și stră-nepoților, cum serie zapisul lui, și de nimeni neclintit după porunca domniei mele.

Iată deci și martori am pus domnia mea : jupan Miho marele ban al Craiovei și jupan Hrizea marele vornic și jupan Papa marele logofăt și jupan Ianachi marele vistier și jupan Dumitrașco marele spătar și jupan Mușat marele stolnic și jupan Buzinca marele comis și Vasile marele paharnic și jupan Alexandri marele postelnic. Și ispravnic jupan Papa marele logofăt.

Și am scris eu Dumitru gramatic în cetatea de reședință București, luna Decemvrie 13 zile și dela Adam până acum, anul 7139.

† Io Leon Voevod, din mila lui Dumnezeu Domn.

Originalul slav e pe hârtie, cu pecetea aplicată, pe care se poate citi următoarea legendă : <† Іо Леѡне> КоеК<ода> снѣ Шѣфан Воєводъ Бжю Мл<стїю> гнѣ Владику Земле> (=Io Leon voevod fiul lui Ștefan voevod din mila lui Dumnezeu domn al țării Românești).

În ceia ce privește destinatarul actului, acesta într'un act dela acelaș domn — aflat în depozitul Academiei Române ²⁾ e numit : *Leca spătar din Măgurele* (сасги господства ми Лекзес спатар от Млѣгуре = slugei domniei mele lui Leca spatar din Măgurele). Amândouă localitățile adică atât Măgureni din actul nostru cât și Măgurelele din actul Academiei sunt în județul Prahova — pentru acest din urmă nume există chiar specificarea județului în actul Academiei. Ca atare se poate ca Leca spătarul să fie stăpânit amândouă localitățile sau mai probabil, în epoca actului dat, nu exista poate decât o singură localitate însă cu două nume.

1) Completările s'au făcut după aceeași pecete a actului din 1631 Septemvrie 13 dela Acad. Rom. Doc. XCV—62.

2) Cf. Acad. Rom., Documente,, XXXIX—1, donat în Ianuarie 1890 de Gr. C. Cantacuzino.

ȘTIRI NOUI ASUPRA ADUCERII APEI ÎN IAȘI ÎN CURSUL SEC. XVIII ȘI LA ÎNCEPUTUL SEC. XIX

de CONSTANTIN I. ANDREESCU

În arhivele Fundației culturale „Mihai Kogălniceanu”, am găsit un număr important de documente moldovenești originale, anume 11 hrisoave domnești, 2 anaforale ale boerilor divanului, 2 hotărnicii ale vornicilor de poartă și 2 zapise, referindu-se toate la circumstanțe sau la persoane în legătură cu aducerea apei în capitala Moldovei în cursul sec. XVIII și la începutul sec. XIX. Publicându-le aci împreună cu o copie din colecția Academiei Române, am crezut necesar a adăuga un studiu restrâns, în care încercăm să îmbinăm aceste știri noi cu cele cunoscute cercetătorilor.

Problema aducerii apei a jucat multă vreme un rol important în preocupările edilitare ale conducătorilor Iașilor. E drept că exista în apropiere un râu, dar Bahluiul și afluenții săi aveau un debit prea mic de apă, iar albia lor avea mai mult aspect de mlaștină decât de apă curgătoare, așa că nu puteau servi scopului urmărit.

În primele timpuri ale existenței sale, orașul s'a putut mulțumi cu apa fântânilor săpate prin curțile locuitorilor, dar odată cu înmulțirea populației, această apă devine insuficientă, iar pe de altă parte este contaminată aproape în întregime de infiltrațiile murdăriilor ce se scurgeau pe sub ulițele podite ale târgului. Au apărut, e drept, aparii și sacagiii, care aduceau apă din afară, mai ales din izvoarele sau fântânile dela sudul orașului, pe așa numitul *drum al aparilor*, care mergea dealungul

Bahluiului până în apropierea Curții domnești¹⁾. Dar acest mijloc nu ajungea. Se simțea nevoia unei alimentări sistematice a Iașilor pentru cișmele, pentru feredee și pentru alte întrebuințări generale.

Nu putea însă fi vorba în acele vremuri de o activitate edilitară cu caracter general și permanent. Măsuri urbanistice, încercări de legislație urbanistică nu pot fi încă realizate. Apar inițiative izolate, pornite din interese particulare, din adânci sentimente creștinești sau din fantezia unor locuitori, dar acestea erau menite să dispară odată cu cel care le-a pus în practică. Doar domnitorii ar fi putut face față unor necesități de asemenea natură. Și vor încerca. Încă din sec. XVII, documentele păstrate pomenesc asemenea inițiative domnești, care păstrează încă în parte un caracter restrâns și adesea nu durează decât atât cât domnia inițiatorului, dar care capătă uneori caracter de instituție permanentă²⁾.

Captarea și aducerea apei potabile în Iași, datorită necesității ei absolute, va căpăta repede un asemenea caracter.

La 6/16 Mai 1639, mitropolitul Varlaam sfințea mănăstirea Trei-Erarhi din Iași³⁾, cea mai frumoasă dintre ctitoriile lui Vasile Lupu. Domnul moldovean, care avea pretenții de urmaș al împăraților bizantini și de conducător temporal al ortodoxilor de pretutindeni, a încercat să facă din această mănăstire un centru mare de cultură. La 15/25 April 1641, el cumpăra cu 200 de taleri de argint, dela fostul mare comis Mihail Furtună, o casă de piatră în spatele Trei-Erarhiilor, pe ulița ciubotărească, lângă heleșteul Bahluiului⁴⁾. Aci așează pe dascălii ruteni trimiși încă din 1640 de mitropolitul Petru Movilă

1) Cf. între altele, mărturia hotarnică din 20 septembrie / 1 octombrie 1792 (Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Andrei*, Iași 1934, anexa C, n. 8, p. 15).

2) Pentru asemenea inițiative și caracterul lor cf. I. Gh. Vântu, *Incepături de legislație urbanistică în România* (*Revista de drept public*, an. XIV, no. 1—2, ianuar — iunie 1939, București), pp. 182-6 și 196-8.

3) Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice de pre la 48 de mănăstiri și biserici antice*, București 1885, pp. 169 — 171; A. I. Iațimirskij, *Славянскія и Русскія рукописи румынскихъ библиотекъ*, Sf. Petersburg 1905, p. 310.

4) *Uricarul*, VII, p. 5 (suret).

din Kiev ¹⁾. Astfel a luat ființă școala vasiliană, care, trecând prin multe prefaceri, a dăinuit în vremea fanariotă sub forma de Academie Domnească, pentru a se transforma în sec. XIX în Academia Mihăileană.

Spre a mări venitul școlilor, Vasile Lupu clădește alături un feredeu public, adică o baie cu plată, în folosul mănăstirii Trei-Erarhi; pe același loc se află astăzi Baia comunală, din str. Mitropoliei ²⁾. Această clădire, ridicată probabil în stil oriental, cu săli mari pentru sudație și pentru spălare, cu bolți largi și cu camere speciale pentru diferite procedee de îmbăere plăcute orientalilor ³⁾, cuprindea două instalații cu intrări deosebite: una pentru femei și alta pentru bărbați ⁴⁾. Apa se aducea printr-o conductă de olane dela cișmeaua lui Butuc ⁵⁾ (din str. Păcurari, în malul dinspre capătul stradelei dr. Fătu, astăzi locul căminului și cantinei studenților). Probabil din acea vreme mahalaua din josul Curții domnești spre Bahlui, până la râpa Privighițoaei, a luat numele de *mahalaua feredeilor*, sub care e cunoscută până în sec. XIX. Chiar actuala biserică Sf. Gheorghe Lozonschi a fost numită mult timp *Sf. Gheorghe din Feredeii* ⁶⁾.

1) C. I. Andreescu, *Istoricul Liceului Național din Iași*, Iași 1936, p. 7.

2) *Ibidem* și N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, I, București 1925, p. 254 și *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București 1902, p. 450.

3) Feredeuul dăruit în 1894 pentru a fi înlocuit prin Baia comunală păstrase desigur în mare parte arhitectura și împărțirea din vremea lui Vasile Lupu, cu modificările inerente provocate de reparații și în special de refacerea lui în 1747, în domnia lui Ioan Nicolae Mavrocordat (cf. mai departe, p. 200).

4) Că femeile mergeau la feredeu public ne-o arată Ioan Neculce, vorbind de Anița, fiica rachieritei Arhipoia din podul vechiu și favorita lui Dumitrașcu Cantacuzino Voievod (1684—1685), pe care acesta „o purta în vedeață între toată boerimea; și o ținea în brațe de o săruta; și o purta cu sălbi de galbeni și cu haine de șahmarand și cu șlic de sobol și cu multe odoare împodobită; și era tânără și frumoasă și plină de suliman ca o fată de rachierită; și o trimetea cu careta domnească, cu seimeni și cu vornici și cu comiși, ziua amiază-zi mare, pe uliță, la feredeu și la mănăstiri și pe la vii și primblări și făcea și pre-boeri de-și trimeteau giupănesele cu dânsa” M. Kogălniceanu, *Croniclele României sau Letopiseșele Moldaviei și Valachiei*, (ed. II. Iași 1872, v. II, p. 225; în această ediție cităm toate cronicile utilizate).

5) Scarlat Pastia, *Despre origina apelor din Iași și lucrările privitoare la îndestularea lor cu apă*, Iași 1898, p. 25; autorul crede că apele veneau mai de departe, din dealul Copoului, căci altfel n'ar fi avut presiunea necesară pentru a ajunge la feredeu. Această conductă nu mai funcționa în 1857.

6) N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Schițe istorice și administrative*, Iași 1903, p. 192; Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Andrei*, pp. 13 și urm.

În 1660, Ștefăniță Lupu, sfârșind construcția mănăstirii Golia ¹⁾, îi dăruiește, între altele, jumătate din venitul feredelui de la Trei-Erarhi, dar, în anul următor, revine asupra daniei ²⁾. Această danie retrasă va face obiectul unui lung conflict între cele două mănăstiri, conflict care se va sfârși în favoarea mănăstirii Trei Ierarhi ³⁾. Feredelul se păstrează în bună stare până în vremea invaziilor polone din 1686—1687. Ioan Sobieski, „când au fost venit cu toate puterile lui în două rânduri de-au călcat țara Moldovei și au jăcuit-o în zilele lui Cantemir Vodă, când au luat și pe Sfântul Ioan Novi, atunce au stricat Leșii și feredelul, că au rupt și o bucată din căldarea cea mare ce este supt feredelul” ⁴⁾. L-a reparat Constantin Duca Voevod, în al doilea an al domniei a doua (între septembrie 1701 și septembrie 1702 ⁵⁾).

Cu ocazia refacerii și înfrumusețării palatului Domnesc, Vasile Lupu construiește o baie caldă lângă apartamentele Doamnei. Această baie, rezervată exclusiv membrilor familiei domnești era foarte elegantă, era pardosită cu marmură, dar apa era adusă cu sacalele din iazul ce se afla în spatele Curții ⁶⁾.

1) La 24 mai/3 iunie 1660 are loc sfințirea; cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II, București 1907, p. 161 și C. I. Andreescu — C. A. Stoide, *Ștefăniță Lupu, Domn al Moldovei (1659—1661)*, București 1938 (Fundatia Regele Carol I), p. 153.

2) Cf. hrisovul lui Gheorghe Duca Voevod din 9/19 februar 7186—1678 (*Uricarul*, V, pp. 237—9).

3) Cf. hrisoavele dela Iliș Alexandru din 20/30 august 7174—1666 (*Uricarul*, VII, p. 10), Antonie Roset din Iași 4/14 ianuar 7184—1676 (*ibid.* VII, p. 188, regista) și Gheorghe Duca din 9/19 februar 7186—1678 (*ibid.* V, pp. 237—9); lista dela Arhivele Statului, secția Iași, Tr. 1137, opis 1290, dos. 136, f. 77, care mai cuprinde: întăritura lui Iliș Alexandru din 13/23 octombrie 7177—1668, hrisoave dela Mihail Racoviță din 1/12 april 7225—1717, Grigore Malei Ghica din 2/13 iunie 7244—1736 și Grigore Alexandru Ghica din octombrie 1776, mai 1776 și mart 1777, zapisul suulgiiilor Dima și Constantin din 30 iunie/11 iulie 7269—1761 și cartea după vechiul obicei din 28 ianuar/9 februar 1831. Publicăm în anexă două din documentele care pomenesc această pricină și care se află în colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu: Zapisul lui Dima și Constantin din 30 iunie/11 iulie 7269—1761 și hrisovul lui Grigore Ioan Calimah din 4/15 mai 7270—1762.

4) Pseudo-Nicolae Costin (*ed. cit.*), v. II, p. 46.

5) *Ibidem*.

6) Paul de Alep. *Călătoria patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*, trad. Emilia Cioran, București, 1900, pp. 28—29. E pomenit și feredelul

Se atribue deasemenea lui Vasile Lupu construirea unei vechi conducte care aduce apă captată din șesul și din podișul Galatei, trecând râpa Privighetoarei printr'un apeduct care s'a surpat abia spre mijlocul lui iunie 1837, din cauza puhoaielor provocate de o ploaie ce s'a abătut asupra Iașilor ¹⁾.

* * *

Deși au existat poate instalații de haznale mai înainte, prima pomenire se referă la domnia lui Antonie Roset.

În 17185—1677, „de primăvară”, acesta repară biserica Sf. Nicolae domnesc, făcându-i zid împrejur și zugrăvindui pristolul „și au făcut și o cișmea, adică fântână, în zidul bisericii, despre poarta cea mare a Curții domnești, aducând apă pe oluri de departe, la care au fost ispravnic Abaza clucer” ²⁾. Această cișmea nu funcționează multă vreme. La începutul sec. XVIII, Ioan Neculce scrie că „pre urmă, cu vremea, s'au astupat, netocmind-o nime” ³⁾.

Probabil de această cișmea vorbesc cronicarii în legătură cu unele decapități de boeri în a doua jumătate a sec. XVII.

Astfel, Sâmbătă 2/12 octombrie 7188—1680 ⁴⁾, Gheorghe

public, „după planul băilor turcești, cu cupole și cu marmură, împărțit în frumoase cabine ori chilli.”

Cf. deasemenea N. A. Bogdan, *Iași, Schițe*, pp. 192 și 304 și *Orașul Iași. Monografie istorică*, Iași 1914, p. 173. Feredeul acesta este probabil întrebuințat de Petru cel Mare în ziua venirii lui în Iași, Sâmbătă 24 iunie/5 iulie 1711. (Pseudo-Nicolae Costin, *ed. cit.* v. II, p. 102).

1) *Albina Românească*, no. 46 din Iași 13/25 iunie 1837, p. 199. Această râpă se afla în josul străzii Săulescu, în spatele caselor Braunstein spre biserica Sf. Gheorghe Lozonschi (cf. și Bogdan, *Iași, Monografie*, etc. p. 384).

2) Pseudo N. Costin (*ed. cit.*), II, p. 14; I. Neculce (*ed. cit.*) II, p. 210; Nicolae Mustea (*ed. cit.*), III, p. 18. Bogdan (*Iași, Schițe*.... p. 304) dă data greșită 1675. Data adoptată de noi e întărită de hrisovul din 29 mart /8 april 7185-1677, în care Antonie Roset arată că a reparat biserica Sf. Nicolae domnesc, care va servi de mitropolie (Gh. Ghibănescu, *Biserica Sf. Nicolae Domnesc*, Iași 1934, p. 23).

3) *Loc. cit.*

4) În cronica atribuită lui N. Costin (*ed. cit.* II, p. 19) la rândul 14, data tăerii boerilor este Sâmbătă 2 noiembrie 7188, iar la rândul 40 e Sâmbătă 2 octombrie 7188. Aceasta din urmă pare adevărată, căci cronicarul adaugă că au fost închiși Mercuri 29 septembrie și au stat trei zile înainte de a-i da pe mâna călăului (rând 39—40). Pe de altă parte, dacă am considera anul de la facerea lumii începând dela 1 septembrie, evenimentul s'ar fi petrecut în 1679. Or. 2

Duca punea să se taie capetele lui Vasile Gheuca mare vistier, lui Gheorghită Bogdan mare jîtnicer și lui Lupu sulger al doilea „la fântână” ¹⁾ înaintea porții domnești”, ziua la amiază ²⁾. Deasemenea, în decembrie 7200—1691, „noaptea ca la cinci ceasuri”, Constantin Cantemir punea să se taie capul vornicului Velicico Costin „dinaintea porții” ³⁾, „la fântână”, fiind de față beizadeaua Dimitrie ⁴⁾.

Grigore Matei Ghica face importante lucrări în ce privește alimentarea Iașilor cu apă.

În al treilea an al primei lui domnii (octombrie 1729—octombrie 1730), el rezidește din temelie mănăstirea Frumoasa, unde clădește case domnești „pe formă de Țarigrad” și face o grădină cu meșteri aduși din afară, iar alături cu casele grădina avea „havuzuri și cerdacuri și alte lucruri; și apa umbla din havuz în havuz pe pietre, prin toată grădina, care era cu fel de fel de flori... și a numit-o Frumoasa” ⁵⁾. Iazul era așezat între mănăstirea Frumoasa și dealurile Cetățuia și Manta Roșie, fiind hrănit de pârâul Nicolina. La începutul sec. XX nu mai rămăsese din el decât valul de pământ ce servea de zăgaz ⁶⁾.

S’ar putea să fi făcut și vre’o cișmea în apropierea iazului, dar nici o informație nu întărește această supoziție. E drept că s’a găsit o conductă veche de apă, care aduna izvoarele din muchea dealului Galatei, dinspre pârâul Nicolinei, și, trecându-le pe sub pârâu, mergea până în apropierea Frumoasei. Aci se împărțea în două: o conductă alimenta o cișmea din cuprinsul

octombrie 1679 nu este Sâmbătă, ci Joi. În schimb, 2 octombrie cade într’o Sâmbătă în anul 1680, ceea ce ne-ar îndreptați să credem că în cronică s’au calculat uneori anii de la facerea lumii începând de la 1 ianuar. Într’adevăr, la p. 7 găsim data „7177, eară de la Christos 1669 noembrie” (diferența 5508) și mai jos „7180, eară de la Christos 1672 (ibidem); în schimb, la p. 18 (7187, eară de la Hristos 1678 luna noembrie), p. 30 (Marți 25 decembrie 7192 e în 1683), p. 44 (Marți 12 septembrie 7208 e în 1699), p. 56 (Joi 13 noembrie 7216 e în 1707), etc. se întrebuințează stilul facerii lumii de la 1 septembrie. Asta ar fi poate încă o probă că forma cronicii atribuită lui N. Costin este mult posterioară acestuia.

1) Pseudo-N. Costin, *pag. cit.*

2) I. Neculce, *ed. cit.*, II, p. 215.

3) *Ibid.* p. 241.

4) Pseudo N. Costin, *ed. cit.*, II, p. 39.

5) Alexandru Amiras, *ed. cit.*, III, p. 169.

6) Bogdan, *Iași, Schițe*, p. 120.

mănăstirii, iar cealaltă mergea în piața iarmarocului de la Frumoasa, unde se afla iarăși o cișmea. De la aceasta din urmă s'a tras mai târziu o conductă, care ducea la o cișmea pe vechiul traseu al străzii Socola (mai la dreapta actualei străzi, care a fost mutată cu ocazia alinierii), dar care a secat din cauza lipsei de îngrijire ¹⁾. Această conductă ar putea fi însă cea care alimenta cișmeaua clădită de Ioan Mavrocordat în anul al doilea al domniei sale (1745) lângă foișorul ridicat de el pe cealaltă parte a iazului de la Frumoasa ²⁾.

În anii 1729—1730 au loc mari prefaceri la Curtea domnească. Se ridică un turn foarte înalt, drept poartă a Curții, având în partea dinspre uliță un ceasornic mare. Se construiesc două cișmele, cu apa adusă prin oale și așezate una dinaintea porții Curții și cealaltă în fața feredelui dela Trei-Erarhi. Tot atunci este reparat și acest feredeu ³⁾. Cronicarul Amiras adaugă că cișmeaua din fața porții domnești lăsa să curgă apa prin trei țevi cu șuruburi și a fost construită cu mare cheltuială de meșteri aduși din alte țări ⁴⁾. Era vorba probabil de meșteri care au părăsit Moldova după terminarea lucrării, iar nu de suiulgiii țarigrădeni care vor apare în curând în slujba de îngrijitori ai apelor din Iași.

Intr'adevăr, în zăpisele din 30 iunie /11 iulie 7269—1761, Dima și Constantin suiulgiii spun că au fost aduși din Constantinopol de Grigore Matei Ghica în anul 7244—1736 de i-a așezat în Iași, pentru a îngriji de apele și hazznalele domnești. Li s'au dat deasemenea în grijă și feredeele, precum și toate actele care priveau cheltuelile apelor ⁵⁾. Hrisovul dat de acest domni-

1) Pastia, *o. c.* pp. 29—30.

2) Enache Kogălniceanu, *ed. cit.* III, p. 207.

3) Neculce, *ed. cit.* II, p. 367—8. La această cișmea, dinaintea porții Curții domnești, Grigore Matei Ghica pune să se taie capul stolnicului Iordachi Costachi, fiul lui Lupu, în al patrulea an al domniei sale (1731); *ibid.* p. 369.

4) *Ed. cit.* III, pp. 169—170. Enache Kogălniceanu (*ed. cit.*, III, p. 224) vorbește de feredeu și de cișmeaua din fața porții domnești cu ocazia unui mare incendiu, care a izbucnit în ziua de 6/17 mart 1753 la o casă proastă dinspre râpa Privighițoei, trecând apoi la feredeu, iar la o casă proastă, și, sărind ulița boerilor la grajdul spătarului Alistarh, ia ulița la rând spre Curtea Domnească, ajungând la cișmeaua veche, apoi la Sf. Nicolae domnesc și de aici la Curte, unde distruge casele haremului, cucinile, ceasornicul cel mare și biserica de pe poartă. Acest incendiu grozav nu a durat de cât o oră.

5) Col. F. C. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 10 (cf. *Anexe*, n. 10).

tor la 10/21 februar 7249—1741 întregește spusele lor. El arată că s'au adus dela Constantinopol acești doi oameni străini, arnăuți, frații Dima și Constantin suiulgi, ca să aibă grijă de cișmeaua făcută de Domn în fața porții Curții domnești. Și, pentru că acești doi suiulgi, „care de câțiva ani. . . se află purtători de grija haznelii”, n'au părăsit slujba lor nici în timpul ciumei, nici la venirea Muscalilor (1739), Grigore Ghica îi așează pentru totdeauna în slujba haznalelor, scutindu-i de birul vistieriei și de alte angarale. Le dă leață câte 30 lei pe lună din vistieria domnească, câte un atlas și o bucată de postav subțire din camera domnească la Paști, două jimble, opt pâini proaste și două imuri de orz pe zi de la ispravnicul Curții, câte 4 ocale de carne : două de vacă și două de oaie pe zi dela sulgerie, iar în zilele de post suma corespunzătoare în bani, câte 4 ocale de lumânări pe lună dela cămănărie. Cheltuelile apelor vor fi acoperite de seimeni, care vor plăti anual 4 sferturi a câte 10 potronici, fiind în schimb iertați de birul vistieriei. Deasemenea scutește de goștină 40 de oi ale suiulgiilor, 20 de vite și doi cai de văcărit, 40 de stupi de desetină, acordând scutiri și pentru doi oameni străini care le vor aduce lemne de foc, precum și pentru doi oameni străini, calfe ale lor ¹⁾.

Acești doi suiulgi vor fi multă vreme îngrijitori ai apelor și constructori ai conductelor sau cișmelelor cu care diferiți Fanarioți vor înzestra capitala Moldovei.

După o inscripție din iunie 7255—1747, scrisă în limbile română și greacă deasupra intrării principale a feredelui public dela Trei-Erarhi (găsită cu ocazia dăruirii lui în 1894, pentru construirea Băii comunale), Dima suiulgiul lucrează la tocnirea și înviorarea acestui feredeu, în timpul domniei lui Ioan Nicolae Mavrocordat și cu toată cheltuiala răposatului egumen Ezechiel dela mănăstirea pomenită ²⁾.

Tot Dima și Constantin construiesc o cișmea mai la vale de Curtea domnească, din porunca lui Constantin Mihail Cehan Racoviță, în prima domnie a acestuia în Moldova (1749—1753) ³⁾.

1) *Uricarul*, V, pp. 33—38.

2) Bogdan, *luși. Schițe*, p. 192.

3) Cf. hrisovul acestuia din Iași 25 april/6 mai 7264—1756 (Col. Fund. Cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, n. 4; cf. *Aneze*, n. 4) și hrisovul lui Scarlat Ghica din Iași 27 iulie/7 august 7265—1757 (Col. cit. Ape Iași, no. 8. cf. *Aneze*, n. 8).

Este evident că vor încerca să profite de situația lor pentru a dobândi oarecare avantagii materiale.

Locul domnesc dimprejurul cișmelei dela poarta mare, adică din zidul Curții până în podul vechiu, fusese lăsat de Grigore Matei Ghica, pentru trebuințele apelor. Diferiți vecini încălcând acest loc, suiulgiii se plâng în 1755 lui Matei Ghica, care rânduește cu cercetarea cazului pe marele logofăt Radu Racoviță. Rezultatul măsurării locurilor din apropierea cișmelei domnești este dat în mărturia hotarnică din 25 februar/8 mart 7263—1755, semnată de vornicii de poartă Ștefan Popescu, Ioan Meleghi, Tănase Meleghi și Nicolae Tiron, de Simion Cheșcu uricarul și de unii dintre megieși ¹⁾. Mănăstirea Sf. Ioan Zlataust împresurase un loc lat de 9 stânjeni jumătate înspre Trei-Erarhi și lung de 11 stânjeni jumătate, în jos înspre Curtea domnească. Mănăstirea Galata împresurase 9 stânjeni în lat și 11 stânjeni în lung, alături cu locul lăsat pentru drumul apei. Preotul Iftimie împresurase 9 stânjeni jumătate în lung și 10 stânjeni jumătate în lat, lângă locurile ce cumpărase dela patriarhul Meletie, iar Enache Borș blănarul își clădise dugheană luând 2 stânjeni și jumătate din locul domnesc, înspre ulița sfântului Nicolae. De altfel, se pare că nici suiulgiii nu respectaseră acel loc domnesc, deoarece mărturia pomenește niște dugheni ce aveau ei aci. Ținând seamă de anafora boerilor divanului din 27 februar/10 mart 7263—1755 ²⁾, Matei Ghica dă hrisovul din Iași 20/31 mart 7263—1755 ³⁾, prin care dăruiește mănăstirilor Galata și Sf. Ioan Zlataust, precum și preotului Iftimie, locurile ce au împresurat, „știind că la mănăstiri se cade a da și a milui, iară nu a lua și a lipsi”. La rugămintea suiulgiilor, Domnul le dăruiește locul domnesc, din susul cișmelei lui Grigore Matei Ghica, alături cu ulița mare, până la locul împresurat de mănăstirea Galata și din josul cișmelei, pe lângă ulița ce trece prin fața bisericii Sf. Nicolae domnesc. Rămâne slobod pentru trebuințele haznalei un loc lat de șase stânjeni, în fața

1) Col. Fundației culturale M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 1 (*Anexe*, n. 1).

2) *Ioan Neculce*, fasc. 3, Iași 1923, pp. 74—75, Doc. no. XXXII.

3) Originalul în colecția Fundației Culturale M. Kogălniceanu, Ape Iași no. 2 (cf. *Anexe*, n. 2). O copie încredințată din 10/22 octombrie 1818 în Colecția Academiei Române, doc. rom. XVI, 154. În *Uricarul*, XXII, pp. 410—414, un fragment al unei copii, datat greșit din 7184—1676.

până la uliță, și de câte un stângen jumătate pe laturi și în dosul cișmelei. Deasemenea, se lasă loc de umblat spre casele preotului Iftimie și spre dughenile suiulgiilor din dosul acestei cișmele, un loc lat de 2 stângenii, pornind din ulița care merge prin fața bisericii Sf. Nicolae, din podețul ulicioarei lui Stoian și trecând pe dinaintea crâșmei și dughenii lui Enache Borș blănarul.

Cât despre Enache Borș, care încălcase locul de umblat către casele preotului Iftimie, lat de 2 stângenii, pe o lungime de 5 stângenii jumătate ¹⁾, Matei Ghica pare a-l tolera, căci hrisovul nu pomeneste nici o măsură luată contra lui. Totuși, puțin mai târziu, văzând că Radu Racoviță pierde slujba de mare logofăt, preotul Iftimie și „mai ales” Enache se plâng Domnului că suiulgiiii au întrecut drepturile lor. Aceștia se plâng deasemenea că cei dintâi „le fac supărare fără dreptate”. O nouă cercetare a dreselor și a locurilor, făcută de noul mare logofăt Ioan Bogdan și de marele postelnic Alexandru Suciu (Suțu), arată dreptatea suiulgiilor. Dar, deoarece era păcat să se dărâme dugheana cu pivniță de piatră cu care Enache încălcase cei doi stângenii ai drumului, boerii dau părerea să se lase blănarului acel loc, cu obligația ca, atunci când aceste case se vor ruina din vreo pricină, locul să revină drumului. Până atunci, prima parte a drumului, dinspre Sf. Nicolae, va trece pe pământul dăruit suiulgiilor de Matei Ghica. Domnul aprobând aceste propuneri, vornicii de poartă pomeniți mai sus fac împărțeala locurilor, încheind mărturia hotarnică din 22 iulie /2 august 7263—1755 ²⁾.

Enache Borș nu se potolește nici de astă dată. Venind domnie nouă, el face o nouă plângere dar, în urma cercetării făcute de fostul mare logofăt Iordache Contacuzino, e dat rămas de Constantin Mihail Racoviță, care-l obligă să plătească suiulgiilor un bezmăn de 10 lei pe an pentru acest loc ³⁾. În fine, Enache se dă bătut. Prin zapizul din 22 mart/2 april 7265—1757, el recunoaște dreptatea suiulgiilor, legându-se să le plătească bezmănul fixat de hrisovul domnesc din 30 mai /10 iunie 7264

1) Lungimea e dată în zapisul lui Enache Borș blănarul din 22 mart/2 april 7265—1757 (Col. Fund. Cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 7; cf. *Anexe*, n. 7).

2) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 3; cf. *Anexe*, n. 3).

3) Hrisov din 30 mai/10 iunie 7264—1756 (Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 5; cf. *Anexe*, n. 5).

—1756 și să nu se mai părăscă pentru locul drumului de umblat de lângă cișmeaua veche a Curții ¹⁾).

În hrisovul din 20/31 mart 7263—1755, între alte motive care-l îndeamnă să dăruiască suiulgiilor locul domnesc din preajma cișmelei ridicată de tatăl său în fața porții Curții domnești Matei Grigore Ghica arată că aceștia l-au ajutat cu „meștersugul” lor la construirea unei cișmele noi în față și mai jos de cișmeaua veche, aproape de capătul podelilor uliței ce trece pe dinaintea bisericii Sf. Nicolae domnesc ²⁾. Era o cișmea în trei colțuri sau cu trei șuruburi ³⁾, care se alimenta din apele aduse pentru cea veche.

* * *

Hrisovul lui Constantin Mihail Cehan Racoviță din 15/26 august 7264—1756 ⁴⁾, ne dă amănunte extrem de interesante asupra măsurilor luate de Matei Ghica pentru îngrijirea apelor, probabil printr'un act posterior celui din 20/31 mart 1755 : „Pentru ca să lipsească pricinile de gâlcevi și lucruri necuvioase ce se făceau mai înainte între norod pentru luatul apei”, bărbații vor lua apă dela haznaua cea nouă, iar femeile dela cea veche. Se dă mărimea locului domnesc din jurul cișmelei noi, ridicată de Matei Vodă : „din capul podului ce vine pe dinaintea Sfântului Nicolae de dă în podul uliței mari și drept în jos spre poarta curții domnești, alătura cu ulița mare, până în dreptul gurii poduștelor, unde curg puhoaiete la râpă” are 20 stânjeni ; „de acolo spre răsărit, până în poprea ce este întâi la zidul Sfântului Nicolae, din josul porțiței”, are 26 stânjeni ; „din poprea, alătura cu zidul în sus până în colțul dughenilor căpitanului Panaite” are 26 stânjeni ; „de acolo spre apus, alătura cu podul până ce dă iar în podul uliței mari” unde s'a început măsurătoarea, are 13 stânjeni. Locul haznălei vechi, „din capul podului ce vine pe dinaintea Sfântului Nicolae și despre haznaua cea veche, alătura cu podul, spre răsărit,

1) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 7 ; cf. *Aneze*, n. 7.

2) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 2 ; cf. *Aneze*, n. 2.

3) Gh. Ghibănescu, *Catastihul Iașilor din 1755* (Ioan Neculce, fasc. 1, Iași 1921). p. 24. Cf. și hrisovul lui Constantin Racoviță din 15/26 august 7264—1756 (Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași no. 6 ; cf. *Aneze*, n. 6).

4) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 6 ; cf. *Aneze* n. 6).

latul, pe dinaintea haznalei cei vechi până în locul Dimii și a lui Constantin suiulgi, ce li s'au dat danie" are 8 stânjeni: „de acolo în sus, alătura cu locul suiulgiilor și până dindosul haznalei, ce dă în locul iarăș acestor suiulgi ce le este danie, pe din sus de hazna" are 16 stânjeni; „de acolo spre apus, alătura cu locul suiulgiilor pe dindosul haznalei, până în capătul podelilor a podului uliței mari în protiva hanului" are 10 stânjeni; „de acolo în jos, alătura cu ulița mare, drept spre poarta Curții până în capul podului ce vine despre Sf. Nicolae și dă în ulița mare", unde s'a început măsurătoarea, are 19 stânjeni.

La rândul său, Constantin Racoviță completează aceste măsuri. Locurile haznalelor, măsurate mai sus, vor rămâne slobode pentru ca locuitorii să poată veni să ia apă și pentru că pe acolo vine apa, prin lagumurile (conductele de control în traseul care leagă conducta principală de abducție cu cișmelele) făcute cu cheltuiala suiulgiilor, pe locul dat lor danie, mai sus de haznaua veche. Se arată așezarea poduștelor de scurgere a apelor cișmelelor sau ale puhoaielor provocate de ploi sau de topirea zăpezii: podușca haznalei noi începe din capul locului diaconului Grigoraș, ce este în potriva muchii zidului sfântului Nicolae cea dintâi, din sus de poarta Sfântului Nicolae spre răsărit și vine alături cu locul popii Balicăi, pe dinaintea podetului ce este la capul ulicioarei lui Stoian și pe dinaintea dughenilor lui Enache Borș blănar, din uliță și de acolo curge spre pod și alături cu podul, spre apus, pe dinaintea dughenilor numiților suiulgi (Dima și Constantin) și ese, drept pe sub pod, la colțul zidului Sfântului Nicolae, ce este înspre haznaua cea nouă și merge de cade în râpă. Podușca haznalei vechi, începe din locul dat danie mănăstirii Galata, unde este dugheana cea de piatră și drept în jos, alături cu podul uliței mari, până cade în cealaltă podușcă. La capetele acestor poduște nimeni nu are voie să zidească sau să facă alte lucrări, fiind loc domnesc. De acum înainte, lagumurile și poduștele se vor face din cheltuiala și vaciful (venitul) haznalelor, pentru că locurile ce le-au fost lăsate, fiind slobode, nu pot avea venituri.

Drumul suiului sau drumul conductei de aducere a apei în oraș începe din capătul locului dăruit suiulgiilor și din gura lagumului ce este spre dugheana cea de piatră, urcând apoi drept în sus, alături cu ulița mare, până la Gânscă, care pare a fi locul de colectare a apelor, între râpa muntenimii de sus și

regiunea Copoului. Acest drum al suiului, la construcția lui, fusese apărut lăsându-se loc slobod de o parte și de alta câte 7 stânjeni jumătate (un stângen a opt palme domnești avea atunci 2,08 m.; 7 stânjeni jumătate făceau 15,60 m., deci lățimea totală a locului slobod pentru apărarea drumului suiului avea 31,20 m.). Această prescripție nu fusese însă respectată în oraș, așa încât Constantin Racoviță hotărăște ca drumul suiului să aibă în oraș, dela haznale până la zidul apei (probabil zidul care servea de baraj izvoarelor colectate) care este la râpa muntenimii de sus, câte 4 stânjeni jumătate de fiecare parte a conductei (în total 9 stânjeni adică 18,72 m.), iar de aci înainte, în câmp deschis, să aibă câte 7 stânjeni jumătate de fiecare parte (în total 15 stânjeni adică 31,20 m.). Pe acest loc nimeni nu are voie să arunce gunoi, să facă grădini, țărini sau case; în caz contrar, marele agă va trimite zapcii să risipească cele făcute pe acest loc, considerat drept domnesc, iar contravenienții vor fi aspru pedepsiți.

Deasemenea se vor aplica pedepse grele particularilor care vor deschide și vor întrebuința fântânile de control de pe drumul suiului sau care vor trage apa suiului în fântânile lor. Pedepsa se răsfrânge și asupra suiulgiilor care vor permite asemenea înfracțiuni.

Sacalele și aparii domnești, boerești sau ai oricui ar fi, nu au voie să ia apă dela cișmelele din fața porții Curții „pentru ca niciodată să nu pricinuiască sminteală apei și însetare norodului sau stricăciune haznalelor, din pricina cailor și a căruțelor lor”.

În fine, Constantin Vodă rânduește un căpitan și doi slujitori de la agie, ca să păzească și să apere cișmelele zi și noapte, fiind puși sub ascultarea suiulgiilor.

De altfel, în hrisovul din Iași, 25 april/6 mai 7264—1756, prin care întărea suiulgiilor Dima și Constantin dania făcută de Matei Ghica în 1755, Constantin Racoviță dădea deja oarecare indicații în ceia ce privește drumul apelor, ordonând ca lagumurile să fie boltite și zidite din piatră, pentru ca să se poată umbla pe dedesubt când s’ar strica ceva. Capătul lor începea dela capătul locului dat danie suiulgiilor ¹⁾.

1) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași no. 4 (*Aneze*, n. 4). Același cuprins îl au întăriturile acestei danii, date de Scarlat Ghica în Iași 27 iulie/7 august 7265—1757 (aceiași colecție no. 8; cf. *Aneze*, n. 8) și de Ioan Teodor Calimah în Iași 5/16 iunie 7267—1759 (aceiași colecție no. 9; cf. *Aneze*, n. 9).

La 20 noembrie/1 decembrie 7265—1756, Constantin Racoviță dăruia suiulgiilor Dima și Constantin un loc din Iași, așezat pe ulița mare, în fața porții mănăstirii Trei-Erarhi, mai jos de cârciuma preoților ungurești ¹⁾. Prin zapisul din 30 iunie/11 iulie 7269—1761 ²⁾, întărit de Grigore Ioan Calimah cu hrisovul din Iași 4/15 mai 7270—1762 ³⁾, cei doi suiulgii schimbă locul cu unul aparținând mănăstirii Trei-Erarhi, pentru care plăteau, de altfel, bezmăn 5 lei pe an încă din vremea domniei a doua a lui Grigore Matei Ghica. Este vorba de locul pe care fusese așezată școala vasiliană, cumpărat de Vasile Lupu în 1641 dela fostul mare comis Mihail Furtună. În 1724 clădirea școlii a ars, locul rămânând pustiu până în 1736 când, venind Dima și Constantin în Moldova, l-au obținut dela egumenul Ezechiel al mănăstirii Trei-Erarhi, ca să-l utilizeze pentru treburile apelor deoarece era alături de feredeu. Plăteau în schimb bezmăn 5 lei pe an. Au construit apoi o casă și au reparat o pivniță risipită, măbind valoarea locului. În hrisovul domnesc se dau și hotarele locului școlii vasiliene: din colțul de sus al cișmelei dinspre ușa feredelui (cișmeaua făcută de Grigore Matei Ghica în prima lui domnie) pornește în jos, alături cu ulița ciubotărească, până în colțul zăplazului banului Ilie Costache (21 stânjeni); apoi merge iarăși la vale, alături cu zăplazul, spre Bahlui și către apus, până în celălalt colț al zăplazului lui Ilie Costache, dinspre șesul Bahluiului (26 stânjeni); de acolo pornește în sus până în podușca feredelui (20 stânjeni) și apoi drept pe podușcă la deal, spre feredeu, până la colțul cișmelei de unde s'a început măsurătoarea (29 stânjeni).

O altă danie le face suiulgiilor Scarlat Ghica prin hrisovul din Iași 25 iulie/5 august 7265—1757 ⁴⁾. Este vorba de o bucată

1) Acest hrisov de danie precum și întăriturile lui Scarlat Ghica din 726[5]—1757 și a lui Ioan Teodor Calimah din 28 octombrie/8 noembrie 7267—1758 sunt pomenite în hrisovul lui Grigore Ioan Calimah de întărire a schimbului, din Iași 4/15 mai 7270—1762 (cf. nota 3 mai jos).

2) Col. Fund. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 10 (cf. *Anexe*, n. 10). În *Uricarul*, VII, o copie cu oarecare deosebiri (p. 25) și o regestă (p. 189). Pastia (o. c. pp. 31—2) citează actul după *Uricarul*, cu data greșită 20 iunie 1761.

3) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 11. (cf. *Anexe*, n. 11).

4) *Ioan Neculce*, fasc. 3, pp. 63—4, Doc. no. XXIV; cf. și mărturia hotarnică a vornicilor de poartă Ștefan Popescu, Ioan Melegghi și Tănase Melegghi, din 10/21 iulie 7265—1757 (*ibid.* p. 63, Doc. no. XXIII) și hrisovul de întărire al lui Grigore Ioan Calimah din 5/16 septembrie 7270—1761 (*ibid.* fasc. 2, Iași 1922, pp. 295—6, Doc. no. CXLV).

de loc domnesc, aşezat mai jos de poarta cea mare a Curţii, din capătul podului gunoiului, unde se împreună cu uliţa mare, înaintea porţii domneşti, deacurmezişul, alături cu piciorul cea-sornicului, până în zidurile Curţii (12 stânjeni); apoi porneşte măsurătoarea alături cu zidurile spre apus, până în başcă şi de aci, alături cu zidul grajdului domnesc, până în capătul podului gunoiului (84 stânjeni); de acolo merge deacurmezişul spre Bahlui, până în capătul podelilor podului construit atunci de Scarlat Ghica (8 stânjeni) şi de acolo drept în sus, alături cu podul gunoiului, până la locul unde s'a început a măsura (84 stânjeni).

* * *

Intre alte realizări importante ale lui Grigore Alexandru Ghica se află şi crearea a două centre noi de alimentare a Iaşilor cu apă, la mănăstirile Sf. Spiridon şi Golia ¹⁾.

Indată după venirea sa în prima domnie, el începe lucrările de captare a unor izvoare din regiunea Copoului, a căror apă este adusă printr'o conductă de olane până în curtea mănăstirii Sf. Spiridon. La capătul conductei se construiesc două cişmele monumentale, „alătura cu poarta cea mare a numitului sfânt lăcaş, cu haznele din lăuntrul mănăstirii, ca să fie atât pentru trebuinţa lui şi a bolnavilor, cât şi a celor de pe împrejurul lui şi a obştiei” ²⁾. În faţă, fiecare cişmea avea un havuz sau mazlăc, din care unul serveşte încă pentru adunarea apei de spălat, iar celălalt s'a desfiinţat în 1852 ³⁾.

La 20/31 iulie 1765, cele două cişmele ale mănăstirii Sf. Spiridon au fost puse în funcţiune. Această dată ne este transmisă de inscripţiile de pe frontispiciile cişmelelor ⁴⁾.

1) Enache Kogălniceanu (*ed. cit.* III, p. 252) spune că a adus apă „din trei patru locuri, cu mare cheltuială, făcând două cişmele minunate şi frumoase, pline de apă, la poarta Sfântului Spiridon şi altă cişmea la poarta Goliei, şi aceea şi mai frumoasă şi cu mare hazna, care adăpa tot norodul”.

2) În *Foaie ştiinţifică şi literară (Propăşirea)*, Iaşi, no. 28 din 23 iulie / 4 august 1844, p. 224, într'un pasagiu din articolul: *Trei zile din istoria Moldaviei*, semnat M. K. (Mihail Kogălniceanu), se pomeneste construirea cişmelelor dela Sf. Spiridon şi Golia.

3) Doc. din 1765 (Pastia, *o. c.* pp. 3—4).

4) Bogdan, *Iaşi, Schiţe*, p. 128.

4) *Ibidem*, pp. 126—7 şi Pastia, *o. c.* p. 4.

Pe cea dinspre nord-vest, sub marca domnească, se află o inscripție românească scrisă în versuri, cu litere chirilice :

„Fântâna lui Siloam, scaldătoarea lui Solomon,
Pâraele făcătorului de minuni Spiridon,
Izvorăște sănătate în trup, bolnavilor locaș,
Desfătare de viață tuturor în Iași.

Al treilea Grigore Alexandru Ghica domnește
Și către toți deobște darul se înmulțește,
Insetaților, vedeți curgerile izvoarelor,
Veniți să dobândiți viața apelor.

Intru al doilea an al domniei sale, leat 1765 iulie 20°.

Pe frontispiciul cișmelei dinspre sud-est, tot sub marca domnească, se află o inscripție în limba greacă, cu același cuprins.

Sub inscripțiile de mai sus, se află alte două, în limba și cu scrierea turcească, așezată în formă eliptică. Dăm aci traducerea lor, după Bogdan (*Iași, Schițe*, p. 167) :

În dreapta : „Sub domnia lui Ghica Beiul, fiul lui Alexandru, binefăcător care a stăpânit cu dreptate, a izvorât în Moldova această apă ce curge limpede și curată”.

În stânga : „Acei cărora le este sete se mulțumesc văzând această cișmea cu două țevi, din care curge apă ca și din doi ochi ai îndrăgostiților și care vor pomeni că Grigore Beiul a făcut fericit orașul Iași, aducându-i această apă dulce ca mierea ¹⁾”.

1) În stradela Sărărie no. 2 s'a găsit în 1898 o placă de marmură, semnalată întâi de Pastia (o. c. p. 31). N. A. Bogdan (*Iași, Monografie*, p. 384) prelinde că ea se afla în 1914 la Muzeul municipal din Iași. Făcând cercetări, am aflat că astăzi ar lipsi de acolo. Această piatră poartă două inscripții. Prima e în versuri românești : „Această împodobită fântână, ce este cu apă de izvor bună, Io Grigore Ghica Voevod l-au adus de aiurea, pentru a Domniei mele vecinică pomenire. Leat 7239” (transcrierea din Pastia și Bogdan, *loc. cit.*). A doua e în turcește : „Numai El trăește. De Grigore este această poezie, închinată vremii când s'au făcut această cișmea. Apa care curge este curată și limpede. Bea pentru iubirea trimisului lui Dumnezeu. 1143” (tradusă de Selim Gourdy, fost consul turc la Iași, în Bogdan, *loc. cit.*).

Atât Pastia cât și Bogdan au atribuit această piatră, deci construcția cișmelei respective, lui Grigore Matei Ghica, cetind data inscripției românești greșit 7239—1731.

Credem că piatra se referă la construcțiile de cișmele din 1765. Chiar Bogdan recunoaște că a fost găsită de un funcționar, în timpul unor reparații la clo-

În hrisovul din 1765, referitor la cișmelele dela Sf. Spiridon, se fixează și lățimea terenului lăsat slobod pentru drumul apei, „măcar și prin ogrăzi boerești și prin a altora de va fi, nimine să nu fie volnic a săpa pe acel loc rânduit sau pomi a pune sau orice lucru a face, ca să nu se dea pricină de stricăciune pomenii și odihnei obștiei ¹⁾).

În 1765, hatmanul Ioniță Cantacuzino găsește un izvor la Copou, îl destupă, îl zidește și îl măsoară în prezența câtorva boeri, a suiulgiului Dima și a calfei acestuia Gheorghe, aflând un debit de o măsură jumătate de apă în timp secetos. Cu o mărturie semnată de chir Sofronie Irinopoleos, episcop la Sf. Spiridon, de hatmanul Vasile Roset, de marele ban Iordache Hrisoscolean și de marele logofăt Ștefan Roset, el se prezintă Domnului și cere permisiunea de a aduce acea apă prin oalele mănăstirii până la Sf. Spiridon și de aci, prin oale proprii, la casa sa din Iași ²⁾. Având în vedere serviciile aduse ca purtător de grijă a lucrărilor de aducere a apei la Sf. Spiridon, Grigore Vodă îi aprobă cererea, dăruindu-i și locul izvorului, în forma unui pătrat cu latura de 10 stânjeni ³⁾.

A doua mare lucrare are loc în anul următor.

Grigore Alexandru Ghica captează mai multe izvoare din dealurile Șapte Oameni și Cîrîc, aducându-le până în curtea mănăstirii Golia ⁴⁾. Dorind a scoate cișmeaua afară, la uliță, pentru a fi de folos norodului, iar mănăstirea neavând loc ni-

potnița mănăstirii Sf. Spiridon, deci aparținea unei cișmele în legătură cu conducta acesteia. Este probabil vorba de cișmeaua pomenită în hrisovul lui Grigore Alexandru Ghica din 1765 : „din care haznele (ale Sf. Spiridon), fiind apă de prisosință, s'au rânduit și la altă cișmea, ce s'au mai făcut iarăș prin a noastră cheltuială la răspântiile uliței strâmbe, iarăși pentru îndestularea obștiei” (Pastia, o. c. pp. 3—4).

De altfel, anul 1143 dela hegiră corespunde cu 1765, iar obiceiul inscripțiilor în versuri îl găsim și la Sf. Spiridon, pe frontispiciul cișmelei din nord-vest. Inscripția turcească mai este interesantă și prin afirmația că Domnul moldovean făcea versuri.

1) Pastia, o. c. pp. 3—4.

2) Mărturie din 1765 (Ioan Neculce, fasc. 9, I, Iași 1931, p. 187, Doc. no. CLVIII).

3) Hrisov din 1765 (*Ibid.* pp. 187—8, Doc. no. CLIX). Cf. și hrisovul din Pastia, o. c. pp. 3—4. Matei Cantacuzino, vânzând casele părintești hatmanului Costache Ghica, îi vinde și izvorul dela Copou, prin zapisul din 29 decembrie 1792/9 ianuar 1793 (Ioan Neculce, fasc. 9, I, p. 188, Doc. no. CLX).

4) Bogdan, Iași, *Schițe*, p. 304.

merit, Domnul ia locul răposatului negustor Panaite, un loc de casă cu pivniță de piatră lângă zidul mănăstirii, alături cu zidul în lung până la locul negustorului Enache Borș și până în ulița ce duce în târgul Făinii. O parte este dată Goliei pentru cișmea, iar restul e dat Sf. Spiridon, să facă dugheni în folosul spitalului. Fiilor lui Panaite le dă în schimb jumătate din moșia „domnească și pustie” Bălțile, pe Răut, între ținutul Iașilor și ținutul Sorocei. Cealaltă jumătate din Bălți o ia daniel Sf. Spiridon ¹⁾.

Cișmeaua construită în fața Goliei lăsa apa să curgă prin gura unui leu de piatră. Alături, pe o placă de marmoră, se află o inscripție greacă. O dăm în traducere :

„In ciclul Zodiacului sunt leu, fiară îngrozitoare,

In orașul Iașilor însă vărs apă răcoritoare” ²⁾.

Debitul ei pare a fi fost destul de important. Unii autori îl fixează la 22 măsuri, adică 84,26 metri cubi de apă pe zi ³⁾.

În toată această campanie de lucrări, cei doi suiulgi și în special Dima joacă un rol foarte activ. Lucrează la instalațiile dela Sf. Spiridon ⁴⁾; desigur și la Golia. Face expertiza izvorului găsit la Copou de Ioniță Cantacuzino ⁵⁾. Are grijă de cișmele și feredee, ajutat mai mult de calfa Gheorghe, decât de fratele său Constantin, care are casă grea. De aceea, îl vedem pomenit singur în acte. La 20 februar/3 mart 1765, Domnul ordonă o nouă stâlpire a locului de lângă poarta Curții, dăruit lui Dima suiulgiul de alți Voevozi ⁶⁾. În același an îi dăruiește satul Coțofănești din ținutul Putnei, pe apa Trotușului, luat dela doctorul ungar Ferati, care lipsea de 36 de ani din țară și îi dă câștig de cauză în pricina cu unii răzeși dimprejur ⁷⁾.

Locurile din jurul cișmelor dela poarta Curții fac obiectul unor lungi certuri între suiulgi și mahalagiii vecini. Dima

1) Hrisov din Iași 9/20 iunie 1766 (Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, IX. Iași 1914, pp. 260—66, n. CVI). Cf. și Pastia, *o. c.* pp. 4—5 și Sever Zotta, *Mănăstirea Golia*, (Ioan Neculce, fasc. 5, Iași 1925), p. 11.

2) După Pastia, *o. c.* p. 5.

3) Bogdan, *Iași, Schife*, p. 304.

4) Hrisovul din 1765 (Pastia, *o. c.* pp. 3—4).

5) Mărturia boerilor și hrisovul Domnului din 1765 (Ioan Neculce, fasc. 9, I, pp. 187—8; Doc. nn. CLVIII și CLIX).

6) Ioan Neculce, fasc. 3, pp. 73—4, Doc. no. XXXI.

7) Cf. întărirea lui Grigore Ghica și a boerilor din Iași 1765 (*Ibid.* fasc. 6, Iași 1927, pp. 329—32).

se plânte că locuitorii nu păstrează curăţenia pe locul domnesc din jurul cişmelei lui Grigore Matei Ghica. Deoarece controlul conductei se face prin lagumurile boltite construite de suiulgi pe sub dughenile lor, pentru a împiedica stricarea apelor, Domnul dăruieşte acest loc lui Dima, prin hrisovul din 10/21 mai 1766 ¹⁾. La începutul domniei a doua a lui Grigore Alexandru Ghica, vecinii protestează, cerând ca locul dintre dugheana lui Sandu Panaite şi cişmeaua veche să fie lăsat pentru umblat. Cercetându-se pricina de către marele vornic Ioan Sturza, marele vornic Grigore Crupenschi şi marele ban Constantin Greceanu, se găseşte că drum de umblat era cel vechiu, care ducea la casele preotului Iftimie. Deci, divanul propune să se permită suiulgiilor a curăţa locul de lângă cişmea şi a-l închide ²⁾. Aceiaşi învoire se dă lui Constantin suiulgiul prin anaforaua divanului din 22 mai/2 iunie 1775, se pare că cu acordul negustorilor din dughenile de piatră vecine ³⁾. Această anafora e întărită de Domn ⁴⁾.

La 1776, o nouă plângere a mahalagiilor, în frunte cu Constantin ţarcovnicul, nepotul şi moştenitorul preotului Iftimie, arată că, în afară de închiderea acestui loc, suiulgiul au intrat şi în locul de umblat la casele aceluia preot. La 19/30 april 1776, vornicii de poartă Grigore Beldiman şi Nicolae Grosul arată dreptatea mahalagiilor ⁵⁾. O nouă jalbă a acestora provoacă anaforaua divanului din 15/26 mart 1777 ⁶⁾. După o nouă cercetare făcută de marele logofăt Vasile Razu, marele postelnic Neculachi Ventura şi marele agă Costache Caragea, Grigore Alexandru Ghica ordonă ca locul de lângă cişmeaua veche să rămână slobod pentru trecerea locuitorilor la apă, să se dărâme dugheniţa de pe locul de umblat şi gardul care intră pe locul preotului Iftimie, iar anaforaua din 22 mai/2 iunie 1775 să fie luată dela Constantin suiulgiul şi arsă ⁷⁾.

1) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iaşi, no. 12 (cf. *Anexe*, n. 12).

2) Anaforaua din 3/14 septembrie 1774 (Col. citată, Ape Iaşi, no. 13; cf. *Anexe*, n. 13).

3) Citat în anaforaua divanului din 15/26 mart 1777 (*Ioan Neculce*, fasc. 3, pp. 76—8, Doc. no. XXXIV, 2).

4) *Ibidem*. Data întăririi lipseşte. La sfârşitul actului este o dată (29 mai/9 iunie 1775) care ar putea fi cea căutată.

5) *Ibidem*.

6) *Ibidem* (textul întreg al anaforalei).

7) *Ioan Neculce*, fasc. 3, pp. 75—6, Doc. no. XXXIV, 1.

Între timp Dima suiulgiul murise. Îl întâlnim pomenit ultima dată în anafora din 3/14 septembrie 1774 ¹⁾. Anafora din 22 mai/2 iunie 1775 e dată în favoarea și la mâna lui Constantin ²⁾, care, în mod normal, nu apărea totdeauna în documentele suiului. În fine, în hrisovul din april 1776, prin care dăruiește lui Fotachi, doctorul Curții domnești, locul de la poarta Curții, spre apus între ziduri și ulița către bașcă, fost danie suiulgiilor dela Scarlat Ghica dar reluat loc domnesc deoarece nu le este de trebuință, Grigore Alexandru Ghica spune că Dima a murit ³⁾.

De altfel, nici Constantin șetrarul nu mai rămâne multă vreme în slujbă. Prin hrisovul din Iași 17/28 iulie 1777, Grigore Vodă îi permite să se retragă, numind în locul său pe Gheorghe, fosta calfă a celor doi frați suiulgi. Totodată întărește lui Constantin locurile de dugheni ce are danie în Iași, dar locul dăruit de Scarlat Ghica „pe lângă zidul Curții domnești, pe amândouă părțile ceasornicului” se dă lui Gheorghe suiulgiul, împreună cu o dugheană și loc sterp de altă dugheană alături, pe care le-a dat Constantin lui Gheorghe mai înainte ⁴⁾.

Locurile din jurul cișmelei vechi dela poarta Curții se împărăștie la diferiți proprietari. Am văzut că în april 1776 o parte din el e dată danie doctorului Fotachi ⁵⁾. În noiembrie 1786, Alexandru Ioan Mavrocordat dăruiește bisericii Sf. Nicolae cel Sărac din Iași locul pe care fusese cișmeaua veche, lung de 8 și lat de 7 stânjeni; dania e întărită în august 1792 de Alexandru Constantin Moruzi ⁶⁾. Acest loc este împresurat de Constantin Botezatu serdar, ginerele lui Constantin suiulgiul, care încearcă să identifice locul daniei cu locul lăsat de soerul său. La 10/21 mart 1796 însă pităreasa Casandra și cumnata sa Smaranda dăruiseră bisericii Sf. Nicolae cel Sărac părțile lor de moștenire dela Constantin suiulgiul, din locul cișmelei vechi, din 8 stânjeni în lung 6 stânjeni, afară de

1) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași no. 13 (cf. *Anexe*, n. 13).

2) Cf. anafora din 15/26 mart 1777 (*Ioan Neculce*, fasc. 3, pp. 76—8, Doc. no. XXXIV, 2).

3) *Ibid.* pp. 64—5, Doc. no. XXV. Cf. și hrisovul lui Mihail Constantin Suțu din Iași 3/14 august 1794 (*ibid.* pp. 65—6, Doc. no. XXVI).

4) *Ibid.* fasc. 2, pp. 268—9, Doc. no. CVI.

5) *Ibid.* fasc. 3, pp. 64—5, Doc. no. XXV.

6) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 14 (cf. *Anexe*, n. 15).

2 stâneni care rămân cumnatului lor Constantin Botezatu, pe atunci sulger¹⁾. Această danie fusese făcută pentru a înlătura pretențiile lui Constantin Botezatu asupra locului dăruit bisericii pomenite de către Alexandru Ioan Mavro-cordat și pe care-l încălcase acesta. Cu toate acestea, încălcarea este tolerată în timpul domniei lui Mihail Suțu, datorită sprijinului dat lui Botezatu de logofătul Iordache Ghica²⁾. Pricina nu se sfârșește decât în 1803, când serdarul Constantin Botezatu cumpără locul de la biserica Sf. Nicolae cel sărac cu 4000 lei³⁾. În fine, la 25 septembrie/6 octombrie 1792, Alexandru Constantin Moruzi dăruiește tufecciului Ștefan Boșniagul din Iași o bucată de loc în preajma cișmelei vechi, lată de 1 stânen și 5 palme, între locul dăruit de Alexandru Mavro-cordat bisericii Sf. Nicolae cel sărac și locul dughenilor mănăstirii Sf. Spiridon⁴⁾.

* * *

Începând din iulie 1777, Gheorghe suiulgiul pare a avea singur grijă apelor. Poate că acel Antohie *feredeușul* întâlnit în 1777 și 1780⁵⁾ va fi fost un ajutor al suiulgiilor, însărcinat cu grija feredeelor, dar în marea campanie de lucrări inaugurată de Constantin Dimitrie Moruzi (1777—1782), îl vedem pe Gheorghe singur.

Noul Domn construiește 19 cișmele noi, pentru a căror îndestulare mărește debitul conductei care aducea apele din dealurile Șapte Oameni și Ciric la Golia cu 22 măsur, cheltuind

1) *Ioan Neculce*, fasc. 5, p.128, Doc. no. XII. Nu e vorba de biserica Sf. Nicolae Domnesc, ci de Sf. Nicolae cel Sărac (cf. plângerea de la *Aneze*, n. 17).

2) Cf. plângerea epitropilor și preoților de la biserica Sf. Nicolae cel Sărac, fără dată (probabil din 1803, luna mai), pe care se află rezoluția de cercetare din 4/16 iunie 1803 (Col. Fundației culturale M. Kogălniceanu, Ape Iași, *Aneze*, n. 17).

3) *Ibid.* no. 16 (cf. *Aneze*, n. 18): Zapisul de vânzare al epitropilor bisericii Sf. Nicolae cel sărac către Constantin Botezatu, din 1/13 iunie 1803 și *ibid.* no. 17 (cf. *Aneze*, n. 17): plângerea epitropilor acelei biserici contra încălcărilor lui Botezatu.

4) Col. Fund. cult. M. Kogălniceanu, Ape Iași, no. 15 (cf. *Aneze*, n. 16).

5) Cf. zapisul său de vânzare din 2/13 februar 1777 și mărluria sa din ianuar 1780 (*Ioan Neculce*, fasc. 6, Iași 1927, pp. 174—5, Doc. nn. CX și CXI).

cu această lucrare aproape 30.000 lei ¹⁾. El institue o epitropie a apelor, compusă din marele logofăt Ioan Cantacuzino, fostul mare vornic Dimitrie Sturza, marele vornic Ioniță Canta și marele ban Manolache Balș, care se va ocupa cu adunarea veniturilor consacrate apelor, cu ordonanțarea cheltuelilor și cu fixarea directivelor generale. Ingrijirea conductei, cișmelelor și feredeelelor e lăsată lui Gheorghe suiulgiul, căruia Domnul îi întărește stăpânirea locurilor din jurul cișmelei vechi de la poarta Curții, date lui de Constantin suiulgiul șetrar, îl scutește de birul vistieriei și de alte havalele, îi scutește 40 de oi de goștină, îi scutește de biruri pe olarii și calfele trebuitori apelor și-i dă 6 liude scutelnici ²⁾. Se pare însă că debitul conductei de aducere a apei nu era suficient, căci în 1794, una din cișmelele construite de Constantin Moruzi pe locul doctorului Fotachi, la poarta Curții domnești, spre apus de ceasornic, nu mai funcționa de o bucată de vreme ³⁾.

În hrisovul din 12/23 iulie 1793, Mihail Constantin Suțu arată că a tocmnit suiulgiu pe Chiriac Ianoli, dându-i în grijă toate apele orașului, anume cișmelele făcute de Grigore Alexandru Ghica și cele 19 făcute în 1777 de Constantin Dimitrie Moruzi, precum și feredeele dela Beilic și dela Curtea domnească. Ii acordă scuturile ce avusese predecesorul său Gheorghe și-l pune sub controlul epitropiei apelor. Debitul conductei avea 27 măsuri, adică 103, 41 m. c. pe zi ⁴⁾.

O inscripție grecească pe piatra cișmelei vechi dela bise-

1) Cf. hrisovul lui Mihail Constantin Suțu din 12/23 iulie 1793 (Pastia, o. c. pp. 11—12), hrisovul lui Alexandru Constantin Moruzi din Iași, noiembrie 1804 (*Uricarul*, V, pp. 38—47) și Bogdan, *Iași, Schițe*, p. 304.

2) Hrisov din mart 1782 (copie în Col. Academiei Române, Doc. rom. XXX, 76; cf. *Aneze*, n. 14).

3) Cf. întărirea lui Mihail Constantin Suțu doctorului Fotachi pentru stăpânirea locului, din Iași 3/14 august 1794 (*Ioan Neculce*, fasc. 3, pp. 65—6, Doc. no. XXVI), zapisul din Iași 6/17 septembrie 1794, prin care Fotachi vinde locul negustorului Feodor Petrovici (*ibid.* pp. 66—7, Doc. no. XXVII) și întărirea acestei vânzări, de către Alexandru Calimah, din Iași 23 noiembrie/4 decembrie 1894 (*ibid.* pp. 67—9, Doc. no. XXVIII). Se pune condiția că, dacă se va da apă acestei cișmele, locul dintre ea și uliță să rămână nezidit cât e lățimea zidirii cișmelei, iar dacă nu se va da apă, proprietarul să facă ce va voi cu acest loc.

4) Pastia, o. c. pp. 11—12 (după o copie dela Arh. Stat. Iași, tr. 1765, opis 2014, dos. 48/20, p. 57) și Bogdan, o. c. p. 304.

rica Sf. Haralamb arată că cişmeaua a fost construită sub Alexandru Constantin Ipsilanti în 1799. Conducta aducea apă din podişul Copoului. Ea alimenta şi cişmeaua din curtea vistierului Nicolae Roset Roznovanu şi poate pe cea dela biserica Sf. Nicolae cel Sărac ¹⁾).

Alexandru Constantin Moruzi reia şi completează opera edilitară a tatălui său şi a altor înaintaşi. Prin noi captări de izvoare, el adună dela Şapte Oameni aproape 28 măsurii şi dela Ciric aproape 14 măsurii, la care se adaugă cele 10 măsurii captate de el din dealul lui Aron Vodă. Aceste 52 măsurii sunt centralizate în rezervorul dela Ciric, de unde pornesc spre oraş prin Tătăraşi, luând la marginea haznălei dela Cacaina încă 5 măsurii şi ajung la mănăstirea Golia. Măsurătoarea apelor din 27 octombrie 1804 dă un debit de 57 măsurii, adică 218, 31 m. c. pe zi ²⁾. La Golia construisese marele rezervor al oraşului, la al doilea etaj al unui foişor sau chioşc, care se păstrează încă în parte ³⁾. Din rezervor, apa trecea printr'o sită de fier în cele 24 de conducte de alimentare a oraşului ⁴⁾. Manolache Drăghici, deplângând starea proastă în care se găsea foişorul în vremea sa, spune că „atunci, după săvârşirea lui, împodobindu-se de Alexandru Voevod cu îmbrăcămintea domnească de postav roş, sluji de cea mai mare mulţumire târgoveţilor din oraş şi mai ales boerimei, care mergeau dela amiază în deseară regulat cu familiile lor de luau dulceaţă cu apă răce din gura leului, ce curgea ca din un cataract în urna cea de piatră ⁵⁾).

În afară de cişmeaua de la Golia, rezervorul alimenta 16 cişmele publice şi numeroase cişmele ale persoanelor cărora Domnul le dăruise apă de băut ⁶⁾. Dăm aci lista cişmelelor şi

1) Pastia, o. c. pp. 23—4 şi Bogdan, o. c. p. 304.

2) Hrisov din noiembrie 1804 (*Uricarul*, V, pp. 38—41).

3) Manolache Drăghici, *Istoria Moldovei pe 500 de ani*, Iaşi 1857, II, p. 65.

4) St. Berechet, *Documente slavone de prin arhivele ruse*, Bucureşti 1920. *Un călător rus la noi în 1846: Porfirie Uspenski*, pp. 87 sq.

5) *Op. cit.* pp. 65—6.

6) După afirmaţia lui Pastia (o. c. p. 14—15), Domnul dă la 10/22 septembrie 1803 tuturor celor care capătă apă, copii după dania generală. Dintre acestea s'au publicat câteva : 1 ½ măsură mitropoliei (Pastia, o. c. p. 15), 1 măsură hatmanului Costache Ghica (*Ioan Neculce*, fasc. 9, I, p. 181, Doc. no. CXLVI), 1 măsură marelui vornic Mihail Sturza (*Uricarul*, IV, pp. 167—9). Majoritatea celorlalte au fost adunate de Pastia în 1877—1878 şi depuse în arhivele Primăriei din Iaşi.

repartizarea măsurilor de apă, după hrisovul din noembrie 1804 :

5 măsuri în Tătărași, 1 ½ în Târgul Făinii, 1 ½ la Golia, 1 la Bărboi, 1 la Papafil, 1 în Cizmărie, 1 ½ la Sf. Vineri, 2 la Beilic (în jumătate cu feredeu), 1 la vama veche, 1 ½ la Sf. Constantin, 2 lângă zidul Curții domnești, 1 la han, 3 la Trei-Erarhi, 2 la Sf. Sava, 1 ½ în Târgul de sus, 1 ½ în fața caselor logofătului Scarlat Manu, 1 ½ la Mitropolie, 1 la școala elinească, 1 ½ logofătului Nicolae Roset, 1 ½ logofătului Costache Ghica, 1 logofătului Iordache Cantacuzino, 1 ½ logofătul Constantin Balș, 1 logofătului Mihail Sturza, 1 ½ vistierului Iordache Balș, 1 vornicului Teodor Balș, 1 vornicului Constantin Palade, 1 ½ vornicului Manolache Dimachi, 1 ½ vistierului Grigoraș Sturza, 2 hatmanului Răducanu Roset, 1 postelnicului Vasile Roset, 1 logofetesei Razu, 1 Smarandei Balș, 1 lui Andrei Pavlu și 1 la cișmeaua dela hanul din ulița nemțească, precum și 6 măsuri pentru Curtea domnească ce se construia atunci.

În același hrisov se iau măsuri pentru îngrijirea și administrarea apelor din Iași :

1. Prisosul apelor nu se va dăruie decât de Domn, iar până atunci va merge la cișmelele publice.

2. Se orânduiesc epitropi ai apelor : fostul mare vistier Sandu Sturza, marele vistier Iordache Roset, marele agă Alexandru Balș, fostul mare vornic Manolache Dimachi și Constantin Sturza, nepotul Domnului.

3. Rânduiește suiulgi bașa statornic pe șetrarul Zaharia, cu leafă de 100 lei pe lună și supus Epitropiei.

4. Rânduiește sub ascultarea lui 6 suiulgii : o calfă cu 50 lei pe lună, un ccauș cu 25 lei pe lună și ceilalți cu 15 lei pe lună.

5. Rânduiește 4 olari permanenți, care, în schimbul scuteților, să fabrice 500 oale pe an, iar ce va trece de acest număr li se va plăti cu 90 lei mia.

6. Rânduiește 4 pietrari permanenți, scutiți de dări.

7. Afară de venitul vechiu (2144 lei), mai adaugă 6500 lei pe an, luați din diferite venituri domnești.

8. Casier este Andrei Pavlu. Banii ce prisosesc se vor da cu dobândă.

9. Din prisosul veniturilor să se facă un teasc sau fabrică de oloiu de în pentru trebuința cișmelelor, iar când va prisosi, acesta se va vinde în oraș.

10. La fiecare trei ani, mitropolitul, epitropii și boerii căroră le-a dăruit apă să verifice socotelile apelor ¹⁾.

Cu această lucrare s'au cheltuit 102420 lei din banii Domnului și încă 26592 lei în cursul anului 1806 cu noi reparații și complectări, apele rămânând datoare 17998 lei. Deaceia, printr'o anafora, aprobată de Alexandru Constantin Moruzi în Iași 12/24 mai 1806 se hotărăște a se căuta venituri pentru acoperirea datoriei, luându-se câte un ban de fiecare oaie, începând din anul 1807 și 15000 lei din banii menzifului ²⁾.

Așadar, în 1804, Iași posedau două conducte mari care centralizau apele la Sf. Spiridon și Golia, alimentând o mare parte a orașului. Totuși unele cartiere vor fi lipsite de apă. Văzând că presiunea nu e suficientă pentru alimentarea mahalalelor muntenimei de sus și de mijloc, Alexandru Constantin Moruzi permite la 2/14 noembrie 1804 locuitorilor din aceste părți să aducă apă din izvoarele dela Copou, din vii și din satul Munteni, pe cheltuiala lor, lăsând pentru trebuința locuitorilor Copoului două trei măsurii ³⁾. Astfel ia ființă o adevărată societate particulară de aducere și distribuire a apei în regiunile de sus ale orașului, trecută mai târziu sub conducerea comisului Vasile Pogor ⁴⁾.

Din 1804 până în 1832 epitropia apelor aproape nu are activitate. Cărmuirea se văzu nevoită să treacă apele sub controlul Departamentului treburilor din lăuntru, dând pentru 9 ani întreprinderea în grija paharnicului Lascar Macri, care nu-și ținu nici el obligațiile contractate. Abia în 1843 se începu înlocuirea conductei de olane cu țevi de fontă și captarea unor izvoare, sub conducerea inginerului hidraulic Mihailiuk de Hodocin. În februar 1850, apele trec sub îngrijirea Departamentului lucrărilor publice, pentru ca în 1864 să fie puse sub administrația primăriei.

Între timp, începuse deja marea discuție în jurul alimentării Iașilor cu apă, discuție care va da naștere la numeroase

1) *Uricarul*, V, pp. 38—47.

2) Anaforaua divanului din 1806 (*Uricarul*, IV, pp. 105—109) și întărirea domnească din Iași 12/24 mai 1806 (*ibid.* pp. 97—102).

3) *Ioan Neculce*, fasc. 8, Iași 1930, p. 129, Doc. no. XC.

4) Cf. asupra acestei întreprinderi V. Panopol, *Apa la Iași* (*ibid.* pp. 129—137, Doc. nn. XC—XCV) și Pastia, *o. c.* pp. 27—29.

planuri și propuneri, sfârșind prin aducerea apei de la Timișești ¹⁾.

* * *

Din textele cercetate cu ocazia acestui studiu ne putem face oarecare idee despre instalațiile de aducere și distribuire a apelor în acea vreme.

Captarea izvoarelor era încă primitivă. Se deschidea izvorul, se zideau pereții, apoi era pus în legătură cu un șant collector, adânc de 1,20 m., având pereții laterali formați din lespezi de piatră, peste care se puneau alte pietre tencuite cu lut. Acest sistem nu ferea apa colectată de infiltrații și de contaminare, deaceia se evită aproape dela început captarea izvoarelor prea apropiate de oraș sau de infiltrații determinate. Apele se adunau între pietrele pereților și se îndreptau către un fel de filtru-baraj, *zidul apei*, de unde treceau în conducta de aducere a apei în oraș sau adevăratul *drum al suiului*. Pe tot parcursul, instalațiile erau protejate de o expropriere pentru utilitate publică, de un gen special. Deși păstrau proprietatea solului, proprietarii de pe drumul suiului nu aveau voie să clădească, să planteze sau să depună gunoaie, etc. pe un teren în lățime de câte 7 stânjeni jumătate de fiecare parte a conductei (31, 20 m. în total). Circumstanțe speciale modifică lățimea acestui teren de protecție a apelor, rămânând loc slobod câte 7 stânjeni și jumătate de fiecare parte numai în câmp deschis, iar în oraș lățimea este de câte 4 stânjeni jumătate de fiecare parte (18,72 m. în total). Dealungul drumului suiului se aflau din loc în loc *fântâni pentru cercatul apei*, adică pentru controlul conductei. Din aceste fântâni nu era voie de luat apă.

În apropierea rezervorului din oraș, conducta nu mai este așezată direct în patul de piatră de pe drumul suiului, ci în *lagumuri*, adică niște canale boltite de piatră, în care suiulgii puteau intra să controleze oalele și care puteau suporta construcții deasupra.

În fine apa trecea din rezervor în cișmea, de unde curgea prin una sau mai multe guri de apă sau *șuruburi*. Uneori cișmeaua avea în față un mic havuz sau un collector de piatră,

1) Pentru acestea cf. Pastia, o. c. pp. 32 sq.; Bogdan, *Iași, Monografie*, pp. 386 sq. etc.

numit *muzlâc*, în care se aduna apa ce curgea de prisos, lucru pe care-l întâlnim la Sf. Spiridon și la Golia.

De la cișmea porneau *poduștele*, șanțuri acoperite cu podele de lemn, prin care se scurgeau către vreo râpă din apropiere prisosul apei sau puhoaietele provocate de ploi și de topirea zăpezii.

Debitul cișmelei se calcula cu o unitate specială, numită *măsură*, care reprezenta apa care curgea timp de o zi, de la o anumită înălțime printr'o țeavă largă cât poate lăsa să treacă un plumb sferic în greutate de un dram. În unități actuale de capacitate ar face circa 3,83 metri cubi pe zi. Există un aparat special, numit *probă de cercetare*, format dintr'un vas de lemn în care erau așezate diferite țevi de alamă cu diametrele variabile, după cantitatea de apă ce reprezentau (o jumătate de măsură, o măsură, etc.). Se așeza această probă la gura cișmelei care trebuia măsurată și se dădea drumul la apă în țeava care corespundea debitului respectiv. Dacă, la trecerea timpului prevăzut, proba nu era plină sau dăduse apă afară, țeava cișmelei trebuia înlocuită.

Toate aceste instalații de captare, aducere și repartizare a apei, care sunt în unele privințe atât de departe de sistemele actuale, le găsim încă în ființă într'o mică conductă, care nu cedează vremii și care aduce încă vreo patruzeci de metri cubi de apă de la Aroneanu și dela Ciric la mănăstirea Golia și la câteva cișmele vechi din Iași.

A N E X E

1

(Iași) 25 februar/8 mart 7263—1755. — Mărturie hotarnică a vornicilor de poartă Ștefan Popescu, Ioan Melegghi, Tănase Melegghi și Nicolae Tiron, puși de marele logofăt Radu Racoviță să hotărască locurile din jurul cișmelelor dela poarta Curții domnești, în sus și în jos de hazznaua veche, stăpânite de mănăstirea Ioan Zlataust, mănăstirea Galata, preotul Iftimie dela biserica despre Doamna și Enache Borș blănarul în legătură cu plângerea fraților Dima și Constantin suiulgiu pentru încălcarea locurilor hazznalei.

Facem știre cu această mărturie a noastră hotarnică că înștiințându-se Pre Înălțatul Domnul nostru Marie Sa Io Matei Ghica Voevod pentru locul domnescu carele iaste înpregiurul haznalii cei vechi, din sus de hazna despre podul vechiu și din gios despre Sfeti Neculai, cum că ar fi împresurat de cătră megieșii ce au locuri a lor înprejurul locului domnescu și vrând Măriia Sa ca să să aliagă tot locul domnescu de cătră locurile răzeșilor, au poruncit Măriia Sa Vodă dumisale Radul Racoviță vel logofăt de-au mersu însuș dumncalui acoloa la hazna să ia sama și să cerceteze ca să afle adevărul cu dreptate din scrisorile ce au răzeșii cât locu iaste domnescu și mergând dumnealui au strânsu pe toți răzeșii ce au locuri de să hotărâscu cu locul domnesc, anume pe Sfinția sa părintele Paisie egumenul de la sfântu Ioan Zlataustu și pe Sfinție sa părintele Procopie arhimandritul și egumenul de Gălata și pe preutul Iftimie ce iaste la bisearca despre Măriia Sa Doamna și pe Enache Borșu blănariul și pe alți megieși. Și scoțându-și fieștecarii scrisori și ispisoace cine ce-au avut, li-au căutat și li-au cetit dumnealui vel logofătul întru auzul tuturor și singure zapisele și ispisoacele au îndreptat până unde agiungu locurile a fieștecăruia. Intâi un ispisoc ce-au arătat părintele Procopie egumenul de la Gălata de la răposatul Antonie Ruset Voevod din văleat 7184 scriind că locurile de casă ce-au cumpărat Hristodor fratele Canelii, cari locuri pe urmă au rămas la Gălata danie și s'au și hotărât cu boeri de curte, cari locuri și dumnealui vel logofătul acum ni-au poruncit și ni-au orânduie pi noi de li-am măsurat înainte dumisale, începând întâi din locul casii țircovnicului în partea pe despre răsărit în lungu cătră podul vechiu până în locul casii Ghiorghiesi băcăliții, marginea despre răsărit, s'au aflat 17 stânjini, iar marginea despre apus, despre ulița mare, 20 de stânjini, după cum scrie ispisocul Mării sale Antonie Ruset Voevod, după cum au fostu măsurat ș'acei boeri de curte ce-i arată în ispisoc. Dară fiind acum a să ști și latul locului acestuia, s'au măsurat în lat capul locurilor lui Hristodor cămănariul, ce merge alătura cu locul Iorgăi țircovnicului și s'au aflat 9 stânjini, așijderea s'au măsurat și capul locurilor lui Hristodor cel despre podul vechiu, alătura cu locul casii Ghiorghiesi băcăliții și s'au aflat 7 stânjini pol, care locu de casă a Ghiorghiasi băcăliții iaste tocma în capul podului vechiu cum era mai de demult, unde în dreptul acestui cap al podului dă și ulița strâmbă de să înpreună cu capul podului vechiu și'n capul aceștii uliță strâmbe despre răsărit peste pod iaste pivnița lui Ilie Zălariul, ce o ține acum Fote Nica liptcanul, precum arată și zapisul Cărstii, nepotul Ghiorghiesi băcăliții, ce iaste la mănăstirea Gălata, scriind pentru acesta loc că iaste cumpărătura Hadămbului, din care loc de casă al Ghiorghiesi băcăliții, unde s'au plinit 17 stânjini și 20 stânjini locurile lui Hristodor, măsurând și lungul locului Ghiorghiesi

băcăliții până la capul podului vechiu unde s'au zis mai sus și s'au aflat 11 stânjini pol. Și dintr'acesta loc alegându-se locul domnescu și măsurându-se latul locului înspre poarta Triisfetitelor până la doi stânjini de loc al apii haznalelor ce s'au lăsat din locul domnescu pentru drumul haznalelor alătura cu ulița mare și s'au aflat 9 stânjini și giământate și de acoloa lungul locului în gios înspre curtea gospod, alătura cu cei doi stânjini de loc ce merge pe lângă ulița mare, măsurându-să 11 stânjini pol, s'au dovedit că iaste drept loc domnescu și s'au aflat înpresurat de mănăstirea Sfeti Ioan Zlataust. Și de acoloa în gios, tot alătura cu acei doi stânjini de loc al apii ce s'au lăsat, măsurându-să din locul domnescu 11 stânjini în lungu și 9 stânjini în lat s'au aflat și acesta loc înpresurat de mănăstirea Gălata. Așijderea s'au măsurat și locul Iorgăi țircovnicul, care acum îl stăpânește preutul Iftimie de la bisearica despre Doamna, cu patru stânjini în lat ce l-au cumpărat de la Sfinție sa Patriarhul de Ierusalim, măsurându-să deacurmezișul din capul locului casăi protopopului Tofan ce-l stăpânește acum Enache Borșu blănariul înspre apus, până în locul domnescu latul, s'au aflat 9 stânjini bez zeace stânjini pol ce s'au găsit loc domnesc înpresurat de preutul Iftimie cu casăle lui și cu al ficiilor lui și macar că preutul Iftimie să luneca de arăta că acei patru stânjini ce i-au cumpărat de la patriarhul sintu în cei zeace stânjini din locul domnescu, dară cercetându-să scrisorile lui și mai ales că însuși el au mărturisit cu gura sa precum că latul locului țircovnicului ce-l stăpânește el acum iaste numai 5 stânjini și cu acei 4 stânjini ce i-au luat de la patriarhul s'au făcut 9 stânjini, după cum arată și cartea Sfinții sale părintelui Meletie patriarhul și au rămas tot zeace stânjini pol din locul domnescu cuprinsu de preutul Iftimie, iar lungul locului s'au aflat 9 stânjini pol și cu șase stânjini ce-au luat de la patriarhul în lungu s'au făcut 15 stânjini pol și atăta loc s'au dovedit că au casăle țircovnicului, după cum arată mai sus. Așijderea s'au cercetat și locul protopopului Tofan ce-l stăpânește acum Enache Borș blănariul și s'au dovedit că și el au cuprinsu cu cărșma și cu dughiana lui din locul domnescu 2 stânjini pol înspre ulița lui Sfeti Neculai, după cum era dugheanele lui mai înainte făcute până a nu arde.

Dar, osăbit de cât loc s'au aflat înpresurat, de mănăstirea Gălata și de mănăstirea Sfeti Ioan Zlataust și de preutul Iftimie cu ficiorii săi, mai rămăind loc domnescu slobod din sus de haznaoa cea veache și din gios de hazna neînpresurat de nime și din luminată poroncă Mării Sale lui Vodă ni-au orânduit dumnialui vel logofăt de l-am măsurat cu stânjini de optu palme domnești și n'tăi am măsurat locul ce iaste din sus de haznaoa cea veache găsindu-să un stânjini și giământate din dosul haznalii vechi loc slobod și drept lângă poadealele podului uliții cei mari cătră poarta hanului Triisfeti-

telor am pus întâi piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurându-se fața locului în sus lungul alătura cu podul uliții mari înspre dughiana cea de piatră până în capul podului al uliții mari, unde s'au lăsat acei doi stânjini al haznalii și s'au aflat 13 stânjini pol și iarăși s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurându-să dreptu în curmeziș înspre răsărit și alătura cu acei 2 stânjini al apii și alătura cu locul domnescu ce l-au împresurat Gălata până în locul iar domnescu ce l-au împresurat popa Iftimie cu ficiorii săi și s'au aflat 8 stânjini pol unde s'au pus iarăș piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurându-să dosul locului acestuia în gios înspre hazna, alătura cu locul domnescu ce l-au împresurat popa Iftimie cu ficiorii săi, s'au aflat 14 stânjini și s'au pus iar piatră hotar din dosul haznalii. Și dintr'această piatră măsurându-să latul locului deacurmeziș pi din dosul haznalii, alătura cu acel stânjini pol a haznalii, până în piatra ce s'au pus întâi în potriva hanului și s'au aflat 10 stânjini și așa s'au ales și s'au hotărât această bucată de loc gospod din dosul haznalii. Așijderea măsurându-să locul domnescu și din gios de haznaoa veache despre Sfeti Neculai, s'au pus întâi o piatră hotar dreptu în capetele podealelor a podului uliții domnești ce trece pi dinainte lui Sfeti Neculai și tocma în preajma haznalii cei noă ce-au făcut-o Măria Sa Matei Ghica Voevod. Și dintr'această piatră măsurându-se fața locului alătura cu podul uliții domnești asupra răsăritului, până în dreptul colțului despre răsărit a porții lui Sfeti Neculai de cătră Sfânta Vineri și s'au aflat 22 pol stânjini și acolea iarăș s'au pus piatră hotar în capetele podealelor unde să pogoară podețul la ulicioara lui Stoian. Și dintr'această piatră hotar măsurându-se drept deacurmezișul până în marginea a doi stânjini de loc ce s'au lăsat și s'au socotoit să fie loc slobod și deșchis din locul domnescu, să fie drum de umblat popii lui Iftimie și suiulgiilor pi din dos și s'au aflat 7 stânjini și iarăș s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurându-se și dosul acestui locu înspre apus și spre hazna tot alătura cu acei doi stânjini de loc al drumului de umblat până în hotarul ce s'au pus în capul locului celui din dosul haznalii ce s'au măsurat întâi și s'au aflat 19 stânjini și iarăș s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră hotar măsurându-se drept la vale înspre curțile domenști ș'asupra podului domnescu în potriva haznalii cei noă, alătura cu locul haznalii cei vechi, ce s'au lăsat până în piatra ce s'au pus întâi hotar și s'au aflat 17 stânjini și așa s'au încheiat și s'au hotărât și această bucată de loc din gios de hazna.

Iar loc de umblat să margă la casa preutului Iftimie și la pivnița lui și la dosul dugheanelor Dimii și lui Costantin suiulgi s'au socotit să fie din ulița ce trece pe dinainte porții lui Sfeti Neculai din podețul ulicioarii lui Stoian și pi dinaintea dugheanii și crășmii lui Enache Borșu blănar, cum au fostu

făcute mai înainte păra a nu arsease, lăsindu-se doi stânjini domnești în lat loc slobod și deschis din locul domnescu, carele nu s'au dat nici popii lui Iftimie, nici suiulgiilor, nici altora, nici să să de, socolindu-se pentru locul acesta să fie deapaurarea loc deschis drum de umblat la casa și la pivnița numitului preut și la dosul dughianelor numiților suiulgii și nici o parte nici altă, niciodată să nu lăcomască a eși peste hotarale locurilor sale ș'a'nchide din locul acesta ce s'au lăsat deschis, nici a-l mai strămta, ce să fie drum de umblat păra la gura pivniții popii lui Iftimie ce este din dosul haznalii vechi și acoale s'au înfundat acesta drum.

Iar pentru lagumurile apii ce intră în haznaoa veche, s'au socotit să fie începutul din piatra ce s'au pus hotar lângă locul gospod ce s'au măsurat despre dughiana cea de piatră unde să începi acei doi stânjini ce s'au lăsat a haznalii, cum și pentru doă podușce al puhoelor s'au socotit al uniia să-i fie începutul iarăș de lângă hotarul locului acestuia și să margă alătura cu ulița mare în gios până va cădea în podușca cea veche la capul podului lui Sfeti Neculai, iar aceiialante podușce al haznalii ceii noă să-i fie începutul pi din sus de ulicioara lui Stoian ce vine despre podul vechiu și să margă pi dinaintea dughianilor lui Enache Borșu blânariul și să iasă la colțul zidiului lui Sfeti Neculai până va cădea la baltă în râpă.

Și după cum s'au hotărât și s'au încheiat toate hotarale acestor locuri ce s'au numit mai sus, am făcut și de la noi această mărturie hotarnică la mâna dumilor sale Dimii și lui Costantin suiulgiilor și pentru credință am pus și peceatia a porții curții Domnului și ni-am și iscălit împreună și cu alți razeși și megieși cari s'au tămplat.

7263 februar 25

Ștefan Popăscu vornic de poartă, Ion Melegghi vornic de poartă, Tanase Melegghi vornic de poartă, Neculai Tiron vornic de poartă, Simion Cheșcu uricarul, Vasile Pravilist biv protopop u Iași, Erei Vasile ot Sfeti Neculai gospod, ermonah Theodosie, Anăstase ceaș Sărafolu.

Pecetea porții domnești, rotundă, în tuș negru.

Palma domnească pe margina documentului, având 26 cm. și nota : „aceasta-i palma cu care s'au făcut stânjinel de opt palme domnești și s'au măsurat locurile”. (Stânjinel are deci 2,08 metri).

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași no. 1).

Iași 20/31 mart 7263—1755.— Matei Ghica Voevod cercetează plângerea suiulgiilor Dima și Constantin și mărturia hotarnică din 25 februar 1755, dăruind mănăstirii Sf. Ioan Zlataust, mănăstirii Galata și preotului Iftimie locul domnesc încălcat de ei în jurul cișmelei vechi dela poarta Curții domnești, iar locul domnesc rămas în sus și în jos de cișmea îl dăruiește suiulgiilor, lăsând și loc de umblat la casele și pivnița preotului Iftimie, precum și în dosul dughenilor suiulgiilor.

Io Matei Ghica Voevod bojieiu Milostieiu
gospodar zemli Moldavscoi

Facem știre cu acest hrisov a Domnii mele tuturor cui se cade a ști că înștiințându-ne Domnia mea precum că locul domnescu ce-au fost slobod și deschis, pre lângă haznaoa ce veache și până la podul veachiu, s'au împresurat de cătră oamenii carii au locuri de case de să hotărâsc cu locul domnescu. Am rânduit pre cinstit și credincios boiariul domnii mele, dumnealui Radul Racovițe vel logofăt poroncindu-i ca să margă să ia sama să dezbată locul domnescu ce-l va găsi împresurat. Care numit boiariu, mergându di-au luat sama, ni-au spus dumnealui c'au strânsu pe toți căți au locuri alături cu locul domnescu de la podul uliții ce trece pe dinainte lui Sveatii Nicolae în sus până la podul veachiu, anume pe Enache Blănariul și pe Popa Iftemie de la bisearica dispre Doamna. Și pe Procopie Egumenul de la mănăstirea Gălata și pe Paisie egumenul de la Sfetii Ioan Zlataust. Și scoțindu-și fieștecarile zapisele și ispisoacele Domnilor de întăritură pre zapise și au celit dumnealui vel logofăt și singure zapisele lor și ispisoacele, au îndreptat până unde agiungu locurile a fieștecăruia. Că Antonie Roset Vodă serie prin ispisocul Domnii sale din anii 7184 (1676) ce s'au văzut de fațe în mâinile lui Procopie egumenul de Gălata cum că locurile de case ce-au cumpărat Hristodor fratele Canelii, care pe urmă au rămas la Gălata, acești locuri s'au hotărât cu boiari de curte, care și dumnealui vel logofăt acmu au măsurat începând întâi din locul casii Iorgăi țircovnicul în parte pe dispre răsărit în lungu cătră podul veachiu până în locul casii Gheorghiasiei băcăliții, tij dispre răsărit 17 stânjini, iar dispre ulița mare iarăș din locul casii Iorgăi țircovnicul în lungu spre podul veachiu până în locul casii Gheorghiasie băcăliții 20 stânjini, după cum serie ispisocul lui Antonie Rosăt Vodă, că așe s'au fost măsurat și atunci de acei boeri de curte. Dară fiind acmu trebuințe a să ști și latul locului acestue, s'au măsurat în lat curmezișul capătul locurilor lui Hristodor Cămănar cel dispre Iorga țircovnicul, și s'au aflat nouă stânjini

și giumătate. Așisdere s'au măsurat și capătul locurilor lui Hristodor, cel dispre podul veachiu pe lângă casa Gheorghiasc băcăliții și s'au aflat 7 stânjini și giumătate, care loc de casă a Gheorghiasc băcăliții este tocmai în capul podului veachiu cum era mai di demult unde [în] dreptul acestui cap al podului, de [la] ulița strâmbă de să împreună cu capul podului veachiu și în capul aceștii ulițe strâmbe dispre răsărit piste pod este pivnița lui Ilie Zălariul ce o țane acmu Fote Nica neguțitoriul, cum arată și zapisul Cărstii nepotul Gheorghiasc băcăliții ce este la mănăstire Gălata scriind pentru acesta loc că este cumpărătură Hadămbului, din care loc de case a Gheorghiasc băcăliții unde s'au plinit 17 și 20 stânjini locurile lui Hristodor, măsurând și lungul locului Gheorghiasc băcăliții până la capul podului veachiu unde s'au zis mai sus, s'au aflat unsprezece stânjini și giumătate și de acole măsurând latul locului domnescu spre apus drept cătră poarta Triisfetitelor până la capul podelilor podului uliții boiarilor s'au aflat unsprezeci stânjini și giumătate, care acestu loc s'au ales și s'au dovedit loc domnescu, lungul alături cu locul Gheorghiasc băcăliții ce-l stăpânește mănăstire lui Sveatii Ioan Zlataust și alături cu locurile lui Hristodor Cămanar care au rămas la Gălata și alături cu locul casii Iorgăi țircovnecul și alături cu 4 stânjini de loc în lat și 6 în lungu a Popii lui Iftimie ce l-a rescumpărat de la Patriarhul Meletie și până la podul uliții ce trece pe de nainte lui Sveatii Nicolae care loc de case a Iorgăi țircovnecul ce-l țane acmu Popa Iftimie dispre Doamna și cu 4 stânjini în latu de la Patriarhul măsurându-se deacurmezișul din locul casei Protopopului Tofan ce-l stăpânește acmu Enachie Blănariul, spre apus până în locul domnescu, ce i s'au dat popii lui Iftimie daanie unde este piatră hotar s'au aflat noaă stânjini latul iar lungul acestui loc 15 pol stânjini, fiindcă în vremile di demultu era ulița boerilor largă din gura uliței strâmbe și până dreptu poarta Triisfetitelor.

Deci după îndreptare aceasta a locului domnescu de cătră locurile acestora ce să hotărâscu alături pe dispre răsărit, cercând dumnealui vel logofăt au găsit că și mănăstire Sfetii Ioan și mănăstire Gălata și Popa Eftime cu feciorii sei și Enachie Blănariul cu toții au cuprinsu din locul domnescu, cu dughiane și case ci-au făcut, după cum arată mai sus hotărârea locurilor lor. Care dughiane și case, după buna dreptate și după Svânta Pravilă făcându-le ei fără de nici o voe de la Domniea, să cădea să fie domnești, să să înfrâneze și alții a nu cuteza a să atinge neîntrebat de lucrul domnesc precum și pravila zice, zacialo 90 : de va face neșline casă pe loc streinu și va fi tot lemnul al lui și toată cheltuiala, de aceasta dă învățătură cela ce va oblădui acel pământ acela să oblăduiască și casa, după pravila ce zice ca să fie biruitori cei mai de sus celor mai di gios. Deci stăpânul acelui pământ deapururea să fie biruitor asupra acei

case cu toate namesniile ei, pentru că nu poate cela ci-au zidit casa să să părăscă la giudecătoria pe[n]tru cheltuiala ce va fi făcut cum și dumnealor veliții boeri prin anafora dumnealor ni-au arătat că să cade a fi domnești dughianele și casele ci-au făcut pe loc domnescu și să-și piarză toată osteneala și cheltuiala încă să nu-și ia. Dară fiindcă dughianele ce-au făcut Sveații Ioan și Mănăstirea Gălata și Popa Iftemie case, li-au făcut în zilele altor Domni, nu ni-am îndurat a face după cum hotărâște pravila, să le luăm domnești, mai ales mănăstiri și preuți fiind știind că la mănăstiri să cade a da și a milui, iară nu a lua și a lipsi. Și dreptu aceia nelăsându-ne inema să facem scădere numitelor mănăstiri, m'am milostivit Domnia mea spre sfiintele mănăstiri cum și asupra Popii lui Iftemie și li-am dat dughianele și casele iară în stăpânire lor ci-au fostu zidit pe locul domnescu. Și încă pe lângă această milă, îndemnându-ne bunul cuget și revna ce o avem cătră toate sfiintele mănăstiri și biserici, li-am dat domnia mia și locul domnescu danie și miluire, cât cuprinsease și Sveații Ioan și Gălata și Popa Iftemie cum mai pre largu scriu domneștile noastre hrisoave ce li-am făcut.

Dară deosebit de cât loc am dat lui Sveații Ioan și de cât loc am dat mănăstirii Gălatii și de cât loc am dat Popii lui Iftemie cu ficiorii sei, mai rămăind loc domnescu și din sus de haznaoa veache și dingios de hazna nedăruit nimărui, datu-ni-au jalobă suiulgi, anume Dima și frate său Costantin, zicând că ei sântu oameni streini și i-au adus dela Tarigrad fericitul întru pomenire răposat părintele Domnii miale Măriia Sa Grigorie Vodă di-au făcut haznalile aice în lași, cu cheltuiala Mării Sale, pentru folosul și odihna norodului, căci mai denainte vreame de lipsa apelor nu puțină nevoie trage norodul și de atunce i-au așezat aice ca se fie pentru triaba haznalilor și ei încă li-au căutat și li-au păzit la vreamile cele de răscoale și la alte întâmplări, cum și până acum, de n'au rămas apele nici la o sminteală, care și Domnia mea găsindu-le păzite de dănșii și chivernisite, m'am îndemnat și Domnia mea și am făcut o hazna denainte porții domnești, precum se veade, tot cu meștersugul acestor suiulgi. Deci, după toate aceste, fiindcă sântu ei oameni străini și n'au nici moșie nici loc pentru așăzare lor, au cerșut ei prin jaloba ce ni-au dat milă de la Domnia mea ca să le dăm din locul domnescu ce este pe lângă haznaoa cea veche și din sus de hazna și din gios dispre Sfetii Nicolae, ca să-și facă case, dughiane, ci-or vrea, să le fie de hrana și chiverniseala lor, să se așeze și ei aice în țară și să fie neschimbați și neclătiți din slujba haznalilor, apucându-se că vor purta și ei de grije cu toată osteneala și cheltuiala lor pentru lagumuri și podușce care trebue [să] să facă pentru puhoalele apelor, de apărare haznalelor ca să nu pricinuiască vreodată nici un fel de străcăciune. Deci pentru aceasta dară am socotit Domnia

mea împreună cu tot sfatul nostru și găsind cu cale cererea lor iată dară că, deosăbit de mila ce mai au cu hrisoave domnești, i-am mai miluit și cu locul domnescu care este din sus de haznaoa veache, alături cu ulița mari, păra în locul Gălatii ce l-am dat iarăși Domnia mea danie mănăstirii. Așijdere și cu locul care este pe din jos de hazna pe lângă podul uliții ce trece pe denainte lui Sveatii Nicolae, afară din cât loc slobod s'au lăsat pentru trebuința haznalii șase stânjini din față pe denainte în lat și câte un stânjin pol alături și pre din dosul haznalii, ca se le fie aceste locuri de la Domnia mea danie și miluire acestor suiulgii Dimii și lui Costantin, lor și ficiilor lor, nepoților și strănepoților și uric de miluire și de întăritură cu tot hotarul și cu tot venitul neclătit, nerușuit, stătătoriu în veci. Și să fie volnici a-și face case dughiane ce-or vre să le fie de chiverniseală și hrana lor în toată vremea viații lor și a ficiilor lor. Care loc li s'au și hotărât în semne cu pietre cu stânjini de optu palme domnești, întâi lăsind un stânjin pol de loc slobod din dosul haznalii cei veachi și drept lângă podelile podului uliții cei mari înpotriva hanului Trisfetitelor s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră hotar măsurându-se fața locului în sus alături cu podul uliții mare lungul, spre dughiana ce de piatră până în locul Gălatii ci-au fostu iarăși loc domnescu și l-am dat Domnia mea danie mănăstirii, s'au aflat triisprăzece stânjini și giurăte și iarăși s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurându-se dreptu în curmeziș spre răsărit și alături cu locul ce-am dat Domnia mea Gălatii până în locul Popii lui Iftemie dispre Doamna, ce i s'au dat și lui iarăși danie, s'au aflat optu stânjini pol și s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurându-se dosul locului acestue în gios spre hazna, alături cu locul Popii lui Iftemie, s'au aflat patrușprezeci stânjini până în celu un stânjinu pol din dosul haznalii și s'au piatră hotar. Și dintr'această piatră, măsurând latul locului deacurmeziș pe din dosul haznalii alături cu acelu un stânjin pol a haznalii până în piatra ce s'au pus întâi înpotriva porții hanului, s'au aflat zeci stânjini. Așijdere măsurând și mijlocul locului acestue din capătul podelilor a uliții mari și până în locul popii lui Iftemie ce i s'au dat danie, în lat, s'au aflat opt stânjini și giurăte și așa s'au ales și s'au hotărât această bucată de loc dingiurul haznalii. Așijdere măsurându-se și locul din gios de hazna dispre Sveatii Nicolae, s'au pus întâi o piatră hotar dreptu în capetile podelilor a podului uliții ce trece pe denainte lui Sveatii Nicolai și tocma în prejma haznalii cei noaă ce-am făcut-o Domnia mea. Și dintr'această piatră măsurându-se fața locului alături cu podul uliții asupra răsăritului până în dreptul colțului celui despre răsărit al porții lui Sfetii Nicolae de cătră Svânta Vineri s'au aflat doaăzeci și doi pol stânjini și acole iarăși s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurând drept deacurmezișul până în margine

a doi stânjini de loc ce s'au lăsat loc slobod deschis din locul domnescu drum de înblat popii lui Iftemie și suiulgiilor pe din dos, s'au aflat șapte stânjini și iarăși s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră hotar măsurându-se și dosul acestui loc spre apus și spre hazna tot alături cu cei doi stânjini a drumului de înblat până în hotarul ce-au pus în capul locului celui din dosul haznăii ce s'au măsurat dintâi și s'au aflatu noașprezeci stânjini și iarăși s'au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră măsurând drept la vale spre Curțile Domnești asupra podului ce trece pe denainte lui Sveatii Nicolai alături cu locul haznăii ce s'au lăsat până în piatra hotar ce s'au pus întâi și s'au aflat șaptisprezeci stânjini. Și așa s'au încheiat și s'au hotărât și această bucată de loc, fiind orânduți la așăzământul hotarilor boiarii noștri Ștefan Popăscul și Tanasie Meleghe și Ion Meleghe și Neculai Tiron vornicii de poartă și Simion Cheșco Uricar.

Iară loc de înblat să margă la casele preutului Iftemie și la pivnița lui și la dosul dughianilor Dimii și lui Costantin s'au socotit să fie din ulița ce trece pe denainte lui Sveatii Nicolae din podețul ulicioarii lui Stoian și pe denainte crășmii și a dughianii lui Enachie Blănariul lăsându-se doi stânjini domnești în lat loc slobod deschis din locul domnescu, care nu s'au dat nici popii lui Iftemie, nici suiulgiilor, nici altora nici să dea, hotărându-să pentru locul acesta să fie deapurare loc deschis de înblat la casele și la pivnița numitului preut și la dosul dughianilor numiților suiulgii. Și nici o parte nici alta niciodată să nu cuteze a ieși piste hotarale locurilor sale și a închide locul acesta ce s'au lăsat deschis, nici a-l strămta, ce să fie drum de înblat.

Iară pentru lagumurile apelor ce intră în haznale s'au hotărât să aibă a le face mai sus numiții suiulgii și a le zidi de piatră, ca să poată ei înbla pri didisupt când s'ari întâmpla vreo zmintială apelor, să driagă și să îndrepteze după rânduiala meștersugului lor ca să nu pricinuiască niciodată stricăciune apelor, însă începutul lagumului s'au socotit să fie din capul locului ce li s'au dat danie suiulgiilor. Dară pentru doaa podușce al puhoailor, a unia să fie începutul iarăși din capul locului acestuia și să margă alături cu ulița cea mare în jos [păn]ă va căde în podușca cea veche, iară ceialaltă podușce a haznăii cei noaă să-i fie începutul din capul ulicioarii lui Stoian ce vine dispre podul veachiu și să margă pe denainte dughianii lui Enachie Blănar la vale, să iase la colțul zidiului lui Sveatii Nicolae și pe această podușcă nime să nu fie volnic a face nemică, fiind loc domnescu.

Și poftim Domnia mea și pre alți luminați Domni ce-i va rândui Dumnezeu în urma noastră, ori din fii noștri, ori din niamul nostru, ori dintr'alții, să nu străce această milă ce-am făcut Domnia mea cu acești suiulgii oameni streini, precum nici

Domnia mea n'am stricat daniile și miluirile altor Domni ci-au fostu mai înainte de noi, ce mai vârtos să aibă a da și a în-lări și a milui pentru a lor vecinică pomenire.

Și spre aceasta este credința Domnii mele de mai sus scris, Io Mateiu Ghica Voevod și credința a pre iubiți fii Domnii Mele Grigore Voevod și Gheorghie Voevod și Neculai Voevod și credința a cinstiți și credincioși boiarii Domnii mele cei mari ai Divanului, Dumnealor Radul Racovițe vel logofăt, Ion Bogdan vel vornic de Țara di gios, Dumitrașco Păladi vel vornic de Țara de sus, Ianachie Sucio hatman și părcălab Sucevii, Alexandru Sucio vel postelnic, Ion Păladi vel spătar, Vasilie Ruset vel vistier, Ion Cantacuzino vel ban, Ilie Costache vel paharnic, Dumitrache Sucio vel cămănar, Constantin Rosăt vel stolnic, Iordache Hrisoscullea vel comis și credința tuturor boerilor mari și mici. Și s'au scris hrisovul acesta în scaonul Domnii mele în Iași, întru al triile an al domnii Domnii mele, de Tanasie Petrache logofăt za taină.

Parafa Domnului în cerneală roșie :

Io Matei Ghica Voevod bojeiu milosteu Gospodar

7263 luna mart 20 zile

Semnătura Domnului cu tuș negru :

Io Matei Ghica Voevod

Procit Radu Racoviță vel logofăt

Pecete domnească octogonală cu tuș roș, data 1753.

(Orig. în colecția Fundației culturale *M. Kogălniceanu*, dos. Ape Iași, no. 2.

O copie încredințată din 10/22 octombrie 1818 la Academia Română, Doc. rom. XVI, 154; în *Uricarul*, XXII, pp. 410—414 un fragment al unei copii, datat greșit din 7184—1676).

3

(*Iași*) 22 iulie/2 august 7263—1755.— Mărturie hotarnică a vornicilor de poartă Ștefan Popescu, Ion Meleghi, Tănase Meleghi și Nicolae Tiron, care hotărânesc locurile mănăstirilor Sf. Ioan Zlataust și Galata, preotului Iftimie și suiulgiilor Dima și Constantin, cu daniile făcute din loc domnesc în jurul cișmelei vechi de la poarta Curții domnești, de Matei Ghica Voevod, prin hrisovul din Iași 20/31 mart 1755.

Facem știre cu această mărturie a noastră hotarnică precum să știe că înștiințându-se pre înalțatul Domnul nostru Măria Sa Matei Ghica Voievod pentru locul domnescu ce iaste înprejurul haznalei cei vechi din sus și din gios cum că s'au înpresurat câtva loc de cătră răzeășii ce au locuri înpregiurul locului domnesc și poroncind Măria Sa Vodă Dumisali Radului Racoviță biv vel logofăt fiind atuncea vel logofăt și-au mărșu la haznaoa cea veche ca să aleagă și să hotărăscă tot locul domnescu cât s'a dovedi că iaste înpregiuriul haznalii slobod și cât s'a afla înpresurat de cătră răzeășii. Deci mergând Dumniului vel logofătul acolo la acestu loc au strânsu pe toți răzeășii căți să hotărăscu cu locul domnescu anume pe Părintele Paisie Egumenul de Sfântul Ioan Zlataustu și pe Părintele Procopie arhimandritul și Egumerul de la Mănăstirea Gălata și pe preutul Iftimie de la biserică dispre Mărie Sa Doămua și cu ficiorii săi și pe Enache Borșu Blănariul și cetind însuși dumnealui vel logofăt toate ispisoacele și scrisorile lor și dintru a lor scrisori s'au cunoscut și s'au dovedit căt loc iaste a lor și căt locu rămâne domnescu și poroncindu-ne Dumnealui vel logofăt noă vornicilor de poartă de-am măsurat înainte dumisale tot locul domnescu cât s'au aflat înpregiurul haznalii vechi din sus și din gios și pe căt locu domnescu s'au aflat c'au înpresurat egumenul de Sfeti Ioan Zlataust și Egumânul de Gălata și preutul Iftimie cu ficioșii lui, au făcut Măria Sa Vodă milă cu mănăstirile și cu popa Iftimie și le-au dat danie iarăși lor, după cum arată hrisoavele de danie ce au de la Măria Sa Vodă, iar pentru Enache Borșu Blănariul carili stăpânește locul Protopopului Tofan, mîndu i lui cumpărătură, aflându-să că și el după ce i-au arsu casele sale ce avea făcute pe acestu loc mai înainte și acum pe urmă făcându-și alte dughiane tot pe acestu loc au mai intrat cu dughianile lui cu doi stânjini pol pe locul domnescu înainte de cătră uliță, care acești doi stânjini fiind loc domnescu nu s'au dat nici lui Enache Borșu nici preutului Iftimie nici suiulgiilor, ci s'au socotit și s'au lăsat să rămăe drum de înblat la casa și la pivnița preutului Iftimie și la dosul dughenilor suiulorgiilor(?), care după cum s'au ales și s'au hotărât cu dreptate am dat și noi mărturie atuncea hotarnică la mîna dumisale Dimii și frăține său lui Costantin suiulgiilor, făcând Mărie Sa Vodă milă cu dănsii de li-au dat tot locul domnescu cât s'au aflat înpregiurul haznalii cei vechi și din sus de hazna și din gios, după cum arată hrisovul de danie ce au dela Măria Sa. Deci după hotărârea și aleagerea locului acestuia ci-au făcut Dumnealui Radul Racoviță vel logofăt, trecând puțină vreme și schimbându-se Dumniului din logofeție, s'au sculat preutul Iftimie cu ficiorii săi și mai ales Enache Borșu ș'au jeluît Mării Sale lui Vodă, cum că lăcomăscu suiulgiu mai mult piste dania ce au de la Mărie Sa Vodă. Așijdere și suiulgiu au jeluît Mării Sale lui Vodă pri acești răzeși

ci s'au numit mai sus, cum că le fac supărare fără dreptate. Și după jaloarele lor i-au orânduit Mărie Sa Vodă la dumnealul Ion Bogdan vel logofăt și la dumnealui Alixandru Suciu vei postelnic și pe o parte și pe altă. Și au mărșu însuși Dumniilor acolo la locurile aceste fiind și dumnealui Enăcache vel agă și dumnealui Tudorache treti logofăt și alți boeri și neguțitori și stând răzășii de față cu suiulgiu înainte dumilor sale numiților boeri au răspunsu preutul Eftimie și cu Enache Borșu cum că acei doi stânjini ce s'au lăsat drum de înblat la casa și pivnița popii lui Iftimie și la dosurile dugheanilor suiulgiilor sint lăsați din piatra hotar ce s'au pus la colțul dugheanii lui Enachi Borșu și din piatra hotar ce s'au pus din dosul dugheanilor celoru de piatră a suiulgiilor și'n prejma dosului haznalii cei vechi, cum că sânt acești doi stânjini de loc al drumului din tr'aceste două pietre hotar în gios, înspre dosul dugheanilor ceale de lemn a suiulgiilor, iar nu din sus înspre locul preutului Iftimie și spre locul protopopului Tofan, ce stăpânește Enachi Borșu. Deci dumniilor numiții boeri, de iznoavă luând sama și cetind hrisoavele și mărturii hotarnice cum s'au hotărât mai dinainte și căutând și scrisorile lui Enachi Borșu, li-au aflat tot precum s'au adevărit și mai înainte la dumnealui Radul Racoviță logofăt și de iznoavă ni-au poroncit noă de-am mai măsurat de-al doile și înainte dumilor sale toate locurile a preutului Iftimie ș'a suiulgiilor ș'a lui Enache Borșu și nu s'au găsit macar o palmă ca să fie pășit suiulgiu cu pietrele hotară ce puseasem noi mai înainte cu poronca dumnealui Radului Racoviță vel logofăt, cum și pentru acei doi stânjini de loc ce s'au lăsat drum de unblat, iarăși s'au dovedit că iaste din sus de hotară, înspre locul preutului Iftimie ș'a lui Enache Borșu, iar nu din gios, înspre dugheanele suiulgiilor, precum jeluia ei și pentru ca să să încredințeze dumniilor orânduiții boeri și mai adevărat pentru acei doi stânjini de loc gospod ce s'au lasat drum de înblat dispre Enachi Borșu, iarăși de iznoavă ni-au pus înainte dumilor sale de-am măsurat tot locul lui Enachi Borșu blănar, di pi scrisorile lui ci-au arătat și s'au găsit lungul locului lui 15 stânjini pol și latul fața locului dispre uliță 5 stânjini pol, iar dosul locului acestuia s'au aflat 6 stânjini, însă cu stânjin domnescu de optu palme, care tot locul acesta a lui Enachi Borșu ce-l are de la protopopul Tofan lăsindu-să după cum arată mai sus măsura, tot au rămas acei doi stânjini de loc gospod ai drumului înpresurat de Enache Borșu cu dugheanele lui. Și așa aflându dumniilor boerii pe preutul Iftimie și pe Enache Borșu c'au înblat rău și fără de cale, supărând divanul gospod, ni-au poroncit noă di-am hotărât locul drumului cu pietre înșămnate și am pus hotară din sus despre locul preutului Iftimi și pi din vale dispre locul suiulgiilor și-au rămas acei doi stânjini de drum printre hotărăle ce-am pus, ca să nu poată niciodată nici o parte nici altă să

lăcomască a strămta drumul acesta. Așijderea și altă piatră însămnată s'au mai pus la dosul dughenilor celor de piatră a suiulgiilor înpotriva hotarului protopopului Tofan care cuprinde 19 stânjini pol adecă 5 stânjini baștina Țircovnicului în curmeziș și 1 stânjini cumpărătura preutului Iftimi de la Patriarhul Meletie și 10 stânjini pol dania Mării Sale Matei Voevod, cari să fac 19 stânjini pol curmezișul din piatră în piatră. Iar pentru acei doi stânjini ai drumului de înblat, unde să începe gura drumului din podețul ce iaste drept ulicioara lui Stoian, fiindc'au apucat Enache Borșu di-au eșit cu dugheanele lui ș'au înpresurat acei doi stânjini ai drumului, fiind loc domnescu și rămăsese ca să deschiză Enachi Borșu gura drumului di pe locul domnescu, numai rugându-să Enache Borșu au stătut și Dumniilor boerii și au socotit acmu deodată să nu i să strice dugheanele ș'au zis Dimii Suiulgiului ca să priimască să lasă gura drumului din locul dumisale această dată ș'au lăsat gura drumului din locul dumisale, ca să iasă drumul să găsească locul său și să margă printre hotarale ce-am pus însămnate până la pivnița preutului Iftimi, însă cu învoială ca aceasta ca, ori când s'ar tămpla să să strice dugheanili lui Enachi Borșu ori di ce pricină, atuncea să nu mai rămăe acești doi stânjini cât au cuprinsu Enache loc domnescu la stăpânirea lui, ce să rămăe loc slobod al drumului, după cum arată hrisovul Mării Sale lui Vodă măsurile locurilor fieștecarile după scrisorile ce au precum și drumul ce s'au numit să afle locul său. Deci și noi, după poronca acestor de mai sus numiți boeri mari, măsurând și hotărând de al doile rând locurile aceste al Dimii ș'a lui Căstăntin suiulgi și al drumului, am făcut și de la noi această mărturie al doile rând la mână dumilor sale de mai sus numiții suiulgi, la care s'au tămplat mulți boeri și neguțitori și alți răzeși și migieși carii mai gios s'au iscălit. Și noi pentru credință am pus și pecetea porții Domnului și ne-am și iscălit.

leat 7263 iulie 22.

Ștefan Popescu vornic de poartă hotarnic, Tănase Meleghe vornic de poartă hotarnic, Neculai (Țiron) vornic de poartă hotarnic, Ion Meleghe vornic de poartă hotarnic, Simeon Cheșcu uricar, Vasile Pravilist biv protopop u Iași. Ioan pisar, diac de divan față. *Νεκήφορος ἱερομόναχος ἔτυχον παρόν.*

(Orig. în colecția Fundației culturale *M. Kogălniceanu*, dos. Ape Iași, no. 3).

4

Iași 25 april/6 mai 7264—1756.—Constantin Mihail Cehan Racoviță Voevod și divanul său întăresc fraților Dima și Constantin suiulgi stăpânirea asupra locului domnesc din sus și

din jos de cișmeaua veche de la poarta Curții domnești, dăruit de Matei Ghica Voevod prin hrisovul din Iași 20/31 mart 1755, arătându-i și hotarele.

Io Costandin Mihail Cihan Racoviță Voevoda Bojiu
Mîlostiui gospodar Zemli Moldavscoi.

Facem știre cu acestu hrisov al Domnii mele tuturor cui se cade a ști că viind înainte Domnii mele Dima și frate-său Costandin suulgii carii să află aice în Eși, la slujba și chivernisala apii haznelilor, ni-au arătat un hrisov de la Domnie sa Matei Ghica Voevoda din leat 7263 Martie 20, împreună și o mărturie iscălită de Sfinție sa Părintele Mitropolitul Iacov și de Episcopii de pre la scauni și de dumnialor veliții boeri și de toți egumenii de pre la Sfiintele Mănăstiri în cari hrisov și mărturie scrie precum că locul domnescu ce-au fostu slobod și deschis pre lângă haznea cea vechi și până la pod vechiu s'au împresurat de cătră oamenii carii au locuri de casă de se hotărâscu cu locul domnescu, a rânduit pre dumnialui Radu Racoviță vel logofăt, poroncindu-i Domnie sa ca să mergă să e sama să dezbată locul domnescu ce va găsi împresurat. Cari numit boer, mergând de-au luat sama, a spus Domnii sale că au strânsu pe toți căți au locuri alătore cu locul domnescu de la pod uliții ce treci pe denainte lui Sfeti Neculae în sus păr la pod vechiu, anumi pe Enachi Blănar și pe popa Iftimie de la biserica despre Domna și pe Procopie egumenul de la mănăstire Gălata și pe Paisăiu Egumenul de la Sfeti Ioan Zlataustu și scoțindu-și fieștecarile zapisăle și ispisocile Domnilor de întăritură pre zapisă, l-au cetit dumnialui logofăt Radu Racoviț și sânguri zapisăle lor și ispisocile au îndreptat până unde agiungu locurile a fieștecărue. Că Antonie Ruset Vodă scrie prin ispisocul Domnii sale din anii 7184 ce l-au văzut de fați în mănule lui Pricopi egumenul de Gălata, cum că locurile de casă ce-au cumpărat Hristodor fratele Canelii, carii pe urmă au rămas la Gălata, aceste locuri s'au hotărât cu boeri de curte, cari și dumnialui logofăt Radu a măsurat începând întâiu den locul casii Iorgăi țircovnic în parte despre răsărit în lungu cătră pod vechi până în locul casii Gheorghiesăi băcăliții tij despre răsărit 16 stânjini, iară dispre ulița mari, iarăși din locul casii Iorgăi țircovnicul în lungu spre pod vechiu până în locul casii Gheorghiesăi băcăliții 20 stânjini, dupe cum scrie ispisocul lui Antonie Ruset Vodă, că așe s'au fostu măsurat și atunci de acei boeri de curte, dar fiind trebuință a să ști și latul locului acestue s'au măsurat în latu curmezișul capătul locurilor lui Hristodor cel despre pod vechiu pi lângă casa Gheorghiesăi băcăliții și s'au aflat 7 stânjini pol. Așijderi s'au măsurat și capătul locurilor acestora despre Iorga

țircovnicul și s'au aflat 9 stânjini. Iar locul casăi Gheorghiesăi băcăliții esti tocma în capul podului vechi, cum era mai de demult, unde în dreptul acestui cap al podului dă și ulița strâmbă de să înpreună cu capul podului vechi și în capul acestui uliți strâmbi despre răsărit de peste pod este pivnița lui Ilie Zălariul ce-o ține acmu Foti Nica neguțitor, cum arată și zapisul Cărstii, nepotul Gheorghiesăi băcăliții, ce este la mănăstire Gălata, scriind pentru acesta loc că esti cumpărătura Hadănbului; din cari loc de casă a Gheorghiesăi băcăliții, unde s'au plinit 17 și 20 stânjini locurile lui Hristodor, măsurând și lungul locului Gheorghiesăi băcăliții, până la capul podului vechiu unde s'au zis mai sus, s'au aflat 11 stânjini și de acolo măsurând latul locului domnescu spre apus drept către poarta Triisfetitelor până la capul podelilor podului uliții boerilor, s'au aflat 11 stânjini, cari acestu loc s'au ales și s'au dovedit loc domnescu, lungul alături cu locul Gheorghiesăi băcăliții ce-l stăpânești mănăstire lui Sfeti Ioan Zlataustu. Și alături cu locurile lui Hristodor cari au rămas la Gălata și alături cu locul casăi Iorgăi țircovnicul și alături cu 4 stânjini de loc în lat și 6 în lungu a popii lui Iftimie ce-l ari cumpărat de la Patriarhul Meletie și până la pod uliții ce treci pe dinainte lui Sfeti Neculai, cari loc de casă a Iorgăi țircovnic ce-l ține acmu Popa Iftimie despre Domna și cu 4 stânjini în lat de la patriarhul, măsurându-să deacurmeziș din locul casăi Potropopului Tofan ce-l stăpânește acmu Enachie Blamar spre apus până în locul domnescu ce i s'au dat popii lui Iftimie daniel, unde este piatra hotar, s'au aflat 9 stânjini latul iar lungul acestui loc 15 stânjini, fiindcă în vremile de demult era ulița boerilor largă din gura uliții strâmbe și până drept poarta Triisfetitelor. Deci, după îndreptari aceasta a locului domnescu de către locurile răzeșilor acestora ce să hotărâscu alături pe despre răsărit, cercând dumnialui logofăt Radu Racoviți, au găsit că și mănăstire Sfeti Ioan și mănăstire Gălata și popa Iftimie cu ficiorii săi și Enachi Blamar cu toți au cuprinsu din locul domnescu cu dughenile și cu casăle ce-au făcut, după cum arată mai sus hotărâre locurilor lor, cari dugheni și casă după bună dreptate și după sfânta pravilă făcându-le ei fără de nici o voe de la domnie, să căde să fie domnești, să să înfrănezi și alții a nu cuteza a să atinge neîntrebat de lucrul domnescu, precum și pravila zice zacealo 90, de va face nești casă pe loc strein și va fi tot lemnul a lor și toată cheltuiala, de aceasta dă învățătură cela ce va oblădui acel pământu acela să oblăduiască și casa, după pravila ce zice ca să fie biruitori cei mai de sus celor mai de jos, deci stăpânul aceleie pământ deapururi să fie biruitor asupra acei casă cu toate namesniile pentru că nu poate cela ce-au zidit casa să să părăscă la giudecător pentru cheltuiala ce va fi făcut, cum și dumnialor vești boeri prin anaforaoa dumilor sale au arătat la Domnie

Sa Matei Ghica Voevoda, că să cadi a fi domnești dughenile și casăle ce-au făcut pe loc domnescu și să-și piardă toată ostenia și cheltuiala încă să nu-și e. Dar fiindcă dughenile ce-au făcut Sfeti Ioan și mănăstire Gălata și popa Iftimie casă, li-au făcut în zilele altor Domni, nu s'au îndurat Domnie Sa Matei Voevod a face după cum hotărăști pravila, să le e domnești, mai ales mănăstiri fiind, știind că la mănăstiri să cade a da și a milui, iar nu a lua și a lipsi, și-au făcut milă Domnie Sa cu acești două mănăstiri de mai sus numite Gălata și Sfeti Ioan și cu popa Iftimie și li-au dat dughenile și casăle ce au fost zidit pe locul domnescu iarăși în stăpânire lor, dându-le danie și locul gospod cât îl cuprinsese cu dughenile și casele lor. Dară mai rămăind loc domnescu din sus de hazneaoa vechi și din gios de hazna loc slobod nedăruit nemărue și dând jalobă la Domnie Sa Matei Vodă mai sus numiții suiulgi Dima și Costandin, zicând că ei sânt oameni străini și i-au adus de la Țarigrad Domnia Sa răposatul Grigorie Vodă de-au făcut haznalile aice în Eși pentru folosul și odihna nărodului și de atunci i-au așăzat aice ca să fie pentru triaba haznalilor și ei încă de atunci pâr acmu li-au căutat și li-au păzit la vremile de răskoale și la alți întâmplări de n'au rămas apele nici la o smințială, cari și Domnie Sa Matei Vodă găsindu-le păzite de dănșii și chivernisite, s'au îndemnat și au făcut și altă hazna denainte porții domnești, tot cu meștersugurile acestor suiulgi. Cum și Domnie me la domnia noastră ce dintăiu aice la Moldova iarăși am făcut o hazna aice în oraș din vale de curte gospod, tot cu meștersugul acestor suiulgi și după toate aceste fiindcă era ei oameni străini și n'ave nici moșie nici loc pentru chivernisala și așezare lor, a cerșut ei prin jaloba ce-au dat milă de la Domnie sa Matei Vodă ca să le de din locul domnescu ce-au rămas slobod și deschis pe lângă haznaoa ce vechi, din sus de hazna și din gios despre Sfeti Niculai, ca să-și facă casă, dugheni, ce-or vre, să le fie de hrana și chivernisala lor, să să așezi și ei aice în țară și să fie neschimbați și neclătiți din slujba haznalilor, apucându-să că vor purta și ei de grijă cu toată ostenia și cheltuiala lor pentru lagămuri și podușce cari trebue să să facă pentru puhoile de aparari haznelilor ca să nu pricinuiască vreodată nici un fel de stricăciune apei haznalilor. Și pentru aceasta dar au socotit Domnie sa Matei Vodă împreună cu tot sfatul Domnii sale și gășind cu cale cerire lor, osăbit de mila ce mai au cu hrisove domnești pentru căutare și chivernisala apei haznalilor, i-au mai miluit și cu locul domnescu ce era slobod și deschis din sus de haznaoa vechi și din gios despre Sfeti Niculai, afară de șes[ă] stânjini de loc slobod ce s'au lăsat pentru trebuința haznalii din fați pe denainte în lat și câte un stânjin pol dosul și laturile haznalii vechi, cari loc dându-le Domnie Sa danie și miluiri acestor numiți suiulgi Dimii și lui Costandin li s'au și hotărât în sâmnii cu petri hotară, măsu-

rându-să cu stânjini de opt palme domnești, începând întâiu de la acel un stânjin pol ce s'au lasat din dosul haznalii vechi și drept la capitele podelilor al podului uliții mari în potriua hanului Treisfetitelor s'au pus piatră hotar și dintr'această piatră hotar măsurându-să fața locului în sus alături cu podul uliții mari lungul spre dughiana ce de piatră până în locul Gălatii ce au fostu iarăși loc domnescu și l-au dat Domnie sa Matei Vodă iarăși danie mănăstirii Gălatii, s'au aflat triisprecî stânjini și giumatate și iarăși s'au pus piatră hotar și dintr'această piatră hotar măsurându-să drept în curmeziș spre răsărit și alături cu locul ce s'au dat danie Gălatii pâr în locul popii lui Iftimie despre Doamna, ce i-au dat și lui iarăși danie, s'au aflat optu stânjini și giumatate și s'au pus piatră hotar, și dintr'această piatră hotar măsurându-se dosul locului acestue în gios spre hazna alături cu locul popii lui Iftimie s'au aflat patrușprezăci stânjini până la acel un stânjin pol din dosul haznalii și s'au pus piatră hotar și dintr'această piatră măsurând latul locului deacurmeziș pin de dosul haznalii alături cu acel un stânjin pol a haznalii până în piatra ce-am pus întâi în potriua hanului sau aflat zăci stânjini. Așijdere măsurând și mijlocul locului acestue din capătul podelilor a uliții mari și până în locul popii lui Iftimie cel de danie în latu s'au aflat opt stânjini și giumatate. Și așa li-au ales și li-au hotărât această bucată de loc din dosul haznalii. Așijdere au măsurat și locul din gios de hazna, despre Sfeti Neculai, au pus întâiu o piatră hotar dreptu în capetile podelilor a podului uliții ce treci pe denainte lui Sfeti Neculai și tocma în prejma haznalii cei noă. Și dintr'această piatră au măsurat fața locului alături cu podul uliții ce trece pe denainte lui Sfeti Neculai asupra răsăritului până în dreptul colțului celui despre răsărit al porții lui Sfeti Neculai de cătră Sfânta Vineri s'au aflat deăzeci și 2 pol de stânjini și acole au pus iarăși piatră hotar. Și dintr'această piatră hotar au măsurat drept diacurmeziș până în marginea a doi stânjini de loc ce-au lăsat loc slobod deschis din locul domnescu drum de înblat popii lui Iftimie și suulgilor pe din dos, s'au aflat șepti stânjini și iarăși a pus piatră hotar. Și dintr'această piatră hotar au măsurat și dosul locului acestue spre apus și spre hazna tot alături cu acei doi stânjini a drumului de umblat până în hotarul ce-au pus în capul locului celui din dosul haznalii ce l-au măsurat dintăiu și s'au aflat noăsprezeci stânjini și iară au pus piatră hotar. Și dintr'această piatră hotar au măsurat drept la vale spre curțile domnești asupra podului ce treci pe denainte lui Sfeti Neculai alături cu locul haznalii ce l-au lăsat până în piatra hotar ce-au pus întâiu și s'au aflat șeptisprezeci stânjini și așa s'au închiet și-au hotărât și această bucată de loc, fiind orânduți la așăzământul hotarelor vornicii de portă. Iară loc de înblat să margă la casăle preotului Iftimie și la pivnița lui și la dosul dughenilor Dimii și lui Costantin.

au socotit să fie din ulița ce trece pe denainte lui Sfeti Neculai din podețul ulicioarii lui Stoian și pe denainte dugheanilor lui Enachi Blanar, cum era mai demult păr a nu arsesi, lăsându-se doi stânjini domnești în latu loc slobod, deșchis din locul domnescu, cari nu s'au dat nici popii lui Iftimie nici suiulgiilor nici altora, hotărându-se pentru locul acesta ca să fie deapurure loc deșchis de umblat la casăle și pivnița numitului preot și la dosul dughenilor numiților suiulgii și nici o parti nici alta niciodată a nu cuteza a eși piste hotarale locurilor sale și a închidi locul acesta al drumului ce l-au lăsat deșchis nici a-l strămta, ce să fie drum de înblat. Iar pentru lagămurile apelor ce intră în haznali, au hotărât să aibă a le face mai sus numiții suiulgii și a le zidi de piatră acmu, ca să poată înbla pre dedesupt când s'ar întâmpla vreo smintială apilor, să driagă și să îndreptezi după orânduiala meștesugului lor, ca să nu pricinuiască niciodată stricăciune apelor; însă începutul lagămului au socotit să fie din capul locului ce s'au dat danie suiulgiilor. Dar pentru doă podușce al puhoilor a unie să fie începutul iarăși din capul locului acestue și să margă alături cu uliță mari în gios până va căde în podușca ce vechi. Iară aceilalti podușce a haznalii cei noă să-i fie începutul din capul ulișciorii lui Stoian ce vine despre podul vechiu și să margă pe dinainte dughenilor lui Enachi Blanariul, la vali, să iasă la colțul zidului Sfeti Neculai și pe această podușcă nime s'au socotit să nu zidească nimică fiind loc domnesc. Deci pentru aceasta dară stând și Domnie me împreună cu tot sfatul Domnii meali de-am luat sama pentru această danie și miluire ce-au făcut-o Domnie sa Matei Ghica Voevoda la acești numiți suiulgii Dima și Costandin pe carii aflându-i și Domnie me nelipsiți de la slujba și chivernisala haznalilor, cum și haznalile s'au aflat îndestulati cu apă și de vremi că ei fiind omeni streini aduși din Țarigrad aice de-au făcut aceste haznali și au rămas ei de au păzit de atâta ani dinceputul haznalilor și până acmu de n'au dat niciodată smintială apelor și așezându-se ei cu totul aice în Eși și neavând moșii și loc de așazari pentru hrana și chevirnisa lor, găsit-am și Domnie me că cu cale și cu dreptate li s'au făcut aciașă milă și danie de mai sus numită și pentru ca să le fie lor acesta loc driaptă danie și miluire, osăbit de alte mile ce mai au ei cu hrisoave domnești pentru trebuința apei haznalelor, li-am învoit și li-am întărit și Domnie me cu acestu hrisov al Domnii mele ca să le fie și de la Domnie me danie și miluire acestor suiulgii Dimii și cu Costandin, lor și ficiilor lor, nepoților și strănepoților, uric de miluire și de întăritură cu tot hotarul și cu tot venitul neclătit, nerușuit, stătător în veci și pohtim Domnie me și pre alți luminați Domni ce-i va rândui Dumnezeu în urma noastră să nu strice această milă ce-am făcut Domnie me cu acești suiulgii omeni streini, precum nici Domnie me n'am stricat

daniele și miluirile altor Domni ce-au fostu mai nainte de noi, ce mai vârtos să aibă a da și a întări și a milui pentru a lor veșnică pomenire. Și spre aceasta esti credința Domnii mele de mai sus scris, Io Costandin Mihai Cihan Racoviț Voevoda și credința a cinstiți și credincioși boerii Domnii mele cei mari al divanului dumnialor Ioan Bogdan vel logofăt, Manolachi Costachi vel vornic de țara de gios, Iordachi Balș vel vornic de țara de sus, Vasili Razul hatman i părcălab Suciavii, Ilie Lascarachi vel postelnic, Vasile Ruset vel spatar; Dumitrașco Pă-ladi vel vistier, Ioan Cantacuzino vel ban, Costandin Sturza vel paharnic, [în alb] vel căminar, Iordachi Costachi vel stolnic Iordachi Hrisosculeu vel comis și credința tuturor boerilor mari și mici, Și s'au scris hrisov acesta în scaunul Domnii mele în Eși întru a doa domnii a Domnii mele.

Io Costandin Voevoda

leat 7264 luna april 25

[Ștefan] Buhăescul treti logofăt procitenomu

Pecete mică domnească octogonală în tuș roș.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 4).

5

(Iași) 30 mai/10 iunie 7264—1756. — Constantin Mihail Cehan Racoviță Voevod judecă plângerea lui Enache Borș blă-narul contra suiulgiilor Dima și Constantin. Din cercetarea făcută de fostul mare logofăt Iordache Cantacuzino reeșind că blănarul a încălcat cu dughenile sale 2 stânjeni din locul domnesc dăruit suiulgiilor de Matei Ghica, dă rămas pe Enache, dar nu-i dă rămă dughenile, ci-l obligă să plătească suiulgiilor bezmăn 10 lei pe an și să păstreze locul.

Cu mila lui Dumnezeu Io Costantin Mihail Cehan
Racoviță Voevod Țării Moldovei.

Facem știre cu această carte a Domnii meli că fiind un locu domnescu în târgu în Eși, pre ulița mare, din sus di haznaoa vechi și iarăș din gios di hazna, alătore, pe denainte lui Sfeti Niculai, locu deșertu, au rugat pe Domnia sa Matei Vodă Dima suiulgiu și Costantin frati-său, de li-au dat acel locu daniia cu ispisoc domnescu hotărăt în sămne, pe cari daniia

i-am întărit și Domnia me cu ispisoc iarăș în sămne, de vremea că sântu oameni trebuitori, purtători de grije haznalilor, pre cari ș'au făcut ei și dugheni. Dară având Enachi blănariul o dughiană și pivniță di piatră supt dughiană, în capul dughenilor Dimii dispre Sfeti Nicolai, cari dughiană și pivniță n'au făcut Enachi numai pe locul lui ce-au avut, ci s'au întinsu cu doi stânjeni în locul domnescu și daniia Dimii au cuprinsu și acei doi stânjeni de loc din dughenile blănarului și cu acea dughiană a lui au închis ulița domniască. Ș'au avut mari supărari Dima dispre acest blănar cățiva ani și dând blănariul jalbă la domniia, cu răvași s'au rânduit la veliții boeri ca să le ia sama și de la toate giudecățile au tot rămas suiulgiu pe blănar, precum s'au văzut și cărțile aceli d[e] giudecăți cu iscălitura Sfinții sale părintelui mitropolitul Moldaviie chir Iacov și a ep[iscopii]lor și a tuturor veliților boeri; acum mai pe urmă dând jalobă și la Domniia me acel Enachi blănar, mai c[er]șind giudecată, Domniia me l-am rânduit la cinstit și credincios boeriul Domnii meli Dumnealui Iordachi Cantacuzino biv vel logofăt și stându de față suiulgiu cu blănariul, tâmplându-să și Sfinția sa episcopul de Rădăuți chir Dosofteiu, li-au hotărât giudecata să nu să străce dughenile blănariului, măcar că sântu pe locul suiulgiilor, ce să-și ia vinitul său din dugheni, pe tot anul pre ce prețu împlă și alte dugheni, pe acei doi stânjini ce-au cuprinsu din locul Dimii. Și întrebându-se neguțători ce prețu dau bezmăn pe dugheni într'un anu, s'au adiverit din Fote cupeț i Chiriță cupeț i Boroh i Lupul jidovi, că dau câte doazăci lei pe an și socotindu-să dughianele și pivnița blănariului, s'au aflat în lungu 2 și în lat stânjeni 5 pol și s'au vinit suiulgiilor din doaozăci lei ce face dughianele cu hruba câte zăce lei pe acei 2 stânjini de loc a lor să de pe tot anul. Iară ulița au lăsat-o suiulgiu să fiie din locul lor cel dat danie. Și arătându-ne dumnealui logofătul Cantacuzino toate aceste arătate mai sus, s'au cunoscut și de către Domnia me că li s'au ales giudecata cu dreptate, nepăgubindu-se nici o parte nici altă și li-au întărit și Domnia me suiulgiilor cu carte aceasta a Domnii mele, iscălită și pecetluită, ca de acum înainte să stăpăniască suiulgiu locul și dughenile lor cu pace, pe ispisocul de daniie ce au și vinitul dughenilor să-și ia suiulgiu după hotărâre cărții aceștia și această pără să nu să mai părăscă piste carte Domnii mele.

Io Constantin Voevod

leat 7264 mai 30

Iordachi Cantacuzino biv vel logofăt încredințez. Procit Gheorghe treti logofăt.

Pecete domnească octogonală în tuș roș.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 5).

(*Iași*) 15/26 august 1764—1756.— Constantin Mihail Cehan Racoviță Voevod hotărăște locul ce trebuie să rămână slobod pentru trebuințele cișmelelor de la poarta Curții domnești și ale drumului apei, fixând hotarele locului cișmelelor, locul lagumurilor și poduștelor, precum și locul slobod al drumului apei, anume câte 4½ stânjeni de o parte și de alta a conductei în oraș și câte 7½ stânjeni de o parte și de alta a conductei în câmp deschis. Fixează deasemenea îndatoririle suiulgiilor și restricții în privința luării apei, stabilind o gardă permanentă de un căpitan și doi slujitori pentru paza cișmelelor.

Cu mila lui Dumnezeu Noi Constantin Mihai Cihan
Racoviță Voevod Domnul Țării Moldovii.

Facem știre cu acestu testamintu a Domnii mele tuturor cui i să cade a ști că de vreme ce după cercetare ce-au făcut Domnie sa Matei Ghica Vodă pentru 2 haznale ce sintu făcute de răposatul Grigorie Ghica Vodă aice în orașul Eșilor, precum să vădu, una pe denainte feredeilor și alta pe denainte curții i porții domnești. Și pentru ca să rămăie vecinică pomenire desăvârșită, au adus și oameni meșteri suiulgii de la Țarigrad anume Dima și Constantin și i-au așezat aice ca să fie neschimbați, să poarte de grijă apelor haznalilor, cu osăbiti mili ce au cu hrisoave pentru cheltuiala stricăciunii haznalilor. Pre care așezare făcându acești suiulgii silință cu a lor meștersug, cum la înființe așa și la toate vremile de răscoală și alti întâmplări ce-au fost, de la zidire haznalilor și până acum nu s'au scăzut apile, fiindu chivernisite de dănșii de-au rămas nărodul odihnit. Ce dar și Domnie sa, văzându haznelile că să află chivernisite de dănșii s'au îndemnat și au făcut și Domnie sa Matei Vodă și altă hazne în trii șuruburi, precum să vede, iarăș denainte porții gospod și mai din gios de ce veche, tot cu meștersugul și slujba acestor 2 suiulgii de mai sus numiți. Și au deosebit Domnie sa parte bărbătiască de cătră parte femeiască, ca să nu se mai amestece a lua apă la un loc, ce să ia parte bărbătească apă de la haznaoa ce noaă și parte femeiască să ia apă de la haznaoa ce veache, pentru ca să lipsască pricinile de gâlcevi și lucruri necuvioase ce să face mai înainte între nărod pentru luatul apii și așa au rămas tot nărodul odihnit. Deci socotindu Domnie sa și pentru cât loc slobod trebuia să fie oprit din locul gospod înpregiurul haznelilor și pe drumul suiului, adică pe unde vini apa, să rămăie pentru trebuința și nestricăciune a apii haznelilor, afară din cât loc slobod domnescu au dat Domnie sa danie Sfintii

mănăstiri Gălatii i Sfântului Ioan Zlataust i preotului Iftimii ce este la biserica despre Doamna și Dimii și lui Constandin suiulgi, precum arată hrisoavele Domnii sale ce s'au dat la mână lor, și au orânduit Domnie sa pre cinstit și credincios boeriul nostru dumnealui Radul Racoviță biv vel logofăt de-au mersu acolo la haznele și au luat sama locului cât să rămăie slobod și deschis înpregiurul haznelilor și la drumul suiului a apii. Și punând dumnealui pe vornicii de poartă de-au măsurat cu stânjini gospod tot locul haznelilor și a suiului și au început întâiu a măsură locul haznelii cei noaă, din capul podului ce vini pe dinainte Sfântului Nicolai de dă în podul uliții mari și dreptu în gios spre poarta curții gospod, alătore cu ulița mare, până în dreptul gurii podușcilor, unde curgu puhoaile la răpă și s'au aflat doaozăci de stânjini și de acolo spre răsărit, până în popriaua ce este întâiu la zidul Sfântului Nicolai, din giosul porții, s'au aflat doaozăci și șase stânjini și din poprea alătore cu zidul în sus până în colțul dughenilor căpitanului Panaite și s'au aflat doaozăci și șase stânjini și de acolo spre apus, alătore cu podul, până ce dă iară în podul uliții mari unde s'au început întâiu a să măsură și s'au aflat triisprăzăci stânjini și așa s'au închiet și s'au hotărât tot locul haznelii cei noaă, punându-să și petre hotar la toate sămnile ce s'au zis mai sus. Asijdere s'au măsurat și locul cât era slobod și deschis haznelii cei veachi, începându-să întâiu iarăș din capul podului ce vini pe denainte Sfântului Nicolaie și despre haznaoa ce veche alătore cu podul spre răsărit latul, pe denainte haznelii cei veachi, până în locul Dimii și a lui Constandin suiulgi, ce li s'au dat danie de la Domnie sa și de la Domnie me, unde este pusă pîiatră hotar și s'au aflat optu stânjini și de acolo în sus, alătore cu locul suiulgiilor și până dindosul haznelii ce dă în locul iarăș acestor suiulgi, ce le este dat danie, pe din sus de hazne, unde este pîiatră hotar și s'au aflat șasesprece stânjini și de acolo spre apus, alătore cu locul suiulgiilor, pe din dosul haznelii, până în capul podelilor a podului uliții mari și protiva hanului unde este pîiatră hotar și s'au aflat zăce stânjini și de acolo în gios, alătore cu ulița mare, dreptu spre poarta curții până în capul podului ce vini despre Sveatei Nicolai de dă în ulița mare, unde s'au început întâiu și s'au aflat noaăsprece stânjini și așa s'au închiet și s'au hotărât și locul haznelii cei veachi.

Care aceste locuri ce s'au hotărât să fie pentru trebuința apii haznelilor slobode, de vreme că apa haznelilor vini peste aceste locuri pin lagămurile ce li-au făcut numiții suiulgi cu a lor cheltuială pe locul lor ce li s'au dat danie, din sus de haznaoa ce veache, cum și puvoile curgu pin podușcile ce li-au făcut iarăș numiții suiulgi și să pogoară tot pe aceste locuri, din pricina ploilor și al omătului când vini mare, până ce cade la răpă ce este din gios de haznaoa ce noaă, unde s'au pus hotar; care podușce al haznelii cei noaă îi este

începutul din capul locului lui Grigoraș diaconului, ce este în poativa muchii zidului Sveatei Nicolai cei dintăiu, din sus de poarta Sfântului Nicolai spre răsărit și vini alături cu locul popii Balică pe denainte podețului ce este la capul ulișcioarei lui Stoian și pe dinainte dughenilor lui Enache Borș blănar, care și acestu loc este domnescu, din uliță, și de acolo curge spre pod și alături cu podul spre apus pe denainte dughenilor numiților suiulgi și ese drept pe supt pod la colțul zidului Sfântului Nicolai, ce este despre haznaoa ce noaă și merge de cade la răpă; iar podușca haznelii cei veachi îi este începutul din locul mănăstirii Gălății, u[n]de-i dughiana ce de pîiatră și drept în gios, alături cu podul uliții mari, până ce cade în podușca ce veche; de care podușci, Domnie me la capitile acestor 2 podușce nimi volnic să nu fie a zidi sau a face oricât de puțin lucru, fiinducă este locu domnescu. Iar de acum înainte, cându să vor strica lagămurile și podușcile să să facă din cheltuiala și vacuful haznelilor și fiindcă pe aceste locuri ce s'au lăsat slobode pentru trebuința haznalilor nu este cu puțință nimi a zidi sau a face oricât de puțin lucru, pentru ca să nu pricinuiască niciodată vreodată de smintială stricăciune apelor.

Așijdere și pentru drumul suiului s'au socotit să-i fie începutul din capul locului a numiților suiulgi și din gura lagămului ce este despre dughiana ce de pîiatră și drept în sus, alături cu ulița ce mare și până la Gănscă și măcar că mai înainte au avut drumul apelor loc slobod de o parte și de alta câte șapte pol stânjini, precare loc nu are voiă nimi să facă oricât de puțin lucru, dar fiinducă era cuprinsu dintru acelloc aice în oraș cu case, cu dughene, cu ogrăzi și cu grajduri și au rămas loc slobod pe lângă drumul apii, de o parte și de alta numai câte patru pol stânjini, după cum arată și scrisorile domnești ce au suiulgi de la alți Domni, pă[nă] la zidiul apii ce este la răpa muntenimii și de la răpa muntenimii, din capul zidului apii, s'au măsurat de o parte despre răsărit șapte pol stânjini în laturi și de altă parte despre Bahlui iar șapte pol stânjini, și s'au pus 2 petre hotar și așa să urmeze până la Gănscă, fiind tot loc domnesc și câmpu deschis s'au hotărât să fie tot câte șapte pol stânjini de o parte și de alta, precum au fostu mai înainte, de la facere haznalilor veachi, deci și Domnie me, luând sama așa am găsit că este cu cale și cu dreptate, a fi acest loc slobod și deschis, pe lângă drumul apilor haznelilor de o parte și de alta, după cum arată mai sus. Și iată dar că asemenea după cum am văzut Domnie me așezare și hotărâre altor Domni pentru așezare și stare haznelilor, am întărit și Domnie me pintr'acestu testamintu al Domnii mele și poroncim Domnie me de acum înainte, de vreme ce o samă de locu s'au împresurat cu case, cu dughene și cu altile și au rămas aici în oraș către patru pol stânjini până la zidiul apii și câte șapte pol stânjini de o parte și de alta în sus până la Gănscă, tot așa să rămăie și nimi volnic să nu fie a îndrăzni să facă pe acest loc măcar oricât de puțin lucru sau a lepăda gunoiu sau

a face grădini sau țarină sau casă pe acest loc și de să va fi întinsu cineva de au făcut pe acest loc ce s'au zis mai sus orice lucru, să aibă acei cu lucrurile a le rădica cu a lor cheltuială și să lasă locul să rămăie slobod, ca să poată numiții suiulgiu a căuta și a purta de grijă apii haznalilor, cându s'a întâmpla vreo smințială de stricăciune apilor și pentrucă acestu loc, fiindu că sintu toate locurile târgurilor domnești, am dat Domnie me locurile aceste danie și li-am legat să fie vacuful haznalilor, ca să fie pentru trebuința meștersugului lor să tocmască apile ce vin la haznele, iară de s'ar ispiți măcar oricine să facă ceva pe acesta loc, am dat domnie me voie numiților suiulgiu să cerce aceasta și unde vor afla orice lucru făcut îndată să facă știre la Dumnealui vel agă și poruncim Domnie me dumitale vel agă să trimiți zapcii ca să răsapască acele ce sintu făcute pe acel loc și să rădice și gunoiul cu a lor cheltuială și pe unii ca aceia să-i aduci înaintea Domnii mele ca să-și ia căzuta pediapsă fiișticare ca niști nesupuși poroncii gospod. Și de să vor întâmpla din lăcuitori târgoveți ce vor ave casă și să hotărășcu cu locurile apelor ca să-și vândă casa, să aibă acei vânzători și cumpărători a face știre și a chema pe suiulgiu să fie față, ca să nu se împresoare locul apii haznelilor. Cum și pentru fântinile ce sintu pe drumul suiului, pentru cercatul apii, ori pe unde or fi măcar prin ogrăzi boirești sau printr'alti locuri nimi să nu cuteze a deschide să ia apă, că ori carii s'oru afla că nu s'au supus poroncii și au deschis vreo fântână dintr'acele sau au făcut și au deschis de iznoavă alti fântâni în ogrăzile lor la drumul apii, sau din suiulgiu să va dovedi că au învoit de au dat apă vreunui boeri să vor pedepsi de cătră Domnie me cu gre pediapsă, cum suiulgiu așa și cei ce vor deschide fântânile.

Așijdere poruncim Domnie me și pentru sacale și aparii domnești sau boerești sau măcar a cui ar fi, să fie toți opriți nicidecum să nu aibă voia a lua apa din haznele, pentru ca nici odată să nu pricinuiască sminteală apii și însătare nărodului sau stricăciune haznelilor din pricina cailor și a căruților.

La care haznele s'au rânduit de la Domnie me un căpitan cu doi slujitori de la agie ca să fie supt ascultare suiulgiilor, să poarte de grijă și să fie nelipsiți zioa și noapte pentru paza și apărare haznelilor.

Și pentru aceasta milă arătată mai sus ce am făcut Domnie me cu aceste haznele, poftim Domnie me și pre alți luminați Domni ce Dumnăzău îi va orândui în urma noastră cu domnie aceștii țări să nu strice aceste mile, ce mai vartos să aibă a milui și a da și a întări pentru a lor vecinica pomenire.

Io Constantin Voevod

veleat 7264 august 15

Ștefan Buhăescu ftori logofăt procitennomu
Pecete domnească mică octogonală în tuș roș cu data 1753.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 6).

(Iași) 22 mart/2 aprilie 1765—1757. — Enache Borș blănarul recunoaște că a încălcat cu dughenile sale un loc lângă poarta Curții domnești, aparținând suiulgiilor Dima și Constantin, obligându-se să le plătească bezmă 10 lei pe an pentru a păstra acest loc.

Adică eu Enachie Borșu blănariul făcut-am adevărat zăpisul meu la mână dumilor sale Dimii suiulgiului și a frăține-său Costandin, că când mi-am făcut eu dughenile înaintea lui Sveatei Nicolai după ardere focului, am cuprins din locul domnesc doi stânjini domnești, care loc după ce au dat danie Măria sa Matiei Ghica Vodă dumilor sale suiulgiilor, s'au hotărât în toate hrisoavele domnești și întăriturii arhieresti și bocreștiș i'n hotarni-(ci)le vornicilor de poartă, ca să rămăie acești doi stânjini de loc în lat și cinci stânjini pol în lungu drum de îmblat la casile și la pivnița preutului Iftimii și la dosul dughenilor numiților suiulgi, fiindcă acest loc nu s'au dat nemărui, nici mie, nici suiulgiilor, nici preotului Iftimii, ce numai s'au lăsat să fie drum de îmblat. Dar tâmplându-se de-mi sintudu ghenile pe acest loc gospod ce l-am cuprinsu, era să mi să taie casă ca să să deschiză locul drumului gospod și singuri dumniilor numiții suiulgi, pentru ca să nu mi se strice casa, au lăsat din locul dumilor sale drum de îmblat. Iar eu, neodihnindu-mă cu atâta, după hotărâre dumisale Radul Racoviță logofăt și vornicilor de poartă m'am sculat cu pără asupra dumilor sale și după jaloaba me au rânduit Măria sa Matei Ghica Vodă pe dumnealui Ioan Bogdan vel logofăt și pe dumnealui Alixandru Suci vel postelnic și pe alți boeri a Mării Sale, care după poronca Mării sale toți au venit de-au văzut și stare locului de-au luat sama cu amănuntul de iznoavă toată hotărâre locului după [testamin]turi și scrisori a fieștecăruia [și] n'au găsit pe numiții suiulgi să fi pășit piste hotară măcar de o palmă și cunoscându-se că am îmbla[t giu]-rând rău, au făcut veliții boeri mărturie dumilor sale, iscălită de toți veliții boeri și de episcopii și întărită de părintile mitropolitul, cu ceartă bisericească cini ar cuteza a lăcomi mai mult piste hotarale locurilor sali. Și nici cu atâta neodihnindu-mă, m'am sculat iarăș cu pără la Mărie sa Costandin Vodă Racoviță tot pentru acest loc al drumului, și ni-au orânduit să ne ia sama dumnealui Iordachi Cantacozino vel logofăt și stându de față înaintea dumisale, ni s'au hotărât giudecata cu deosăbit hrisov, numai pentru locul acesta, fiindcă au lăsat suiulgi din locul lor drum de îmblat, au rămas locul acești doi stânjini de supt dughenile mele să fie a dumilor sale suiulgiilor și pentru că sintu dughenile mele pe doi stânjini de loc a lor, s'au hotărât în hri-

sovul osăbit ca să dau bezmăn zece lei pe tot anul și nemică să nu facu sau să zidescu pe acestu numit loc a drumului. Și acum mai în urmă cutezând eu fără întrebare suiulgiilor, am săpat ca să deschid gârliciu de piază pe locul acesta a drumului și scoțindu-mă la giudecată de iznoavă ni-au luat sama cu amăruntul după testamenturi domnești și după alți giudecăți ce-am mai avutu și iară am rămas din giudecată și au hotărât giudecată ca să aibu a da bezmăn câte zăce lei pe an pe acei doi stănjini și 5 pol stănjini în lungu înspre răsărit și înspre apus. Și m'am apucat înainte giudecății ca de acum înainte fără de nici o pricină să aibu a da câte zăce lei pe an bezmăn și să închid gârliciu care am deschis dedesupt și deasupra. Iar de m'aș mai scula de acum înainte a mai supăra divanul domnescu, m'am apucat înainte tuturor dumiilor sale veliților boeri giudecători ca să mă pedepsesc cu certare și să fiu purtat și pe uliți țargului. Deci, după cum m'am adevărit, am dat acest zapis la mână dumiilor sale a Dimii și a fratelui dumiilor Costandin suiulgiilor, întru care zapis însăș cu mână mea și de bună voia mea m'am iscălit punându-mi și pecete. Însă avându eu trebuință pentru o răsăflătoare de pivniță, să aibu voie a o scoate în temelie dughenii suptu talpă de două palme în toată muche.

veleat 7265 mart 22

Eu Enachii blănarul m'am iscălit cu mâna mea.

Lordachi Balș vornic martur,

Ion Kantacozino ban,

Lordachi Coz. t vel stolnic.

(Orig. în colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 7).

8

Iași 27 iulie/7 august 7265—1757. — Scarlat Ghica Voevod și divanul său întăresc suiulgiilor Dima și Constantin stăpânirea asupra locului domnesc din sus și din jos de cișmeaua veche dinaintea porții Curții domnești, dăruit lor de Matei Ghica Voevod.

Cu mila lui Dumnăzău Io Scarlat Ghica Voevod
Domnu Țării Moldaviei.

Facem știre cu acest hrisov a Domnii mele tuturor cui să cade a ști că viind înainte Domnii mele Dima și frate-său Costandin suiulgiilor, care să află la slujba și chivernisala apii

haznelilor, ni-au arătat un hrisov de la pre iubitul fratele nostru Domnia sa Matei Ghica Voevod, împreună și o mărturie iscălită de Sfinție sa părintele motropolitul Iacov și de episcopii de pre la scaune și de dumnealor veliții boiari și de toți egumenii de pre la sfintele mănăstiri și ni-au mai arătat și alt hrisov de întăritură dela Domnie sa Costandin Vodă Racoviță, în care hrisoave și mărturie scrie precum că locul domnescu ce-au fost slobod și deschis pre lângă haznea ce vechi și până la podul vechiu s'au înpresurat de cătră oamenii carei au casă de să hotărâsc cu locul domnescu, la care loc s'au fost orânduit de pre iubit fratele nostru Domnia sa Matei Ghica Voevod pe dumnealui Radul Racoviță vel logofăt, care numit boiar mergând de-au luat sama au arătat Domnii sale cum au strânsu pe toți căți au locuri alătore cu locul domnescu de la podul uliții ce treci pe denainte lui Sfeti Nicolai în sus până la podul vechiu, anume pe Enache blănariul și pe popa Iftimii de la biserica dispre Doamna și pe Procopie egumen de la mănăstire Gălata și pe Paisie egumen de la Sfeti Ioan Zlataust și scoțindu-și fiește-carele zapisile și ispisoaceale Domnilor de întăritură pe zapisă toate li-au cetit dumnealui vel logofătul și sânguri zapisile lor și ispisoaceale au arătat până unde ajiungu locurile a fiește-căruia. Că Antonie Ruset Vodă scrie prin ispisocul Domnii sale din anii 7184 ce l-au văzut de față în mănile lui Pricopie egumen de Gălata, cum că locurile de casă ce-au cumpărat Hristodor, fratele Canelii, de la care mai pe urmă au rămas la Gălata, s'au hotărât au boeri de curtea, care și dumnealui vel logofătul încă au măsurat, începând întâi din locul casăi Iorgăi țircovnicului în parte despre răsărit în lungu, cătră podul vechiu, până în locul casăi Ghiorghiesăi băcăliții, iar despre răsărit, care s'au aflat 17 stânjini, iar despre ulița mare iarăși din locul casăi Iorgăi țircovnicului în lungu spre podul vechiu până în locul casăi Ghiorghiesăi băcăliții 20 de stânjini, după cum serie ispisocul lui Antonie Ruset Vodă, că așe s'au fost măsurat și atunce de acei boeri de curte. Dar fiind trebuință a să ști și latul locului acestue, s'au măsurat și în lat curmezișul, capătu locurilor lui Hristodor, cel despre Iorga țircovnicul și s'au aflat 9 stânjini, iar locul casăi Ghiorghiesăi băcăliții este tocma în capul podului vechiu, cum era mai de demult, unde în dreptul acestui cap al podului dă și ulița strâmbă ce să împreună cu capul podului vechiu și în capul aceștii uliță strâmbă despre răsărit piste pod este pivnița lui Ilie Zălariul, ce o ține acum Fote Nica neguțitor, cum arată și zapisul Cărstii nepotul Ghiorghiesăi băcăliții ce este la mănăstire Gălata, scriind pentru acest loc că este cumpărătura Hadămbului, din care loc de casă a Ghiorghiesăi băcăliții, unde s'au plinit 17 și 20 de stânjini, locurile lui Hristodor, măsurând și lungul locului băcăliții până la capul podului vechiu, unde s'au zis mai sus, s'au aflat 11 stânjini pol, și de acole măsurând latul locului domnescu spre

apus drept cătră poarta Trisfetitelor până la capul podelilor podului uliții boerilor, s'au aflat 11 stânjini, care acest loc s'au ales și s'au dovedit loc domnescu lungul alături cu locul numiții băcăliță ce-l stăpânești mănăstire lui Sfeti Ioan Zlataust și alăturele cu locurile lui Hristodor care au rămas la Gălata și alăture cu locul casăi țircovnicului și alăture cu 4 stânjini de loc în lat și 5 în lung a popii lui Iftimii ce-l are cumpărat dela patriiarhul Meletie și până la podul uliții ce trece pe denainte lui Sfeti Nicolai, care loc de casă a Iorgăi țircovnicului ce-l ține acum popa Iftimii dispre Doarna și cu patru stânjini în lat de la patriiarhul măsurându-se deacurmezișul, din locul casăi protopopului Tofan ce-l stăpânește acmu Enache blănarul spre apus până în locul domnescu ce i s'au dat popi lui Iftimi danii, unde este piatra hotar, s'au aflat 9 stânjini latul, iar lungul acestui loc 15 pol stânjini, fiindcă în vreamile de demult era ulița boerilor largă din gura uliții strâmbe și până drept poarta Trisfetitelor. Deci după îndreptare aceasta a locului domnescu de cătră locurile răzeșilor acestora ce să hotărâescu alăture pe despre răsărit, cercând dumnealui Radul vel logofăt au găsit că și mănăstirea Sfeti Ioan și mănăstire Gălata și popa Iftimie cu feciorii săi și Enache blănarul, cu toți au cuprinsu din locul domnescu cu dughenile și cu casăle ce-au făcut, după cum arată mai sus hotărârea locurilor, care dugheni și case, după buna dreptate și după sfânta pravilă, făcându-le fără de nici o voe de la domnie, să cade să fie domnești, să înfrânzeze și alții a nu cuteza a să atinge neîntrebat de lucrul domnescu, precum și pravila zice, zăcealno 90 : de va face neștiri casă pe loc strein și va fi tot lemnul a lui și toată cheltuiala, de aceasta dă învățătură, cela ce va oblădui acel pământ acela să oblăduiască și casa, după pravila ce zice ca să fie biruitori cei mai de sus celor mai de gios, deci stăpânul acelu pământ deapaurure să fie biruitor asupra acei case, cu toate nămisniile ei, pentru că nu poate cela ce-au zidit casa să să părăscă la giudecător pentru cheltuiala ce va fi făcut, cum și dumnealor veliții boeri, prin anaforaia dumilor sale, au arătat pre iubitului nostru frate Domnii sale Matei Ghica Vodă, că să cade a fi domnești dughenile și casele ce-au făcut pe loc domnesc și să-și piardă toată osteniala și cheltuiala încă să nu-și ia. Dar fiindcă dughenile ce au făcut Sfeti Ioan și mănăstire Gălata și popa Iftimie casa, li-au făcut în zilele altor Domni, nu s'au îndurat Domnie sa Matei Vodă a face după cum hotărâște pravila, să li ia domnești, mai ales mănăstiri fiind, ce au făcut milă cu numitele mănăstiri și cu popa Iftimie și li-au dat dughenile și casăle ce-au fost zidit pe locul domnescu iarăș în stăpânire lor, dându-le danii și locul gospod cât îl cuprinsese cu dughenile și cu casăle lor. Dar mai rămăind loc domnescu din sus de hazneaoa vechi și din gios de hazna, loc slobod nedăruit nimăru și dând jalobă la iubitul nostru frate Matei Ghica Vodă mai sus numiții suiulgi, zicând

că ei sânt oameni streini și i-au adus de la Țarigrad fericitul întru pomenire răpăosatul părintele Domnii mele de au făcut haznalile aice în Iași pentru folosul și odihna norodului și de atunce i-au așezat aice ca să fie pentru treaba haznelilor și ei încă de atunce și până acu li-au căutat și li-au păzit la vreme de răscoale și la alte întâmplări, de n'au rămas apele nici la o sminteală, care și pre iubitul nostru frate Matei Vodă găsindu-le păzite de dănșii și chivernisite s'au îndemnat și au făcut și altă hazna denainte porții domnești tot cu meștersugurile acestor suiulgii și Domnie sa Costandin Racoviță Vodă iarăș au făcut o hazna aice în Eși, din vale de curte gospod, tot cu meștersugul acestor suiulgii și după toate aceste fiindcă era oameni streini și n'ave nici moșie nici loc pentru chivernisala și așezare lor, au cerșut prin jaloba ce-au dat milă ca să le de din locul domnescu ce-au rămas slobod și deschis pe lângă hazneoa ce vechi din sus de hazna și din gios dispre Sfeti Nicolai, ca să-și facă casă, dugheni, ce vor vrea, să le fie hrană și chivernisala lor, să așeză și ei aice în țară și să fie neschimbați și neclătiți din slujba haznalilor, apucându că vor purta și ei de grijă cu toată osteneala și cheltuiala lor pentru lagumurile și podușce care trebuia să se facă pentru pohoile apelor de apărare haznelilor, ca să nu pricinuiască vre o dată nici un fel de străcăciune apei haznalelor. Și pentru aceasta dar au socotit Domnia sa Matei Vodă împreună și cu tot sfatul Domnii sale și găsând cu cale cerire lor, osăbit de mila ce mai au cu hrisoave domnești pentru cautare și chivernisala apii haznelilor, i-au mai miluit și cu locul domnescu ci era slobod și deschis din sus de hazneoa ce vechi și din gios dispre Sfeti Nicolai, afară din 8 stânjini de loc slobod ce s'au lăsat pentru trebuința haznalei din față pe denainte în lat și câte 1 pol stânjin dosul și laturile haznalii vechi, care loc dându-l danie și miluire numiților suiulgii, li s'au și hotărât în semni cu pietri hotară, măsurându-se cu stânjinul de opt palme domnești, începând întâi de la acel un stânjin pol ce s'au lăsat din dosul haznalii vechi și drept la capitele podelilor uliții mari în potriva hanului Trisfetitelor s'au pus piatră hotar și dintr'această piatră hotar măsurându fața locului în sus, aleature cu podul uliții mari, spre dughiana ce de piatră până în locul Gălății ce-au fost iarăș loc domnescu, care l-au dat Domnie sa Matei Vodă iarăș danie mănăstirii Gălății, s'au aflat 13 stânjini și iarăș s'au pus piatra hotar și dintr'această piatră hotar măsurându-se drept în curmeziș spre răsărit și alături cu locu ce-i dat danii Gălății până în locul popii lui Iftimii ce i-au dat și lui iarăș danii, s'au aflat 14 stânjini până la acel un pol stânjin din locul haznelii și s'au pus piatră hotar și dintr'această piatră măsurând latul locului deacurmeziș pe din dosul haznalii, alături cu cel un pol stânjin a haznalii, până în piatra ce s'au pus întâi înprotiva hanului, s'au aflat 10 stânjini. Așijderea măsurând și mijlocul locului acestuia, din capătul podelilor a uliții mari

și până în locul popii lui Iftimie cel de danie în lat, s'au aflat 8 pol stânjini și așa li-au ales și li-au hotărât aceasta bucată de loc din dosul haznelii. Așijdere s'au măsurat și locul din gios de hazna dispre Sfeti Nicolai, au pus întâi o piatră hotar drept în capitile podelilor a podului uliții ce mergi pe denainte lui Sfeti Nicolai și tocma în prejma haznalii cei noaă și dintr'această piatră au măsurat fața locului alătura cu podul uliții ce trece pe denainte lui Sfeti Nicolai asupra răsăritului până în dreptul colțului celui despre răsărit al porții lui Sfeti Nicolai de cătră Sfânta Vineri s'au aflat 21 de stânjini și acolo s'au pus iarăși piatră hotar și dintr'această piatră hotar s'au măsurat drept diacurmeziș, până în margine a doi stânjini de loc ce s'au lăsat loc slobod deșchis din locul domnescu drum de umblat popii lui Iftimie și suiulgiilor pe din dos, s'au aflat șaptea stânjini și iarăș au pus piatră hotar și dintr'această piatră au măsurat și dosul locului acestuia spre apus și spre hazna, tot alătura cu acei 2 stânjini a drumului de umblat, până în hotarul ce-au pus în capul locului celui din dosul haznalii ce s'au măsurat dintâi și s'au aflat 19 stânjini, unde s'au pus și hotar și dintr'acest hotar au măsurat drept la vale spre curțile domnești asupra podului ce trece pe denainte lui Sfeti Nicolai, alătura cu locul haznelii ce l-au lăsat până în piatra hotar ce s'au pus întâi și s'au aflat 17 stânjini și așa s'au închiit și s'au hotărât și această bucată de loc, fiind orânduți la așezământul hotarilor vornicii de poartă. Iar loc de umblat să margă la casăle preutului Iftimie și la pivnița lui și la dosul dughenilor numiților suiulgii s'au socotit să fie din ulița ce merge pe denainte lui Sfeti Nicolai, din podețul ulicioarei lui Stoian și pe denainte dughenilor lui Enachi blănarul, cum era mai demult până a nu arsease, lăsându-se doi stânjini domnești în lat loc slobod deșchis din locul domnescu, care nu s'au dat nici popii lui Iftimii, nici suiulgiilor nici altora, hotărându-se pentru locul acesta ca să fie deapururea loc deșchis de umblat la casăle și pivnița numitului preot și la dosul dughenilor numiților suiulgii și nici o parte nici alta niciodată a nu cuteza a eși piste hotarale locurilor sale și a închide locul acesta a drumului ce l-au lăsat deșchis, nici a-l strămta, ce să fie drum de umblat. Iar pentru lagumurile apelor ce întră în haznali, au hotărât să aibă a le face mai sus numiții suiulgii și a le zidi de piatră acmu ca să poată ei umbla pe dedesupt când s'ar întâmpla vreo sminteală apelor, să dreagă și îndrepteze după orânduiala meștersugului lor, ca să nu pricinuiască niciodată stricăciune apelor; însă începutul lagumurilor au socotit să fie din capul locului ce s'au dat danie suiulgiilor. Iar pentru doă podușce al puhoilor, a unie să fie începutul iarăș din capul locului acestue și să margă alătura cu ulița mare în gios, până va căde în podușca ce vechi, iară aceialantă podușcă a haznelii cei nouă să-i fie începutul din capul ulicioarei lui Stoian ce vine despre podul vechi și să

miargă pe denainte dughenilor lui Enache blănarul la vale, să iasă la colțul zidului lui Sfeti Nicolai și pe această podușcă nime s'au socotit să nu zidească nimică, fiind loc domnescu. Deci pentru aceasta dar stând și Domnie mea împreună cu tot sfatul Domnii mele de-am luat sama pentru această danie și miluire ce-au făcut-o pre iubit fratele nostru Domnie sa Matei Ghica Voevod la acești numiți suiulgi, pe care aflându-i și Domnie mea nelipsiți de la slujba și chivernisala haznalilor, cum și haznelile s'au aflat îndestulate de apă și de vreamă că ei fiind oameni streini aduși din Țarigrad aice de-au făcut aceste haznele și-au rămas ei de li-au păzit de atâția ani și până acmu, de n'au dat niciodată sminteală apelor și așezându-se ei cu totul aice în Iași și neavând moșii și loc de așezare pentru hrana și chivernisala lor, găsit-am și Domnie mea că cu cale și cu dreptate li s'au făcut această milă și danie și pentru ca să le fie lor acesta loc driaptă danie și miluirea, osăbit de alte mile ce mai au cu hrisoave domnești pentru trebuința apei haznelilor, li-am înnoit și li-am întărit și Domnie me, cu acest hrisov al Domnii mele, că să le fie și de la Domnia mea danie și miluirea Dimii și lui Costandin, lor și feciorilor lor, nepoților și strănepoților, uric de miluirea și de întăritură cu tot hotarul și cu tot venitul neclătit, nerușit, stătător în veci. Și poftim Domnie mea și pre alți luminați Domni ce-i va rândui Dumnăzău în urma noastră să nu străce această milă ce-am făcut Domnie mea cu acești suiulgi oameni streini, precum Domnia mea n'am stricat daniile și miluirile altor luminați Domni ce-au fost mai înainte de noi, ce mai vartos să întărească și să miluiască, pentru a lor vecinică pomenire. Și spre aceasta este credința însumi Domnii mele Scarlat Ghica Voevod și credința a cinstiți și credincioși boerii Domnii mele cei mari ai divanului, dumnealor Radul Racoviță vel logofăt, Costandin Balș vel vornic de țara de gios, Vasăli Ruset vel vornic de țara de sus i Ion Sturza hatman i părcălab Sucevii i Alixandru Sulger (? Suciuc) vel postelnic i Aristarhu Iirisosculeo vel vistier i Ionița Paladi vel spătar i Panaitachi vel ban i Iordachi Costache vel paharnic i Vasile Costache vel stolnic i Enache vel cămănar i Alexandru vel comis și credința tuturor boerilor mari și mici. Și s'au scris hrisovul acesta în orașul Iașilor în anul dintăi a domnii mele.

veleat 7265 iulie 27

Io Scarlat Ghica Voevod

Procit Radul Racoviță vel logofăt.

Pecete mică domnească, octogonală, în tuș roș.

(Originalul în colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 8. O copie încredințată din 10/22 octombrie 1818 în colecția Academiei Române, doc. rom. XVI, 154 a.).

Iași 5/16 iunie 7267—1759.— Ioan Teodor Calimah Voevod și divanul său întăresc suiulgiilor Dima și Constantin stăpânirea asupra locului domnesc din sus și din jos de cișmeaua veche dinaintea porții Curții domnești, dăruit lor de Matei Ghica Voevod.

Cu mila lui Dumnezeu Io Ioan Theodor Voivoda
Domnul Țării Moldovii

Facem știre cu acestu hrisov a Domnii meli tuturor cui să cade a ști că viind înainte Domnii meli Dima și frati-său Costandin suiulgii carii să află aice în Eși la slujba și chivernisala apii haznelilor, ni-au arătat un hrisov de la Domnie sa Matei Ghica Vodă din velea 7263 Mart 20, împreună și o mărturie iscălită de Sfinție sa părintele mitropolitul Iacov și de episcopii de pre la scaune și de dumnialor veliții boeri și de toți egumenii de pre la mănăstiri și alt hrisov de la domnie sa Costandin Vodă Racoviță din velea 7264 April 25 și alt hrisov de la Domnie sa Scarlat Ghica Vodă din velea 7265 Iulie 27, care hrisoave scrie precum că locul domnescu ce-au fostu slobod și deschis pre lângă haznaoa ce veache și până la podul veachiu s'au înpresurat de cătră oamenii cari au locuri de casă de să hotărăscu cu locul domnescu; au fost rânduit dumnealui Radul Racoviță vel logofăt ca să margă să ia sama să dezbată locul domnescu ce va găsi înpresurat, care numit boeriu mergându de-au luat sama au strâns pe toți căți au locuri alături cu locul domnescu, de la podul uliții ce trece pe denainte Sfântului Nicolai în sus până la podul veachiu, anume pe Enache Blănariul și pe popa Iftimii de la biserica despre Doamna și pe Procopie egumenul de la mănăstire Gălata și pe egumenul de la Sveatei Ioan Zlataust și scoțându-și liștecare zapisile și ispissoacele Domnilor de întărituri pre zapise li-au cetit dumnealui logofăt Racoviță și singuri zapisăle lor și ispissoacele au îndreptat până unde agiungu locurile a fieștecăruia. Că Antonie Ruset Vodă scrie prin ispisocul Domnii sale din anii 7184, ce l-au văzut de față în mânuile lui Procopie egumenul de Gălata, cum că locuri de casă ce-au cumpărat Hristodur fratele Canelii, care pe urmă au rămas la Gălata, aceste locuri s'au hotărât cu boeri de curte care și dumnealui logofăt Radul au măsurat, începând întâiu din locul casăi Iorgăi țircovnicului în parte despre răsărit în lungu cătră podul veachiu până în locul casii Gheorghiesii băcăliții tij despre răsărit 17 stănjâni, iar despre ulița mare iarăși din casa Iorgăi țircovnicului în lungu spre podul vechiu până în locul casăi Gheorghiesii băcăliții 20 stănjâni

după cum scrie ispisocul lui Antonii Ruset Vodă că așa s'au fost măsurat și atunci de acei boeri de curte, dar fiindu trebuință a să ști și latul locului acestuia s'au măsurat în lat curmezișul capătul locurilor lui Hristodur despre podul vechiu pe lângă casa Gheorghiesii băcăliții și s'au aflat 7 pol stănjăni. Așijdere s'au măsurat și capătul locurilor acestora despre Iorga țircovnicul și s'au aflat 9 stănjăni, iar locul casii Gheorghiesii băcăliții este tocma în capul podului vechiu, cum era mai de demult, unde în dreptul acestui cap al podului dă și ulița strâmbă de se împreună cu capul podului vechiu și în capul aceștii uliți strâmbe despre răsărit de piste pod este pivnița lui Ilie Zălariul ce o țini acmu Fote Nica negustoriul, cum arată și zapisul Cărstii nepotul Gheorghiesii băcăliții, ce este la mănăstire Gălata, scriind pentru acesta loc că este cumpărătura Hadămbului, din care loc de casă a Gheorghiesii băcăliții unde s'au plinit 17 și 20 stănjăni locurile lui Hristodur măsurând și lungul locului Gheorghiesii băcăliții până la capul podului vechiu unde s'au zis mai sus, s'au aflat 11 pol stănjăni și de acolo măsurând latul locului domnescu spre apus drept cătră poarta Triisfetitelor până la capul podelilor podului uliții boerilor s'au aflat 11 stănjăni pol, care acestu loc s'au ales și s'au dovedit loc domnescu, lungul alături cu locul Gheorghiesii băcăliții ce-l stăpânești mănăstire lui Sveatei Ioan Zlataust și alături cu locurile lui Hristodur care au rămas la Gălata și alături cu locul casii Iorgăi țircovnicului și alături cu 4 stănjăni de loc în latul și 6 în lungu a popi lui Iftimii, ce-l are cumpărat de la patriiarhul Meletie și până la podul uliții ce trece pe denainte Sfântului Nicolai, care loc de casă a Iorgăi țircovnic ce-l țini acmu popa Iftimii despre Doamna și cu 4 stănjăni în lat de la Patriiarhul măsurându-se diacurmeziș, din locul casii protopopului Tofan ce-l stăpânești acmu Enachi Blănariul spre apus până în locul domnescu ce i s'au dat popi lui Iftimii danie, unde este piatră hotar, s'au aflat 9 stănjăni latul, iar lungul acestui loc 15 pol stănjăni, fiindcă în vremile de demult era ulița boerilor largă din gura uliții strâmbe și până drept poarta Triisfetitelor. Deci, după îndreptare aceasta a locului domnescu de cătră locurile răzășilor acestora ce să hotărâscu alături pe despre răsărit, cercând dumnealui Radul Racoviță logofăt, au găsit că și mănăstiri Sveatei Ioan și mănăstire Gălata și popa Iftimii cu ficiorii săi și Enachi Blănar cu toții au cuprins din loc domnescu cu dughenili și cu casăle ce-au făcut, după cum arată mai sus hotărâre locurilor, care dughene și case, după bună dreptate și după sfânta pravilă, făcându-le iei fără de nici o voie de la domnie, să căde să fie domnești, să să înfrăneze și alții a nu cuteza a să atinge neîntrebat de lucru domnescu, precum și pravila zici, zacialo 90 : de va faci niștini case pe loc strein și va fi tot lemnul a lui și toată cheltuiala, de aceasta dă învățătură, cela ce va oblădui acel pământ acela să oblăduiască și casa,

după pravila ce zici ca să fie biruitori cei mai de sus celor mai de gios, deci stăpânul aceluia pământ deapaură să fie biruitor asupra acei case cu toate nemesele iai, pentru că nu poate cela ce-au zidit casa să să părăscă la giudecători pentru cheltuiala ce va fi făcut, cum și dumnealor veliții boeri prin anafora dumnealor au arătat la Domnie sa Matei Ghica Vodă că să cade a fi domnești dughenile și casăle ce-au făcut pe loc domnescu și să-și piardă toată ostiniala și cheltuiala încă să nu-și ia. Dar fiindcă dughenile ce-au făcut Sveatei Ioan și mănăstire Gălata și popa Iftimii case, li-au făcut în zilili altor domni, nu s'au îndurat Domnie sa Matei Vodă a faci după cum hotărăști pravila, să li ia domnești, mai ales mănăstiri fiind, știind că la mănăstiri să cade a da și a milui iar nu a lua și a lipsi și-au făcut milă Domnie sa cu aceste 2 mănăstiri de mai sus numite Gălata și Sveatei Ioan și cu popa Iftimie și li-au dat dughenile și casăle ce-au fost zidite pe locul domnescu iarăși în stăpânire lor, dându-le danie și locul gospod cât îl cuprinsese cu dughenili și cu casăli lor. Iar mai rămăind loc domnescu din sus de haznaoa veache și din gios de hazna loc slobod nedăruit nemăru și dând jalobă la Domnie sa Matei Ghica Vodă mai sus numiții suiulgi Dima și Costandin, zicând că ei sint oameni streini și i-au adus de la Țarigrad Domnie sa răpousatul Grigori Ghica Vodă de-au făcut haznalile aice în Eși pentru folosul și odihna nărodului și de atunci i-au așezat aice ca să fie pentru triaba haznelilor și iei încă de atunci și până acum li-au căutat și li-au păzit la vremile de răscoale și la alte întâmplări de n'au rămas apele nici la o sminteală, care și Domnie sa Matei Vodă găsiind păzite de dănsii și chivernisite s'au îndemnat di-au făcut și altă hazna denainte porții gospod, tot cu meștersugul acestor suiulgi și după toate aceste fiind că era iei oameni streini și n'ave nici moșie nici loc pentru așezare și chivernisa(la) lor, au cerșut ei prin jaloba ce-au dat milă de la Domnie sa Matei Vodă, ca să le de din locul gospod ce-au rămas slobod și deschis pe lângă haznaoa ce vechie din sus de hazna și din gios despre Sveatei Nicolai, ca să-și facă case, dugheni, ce vor vre, să le fie de hrana și chivernisala lor, să să așeze aice în țară și să fie neschimbați și neclătiți din slujba haznelilor, apucându-să că vor purta și ei de grijă cu toată ostiniala și cheltuiala lor pentru lagāmuri și podușce care trebui să să facă pentru povoaile apelor de apărare haznelilor, ca să nu pricinuiască vreodată nici un fel de stricăciune apelor haznalilor și pentru aciasta dară au socotit Domnie sa Matei Vodă împreună cu tot sfatul Domnii sali și găsiind cu cali cerere lor, osăbit de mila ce au cu hrisoave domnești pentru căutarea și chivernisala apii haznelilor, i-au mai miluit și cu locul gospod ce era slobod și deschis din sus de haznaoa ce veche și din gios despre Sveatei Nicolai, afară de șese stănjâni de loc slobod ce s'au lăsat pentru trebuința haznelii din față pe denainti în lat și cât[un] stănjân pol dosul și latu-

rili haznelii vechi, care loc dându-l Domnie sa danie și miluiri acestor numiți suiulgii Dimii și lui Costandin, li s'au hotărât în sămne cu petre hotară, măsurându-să cu stânjăn de opt palme domnești, începând întâiu de la acel 1 pol stânjăn ce s'au lăsat din dosul haznelii vechi și drept capetili podelilor a podului uliții mari în protiva hanului Triisfetitelor s'au pus pîiatră hotar și dintr'aciastă pîiatră hotar măsurându-să fața locului în sus alătore cu podul uliții mari lungul spre dughiana ce de pîiatră până în locul Gălatii, ce-au fost iarăși loc domnescu și l'au dat danie Matei Vodă iarăși mănăstirii Gălatii, s'au aflat 13 pol stânjăni și iarăși s'au pus pîiatră hotar și dintr'această pîiatră hotar măsurându-se drept în curmeziș spre răsărit și alătore cu locul ce s'au dat danie Gălatii până în locul popii lui Iftimii ce i-au dat și lui danie s'au aflat 10 pol stânjăni și s'au pus pîiatră hotar și dintr'aciastă pîiatră hotar măsurându-se dosul locului acestuia în gios spre hazna alătore cu locul popii lui Iftimii s'au aflat 14 stânjăni până la acel un stânjăn pol din dosul haznelii și s'au pus pîiatră hotar și dintr'aciastă pîiatră măsurând latul locului diacurmezișul pe din dosul haznelii alătore cu acel un pol stânjin a haznelii până în piatra ce s'au pus întâiu înprotiva hanului s'au aflat zăci stânjăni. Așijdere măsurând și mijlocul locului acestuia din capul podelilor a uliții mari și până în locul popii lui Iftimii cel de danie în lat s'au aflat 8 pol stânjăni. Și așa au ales și au hotărât aciastă bucată de loc din dosul haznelii. Așijdere au măsurat și locul din gios de hazna despre Sveatei Nicolai și-au pus întâiu o pîiatră hotar drept în capetili podelilor a podului uliții ce trece pe denainte Sfântului Nicolai și toema în prejma haznelii cei noaă și dintr'aciastă pîiatră au măsurat fața locului alătore cu podul uliții ce trece pe denainte Sfântului Nicolai asupra răsăritului până în dreptul colțului celui despre răsărit al porții lui Sveti Nicolai de cătră Sfânta Viniri s'au aflat 22 pol stânjăni și acole au pus iarăși pîiatră hotar și dintr'aciastă pîiatră hotar au măsurat drept deacurmezișul până în margine a doi stânjini de loc ce-au lăsat loc slobod deschis din locul domnescu drum de înblat popi lui Iftimii și suiulgiilor pe din dos s'au aflat 7 stânjini și iarăși au pus pîiatră hotar și dintr'această pîiatră hotar au măsurat și dosul locului acestuia spre apus și spre hazna tot alătore cu cei 2 stânjini a drumului de înblat până în hotarul ce au pus în capul locului celui din dosul haznelii ce l-au măsurat dintăiu și s'au aflat 19 stânjini și iarăși au pus pîiatră hotar și dintr'aciastă pîiatră hotar au măsurat drept la vale spre curțile domnești asupra podului ce trece pe denainte lui Sveatei Nicolai alătore cu locul haznelii ce l-au lăsat până în pîiatra hotar ce au pus-o întâiu și s'au aflat 17 stânjini. Și așa s'au închiet și s'au hotărât și aciastă bucată de loc, fiind orânduți la așezământul hotarălor vornicii de poartă. Iar loc de înblat să margă la casăli preutului Iftimii și la pivnița lui

și la dosul dughenilor Dimii și a lui Costandin, s'au socotit să fie din ulița ce tre(ce) pe denainte lui Sveati Nicolai din podețul ulicioarii lui Stoian și pe dinainte dughenilor lui Enache Blănar, cum era mai de demult, până a nu arsă, lăsindu-se doi stănjâni domnești în lat loc slobod deschis din locul domnescu, care nu s'au dat nici popii lui Istimii nici suiulgiilor nici altora, hotărându-se pentru locul acesta ca să fie deapaurare loc deschis de înblat la casă și la pivnița numitului preut și la dosul dughenilor numiților suiulgii și nici o parte nici alta niciodată a nu cuteza a eși piste hotărâli locurilor sale și a închide locul acesta al drumului ce l-au lăsat deschis nici a-l strămuta, ce să fie drum de înblat. Iară pentru lagămurile apelor ce intră în haznele, au hotărât să aibă a le face mai sus numiții suiulgii și a le zidi de piază ca să poată a înbla ei pe dedesupt când s'ar întâmpla vreo sminteală apelor, să driagă și să îndrepteze după orânduială meștersugului lor, ca să nu să pricinuiască niciodată stricăciune apelor; însă începutul lagămului au socotit să fie din capul locului ce s'au dat danie suiulgiilor. Iar pentru 2 podușce al puhoilor, a unie să fie începutul iarăși din capul locului acestuia și să margă alături cu ulița mare în gios până va căde în podușca ce veche, iară acelealte podușce a haznelii cei noaă să-i fie începutul din capul ulicioarii lui Stoian ce vini despre podul vechiu și să margă pe denainte dughenilor lui Enachi Blănariul la vale să iasă la colțul zidiului Sveatei Nicolai; și pe aciastă podușcă s'au socotit nimeni să nu zidiască nemică fiind loc gospod. Deci pentru aciasta dar stând și Domnie me împreună cu tot sfatul Domnii meli de-am luat sama pentru această danie și miluire ce s'au făcut și de alți luminați Domni mai înainte de noi cu acești numiți suiulgii Dima și Costandin, pre carii aflându-i și Domnie me nelipsiți din slujba și chevernisala haznelilor, cum și haznelile s'au aflat îndestulate cu apă și de vreme că ei fiind oameni streini aduși din Țarigrad de-au făcut haznelele aice și au rămas ei de le-au păzit atâta ani dinceputul haznelilor și până acum și n'au dat niciodată lipsă apelor și așezându-să ei cu totul aice în Eși și neavându moșie și loc de așezare pentru hrana și chivernisala lor, găsit-am și Domnie me cu cale și cu dreptate că li s'au făcut această milă și danie de mai sus numită și pentru ca să li fie lor acest loc driaptă danie și miluire, osăbit de alte mile ce mai au ei cu hrisoave domnești, pentru trebuința apii haznelilor, i-am înnoit și li-am întărit și Domnie me cu acest hrisov a Domnii mele, ca să le fie de la Domnie me driaptă danie și miluire acestor suiulgii Dimii și lui Costandin, lor și ficiilor lor, nepoților și strenepoților lor, uricu de miluire și de întăritură cu tot hotarul și cu tot vinitul neclătit, nerușuit, stătător în veci. Și poftim Domnie me și pre alți luminați Domni ce vor fi în urma noastră cu domnie aceștii țări să nu strice aciastă milă ce-am făcut Domnie me cu acești suiulgii oameni streini, precum nici Domnie me n'am stricat daniile și miluirile ale altor luminați

Domni ce-au fost mai înainte de noi, ce mai vârtos să aibă a da și întări și a milui, pentru a lor cinste și vecinică pomenire. Și spre aciasta este credința Domnii mele de mai sus scris Io Ioan Theodor Voevod și credința a pre iu[bi]ți fiilor Domnii mele Grigorie Voevod și Alixandru Voevod și credința a tuturor boerilor Domnii mele a mari și mici. Și s'au scris hrisovul acesta în scaunul Domnii mele, în orașul Eșilor, de Ioan Pisar uricar la anii

Io Ioan Voevod

Veleat 7267 luna Iunie 5

Procit Ștefan Roset vel logofăt

Pecete mică domnească, octogonală, cu tuș roș

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 9).

10

(Iași) 30 iunie/11 iulie 7269—1761.— Zapis prin care suiulgiu Dima și Constantin schimbă locul lor din fața mănăstirii Trei-Erarhi dăruit de Constantin Mihail Cehan Racoviță Voevod, cu locul dintre feredeu și casele paharnicului Ilie Costache, loc care aparținea mănăstirii Trei-Erarhi și pe care fuseseră clădirile școalei lui Vasile Lupu Voevod.

Gavriil Mitropolit Moldaviei întărim.

Iacă eu Dima suiulgiul împreună cu frate-mieu Costandin suiulgiul dat-am această adevărată scrisoare a noastră la mână Sfinției sale rugătoriului nostru Neofitu egumenul și la totu soborul de la Sfânta Mănăstire Treisvetitelia înainte Preaosfinției sale Kiriu Kir Gavrilă Mitropolitul a toată Moldavia și înainte Sfințiilor sale Arhieriei Kir Gherasim de la Sfânta Mănăstire Golăia și înainte Sfinției sale Kir Ionichie Sanadului de la Sfânta Mănăstire Dancul și înainte Sfințiilor sale Arhierilor pământului Moldaviei Sfinția sa Kir Ionichie episcopul Romanului și Sfinția sa Kir Dositheu episcopul Rădăuțului și Sfinții sale Kir Inochentie episcopul Hușului și înainte rugătorilor noștri părinți egumeni duple la sfintele mănăstiri cele mari și înaintea dumnealor veliților boiari ai divanului gospodu, precum să știe că avându sfânta Mănăstire Treisvetitelia un locu de casă cu pivniță de piatră răsipită între feredeu și între locul casălor a dumisale paharnic Ilie Costache, care locu iaste și stălpitu cu hotară de piatră de vornici de poartă (după cum

arată mărturiia lor) dar fiinducă acestu locu de casă cu pivnița răsipită au fostu pustie încă de la răposatul întru fericire Vasilie Voevod încoace până acum la leat 7244, în vremea cându ne-au adus pre noi din Țarigrad răposatul Grigorie Ghica Voevod, de ne-au așezatu aicea în orașul Iașii pentru trebuința apelor ai haznalelor gospod, dându-ne în sama noastră încă și feredeeae și toate dresurile câte s'au cheltuitu până acum pentru feredeeae și pentru apele fe(re)deilor și ale haznalelor gospod, la care totu noi am cheltuitu, iar de la Sfânta mănăstire nici macar un banu n'am cerșutu de care să cădea să plătească sfânta mănăstire deplinu, după obiceiul feredeeilor. Dar fiindu locul acesta pustiu și pivnița părăsită și era atunce întru acea vreme egumenu Sfintei mănăstiri Ezechiil, s'au învoitu cu noi tocmindu-ne întru acesta chip ca să ne facem noi casă pre acestu locu să nu șază pustiu, fiindu locul acesta și aproape de feredeu, ca să ne fie mai îndămână pentru trebuința apei haznalelor și să dăm sfintei mănăstiri bezmănu pe totu anul câte cinci lei. Și după această tocmeală ce-am avutu cu mai sus numitul egumenu, ne-am apucatu și noi de-am făcutu casă pre acestu locu al mănăstirii și pivnița acea răsipită o am tocmit și ne-am făcutu încă și toate ceale trebuincioasă câte trebuescu prin pregiurul casii, și dintru acea vreme și până acum totu noi stăpănim casele, iar pre locu am datu bezmănu după obicei și după tocmeala ce-am avutu. Dar fiinducă și noi o bucată locu ce o avem dată danie cu hrisov de la Măriia sa Costandin Vodă Racoviță, care locu au fostu domnescu, însă din drumul uliții mari ce iaste dinaintea porții Sfintei mănăstiri Treisvetitelor din jos de cărcima popilor ungurești, care locu ne iaste întăritu și datu danie atâta de la Măriia sa Scarlatu Ghica Voevod, cătu și de la Măriia sa Ioanu Theodor Voevod, ci noi văzându cum că acel locu al nostru ce ne iaste datu danie iaste dinaintea porții a Sfintei mănăstiri Treisveatitelor, și iaste și alătura cu locul numitei mănăstiri, unde din dos iaste și pivniță de piatră de care ne-au pohtitu pre noi și cu multă iubire și dragoste au cerșutu cuviosul egumen slinție sa Kir Neofit i dinpreună cu totu soborul Sfintei mănăstiri Treisveatitelor de-am făcutu schimbu, dându-ne Sfinția sa noao acestu locu de casă cu pivnița ce-au fostu răsipită la feredeu, așijderea și noi mai susnumiții suiulgiu cu totu sufletul și din bună voința noastră încă i-am datu Sfintei mănăstiri acestu locu al nostru de mai sus numitu, ce ne iaste noao datu danie, la care cu toată voința și așăzarea numitului egumen dinpreună și a tot sobor Sfintei mănăstiri și-au făcutu dughiane de piază dumnealui Bașa Fotie neguțatoriul pre locul nostru acestu de danie și să dea Sfintei mănăstiri bezmănu pe totu anul câte șaptezeci de lei. Așijderea și noi, după tocmeala și așăzământul ce-am făcutu, am dat și noi Sfintei mănăstiri aceale trei hrisoave domnești ce mai sus s'au pomenitu. Ci dar

și noi dinpreună amândoi frații aseamenea ne-am învoitu și ne-am așăzatu cu numitul egumen dinpreună și cu tot soborul numitei mănăstiri Treisvetitelia, de-am făcutu schimbu dându locu pentru locu însă luând noi locul Sfintei mănăstiri ce iaste denaintea fereadeilor unde ne-am făcutu și casă tocmindu și pivnița acea răsipită făcându-ne și toate altele câte trebuescu pen pregiurul casei, ca de acum înainte să stăpânească Sfânta mănăstire acel locu al nostru cu pivnița cea de pîiatră ce iaste din dos unde sântu dughianele ceste de pîiatră a dumisale Bașa Fotie neguțătorul. Așijderea și noi mai sus numiții suiulgii încă să stăpănim locul caselor ce iaste denaintea fereadeilor cu pivnița ce-au fostu răsipită, care pivniță noi o am tocmitu și cu toate câte am făcut prin prejurul caselor. Pentru aceaia dar și numita mănăstire Treisvetitelia să stăpânească pre acea bucată de locu ce o am avutu danie cu hrisoave domnești care s'au datu de la mîna noastră la mîna Sfinției sale numitului egumenu și la totu soboru Sfintei mănăstiri ca să fie mănăstirii moșie neclătîtă și nerușuită nici odinioară în veaci. Iară după viața noastră pre cine va alege Domnul Dumnezeu a fi egumenu Sfintei mănăstiri, așijderea din neamul nostru pre cine Dumnezeu va alege a fi stăpănitoriu și purtătoriu de grijă cestor ce vor rămănea pre urma noastră, atîta pentru toate ale noastre chiverniseale și venituri de ocine, de casă, de dughiane și de altele toate, cătu și pentru această bucată de locu ce mai sus scrie, carea o am schimbatu cu numita mănăstire Treisvetitelia după cum am făcut așăzămîntul nostru de schimbarea acestor locuri de casă și cu pivnițele lor de pîiatră (pentru care pre amăruntul mai sus sântu arătate), așa să să păzească după așăzămîntul și bună învoiala noastră ce o am făcut-o cu Sfinția sa numitul egumenu și dinpreună cu tot soborul Sfintei mănăstiri. Iar cine se va scula, au din neamul nostru, au din egumenii ce vor rămăne pre urmă ocărmitori la numita mănăstire, au măcar cine va fi, ispitindu-să socotind să strice a noastră tocmeală și așăzare ce o am făcut, unora ca aceia să nu li să ție în samă dispre nici o parte, ci încă unii ca aceia să fie supt blestemul Preaosfințitului Mitropolit a Moldaviei Kiriu Kir Gavriil și a tuturor mai sus numiților Arhieri. Și așa învoindu-ne unii cu alții, ne-am făcut și scrisori unii la mîna altora, cu blagoslovenia și cu iscălitura Preaosfințitului Mitropolit și a tuturor numiților Arhieri și boiari mari întărite și încredințate, așijderea și cu a noastre iscălituri și peceti fiind iscălite și pecetluite, am dat să fie sfintei mănăstiri moșie dinpreună cu toate hrisoavele lor, să stăpânească Sfânta mănăstire cu pace nerușuite și neclătite nici odinioară în veci.

leat 7269 iunie 30 de zile

(pecete) $\delta\eta\mu\omicron\varsigma$ σουγιόλτζης ή διάμου χηρί υπέγραψα βάνουτας και την βουλάμου και επιβεβαίονο ως ανουθεν.

(pecete) Κοστατίνος σουγιόλτζης υπέγραψα και βεδιόννα τὰ ανουθεν

Ioanichentie episcopul Hușilor, Ioanichie episcopul Romanului, Dosoftei episcopul Rădăuților, Gherasimos, Sinad Ioanichie, Costandin vel logofăt, Lupu Balș vel vistier martor, D. Paladi vel vornic martor, Ion Paladi vistier.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 10.

O altă formă în *Uricarul*, VII, pp. 25—31, scrisă de dascălul Procopie de la școala domnească din Iași).

11

Iași 4/15 mai 7270—1762.—Grigore Ioan Calimah Voevod întărește schimbul de locuri între mănăstirea Trei Erarhi și suiulgii Dima și Constantin, făcut prin zăpislul din 30 iunie/11 iunie 1761.

Cu mila lui Dumnezeu Io Grigori Ioan Voevoda
Domnul Țării Moldavii.

Facim știre cu acestu hrisov a Domnii mele tuturor cui să cade a ști că iată au venit înaintea Domnii mele și înainte a tuturor boiarilor noștri a divanului mari și mici slugili noastre Dima și frati-său Costandin suiulgii și ni-au arătat o scrisoare de la cuvios rugătoriul nostru sfinția sa Neofit egumenul sfintei mănăstiri Treisvititilor din orașul Eșilor împreună și de la tot soborul Sfintei mănăstiri, iscălită cu iscălitura lor și încredințată cu iscăliturile a preosfinții sale Kir Gavriil Mitropolitul Moldovii și a tuturor arhiereilor țării Kir Gherasim Savaștianul de la mănăstirea Golii și Sfinția sa Kir Ionichie Sinadul de la mănăstirea Dancului i Kir Ionichii episcopul Romanului i Kir Dositheu episcopul Rădăuțului i Kir Inochintii episcopul Hușilor și cu iscăliturile tuturor egumenilor sfintelor mănăstiri de aicea din Eși și a tuturor veliților boiari din velet 7269 Iulie 30, scriind precum că avându sfânta mănăstire Treisvititile un loc de casă cu pivniță de piatră răsipită pre ulița ciobotăriască, undi sintu feareadeile, cari loc au fostu cumpăratură răpousatului Vasile Voevod de la un Mihai Furtună comisul, după aceia au făcut Vasile Vodă școale domneaști pre acel loc, încă și feredeile (după cum să văd). Deci după ce le-au gătitu-le toate li-au închinatu-le danie sfintei sale mănăstiri Treisvititilor și au fostu acele școali până în zilele răpousatului Mihai Racoviț Voevoda la leat 7232 și arzând de foc școalele au rămas locul slobod și pustiiu și pustiiu au șăzut locul acela până în anul la velet 7244, iar feareadeile nearzind au rămas

întregi (după cum să văd). După aceia răpousatul Grigorii Ghica Voevoda vrând ca să facă haznealele aceea în Eși (după cum au și făcut), au trimis la Țargrad di-au adus suiulgi pe Dima și pe Costandin frate-său și așăzindu-i aice în Eși au dat în sama lor feareadeile, cu toate dresurile și cheltuialile lor. Intr'acea vreme au fostu eg[umen] la sfânta mănăstire a Treisfătitorilor un Ezăchiiul, dar având trebuință numiții suiulgi ca să să afle deapaurarea la feareadei după obiceiul feareadeilor. s'au învoit cu Ezăch[iil] egumen și li-au dat acel loc al școalelor, fiind slobod și pustiu, neaducând sfintii mănăstiri nici un vinit și așa ș'au făcut casă, tocmindu-să cu egumen ca să dea la sfân[ta] mănăstire bezmăn pentru loc pe tot anul câte cinci lei și făcându-și casă au dres și pivnița acea răsipită și au [făc]ut și toate ce[le] de trebuință prin pregiurul casăi și ș'au stăpănit numiții suiulgi casăle, iar [pentru loc] au dat băzmăn pe obiceiii. Dar văzând numitul egumen cu tot soborul sfintei mănăstiri cum că și suiulgi au avut o bucată de loc aice în Eși, denainte porții mănăstirii Treisfetitorilor, care loc de baștină fusășă do[mnesc și l-au] dat daniē numiților suiulgi Domnia sa Costandin Racoviță Voevoda, așijdirea și de la alți luminați Domni iarăș li-au fostu dat întăritură, ap[oi de la Domn]ia sa Scarlat Grigori Ghica Voevoda, cât și de la prea înălțat părintele Domnii meli Măria sa Ioan Theodor Voevoda, după cum să văd hrisoavili domnești de întăritură prea acea daniē ce-au făcut la mână numiților suiulgi. Pentru aceia dar fiind acestu loc bun și denainte porții Sfintei mănăstiri și alătura cu pivnița mănăstirii ce iaste la capul podului veachiu, au pohtit pe numiții suiulgi să facă schimbu, să dea mănăstirii acel loc de daniē și egumen și cu tot soborul mănăstirii încă să dea acel loc de școale ce s'au zis mai sus, cari loc este denainte feareadeilor și așa voind și o parte și alta, au făcut schimbu dând loc pentru loc, pre care loc din bunăvoința și tocmală ce-au făcut cu Fote Liptcanul de ș'au făcut dughene de piatră, însă *tocmind cu Fote Liptcanul să dea pentru loc la Sfânta mănăstire bezmăn pre tot anul câte șaptezăci de lei.* Pentru aceia și Neofit egumenul și cu tot soborul Sfintei mănăstiri Treisfătitorilor făcând așăzământu au schimbat și dând aceste locuri unul pentru altul ș'au făcut și scrisori încredințate cu iscăliturile și pecețile lor, unii la mână altora, așijderea și cu a tuturor arhiereilor și a boiiarilor divanului. Dreptu aceia și numiții suiulgi au dat la mănăstire aceale trii hrisoave domnești, un hrisov de la Costandin Racoviț Voevoda din leat 7265 Noiembrie 20 și alte doo hrisoave gospod de întăritură tot pre această daniē, unul de la Domnia sa Scarlat Grigorie Ghica Voevoda din veleat 726.. și altul de la prea înălțat părintele Domnii meli Măria sa Ioan Theodor Voevoda din leat 7267 Octombrie 28; așijderea și egumenul încă au dat un zăpis ci-au zis mai sus de cumpărătură de la răpousatul Vasilie Voevoda din leat 7149 april

15, aseamenea și un ispisoc de întăritură de la răposatul Iliș Alixandru Vocvoda din velet 7174 August 20, ca să stăpăniască numiții suiulgi a cel loc ce s'au numit al școalelor cu acea pivniță ce-au fostu răsăpita și au tocmi-o, cu paci și tot niamul lor în veci. Așijderea și sfânta mănăstire iarăși aseamenea să stăpăniască cel loc ce-au fostu a numiților suiulgi dat danie, nerășait nici odănoară în veci. Și pentru dragoste ce-au arătat numiții suiulgi către sfânta mănăstire li s'au scris în copia mănăstirii și numile părinților lor și a lor și a tot niamul lor într pomenire vecinică la Sfântul Jărtvealnic, însă în știință au arătat să fie și pentru aceasta, că di să vor mai afla niscarva zapisă a locului acestuia între zapisăli sfintei mănăstiri ori la ce vreme au macar acum au în vremea altor egumeni ce vor fi după vreme și aceale fără de nici o pricină tot să dea la mână numiților suiulgi Dimii și frăține-său lui Costandin au macar la cine va rămănea după dănșii stăpănitor tot să aibă a le da; însă hotărâre au pus între dănșii și aceasta, că după a lor viață au egumenii ce vor fi stăpănitori după vreme la sfânta mănăstire au disprea partea numiților suiulgi cine va rămănea să stăpăniască în urma lor și să vor ispiti ca să strice și să strămute acestu așăzământ și tocmală ce-au făcut ei, să nu li să fie în samă, cea încă unii ca aceia ce vor înbla să strici să fie supt blestemul și cathirisărea arhiereailor de mai sus pomeniți. Dreptu aceia, pentru a mai mari încredințarea și întărirea pre aceste mai sus numite schimburi de locuri, dat-au numiților suiulgi și încredințată scrisoare a (e)gumenului și a tot soborul și cu pecetea mănăstirii și cu iscăliturile a tuturor arhiereailor și boiarilor țării, ca să le fie de bună credință și așa să păzască deapaură de către toți nezmintită nici odănoară în veci, ca nu cându să atingă vreunii de blestemul preasfințiților arhiereai de mai sus numiți și după toate aciaste schimburi și scrisori încredințate ce-au luat unii de la mână altora rânduitu-s'au din poronca Domnii mele și hotarnici vornici de poartă de s'au măsurat și locul acestor școale ce s'au zis mai sus, de s'au ales și s'au osăbit dispre toate părțile, atâta de către feareadei, cât și de către dumnealui banul Ilie Costache, începându-să a se măsura cu stănjănul gospod întâiu din colțul din sus al cișmelii despre ușa feareadeilor și în gios mergând alătura cu ulița ciobotăriască ce s'au zis mai sus până în chioara zăplazilor dumsale banului Ilie Costache și s'au găsit stănjini 21 doăzeci și unul și de acolo iarăși la vale alătura cu zăplazii spre Bahlui și către apus până iarăși în celalaltu colțu de zaplazi ce iaste dispre șasul Bahluiului tot a banului Ilie și s'au aflat stănjani 26 doăzeci și șasă și iarăși de acolo dreptu în sus până în podușca feareadeilor s'au găsit stănjani 20 doăzeci și de acolo dreptu pe podușcă la deal spre feareadei și pe iarăși în colțul cișmealii de unde s'au pus stănjănul întâi dispre ușa feareadeilor

și s'au aflat stânjini 29 doăzeci și noă și așa măsurându-să acestu loc de mai sus zis al școalelor s'au încheiat de giur în-pregiur și s'au stălpit în patru piiatri hotară după cum arată prea largu în mărturiia vornicilor de poartă.

Dreptu aceia iată dar că și Domnia mea, după scrisoarea egumenului și a tot soborul sfântei mănăstiri Treasfetitilor, cu peceatea mănăstirii și încredințată cu iscăliturile a tuturor ar-hiieareailor țării și a dumnealor veliților boiari și mai pe urmă și după mărturiia hotarnică cu piceatea porții a rânduiților hotarnici vornicii de poartă de măsură acestui loc, dacă am văzut am [cr]ezut și [ia]tă că dăm și întărim stăpânirea slugilor noastre Dimii și frăține-său Costandin suiulgii pi acestu loc al școalelor ce s'au zis [m]ai sus, după toate sămnile și hotarale ce s'au zis mai sus, ca să le fie și de la Domnia mea lor și fiilor lor și nepoților și strănepoților lor driaptă ocină și moșie și hrisov de întăritură neclătit și nerășăit nici odănioară în veci și spre aceasta este credința a însumi Domnii mele Io Grigorii Ioan Voevoda și credința a prea iubit fiului domnii mele (*loc alb*) Voevoda și credința a cinstiți și credincioși boiari [cii] mari ai divanului Domnii mele dumnialor Ioan Bogdan vel logofăt i Andronache vel vornic de țara de gios, Ioan [Pă]ladii vel vornic di țara de sus, Vasili Razul hatman i părălab al Sucevii, Petrache vel postelnic, Ioniță Canta vel vistier, Iordache Canta vel spatar, Iordachie Costa[chi]..... Pe-trache Vidali vel paharnic, Ghiorgghi Sturza vel stolnic, Scarlat Caragea vel cămănar, Mihălachi Suciul vel comis și creadința tuturor boiariilor Domn[ii meli celor mari și] mici. Și s'au scris hrisovul acesta în Eși cu mâna lui Simion Burgeale.

veleat 7270 mai 4

Io Grigorii Ioan Voivoda

Ioan Bogdan vel logofăt procit

Pecete domnească, mijlocie, rotundă, cu tuș roș.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 11)

12

(*Iași*) 10/21 mai 1766.— Grigore Alexandru Ghica dăru-este suiulgiului Dima locul domnesc lăsat pentru umblat în jurul cișmelei vechi din poarta Curții, în spate, deoparte și de alta a cișmelii, în lățime de câte 1½ stângen și în față, până la ulița Sfântului Nicolae.

Cu mila lui Dumnezeu Io Grigorie Alexandru
Ghica Voevoda Domnul Țării Moldovii.

Facem știre cu acest hrisov a Domnii mele tuturor cui să cade a ști că de vreme ce ni-am înștiințat Domniia me de la

sluga noastră Dima Suiulgiul, cum că fiind o bucată de loc gospod înpreagiurul haznealii ceii vechi domnești, adică din dosul haznelii, între haznea și între dughianile cele de piatră ce li-au făcut Dima un stângen și giumătate și laturile înpregiur haznelii iarăși câte un stâjin și giumătate, mergând alătura cu păreții haznealii pe deamândoo părțile până în podul lui Sfeti Neculai, care loc s'au fostu socotit de s'au lăsat pentru trebuința haznelii, după cum arată și hotărești în hrisoavile domnești ce s'au văzut de daniile ce-au dat Domnia sa Matei Ghica Voevod alte locuri prin pregiur, dar acum ne arată numitul Dima Suiulgiul cum că acel loc fiind deșert prin pregiur haznelii s'au fi obicinuit lăcuiitori orășeni de prin pregiur a face multe scărnavii și mărșevii pe acel loc asupra haznelii și nici de cum nu să poate ține locul acela înpregiur haznelii curat și în câteva rânduri s'au făcut acelui loc și parmaclăcuri prin pregiur și nici așa nu să poate apăra și ma(ca)r că acel locu așa câte un stâjin și giumătate prin pregiur să lăsasă ca să fie pentru trebuința și tocmitul haznealilor când s'au întâmpla a să strica, dar din vream ce pentru trebuința tocmitului haznealilor s'au făcut lagum boltit pe supt dughene de mergi apa pân într'amândoo haznealile și când s'ar întâmpla a să strica este cu puțințe a să tocmi pe didesupt prin lagum și nu este trebuință de a să mai lăsa acel loc deșertu de să faci atăta mărșevie despre orășeni asupra oalilor apii haznealilor, deci cercetând Domnia mea cu cale s'au găsit că de cât să fie locul acesta deșertu de să pricinuiasți atăta scărnavie și mărșăvie înpregiur haznelilor, mai bine să fie însărcinat cu niscarva casă sau dughene ca să să poată ține curat. Și, de vream că Dima Suiulgiu s'au găsit slujind și slujaști de atăta ani haznealilor orașului acestuia, iată că Domniia mea, pentru vrednică slujba lui, m'am milostivit și i-am datu tot locul acesta cât scrie mai sus danie și miluire și să aibă voe a faci și a zidi casă, dughene or ce va vrea pi acel loc, de vream că locul acesta ce prisosia fiind drept gospod și Domniia mea milostivindu-ne l-am dat tot numitului Dima suiulgiu ca să-i fie și de la Domnia mea atăta lui și ficiorilor lui, cât și nepoților și strănepoților lui dreaptă ocină și moșie cu tot hotar și cu tot vinit, neclătit și nerășăit nici odănaoară în veci. Și pohtim Domniia mea și pre alți luminați Domni ce vor fi în urma noastră să nu-i strici sau să-i strămute această puțină miluire și danie, ce cât le va da mâna să-i și mai întâriască pentru a Domniilor sali vecinică pomeanire.

veleat 1766 Mai 10

Io Grigori Ghica Voevod

Simeon Burghеле pisah

Pecete mică domnească, octogonală, în tuș roș.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 12).

(*Iași*) 3/14 septembrie 1774.— Anaforaua boerilor divanului prin care aprobă suiulgiilor Dima și Constantin să închidă locul de umblat din jurul cișmelei vechi, pentru a feri cișmeaua de necurățenii.

De la boerii divanului Knejei Moldovii.

De vreme ce Dima suiulgiul au avut multă pricină cu unii din mahalagii pentru o hudicioară ce era de mergea pintre dughiana Sandului Panaite și pintre hazniaoa cea veche a răpăosatului Domnu Grigorie Voevod Ghica, cerându mahalagii acei din dosul dughenilor celor în șaru cum și cei din față ca să fie deșchisă acea hudicioară și Dima sughiulgiul pricinuind au arătat hrisoavele luminaților și răposaților Domni, cum și hrissovul răposatului Domnu Scarlat Ghica Voevod și mărturiia preaosfinții sale chirie chir Iacov proin mitropolit al Moldovei, întru care toată parte bisericească și politiciască boeri mari și mici sântu iscăliți, întărită fiind și cu blăstăm arhierescu, pe locurile ce s'au dat danie și miluire Dimii și fratelui său lui Costandin șătrarul sughiulgii, pentru slujba cea de mulți ani, cum și mărturii hotarnice ce s'au făcut din porunca Domnilor, întru care hrisoave și mărturii arată luminat cum și în ce chip s'au hotărât locul haznalelor și locul ce li-au dat Domnii danie și miluire lor și ce loc s'au lăsat ca să fie pentru înblat, care loc de înblat îl arată luminații Domni ce au fost mai înainte de răposatul Scarlat Voevod Ghica, cât și cei după Scarlat Voevod stăpănitori Domni. Și zăc în hrisoavele lor așa, iar loc de înblat să margă la casa preotului Iftimie și la pivnița lui și la dosul dughenilor suiulgiilor s'au socotit să fie din ulița ce trece pe dinaintea lui Sveti Nicolae, din podețul ulicioarii lui Stoian și pe dinaintea crășmei și a dughenii lui Enachi Blănariul, lăsându 2 stânjini domnești în lat loc slobod deșchis din locul domnescu, care nu s'au dat nici popii lui Eftimie nici suiulgiilor nici altora nici să dea, hotărându pentru locul acesta să fie deapururea loc deșchis de înblat la casile și pivnița numitului preot și la dosul dughenilor numiților suiulgi și nici o parte nici alta niciodată să nu cuteze a eși piste hotarul locurilor sale și a închide locul acesta ce s'au lăsat deșchis nici a-l strămta, ce să fie drum de înblat. După care hrisoave ce au arătat Dima au arătat și aciasta că acel loc ce iaste deșchis asupra lagumului apei și a haznelii să află multă necurăție asupra lui, care necurăție și scărnăvie din ploi și din noroae cură înăuntru în apa haznelii și iaste lucru cu păcat ca să fie acel puțințel loc deșchis, ce să se închidă (fiindecă pe acolo hrisoavele nu scriu a fi hudici[oară]) pentru

curățeniia apei și a haznelii. Pentru care pricină a hudii și a necurății, de cătră noi s'au socotit și au mersu frații noștri cinstiți dumnealor Ioan Sturza vel vornic i Grigore Crupenschi vel vornic și Costandin Greci(anu) vel ban și cercetându dumnealor au văzut acea necurăție și acel murdarlăc ce se făcea pe acea bucătea de loc fiind deschis și dumnealor au găsit cu cale ca locul acela cu dreptate iaste ca să fie închis și hudicioara pe acolo să nu fie. Deci de la divan s'au socotit atât după hrisoavele Domnilor ci au arătat Dima sughiulgiul, cât și după arătarea a cinstiți fraților nostri dumnealor boerii și s'au hotărât prin cartea aciasta a divanului dându-să toată volniciia Dimii și fratelui său Costandin suiulgii ca să curăță locul acela foarte bine, atât din dosul haznelii, cum și din față, dinaintea uliții cei mari, să li închidă, drum pe acolo să nu fie și după hotărârea aceasta așa să urmează.

1774 septembrie 3

Lupul Balș logofăt, Ioan Sturza vornic, Vasile Razu hatman, Cropinchi vornic, I. Canta spătar, Costandin Grecianu ban, Costandin Balș stolnic, Iordache Canta, Alexandru pah(arnic), maior Kirilof.

Procit vtori logofăt

S'au trecut la condică.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 13).

14

(*Iași*) mart 1782.— Constantin Dimitrie Moruzi Voevod întărește pe Gheorghe suiulgiul în slujba de îngrijitor al apelor Iașilor, scutindu-l de diferite dări și întărindu-i stăpânirea locurilor ce avea lângă poarta Curții domnești de la predecesorul său Constantin suiulgiul șetrar.

Copie scoasă aseme di pe cel adevărat hrisov cu iscălitură și pecete gospod a pre fericitului Domn Mărie Sa Costandin Dimitrie Muruz Voevod, dat lui Gheorghie suiulgiului și făcut din anul 1782, mart.

Facem știre cu acest hrisov al Domnii mele tuturor cui să cade a ști că pentru purtare de grijă a tuturor apelor și a haza-lilor acestui oraș, socotind Domnie mea, am orânduit pe Gheorghie suiulgiul și i-am dat lui în samă și purtare sa de grijă toate

apile și haznelile, atât cele vechi ce sint făcute mai denainte, cât și aceste ce sint făcute de Domnie me acum, pentru care datoriu să fie Gheorghie suiulgiu deapaurarea și în toată vreme a ține apile deplin, cu drumurile lor tocmită și haznelile curate și grijite, cu îndestulă apă vețuitorilor orașani. Și bani ce-or trebui cândva pentru tocmitul haznelilor și a drumurilor apelor, lefile și alte trebuincioase cheltueli, dumnealor epitropii ce sint așezați de Domnie mea prin osăbit hrisov îi vor da pe cât a fi trebuința din veniturile ce s'au orânduit, care se arată la acelaș hrisov. Și fiindcă după slujba ș silința ce-au arătat numitul Gheorghie suiulgiul la adusul apelor în ceșmelele ce-am făcut Domnie mea aicea în orașul Iașii, cum și pentru purtare de grijă ce va să aibă pentru aceste și de acum înainte, am socotit că i să cade a ave deosăbită milă aflându-să la o slujbă ca aceasta, ce este pentru odihna norodului de obștie și iată prin hrisovul acesta al Domnii mele hotărăm ca deapaurare să fie scutit pe capul său și pe casa sa de tot birul visteriei, cum și de alte dări și havalele, el întru nimică niciodată să nu fie supărat. Și deosăbit îl miluim Domnie mea ca să aibă a scuti la vreme desetinii 40 oi de goștină, pe aceste bucate nimăruî nici un ban să nu de. Și să aibă și șasă liudi scutelnici, care trecându-să în izvodul scutelnicilor cu pecete gospod, să fie scutiți și apărați de toate dările și havalele, ca să caute pentru agiutor și slujba casei sale. Cum și callele și olarii ce vor fi pentru trebuința apelor și a haznelilor, după hotărârea hrisovului gospod, iarăși să fie scutit pe capetile lor, atât de bir, cât și [de] toate alte havalele. Și de vremi ce Domnie mea am orânduit epitropi asupra tuturor apelor pe ai noștri cinstiți și credincioși boeri, dumnealui Ioan Cantacuzino vel logofăt i dumnealui Dimitrie Sturza biv vel vornic i dumnealui Ioniță Canta vel vornic i dumnealui Manolache Balș vel ban, dat-am să fie numitul Gheorghie suiulgiul pentru trebuințele ce vor fi ale acestora, să arate domniilor sale epitropilor și dumnealor povățuindu-l și agiutându-l la toate, le vor îndrepta precum să va cădea.

Deosăbit întărim Domnie mea lui Gheorghie suiulgiul ca să aibă a stăpâni și locul care i-au dat cu învoială sătrariul Costandin suiulgiu, ce și lui i-au fost dat danie de la Domnie Sa Scarlat Ghica Voevod cu hrisov, care loc este pe lângă zidiul curții gospod pe de amândouă părțile ceasornicului, cum și o dughiană ce i-au fost dat mai 'nainte Costandin sătrar cu scrisoare și loc sterp de altă dughiană, unde acum ș'au făcut dugheni Gheorghie suiulgiu, să și le stăpăniască toate aceste cu bună pace Gheorghie suiulgiul și feciorii săi și niam de niamul său, nesmintit nici odănoară. Drept aceia poroncim Domnie mea dumniatale vel vistier i dumniatale vel agă, cum și altor boeri slujbași, văzând hrisovul acesta al Domnii mele, pentru toate să aveți a urma întocma după cum mai sus să poruncește și mai multă supărare de cătră nime să nu i să facă.

Acest suret l-am scris eu di pe condica divanului di pe hrisovul cel adevărat și fiindu întocma scris, am iscălit

Andrei treti armaș i condicar.

(Copia aceasta se află în Colecția Academiei Române, doc. rom. XXX, 76)

15

Iași, august 1792.— Alexandru Constantin Moruzi Voevod întărește bisericii Sf. Nicolae cel sărac din Iași stăpânirea asupra locului de pe ulița mare, pe care a fost cișmeaua veche, lung de 8 stânjani și lat de 7 stânjani, dăruit de Alexandru Ioan Mavrocordat Voevod în noiembrie 1786.

Cu mila lui Dumnezeu Io Alexandru Costandin
Moruz Voevod Domn Țării Moldaviei

Să face știre cu acest hrisov al Domnii mele pentru bisărica de aicea din orașul Eșii, unde să cinstește și să prăznuește cel dintru sfinți Părintele nostru marele ierarh Nicolae, că arătându-ne al nostru dohovnicesc părinte preaosfinție sa Kir Iacov Mitropolitul Moldavii cum și cinstit și credincios boiariul Domnii mele dumnealui Iordachi Balș biv vel vistier, epitropii aceștii bisărici, hrisovul de miluire ce are această bisărică de la Domnie Sa Alexandru Ioan Mavrocordat Voevod din leat 1786 Noemvrie pentru un loc de la ulița mare, pe care a fost hazneaoa ce vechi gospod a răposatului Domn Grigorie Ghica Voevod bătrânul, rugându-să ca să să întăriască și de cătră Domnie mea acea miluire.

Deci văzând Domnie mea hrisovul pomenitului Domn și socotind a fi cu cale aciastă miluire, iată și de cătră Domnie mea asămine dăm și întărim ca locul acesta ce iaste opt stânjani gospod lungul și șapte stânjani latul, care s'au aflat loc drept domnesc, afară de locul ce-au avut de danie suiulgiei și afară de o hudicioară care din vechi s'au lăsat din dos pentru umblatul lăcuiitorilor, adică pintre dughenile de piatră și pintre aciastă hazne vechi, împreună și cu binaoa în veci să fie a bisăricii pomenite a svântului Necolaie pe care să și-l stăpăniască svânta bisărică cu tot venitul ca pe o a sa driaptă ocină, făcând și zădind pe loc dugheni sau ce va vrea. Și hrisovul acesta al Domnii mele să-i fie de danie și miluire statornică, neclintită și nerușăită în veci. Poftim dar Domnie mea și pe alți frați luminați Domni, carei din proniea dumnezăiască vor fi orânduși în urma noastră

la domnia aceştia ări, ca să nu surpe această danie, ce mai vârtos să întăriască şi să miluiască, pentru a Domniilor sale cinsti şi vecinică pomenire. Serisu-s'au hrisovul acesta la scaunul Domnii mele în oraşul Eşii întru cea dintâi domnie a noastră la Moldavia

La anul 1792 August

Io Alexandru Constantin Voevod

Iordachi Roset vel vistier

Trecut la condica visteriei, *Constantin Burchi* pitar

Pecete mare domnească, rotundă, cu tuş roş.

(Orig. în Colecţia Fundaţiei culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iaşi, no. 14).

16

Iaşi 25 septembrie/6 octombrie 1792.— Alexandru Constantin Moruzi Voevod dăruieşte lui Ştefan Boşniagu, tufecciu din Iaşi, o bucată din locul domnesc înprejurul cişmelei vechi de la poarta Curţii, lată de 1 stânjen şi 5 palme la uliţa mare.

Io Alexandru Costantin Moruz Voevoda Bojiu
milostiu Gospodar zemli Moldavscoi.

Să face ştire cu această carte a Domnii mele că pre multe jalobe ce-au dat Domnii mele Ştefan Boşniagu tufecciu de aice din Eşi, s'au rugat să fie miluit cu o bucată de locu la faţa uliţii mari din locu ce au rămas dreptu domnescu împregiurul cişmelilor vechi, care acum sântu săci, pe care locu să-şi facă o dugheniţă pentru să lucreze meştersugu seu şi din dos să aibă odihna femeii şi a copiilor sei, care numit tufecciu fiind rânduit de Domnie me la al nostru cinstit şi credincios boeriu dumnealui Necolai Roset vel logolăt ca să cerceteze de să află acolo loc domnesc nedat nimăru de alţi luminaţi Domni mai dinainte, dumnealui vel logofătul prin osăbită ţidula dumisale au rânduit pe Andreiu Mogâlde vornicul de poartă spre această cercetare după obicei. Care numit vornic de poartă mergând la stare locului şi strângând împregiuraşii au făcut căzuta cercetare după poroncă şi prin a sa mărturie de cercetare arată că, făcând stânjini de opt palme gospod, au măsurat din hudiţa ce iaste

pintre capul dughenilor de piatră, adică din drept colțul dughenii suilgi Sandul Panait spre poarta curții gospod, mergând până în dughenile Sfântului Spiridon și s'au aflat nouă stânjini și cinci palme gospod la fața uliții mari, din care scăzând opt stânjini ce sânt danie cu hrisov gospod de miluire de la Domnie sa Alexandru Ion Mavrocordat Voevod bisăricii Sfântului Necolai cel nou din mahalaoa muntenimii de sus, au rămas numai un stânjin și cinci palme loc domnesc, între locul Sfântului Necolai și între locul dughenilor Sfântului Spiridon, adică patru dugheni ce sânt din gios de locul acesta cătră poarta curții gospod și măsurând lungul locului spre răsărit alături cu locul acestor dugheni a Sfântului Spiridon pe din gios, adică din margine podului până în locul dughenilor lui Costandin Botezat biv ot visterie ce are zestre de la Costandin suiulgiu ș'atât s'au aflat șasă stânjini și șapte palme, apoi măsurând și fundul locului despre răsărit s'au aflat iar un stânjin cinci palme ca și la fața uliții, care și margine acestului loc gospod pe din sus alături cu locul Sfântului Necolai au eșit la măsurătoare șapte stânjini și o palmă, adică din locul Botezatului până în margine podului la uliță, cum pre larg arată mărturie sa iscălită de numit vornic de pcartă, adevărită cu pecete porții gospod, care iaste din anul acesta 1792 sâptembre 16 deni, deci dar Domnie me milostivindu-ne asupra acestui strein Ștefan Boșniagu tufeciu și asupra fâmcii și a copiilor lui ce au năzuit în țara aceasta, iată prin această carte a Domnii mele dăm daniie și miluire un stânjin și cinci palme loc gospod la fața uliții și pe atâta fundul locului dispre răsărit, cât îi (?) mai ține din sus, alături cu acei opt stânjini a sfântului Necolai, lungul șapti stânjini și o palmă, așijdere și mai ține pe din gios de cătră locul Sfântului Spiridon, pe care loc să fie volnic a-și face dughiană și casă din dos pentru odihna lor, stăpânindu-l cu bună pace în veci, ca pe a lui driaptă daniie și miluire de la Domnie me, cărora se le fie carte aceasta statornică în veci, care s'au întărit cu a noastră domniască iscălitură și pecete.

1792 sâptembre 25 deni Iași

Io Alexandru Costantin Moru: Voevod

Procit vel logofăt

Pecete domnească, mică, octogonală, în tuș roș.

Pe verso : s'au trecut în condică Matei Costin condicar.

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kogălniceanu, dos. Ape Iași, no. 15).

(*Iuși*) 1803, f. lună și zi. Plângerea preoților și epitropilor bisericii Sf. Nicolae cel sărac în contra încălcărilor serdarului Constantin Botezatu asupra locului de lângă cișmeaua veche.

Pre Înălțate Doamne,

Jăluiesc Înălțimei tale pentru strămbătate ce suferă această sfântă biserică de cătră dumnealui sărdar Costandin Botezatul ot vistierie, că având un loc la ulița mare în potriva hanului Treisfetitilor cu haznaua veche a răposatului Domn Grigore Ghica Voevod bătrânul, danie și miluire cu hrisov de la Măria Sa Alexandru Ioan Mavrocordat Voevod din anul 1786 Noemvrie, opt stânjini gospod în lungul podului în fața uliții mari și șapte stânjini latul, după cercetare ce au făcut atunce la acea vreme dumnealui logofăt Neculai Ruset pentru acest loc domnesc cât se afla necuprins și nestăpănit de alții, asupra cărei danie Înălțimea ta la anul 1792 August cu hrisov întărești asemenea sfintei biserici acest loc, care s'au stăpănit nesupărat de către nimeni în pace până la 1794. Iar într'acest an dumnealui sărdar Costandin Botezatul prin agiutorul răposatului logofăt dumnealui Iordachi Ghica, au meșteșugit în domnia Mării sale Mihaiu Suciul Voevod, luând niște hrisoave de la mănăstirea Sfântului Spiridon ce le are mănăstirea asupra unor dugheni ce au luat cu schimbul de la răposatul paharnic Imbo, fără a se face căzuta cercetare tuturor scrisorilor ce se aflau la mănăstire și la biserica sfântului Nicolai, au răpit locul aceștii biserici cu judecata dumnealor veliților boeri de la acea vreme, cu anafora întărită de numitul Domn. După care ș'au făcut și hrisov ca să stăpânească opt stânjini fața locului în ulița mare în lungul și unul pol stânjini în latul cu cuvânt că ar fi fost danie de Măria sa Scarlat Ghica Voevod socrului său Dima și Costandin suiulgiu. Iar pentru opt stânjini în lungul și cinci pol stânjini în latul, cu trupul haznelii cu tot, printr'acel hrisov îl îndatorește ca să de svintei biserici numai 20 lei pe an. Pre Înălțate și milostive Doamne, Dima și Costandin suiulgiu, socrul lui Costandin Botezatul de-au și avut aceste bucățele de loc danie, după cum se pomenește în hrisovul Măriei Sale Scarlat Ghica Voevod, stăpânire nici odată n'au avut, după cum atunce când s'au făcut danie bisericii, prin cercetare ce-au făcut dumnealui logofătul Neculai Ruset la fața locului s'au adevărit, cum și din vânzare. . . ce-au făcut numitului suiulgiu paharnicul Imbo și paharnicul Imbo cu schimbul ce-au făcut cu mănăstirea Sfântului Spiridon se înțelege vederat că suiulgiu și clironomii lor n'au avut nici o stăpânire, fiind tot locul slobod domnesc până la vremea ce

s'au dat bisericei. Iar de-ar fi și fost cu adevărat danie numiților suiulgiu bună clironomă nu este numai giupineasa sărdarului Costandin Botezatul, ci mai sânt și alții, cari văzând că s'au sculat dumnealui sărdarul Costandin Botezatul cu acest fel de chipuri nedrepte să răpească acest loc, ce din mila luminaților Domni au fost biserica Sfântului Nicolae agiutată, cu toții au dat părțile lor danie, prin scrisoare iscălită și de răposatul părintele Iacov Mitropolit, care scrisoare și acum se află la dumnealui vornic Theodor Balș. Aceste toate nici un loc n'au primit, fiind înpotrivitori bisericei dumnealui răposatul logofăt Iordachi Ghica. Pentru aceasta dar, cu lacrimi ne rugăm Înălțimei tale, fiind și dumnealui vornic obștei Manolachi Dimachi să-și afle Svânta biserică dreptate, pentru că cu totul această svântă biserică se află lipsită și din pricina cutremurului spre cădere, pentru care de n'ar fi mila Înălțimei tale ca să-și afle dreptate trebuie să rămăie biserică pustie și stricată, căci numai la acest loc au rămas oareșicare nădejde și precum a fi mila Măriei Tale.

a Măriei tale rugători și pre plecate slugi

preoții și epitropii bisericei Svântu Nicolai de la Munte-nime de sus

Dumnealui vel Vornicul de aprozi, prin cercetare dumnealor veliților boeri să se pue la cale.

'803 Iunie 4

vel logofăt

(Orig. în Colecția Fundației culturale M. Kozălniceanu, dos. Ape Iași, no. 16).

(Nota. Data de 4 iunie 1803 se referă la ordonarea cercetării priciniei, dar plângerea e anterioară vânzării din 1/13 iunie 1803; cf. *Aneze*, no. 18).

18

(Iași) 1/13 iunie 1803.—Zapis prin care epitropii bisericii Sf. Nicolae cel sărac vând serdarului Constantin Botezatu, ginerele suiulgiului Constantin, locul de lângă cișmeaua veche de la poarta Curții, drept 4000 lei.

Vânzare aceasta fiind făcută prin știre noastră și socotindu-să că iaste spre folosul sfintei biserici am încredințat și cu a noastră iscălitură

Epitropii bisericii Sfântului Neculaiu din Muntenime de sus adeverim printr'această scrisoare a noastră ce dăm la mână dumisale serdarului Costandin Botezatu, precum să se știe că având sfânta biserică un loc aice în oraș în Iași pe ulița mare unde au fostu haznaoa fericitului întru pomenire Grigorie Ghica Voevod bătrânul cu hazna cu tot danie și miluire de la Măria sa Alexandru Ioan Mavrocordat Voevod cu hrisov din leat 1786 Noemvrie și cu alt hrisov iarăși de întăritură pe acest loc cu hazna cu tot de la Măria Sa Domn și stăpănitorul nostru Alexandru Costandin Moruzi Voevod întru cea dintâie domnie a Înălțimei sale aice în Moldova din velet 1792 August a căruie loc mărime ii este în lung opt stânjini gospod fața uliții mari și șapte stânjini latu cât s'au aflat în vreme când s'au dat danie sfintei biserici domnescu, afară din loc ce-au fost dat mai înainte suiulgiilor, pe care l'au stăpănit sfânta biserică de la acea dintâi danie cu bună pace, nesupărat de cătră nime, până la anul 1794 Noemvrie 4, în curgere de 8 ani, în domnie Mării Sale Mihai Suciul Voevod când dumnealui sârdarul Costandin Botezat ca un elironom și ginere șătrarului Costandin suiulgiu cu jalobă ridicându-se prin ce de atunce judecată a divanului au luat din locul sfintei biserici un stânjin și jumătate latu în fața uliții mari iar în lungu opt stânjini, zicând că ar fi fost mai înainte danie numitului suiulgiu, când din parte bisericii n'au fostu nime ca să poată arăta dreptate ce ave sfânta biserică, pe care de atunce și până acum au pus dumnealui și stăpânire și tot giudecata de atunce a divanului hotăra ca și cât loc au mai rămas sfintei biserici cu hazna cu tot să-l stăpânească tot dumnealui, dând bezmăn numai câte 20 de lei pe an, cari bani sfânta biserică văzând strămbătate ce i se făcuse n'au primit a lua nimic.

Acum dar dând jalobă Măriei Sale lui Vodă noi, spre a se mai cerceta această pricină pentru ca să-și afle sfânta biserică dreptate, însuși dumnealui sârdarul Costandin nevrând a eși la giudecată, au cunoscut dreptate sfintei biserici și strămbătate ce i se făcuse și au căzut la învoială și au cerșut ca să cumpere locul acesta tot, fiindcă mai are dumnealui și alte locuri acolo de pe socrul său șătrarul. La care văzând noi că sfânta biserică nu are nici o putere de a face vre'un acaret pe acel loc și că nici un folos nu ar pute ave de pe cum se cade neputând a face zidire ce se cuvine pe dânsul pentru lipsa în carele se afla întru cădere, am socotit cu bună învoială și prin știre preosființiei sale părintelui mitropolitului și am vândut dumnealui locul de sus pomenit de istov în 4000 de lei, adecă patru mii de lei, cari bani deplin ne-au dat dumnealui în mânele noastre

pentru zidire și meremetisire sfintei biserici și noi încă i-am dat dumisali sărdarului numitul de sus pomenite hrisoave de mi-luire și toate scrisorile. Deci de acum înainte și în veci să aibă a stăpâni dumnealui cu bună pace pomenitul loc cu hazna cu tot, atât dumnealui cât și clironomiilor dumisali nesupărat de către nime, făcându-și dumnealui și întăritură gospod.

1803 Iunie 1

Manolachi Balș

Ereu Ilie ot Sveti Nicolai

Fiind vânzarea aciasta cu primirea amândurora părților și prin știrea preosfinții sale părintelui Mitropolitul s'au încredințat și de cătră noi

1804 Ghenar 14

Ioan Balș vel logofăt, Costandin vel logofăt, Dumitrachi Ghica vel vornic, Dim(îtrie) spătar, Sturza vistier, Mihai Sturza logofăt.

(Orig. în Colecția Fundației culturale *M. Kogălniceanu*, dos. Ape Iași, no. 17).

DISCUȚIUNI ȘI NOTE

ÎN JURUL UNOR CONSIDERAȚIUNI PRIVIND ISTORIA MOLDOVEI DUPĂ MOARTEA LUI ALEXANDRU CEL BUN

Răspuns d-lui Gh. Duzinchevici

În cursul anului trecut am publicat, în editura secției istorice a Fundației Regele Carol I, lucrarea : *Acte moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, în care am căutat, în introducerea ce precede textul actelor prezentate, să aducem și unele date noi cu privire la istoria Moldovei sub fii lui Alexandru cel Bun. Studiul nostru a dat prilej d-lui Gh. Duzinchevici de a publica, în *Revista critică* a profesorului dela Iași G. Pascu, un articol ¹⁾ în care, discutând datele noastre, autorul *vine cu soluții ce i se par mai aproape de adevărul istoric* ²⁾. Să vedem dar elementele pe cari se sprijină *soluțiile mai aproape de adevărul istoric* ale d-lui Duzinchevici, și întrucât aceste *soluții* au o valoare istorică.

Seimul moldovenesc. Arătam în studiul nostru — pe baza unui element din data actului lui Iliăș și Ștefan din 1441 Iunie 25 — publicat de noi sub No. 6, că și în Moldova era cunoscută

1) Gh. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, *Revista Critică*, Ianuar—Mart. 1939, Nr. 1, p. 21—38 și în extras, Iași, 1939, 20 p. Cităm după extras, cu toate că nu există nici o diferențiere între textul prezentat în revistă și cel în extras.

2) *Ibidem*, p. 3. Am citat textual—modificând bineînțeles numai persoana, afirmațiile d-lui Duzinchevici, sublinierea e însă a noastră.

vestita dietă polonă ce purta numele de seim ¹⁾ și enumeram cu acest prilej cele trei mari adunări publice din Moldova cari după noi au constituit seimuri ²⁾.

D-l Duzinchevici recunoaște că actul citat și publicat de noi e autentic și că în el apare cuvântul *seim* ³⁾. Continuând însă cu aserțiunile d-sale, pare dezorientat căci iată întrebările ce le pune : de ce apare acest nume numai într'un singur act, ce evenimente extraordinare l-au motivat în anul 1441 și de ce seimul are loc departe de ambele capitale ale Domnilor moldoveni. În continuare, d-să adaogă că adunările numite de noi „nu sînt confirmate prin nimic cu numele pe care li-l dă autorul volumului pe care-l discutăm” ⁴⁾. .

Ce anume caută să infirme d-l Duzinchevici? Existența adunării — cum rezultă din întrebările de mai sus — sau numele de seim? D-sa nu e de fel explicit. Și apoi cum se poate îndoi de existența acestei adunări când recunoaște că documentul în chestiune este autentic și lectura pasagiului cu seimul este bună? Dar d-l Duzinchevici recunoaște că „în Moldova a existat odată cu statornicirea domniilor un sfat domnesc” ⁵⁾, deci, dacă a existat acest *sfat domnesc*, cum îi zice d-sa, atunci ce rost mai au întrebările de îndoială ce și le pune. Însă între sfatul domnesc al dregătorilor curții domnești — numit **рѣда** după modelul celui polon cu acelaș nume și cu acelaș caracter ⁶⁾ — și denumit mai târziu *divan* — și între seim — adunarea tuturor proprietarilor provinciali (un *zemski sobor*) — e o deosebire esențială, ceiace d-l Duzinchevici nu știe.

Întrebarea d-lui Duzinchevici, de ce seimul apare numai într'un singur act ⁷⁾ e cam naivă, căci noi nu avem actele seimurilor ci toate actele interne emanate din cancelaria domnească slavă a Moldovei sunt numai și numai acte de proprietăți și privilegii și numai printr'o abatere dela principiile disciplinei di-

1) Cf. Damian P. Bogdan, *Acte moldovenesti dinainte de Ștefan cel Mare*, p. 7—8.

2) *Ibidem*, p. 8—11.

3) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 3.

4) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 4.

5) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 5.

6) Cf. pentru forma și caracterul polon al expresiei **рѣда** : Prof. Vl. Rozov, *Українськи грамоти* I, Kiev, 1928, indice sub voce.

7) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 3—4.

plomatice — abateră care nu e decât fericită pentru istoriografia românească — s'a pomenit, în mod cu totul excepțional, seimul pentru datare. D-l Duzinchevici caută să aducă și d-sa o explicație a prezenței seimului în actul nostru și care e „foarte simplă”. D-sa arată că „un diac, Mihul, cunosător al vieții publice polone, a făcut paradă de erudiție, dând sfatului domnesc numele polon de *seim*” ¹⁾. Explicația *foarte simplă* ²⁾ a d-lui Duzinchevici cade prin faptul că numele de seim, așa cum se prezintă în act — *сѣим* — nu e în formă polonă, ci *ruteană* ³⁾.

Iliaș și Ștefan. Asocierea la domnie. În privința domniei lui Iliaș și Ștefan d-l Duzinchevici este iarăși neclar. Așa d-sa uneori admite o împărțire teritorială sub domnia celor doi frați. Iar alteori spune că era o împărțire a veniturilor ⁴⁾. Ne întrebăm însă care e baza documentară a acestei din urmă afirmații? Ce înseamnă : „fiecare pentru porțiunea de țară care îi aparținea” ⁵⁾ reînnoiau vechiul privilegiu? Dacă moșia era într-o singură „porțiune”, ce rost ar fi avut să dea celălalt voevod o întărire „pentru porțiunea lui”?

În ceia-ce privește scrisoarea lui Iliaș din 1437 Aprilie 29 ⁶⁾ e adevărat că în *adresse* are numai pe neguțătorii din Brașov, dar ea e înmănată aceluiași persoane cărora le e încredințată și scrisoarea lui Ștefan din același an și lună, ziua 23 ⁷⁾, ceva mai mult : în rezumatul latin de pe verso-ul scrisorii sunt menționați oamenii din Bârsa ceia-ce înseamnă că țara Bârsei era în dependență de Brașov și într'adevăr așa e, căci Brașovul era capitala regiunii ⁸⁾. Date fiind aceste elemente, precizate de noi, era superfluă mențiunea în *adresse* scrisorii lui Iliaș și

1) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 5.

2) Sublinierea ne aparține.

3) Cf. pentru forma ruteană, Eugen Żlechowski și Sofron Nedil'ski *Малоруско-німецький словар, Ruthenisch-deutsches Wörterbuch*, Lemberg I—II, 1886, sub voce.

4) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 6.

5) *Ibidem*, p. 6.

6) Menționată de Gh. Duzinchevici în *op. cit.*, p. 6.

7) Cf. ultima ediție a scrisorilor la Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Nr. 204 și 205, p. 709—712.

8) Cf. V. Mereuțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, extras din *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. V, Cluj, 1929, p. 117—118 și p. 221.

a țării Bârsii ¹⁾ și implicit că Iliș confirmă scrisoarea lui Ștefan.

Faptul că actul din 7 Iulie 1441 dat de Iliș și Ștefan *nu pomeniște de primul* ²⁾ act cu acelaș obiect — din Octomvrie 1440 e tocmai un argument în sprijinul aserțiunilor noastre că Iliș era Domnul în drept și în fapt al Moldovii ³⁾ și ca atare mențiunea actului anterior nu mai era necesară. D-l Duzinchevici se întreabă „de ce a amânat *atât de mult timp* ⁴⁾ Iliș reconfirmarea, dacă aceasta era un drept al lui” ⁵⁾? Observăm întâi că timpul scurs între primul act și între cel de al doilea nu e așa de mare căci nu sunt decât 9 luni și aceasta chiar dacă socotim că primul act — din 1440 — a fost dat la 1 Octomvrie. Apoi boerul Ignat cere confirmare dela Iliș atunci când a văzut că are nevoie de această confirmare; putea să o ceară și peste doi ani, numic nu-l oprea dela aceasta ⁶⁾. Căci, după cum avea valoare în fața legii un zapis emis de un particular, cu atât mai mult un act emis de un *voevod pus sub autoritatea domnului țării*. Dealtfel e un lucru arhicunoscut — și faptul nu era de loc nevoie de a fi subliniat de d-l Duzinchevici ⁷⁾ — că întăririle de proprietăți se făceau numai la cererea celui interesat. Bănuiala d-lui Duzinchevici că boerul Ignat ar fi încercat să obțină un nou act, în care să fie menționate și hotarele proprietății lui, nu-și are rostul, pentru motivul destul de simplu că în acest caz hotarele ar fi fost trecute în noul act.

Cât despre actul intern din 19 Septemvrie 1436 ⁸⁾, el e dat numai de Iliș și dovada o avem nu numai în faptul că Ștefan

1) Se mai poate aduce însă și o altă argumentare: Brașovenii cunoșteau situația turburată din Moldova, nu se știa cine dintre cei doi frați va învinge până la urmă și atunci căutau să-și asigure calea liberă de comerț obținând salveconducele dela amândoi frații.

2) Gh. și Duzinchevici, *op. cit.* p. 7. Sublinierea e a d-lui Duzinchevici.

3) Cf. Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 12.

4) Sublinierea e a noastră.

5) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 7.

6) Pare paradoxal, dar acelaș argument îl aduce și d-l, Duzinchevici, cf. Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 7) și atunci!

7) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 7.

8) Comentat de Gh. Duzinchevici în *op. cit.*, p. 9.

e menționat în intitulatio ca simplu voevod, ci și în aceia că el lipsește din lista martorilor ¹⁾.

Dar și actul extern al lui Ștefan, din 1435 Aug. 26 ²⁾, confirmă aserțiunea noastră că Iliș era *domnul singur stăpânitor al Moldovei* căci iată cum numește Ștefan pe fratele său Iliș: *нашего господина* ³⁾ и брата старшого, *Иліаша воєводи, господаря землі Молдавської* = *domnului nostru* ⁴⁾ și fratelui mai mare Iliș voevod, domnul țării Moldovei.

O nouă întărire a afirmațiilor noastre ne-o dă — e paradoxal, dar realitatea există — chiar d-l Duzinchevici. Căci iată ce afirmă d-sa la p. 12: „Un timp, Domnii stăteau în porțiunea de țară a unuia, un timp în a celuilalt”, deci e cu totul clar că nu existau două stăpâniri separate în Moldova.

Totuși d-l Duzinchevici crede în superioritatea lui Iliș, dar aceasta era — după d-sa — formală și se exercita față de streini și numai când era vorba de chestiuni politice ⁵⁾! E surprinzător la câte abilități stilistice recurge acest autor spre a-și susține un punct de vedere care e cu totul șubred.

Dar dacă Iliș „era acela care avea superioritatea față de fratele Ștefan” și care, „dăruia fratelui său, așa cum ar fi dăruit pe un simplu locuitor al Moldovei cu o parte „din ocina noastră”, cum afirmă d-l Duzinchevici⁶⁾, atunci concluzia d-sale, că existau două domnii separate, cade dela sine și e în totul exact ceiace am afirmat noi ⁷⁾. Și în acest caz toată expunerea d-sale nu-și are nici un rost ea fiind deadreptul lipsită de obiect.

Afirmația d-lui Duzinchevici că numărul atât de mare de martori din actele lui Iliș și Ștefan s’ar explica prin faptul că se întâlneau cele două curți⁸⁾, cade, căci pe timpul lui Ștefan,

1) Cf. textul actului la Mihai Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 487—488.

2) *Ibidem*, II, Nr. 191, p. 679—680.

3) Aceeași mențiune se repetă de mai multe ori în contextul actului.

4) Sublinierea e a noastră.

5) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 16.

6) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 12—13.

7) Ironia din n. 2, p. 15 nu-și are rostul dacă d-l Duzinchevici ar fi adăncit cele scrise de noi, ar fi văzut că afirmațiile noastre, privind timpul când Ștefan nu era de față la curtea lui Iliș din Suceava, au la bază elemente diplomatice din formularul actelor date de Iliș și Ștefan.

8) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 15.

după orbirea lui Ilie, avem în actele acestuia și 42 de martori ¹⁾).

Contraziceri. La p. 12 d-l Duzinchevici afirmă că „Iliaș era acela care avea superioritatea față de fratele Ștefan”. La p. 15 susține că „Din punct de vedere al conducerii interne a Moldovii, Domnii erau egali”, iar la p. 16 arată că „superioritatea lui Iliaș era formală”. Ce să credem... cele spuse la p. 12, cele spuse la p. 15 sau cele enunțate la p. 16? Tot la p. 16 găsim afirmația următoare: intitulatio documentelor din epoca lui Iliaș și Ștefan „variază după bunul plac al pisarului” și chiar în fraza următoare d-sa arată că „Nu-i mai puțin adevărat că pisarii nu puteau atribui lui Ștefan un titlu pe care acesta nu l-ar fi avut mai ales dacă titlul ar fi fost exclusiv al lui Iliaș”. Ce să credem din aceste două fraze : că intitulatio era o formulă fictivă sau că era o realitate?

La p. 8 nota 4, d-l Duzinchevici afirmă că anul dat de cronica lui Gr. Ureche cu privire la o luptă dintre Iliaș și Ștefan, petrecută în 1437, „trebuie corectat în 1435”. În caz însă că data 1437 e greșită, noi credem că e mai plauzibilă data de an 1436 căreia îi corespunde din punct de vedere cronologic și ziua de Joi 8 Martie. Dealtfel din perioada 1435 Noemvrie 25—1436 Aprilie 12, până’n prezent nu s’a găsit nici un act dela cei 2 frați, dat în timpul coregenției, lipsă care ar putea fi explicată și printr’o luptă dintre ei.²⁾

Cât despre ruptura din 1442 dintre Iliaș și Ștefan data de „după 16 Decemvrie 1442” propusă de d-l Duzinchevici ³⁾ pe baza actului cu data : 16 Decemvrie 1442 ⁴⁾, nu se poate susține, căci actul în chestiune nu o original ⁵⁾ ci un fals făcut de călugării mănăstirii Bistrița, falsul având la bază actul

1) Cf. Damian P. Bogdan. *op. cit.*, p. 9.

2) Există un act extern, emis de Ștefan fără dată de an, dar din 19 Decemvrie și datat de Mihai Costăchescu cu circa 1435 (cf. Mihai Costăchescu, *op. cit.*, II Nr. 199, și referințele dela p. 696; dat fiind lipsa datei de an, actul acesta pentru cele spuse de noi mai sus, nu poate fi luat în considerație.

3) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 11 n. 1.

4) Publicat de Paul Mihailovici în *Opt documente moldovenești dinaintea de Ștefan cel Mare*, extras din *Cercetări istorice*, VIII—IX, Iași, 1933, Nr. 3, p. 8—10.

5) Cf. concluziile noastre din *Revista Istorică Română*, IV (1934), p. 340.

autentic din 1440 Octomvrie 4 ¹⁾, destinat aceleiași mănăstiri și având acelaș obiect ²⁾).

Despre coregența lui Bogdan fratele lui Alexandru cel Bun.—

D-l Duzinchevici înșiră actele lui Alexandru cel Bun în care apare alături de domn și fratele său Bogdan. În această înșirare se omite ³⁾ intenționat sau nu — actul din 1401 Iulie 30⁴⁾. D-sa socotește ca perioadă de mențiune a lui Bogdan în actele fratelui său Alexandru, 11 ani ⁵⁾, realitatea însă e alta căci între aceste documente nu trebuie menționat actul din 1411 Iunie 28⁶⁾, asupra căruia planează bănuiala de falsificat⁷⁾, și atunci perioada e numai de 7 ani. Dar ceiace e important și trebuie reținut e faptul strict exact că Bogdan apare fără intermitență în titulatura și între martorii actelor fratelui său, cunoscute astăzi în text original, și aceasta începând cu actul din 1400 Iunie 29 și sfârșind cu cel din 1407 Martie 8 ⁸⁾.

D-l Duzinchevici afirmă că actul din 1393 Noemvrie 18, al lui Roman, înlătură concluzia noastră cu privire la asocierea lui Bogdan, și mențiunea lui Bogdan în actele fratelui său „este mai curînd un act de deferență” cum afirmă d-l C. C. Giurescu

1) O nouă confruntare a actului în chestiune cu cel din 1440 Octomvrie 4 — publicat de Paul Mihailovici în *op. cit.*, Nr. 6, p. 16 — confruntare făcută și cu ajutorul facsimilelor celor două acte date de Paul Mihailovici în *Album de documente moldovenești din vîscul al XV-lea*, Iași, 1934, planșele VI și VII — ne face să credem că ne aflăm în fața unui fals. Îscîndu-se probabil un proces în ceia-ce privește hotarul satului Lucăcești din act, călugării dela Bistrița au căutat să creeze un nou act, pe cel din 1442 Decemvrie 16 — în care au intercalat față de cel din 1440 Oct. 4, hotarul satului ce nu era specificat în actul autentic. E adevărat că în *Corcetări istorice*, X—XII (1934—1936), p. 413—414, d-l Minea susține că actul din 1442 Dec. 16 e autentic, dar aserțiunea d-sale nu e de fel valabilă—ea bazându-se pe faptul că actul ar avea, dela o pecete care nu mai există, resturile unui șnur de mătase.

2) În actul original e în plus numai un loc pustiu.

3) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 17.

4) Actul e publicat de P. P. Panaitescu în *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 Iulie 1401)* extras din *Revista Istorică Română*, IV, București, 1935, p. 4—5 și cu un facsimil.

5) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 17.

6) Publicat de Mihai Costăchescu în *op. cit.*, I Nr. 30, p. 84—86.

7) Cf. referințele lui Mihai Costăchescu în *op. cit.*, I, p. 86—87 și p. 91.

8) Cf. actele publicate de Mihai Costăchescu în *op. cit.*, I, Nr. 12, 13, 20 și cel publicat de profesorul P. P. Panaitescu în *op. cit.*

în *Istoria Românilor*, I, ediția III, p. 430¹⁾. D-l Duzinchevici arată că actul lui Roman e dat de „Io Roman Voevod al Țării Moldovii, din munte până la malul mării și cu fiul nostru Alexandru și cu fiul nostru cu Bogdan...”²⁾. Ne întrebăm : sau d-l Duzinchevici e tendențios sau mai probabil d-sa nu știe să citească un text slav și în acest din urmă caz e destul de grav — d-sa nu trebuia să se avânte într'un domeniu care îi este cu totul strein. Dar să revenim la textul actului din 1393 Noemvrie 18 în care iată realul text indicat : велики самодержавный г(осподи)нъ Іу Роман воевода землѣ Молдавскої ѿт планины до брегѹ моря ис нашихъ сына Олександром ис нашимъ сыномъ исъ Богданомъ ис нашими бояры³⁾ = Marele singur stăpânitor domn, Io Roman voevod al țării Moldovei, din munte până la malul mării cu fiul nostru Olexandru cu fiul nostru, cu Bogdan, *cu boerii noștri*. Deci se vede clar că actul are în intitulatio elemente cari sunt departe de a veni în sprijinul aserțiunilor d-lui Duzinchevici.

În acelaș loc, d-l Duzinchevici ocupându-se de asocierea din Țara Românească, a lui Mihai la domnia tatălui său Mircea cel Bătrân, afirmă că noi am datat cu anul 1391 scrisoarea lui Mihai adresată Brașovenilor și Râjnovenilor și că „ar fi fost bine ca D-l Bogdan să ne arate cum a putut fixa cu atâta precizie anul când începe asocierea lui Mihail⁴⁾”. Ne întrebăm : sau d-l Duzinchevici e superficial în citirea elementară a oricărui text sau e tendențios? Căci în primul rând *noi nu am datat documentul în chestiune cu anul 1391* și cuvintele noastre înscrinate poartă următorul cuprins : „Așa Mircea cel Bătrân își asociază, începând cu anul 1391, pe fiul său Mihail⁵⁾”. Iar în nota 7, privind anul 1391, avem următoarea trimitere : „Pentru această dată, cf. Gr. G. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și*

1) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 17—18 și p. 18 n. 1. Pagina indicată însă din opera profesorului C. C. Giurescu cuprinde cu totul altceva, deci citația d-lui Duzinchevici e greșită.

2) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 18. Am citat textual cu croșetele d-lui Duzinchevici.

3) Cf. textul la Mihai Costăchescu, *op. cit.*, I, Nr. 4, p. 13—14.

4) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 18, n. 3.

5) Damian P. Bogdan, *Acte moldovenești dinainte de Ștefan cel mare*, p. 14.

Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, București, 1931, p. 6, în titlul ce precede rezumatul doc. Nr. 4 ¹⁾). D-l Duzinchevici, în continuare, susține următoarele: „nu avem dovada ²⁾ că Mihail căpătase dela tată o parte din țară spre a o conduce“, totuși ceiace e de remarcat și ceia-ce nu știe d-l Duzinchevici e că Mihail rezida la Târgoviște iar Mircea la Argeș ³⁾).

Cât despre „noutatea” actului lui Alexandru cel Bun din 13 Decemvrie 1421, care după d-l Duzinchevici „constă în aceea că marturii, în loc să fie la sfârșit sunt puși chiar la începutul documentului ⁴⁾”, acest fapt nu constituie nici o „noutate” căci procedeul e cunoscut actelor moldovenești externe — adică destinate persoanelor din afara țării — încă din 1404 August 1 ⁵⁾, iar actul din 13 Decemvrie 1421 se știe că e un act extern, o spune chiar ultimul lui editor ⁶⁾. Era însă de observat — că

1) *Ibidem*, p. 14, n. 7. O mai mare atenție din partea d-lui Duzinchevici, în citirea textului indicat de noi la Tocilescu, l'ar fi lămurit pe deplin că data: 1391—31 Ianuarie 1418, nu e a scrisorii în chestiune—cum susține dimpotrivă d-sa că ar arăta Tocilescu (cf. Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 18, n. 3) — ci a coregenției lui Mihai. De altfel anii din paranteză, indicați de Tocilescu la începutul unei serii de documente, date de un nou domn, nu privesc anii documentelor ci ai domniei emitentului lor (cf. în acest sens Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 4, unde sub III se află: „Mircea Vodă cel Bêtrân (1386—31 Ian. 1418”, data indicată nu e, evident, a actului ce urmează și care poartă data: 1413 Aug. 6). Cât despre anul asocierii lui Mihai păreriile istoricilor sunt împărțite. Așa d-l N. Iorga (în *Studii și documente cu privire la Istoria Românilor*, III (1901), p. III), afirmă că „se pare că încă din 1415 Mihail era asociat la domnie de bătrânul său tată”, aceeași dată e admisă și de Ion Bogdan (în *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. 7, n. 2), care însă adaogă că „e posibil să fi fost coregent și înainte de 1415” (*ibidem*, p. 7, n. 2), iar d-l profesor P. P. Panaitescu (în *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, în notele ce urmează după traducerea doc. de sub Nr. 29), admite data 1408.-

2) Cf. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 18 n. 3. Sublinierea e al d-lui Duzinchevici.

3) Cf. în sprijinul observațiunilor noastre textul actului lui Mihai I publicat de P. P. Panaitescu în *op. cit.*, I, sub Nr. 29, cum și actele, *ibidem*, Nr. 6 14, 21 și 32.

4) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 19.

5) Cf. actul cu această dată la Mihai Costăchescu, *op. cit.*, II, Nr. 173, p. 625.

6) Cf. Mihai Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 146.

formularul strein — polon — rutean—a influențat în acest sens unele acte moldovenești cu destinatari externi ¹⁾.

Inscripția din 1440 de la Cetatea Albă. Deschizând o paranteză, în cercetarea ce ne privește, d-l Duzinchevici se ocupă de timpul când Cetatea Albă a intrat în mâna lui Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun. D-sa crede că luarea acestei cetăți e o combinație erudită a cronicarului Gr. Ureche. Însă în realitate Ureche n'a întreprins nici o combinație, el nu „a crezut că faptul a avut loc chiar la împăcarea din 1435 ²⁾“ ci n'a făcut altceva decât să traducă pe cronicarul polon Ioachim Bielski, care la rândul său reproduce pe Dlugosz, aproape contemporan evenimentului în discuție ³⁾.

Continuând, d-l Duzinchevici se ocupă pe larg despre o inscripție grecească de la Cetatea Albă cu data de an : 1440 găsită, după afirmația d-sale ⁴⁾, de un cercetător rus Kočubinskij, privind pe Ștefan fratele lui Iliș.

După relatările d-lui Duzinchevici inscripția a fost publicată de Kočubinskij, apoi de Ioan Bogdan ⁵⁾. D-l Duzinchevici se îndoiește de lectura lui Bogdan în ceiace privește textul inscripției și pe această îndoială, pe care n'o poate întemeia pe un examen paleografic corect, clădește o întreagă teorie !⁶⁾ Toată teoria d-lui Duzinchevici cade, căci d-sa uită un elementar principiu de metodologie istorică care cere în primul rând cercetarea directă a izvorului. D-l Duzinchevici nici măcar n'a văzut studiul lui Kočubinskij. Dacă ar fi consultat lucrarea lui Kočubinskij ar fi văzut că inscripția a fost găsită nu de Kočubinskij ci de un alt cercetător rus, N. Murzakevič — care a și

1) Cf. și actul din 1407 Octomvrie 6, la Mihai Costăchescu, *op. cit.*, II, Nr. 175, p. 628—629. Cf. în privința influenței polone, Damian P. Bogdan, *Contribuțiuni la studiul diplomatiei vechi moldovenești*, extras din *Revista Istorică Română*, IV (1934), București, 1935, p. 38, și p. 45 cu n. 1—3.

2) După cum afirmă contrariul d-l Duzinchevici în *op. cit.*, p. 13. D-l Duzinchevici citează pe cronicarul polon Dlugosz după d-l Minea ! (*ibidem*, p. 13, n. 3).

3) Cf. P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin*, Academia Română, *Memoriile secțiunii istorice*, Seria III, tom. IV, București, 1925, anexe, p. 287—288. Așa fiind, e deci gratuită și acuzația ce d-l Duzinchevici o aduce profesorului C. C. Giurescu — care pe drept cuvânt în a sa *Istoria Românilor*, II, p. 17 — susține data 1435.

4) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 13.

5) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 13—14.

6) Gh. Duzinchevici, *op. cit.*, p. 13—14.

publicat-o însă fără nicio dată ¹⁾— și că istoricul Kočubinskij a citit data de an 1440 ca și Ioan Bogdan²⁾. Mai mult, d-l Duzinchevici a cetit superficial și studiul lui I. Bogdan privind această inscripție ³⁾, căci dacă l-ar fi citit cu atenție ar fi dat în el peste următoarele rânduri : „Meritul de a fi cetit exact data acestei inscripții e al răposatului profesor universitar dela Odesa Al. Kočubinskij“ ⁴⁾. Tot din studiul lui Ioan Bogdan se mai vede că între ediția lui Kočubinskij și cea a lui Ioan Bogdan mai există o ediție intermediară a inscripției și anume cea a unui cunoscut epigrafist rus V. V. Latyșev ⁵⁾ și care cu mici deosebiri de lectură în contextul inscripției — iar nici de cum în dată — care e citită : 1440 Noemvrie 10, e aproape la fel ca și cea care îi urmează, a lui Ioan Bogdan, Și acest lucru ni-l arată chiar Ioan Bogdan⁶⁾, ceia ce d-l Duzinchevici iarăși nu a văzut ! Deci e clar că trei cercetători de seamă : Kočubinskij, Latyșev și Ioan Bogdan, au citit toți la fel data de an și lună a inscripției — de numele voevodului Ștefan nu există nici o discuție — și vine d-l Duzinchevici specialist ! care se îndoește de această lectură.

1) Cf. N. Murzakevič, *Аккерманск'я греческ'я надписи*, (Inscripțiile grecești dela Akerman) în *Записки Одесскаго общества истор'и и древностей*, Odesa tom. 2. seria 2 și 3 (1850). p. 480—483.

2) Cf. A. Kočubinskij, *Лapidарныя надписи XV столет'я изъ Бѣлгорода что нынѣ Аккерманъ*, (= Inscripțiile lapidare din secolul XV din Cetatea Albă ce-i acum Akerman) în *Записки Императорскаго Одесскаго общества истор'и и древностей*, Odesa, tom. 15 (1889), p. 527—538. La Kočubinskij data de lună și zi : Noemvrie 28, nu se află în textul propriu zis al inscripției ci în comentariul ce urmează textului și traducerii rusești a inscripției. După Kočubinskij a dat o traducere românească și profesorul Nicolae Iorga în *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1900, p. 99 și n. 1, ceia ce nu știe d-l Duzinchevici, d-sa putea însă ști acest lucru dacă citea cu atenție studiul lui Ioan Bogdan. Adăogăm că la d-l Iorga, dintr'o scăpare de vedere, se arată în text că traducerea e redată după textul prezentat de Murzakevič, din nota 1 însă se vede că e după textul lui Kočubinskij.

3) Cf. I. Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea-Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei*, *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, Tom. XXX, 1907—1908, p. 313—325 (paginile indicate privesc studiul inscripției în discuție).

4) Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 312 și p. 320.

5) Cf. apud I. Bogdan, *op. cit.*, p. 312 și n. 3 : V. V. Latyșev, *Сборникъ греческихъ надписей христ'анскихъ временъ изъ южной Росс'и* (=Colecțiune de inscripții grecești din timpurile creștine ale Rusiei Sudice), 1896.

6) Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 316, n. 1 și p. 320.

In concluzie : articolul d-lui Duzinchevici este înțesat cu afirmații superficiale, contraziceri și lipsit de obiectivitatea științifică inerentă unui cercetător serios. D-sa e departe de a aduce date noi, lăsând în întregime valabile concluziile noastre : *a existat un seim moldovenesc, Alexandru cel Bun a asociat un timp la domnie pe fratele său Bogdan și Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, a avut același rol, în domnia fratelui său Iliăș.*

Damian P. Bogdan

O DESCRIERE HERALDICĂ DIN ANUL 1841

În literatura noastră veche nu există lucrări cu subiect heraldic ; de și cărțile publicate între 1508—1821 conțin foarte adeseori reproduceri de steme de ale Țării Românești, Moldovei și Ardealului, cum și de ale unor instituții bisericești. Uneori aceste steme sunt însoțite de scurte descrieri în versuri, cari explică figurile în steme și aduc laude Domnilor sau ierarhilor. Ele poartă titluri ca „Stihuri în stema Domniei”, „Stihuri pe herbul țării” sau „Versuri politice asupra stemei”. Din punct de vedere științific aceste descrieri versificate nu prezintă nici o importanță.

Dar în anul 1841 a apărut în revista „Icoana Lumii” în Iași un articol intitulat „Stema Moldovei”, care nu cuprinde numai o descriere amănunțită și exactă a acestei steme dar și o interesantă introducere heraldică, ce dovedește că autorul avea cunoștințe destul de serioase în această specialitate.

Reproducem în întregime acest articol ca probă că și acum un veac se găseau la noi persoane cunoscătoare ale heraldicei.

Stema Moldovei (Studiu și stampă)

Încă din timpurile cele mai vechi, atât țările cât și familiile avea a lor steme. În cartea a patra a Bibliei la numărătoarea Israilitenilor fieșcare se așează după neamul, casa și familia sa. Elinii și Romanii purta pe a lor scuturi și paveze felurite figuri,

Beotia, în Grecia avea un cap de taur, iar Roma sub imperiu, purta de semn un vultur. Dar stema au început mai regulat a se întrebuința în veacul al XI, când era epoha cavalerilor și a turnirilor (jocuri militare), ce se făcea parte spre gimnastice, parte spre înfățișarea bravurei și amorului pentru dame.

Felurimea stemelor au produs o știință numită Heraldica (blason) ce cu amănuntul statornicește forma și colorile stemei, asupra căria familiile vechi razămă a lor mândrie. Stema de astăzi a țării se alcătuește din două părți : 1 în acea proprie a Moldovei și al 2-lea a dinastiei domnitoare.

În stema Moldovei figurează capul de taur sau zimbru. Uricul acestui semn este netăgăduit roman, căci afară că taurul era între semnele militare, dar încă una din cetățile de căpetenie a Daciei transalpine (gertina) purta nume „Caput bovis” (capul boului) și aceasta, precum se vede, de la o stemă ce va fi fost săpată pe poarta Cetății. Taurul este simbolul agriculturii, a puterii pentru care Romanii îi dăduse diviza : *tarde sed tute* : pe încet dar sigur. Afară de puternica și iroica provincie a Elenilor numită Beotia (precum s’au zis mai sus) în timpul de astăzi capul de taur este stema Cantonului Uri, în Suițera, a Meclenburgului, în Germania și a multor familii strălucite.

Steua sexagon (mesunghică) aflătoare între coarneau taurului minește luceafărul luminătoriu a Moldovei. Delfinii, pe carii se razimă scutul stemei, s’au adaos pe când Moldovenii și mai ales Berladenii petrecea resboind și neguțitorind pe Marea Neagră, care este de delfini împoporată. Stema familiei Sturza, ce este dinastie domnitoare, și care cuprinde jumătatea scutului, s’au adaos la întronarea prea înălțatului domn Mih. Gr. Sturza Vv., ea are în câmp albastru un leu de aur în picioare, ținând în ghiare o spadă cu ram de dafin cungiurată, și având gios diviza : *utroque clarescere pulchrum* : frumos e a străluci în îmba (adică în resboi spada și în înțelepciune cununa). Incât din cele zise, stema Moldovei ce figurează simbolul ființei sale fizice și morale, arată : agricultura, voinicia, înțelepciunea, și comerțul cari nesminti sunt elemente de fericire și de lauda unui popor ¹⁾).

Este de sigur greu de stabilit cine a scris acest articol dăr din felul cum este redactat, din cunoștințele ce le are despre istoria antică și despre cetatea dela Ghertina, bănuim că trebuie să fie Gh. Seulescu, cunoscutul profesor din Iași, care cu câțiva ani înainte publicase „Descrierea istorico-geografică a cetății Caput-Bovis (Capul boului sau Gertina)”.

Const. Moșil.

1) Icoana Lumii, 1841 (I) Nr. 12, p. 95—96.

RECENZII

Kirileanu G. T., **Schitul Cozla. Un seump odor de artă bisericească lângă Piatra Neamț**, Piatra-Neamț, 1939, 1 + 13 p.

O succintă și bine documentată descriere a schitului Cozla zis și Draga — aproape necunoscut — aflat în apropierea orașului Piatra-Neamț. Autorul redă pisană așezată deasupra ușii de intrare a schitului — construit din lemn — în care se arată că lăcașul pomenit a fost zidit în anul 1764, sub domnia lui Grigore Calimah, de Vasile schimnicul, fecior al Sandului și al călugăriței Varvara dela mănăstirea Soveja. Se arată apoi de autor odoarele cari se mai păstrează în interiorul schitului: vechiul pomelnic, câteva cărți — înainte de războiul unității naționale, erau vre-o 20 cărți de slujbă — și se amintește că un manuscris copiat în schit, cuprinzând: Mântuirea păcătoșilor, vieața și minunile lui Vasile cel Nou, vederea înfricoșatului Județ și viețile cuvioșilor părinți, se află astăzi între manuscrisele românești ale Academiei Române, purtând cota: 491. Câteva facsimile — între cari: forma veche și nouă a schitului, pridvorul și portretul ctitorului — întregesc în mod fericit expunerea interesantă a cunoscutului tâlcuitor al operei lui Ioan Creangă.

Damian P. Bogdan

Nicolaescu Șt., **Cel mai vechiu hrisov al lui Mircea Vodă cel Bătrân cu privire la mănăstirea Cozla. 27 Aprilie 1386**, București, 1939, 12 p.

Autorul publică, după o traducere aflată într-o condică Brâncovenească dela Arhivele Statului din București (condica de documente Nr. 266, f. 313—314), un act dela Mircea cel Bătrân, destinat mănăstirii Cozia pentru satele Micleușeuți, Curilo și Gărdănuți, datată traducerea prin: 27 Aprilie 1386. Prin această publicare d-l Nicolaescu crede că a făcut o descoperire senzațională căci prin acest act, adaogă d-sa „și hrisoavele următoare lui, se pot stabili exact anii de domnie ai Marelui Mircea Voevod, din Aprilie 1386 și până în 31 Ianuarie 1418” (p. 9).

De fapt însă nu e vorba decât de unul și același act — al cărui text original a fost publicat și de d-l Nicolaescu — o spune și d-sa în broșura de mai sus (p. 9—10), iar o bună ediție a aceluiași act a dat profesorul P. P. Panaitescu în *Documentele Țării Românești. Documente interne*, I, București, 1938, Nr. 28. O confruntare a traducerii prezentate de d-l Nicolaescu cu actul original, aflat în depozitul Arhivelor Statului din București și care nu are nici o dată — editat de pro-

fesorul Panaitescu în lucrarea pomenită mai sus — duce la concluzia, enunțată de noi mai sus, căci *nu există nici o diferență între actul fără dată — original — și traducerea dată din condica Brâncovenească. Mai mult ; chiar și formulele diplomatice sunt identice, aceasta însă în măsura posibilului în care se poate face o comparaire între un text slav și o traducere făcută în secolul XVIII* — cu pregătirea dascălilor de slovenie de atunci căci unii dintre aceștia deseori lăsau la o parte unele elemente din textele originale slave, ce nu le puteau traduce. Actul fără dată, cu acelaș cuprins, e original și nu „probabil o ciornă sau un dublet” după cum dimpotrivă afirmă d-l Nicolaescu (p. 10) căci la el se văd găurile prin care a trecut șnurul peceții atârinate a actului, găuri cari sunt în parte distruse prin desprinderea peceții dela act. Dar nu numai atât : d-l Nicolaescu *uită* să arate că după cuvântul *urgie* din textul propriu zis al traducerii, prezentată de d-sa, mai urmează încă următorul text : *Și l-am scos eu Grigorie Mihailovič logofăt Conțescul după sârbie pre rumănie în zilele luminatului și înălțatului domnu Io Costandin Basarab voivod. Și numai după aceste rânduri urmează data : Aprilie 27 leat 6894, redată de d-l Nicolaescu. Ce dovedește această abatere dela normele existente în secolul XVIII în ceiace privește pe izvoditori* actelor domnești, cari se știe că întâi reproduc în traduceri românești textul integral cu dată cu tot al actului original și numai după aceasta adaogă numele lor. Faptul că data actului în chestiune vine adăogată ulterior numelui celui care tradusese actul dovedește următoarele : *data : Aprilie 27, leat 6894, nu a existat în actul original ea fiind adăogată în izvod de logofătul Conțescul, după îndemnul sau cererea celor interesați.* În adevăr dacă cercetăm epoca în care apare această traducere constatăm că a existat, începând cu anul 1701, un mare proces — chestiunea ajungând și în fața lui Dositei, patriarhul de atunci al Ierusalimului — între mănăstirile Cozia și Govora pentru stăpânirea numitelor sale : Micleușeuți, Curilo și Gărdă-năuți — la 1701 Miclăuș, Curilo și Gărdănauți, — cari se aflau la Severin, proces ce ține mai bine de un an de zile. Motivul procesului era faptul următor : mănăstirea Govora cotropise moșiile în cauză ale mănăstirii Cozia. Domnul țării, Constantin Brâncoveanu, prin cartea sa din 14 Ianuarie 1701 (dată în extenso în condica Nr. 266, f. 310^r — 310^v din acelaș loc), dispune ca 24 de boeri dimpreună cu Vlad vtori portar (a se vedea și scrisoarea de mărturie a acestuia, dată în aceeași condică, f. 309^r — 310^r și purtând data : 1701 Iunie 4) să meargă ca să descopere moșiile în cauză ale mănăstirii Cozia. Numiții boeri merg la fața locului, citesc între altele și scrisoarea de mărturie a unor Pătulești, cari declară că nu pot veni la fața locului fiind amenințați de egumenul mănăstirii Govora (a se vedea această scrisoare în condica Nr. 18, f. 317^v — 318^r condică din 1778 a mănăstirii Cozia, la Arhivele Statului din București), cum și cartea de afurisanie din 1702 August 6 a lui Dositeiu, patriarhul Ierusalimului și a toată Palestina (în aceeași condică, f. 319^r — 319^v), către megieșii bătrâni din Cerneți și în care se arată că egumenul Grigorie al Coziei venise la Patriarhie pentru cauza dreaptă a Coziei, și prin cartea lor din 1702 Octomvrie 22 boerii destinați ca hotarnici, hotărânesc și adevăresc că moșiile Gărdanul, Curila, Miclăușul și Cărarea sunt adevărate ale Coziei (a se vedea această carte hotarnică în condica Nr. 266, f. 310^v — 312^r).

În concluzie : mănăstirea Cozia având un proces pentru fixarea timpului de când stăpânește moșiile pomenite mai sus, ea intervine pe lângă logofătul Grigorie Conțescul ca să facă o traducere după actul original, fără dată, al lui Mircea cel Bătrân pentru moșiile Miclăușeuți, Curilo și Gărdănauți, căreia să-i

adaoge și o dată precisă. Cu acest *izvod* vine apoi mănăstirea Cozia în fața judecății, care după o sumară verificare a actelor ei de proprietate, confirmă stăpânirea veche a mănăstirii. Că verificarea actelor de proprietate s'a făcut într'un mod cu totul relativ ne-o dovedește cartea cu data : 1702 Octomvrie 22, menționată mai sus — în care ni se arată actele pe care s'a bazat mănăstirea Cozia în sprijinul vechei ei proprietăți asupra satelor : Miclăușul, Curilo și Gărdanul. În această carte găsim următorul pasagiu : „*scofându Vasile egumen și multe hrisoave ale răposaiilor domni întâi un hrisov al Mircii Vodă dela leat 6894 și alt hrisov al Radului Vodă cu leat 6898 și alt hrisov al lui Dan Vodă, leat 6900 și alt hrisov al Rădului Vodă leat 6948 și alt hrisov al lui Alicesandru Vodă leat 6990*". Menționarea ca domni : a lui Radu la 1390, a lui Dan la 1392, a unui alt Radu la 1440 și a lui Alexandru la 1482 îndreptățesc în totul aserțiunea noastră : verificarea cu totul relativă, de către cei în drept, a actelor de proprietate ale mănăstirii Cozia, privind satele : Miclăușul, Curilo și Gărdanul.

Damian P. Bogaan

Panaiteescu P. P., *Pribeagia lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor*, extras din *Academia Română, Memoriile secțiunii istorice*, seria III, tomul XXI, mem. 15, București, 1939, 60 p. + 1 planșă, 30 lei.

Pe baza izvoarelor polone, ucrainiene și rusești — în cea mai mare parte inedite — profesorul Panaiteescu, un cunosător recunoscut al bogatei istoriografii slave, studiază pe larg — prezentând într'o nouă lumină — domnia, pribeagia și moartea celor doi domni români contemporani din secolul XVII : Constantin Șerban și Ștefan Petriceicu. Istoriografia românească posedă puține date cu privire la acești domni, iar până la studiul de care ne ocupăm în aceste rânduri nu se știa anul morții lor, locul unde și-au petrecut ultimii ani ai vieții cum și mormintele lor. Tocmai acest *hiatus* din istoriografia noastră vine să-l completeze d-l Panaiteescu. Studiul e prezentat în mai multe capitole dintre cari primul e : *Constantin Șerban ca Domn*, urmează : *Incercările de a relua domnia* în care e de remarcat titulatura lui Constantin Șerban din scrisoarea cu data : 1660 Iulie 16 pe care el o adresează din Korsunul Ucrainei țarului rus Alexe, cerându-i ajutor împotriva turcilor. În această scrisoare domnul pribeag se întitulează : domn al Țării Românești și al Moldovei. Se redă apoi cuprinsul ei detaliat cum și răspunsul țarului care refuză de a primi, sub a sa supunere, Moldova și Țara Românească motivând acest refuz prin prietenia ce o avea față de Turci. În capitolul următor : *Constantin Șerban în Polonia (1661—1673)* e de evidențiat că biserica mănăstirii Cerna Gora din Muncaciu și biserica Sf. Mihai din același ținut dar dela Msticiov, au fost zidite — nu se știa la noi acest lucru — de Constantin Șerban.

În capitolul : *Lupta dela Hotin (1673)*, vedem că boerii din Moldova cereau cu insistență Polonilor, domn pe Constantin Șerban. Un capitol îl formează : *Legăturile Domnilor Români cu Țarul Rusiei*, în care se citează între altele și un act publicat de Teodor Holban în *Revista Istorică*, XXIV (1938), p. 144—147. Era de adăugat de d-l Holban — ceia ce d-sa a omis — că fotografia actului pomenit — aflată în depozitul de fotografii de documente al Bibliotecii Academiei Române, a fost citită cu ajutorul nostru — sinceritatea chiar și în știință nu face decât cinste.

În capitolul : *Expediția din Ucraina și retragerea lui Petriceicu (1675)*, nouă e scrisoarea din 1675 Fevruarie, ce Ștefan Petriceicu, o adresează din Nemirov

(Ucraina) regelui polon, descriindu-i starea de plâns în care ajunsese și vestindu-l că părăsește totul și se duce în Galiția, la moșia ce-i fusese dată de rege. La fel e nouă și scrisoarea pe care acelaș domn o adresează voevodului de Chelm : Ioan Gninski.

Urmează apoi : *Nobilitarea și Improprietărirea lui Ștefan Petriceicu în Polonia* cum și *Improprietărirea lui Constantin Șerban* din cari capitole se vede că în 1679 Petriceicu se afla la moșia sa din Kupновиța iar Constantin Șerban la Woniowice, domnii fiind aproape vecini de moșie.

Capitolul : *Sfârșitul lui Constantin Șerban Basarab* e de deosebită importanță prin conținutul lui, căci înserează fapte mai toate necunoscute până acum. Așa nouă e data : 28 Februarie 1685, când Constantin Șerban își scrie testamentul — care e și cel mai de seamă act inedit prezentat de autorul studiului de mai sus (a se vedea în anexe în extenso). În testament Constantin Șerban arată că neavând copii, lasă întreaga-i avere soției sale, Nedelea — a doua soție, o roabă caucaziană — și cere ca să fie îngropat lângă corpurile străbunilor săi din Țara Românească. Actul e scris la curtea lui Șerban din Woniowice și pe baza datelor cuprinse în el cum și cu sprijinul unui alt act deasemeni inedit — prezentat de autor în anexe — autorul studiului conchide următoarele : *Constantin Șerban moare la Woniowice de lângă Sombor din Galiția între 28 Februarie și 7 Iulie 1685, murind la 75 sau 76 de ani și fiind născut înainte de 1611*. Mormântul se află foarte probabil — adaogă profesorul Panaitescu, la mănăstirea Lawrow, în pomelnicul mănăstirii fiind pomenit ca ctitor. Se redă apoi și traducerea românească a pomelnicului numitei mănăstiri.

În capitolul : *Ultimii ani ai lui Ștefan Petriceicu*, ni se prezintă situația lui Petriceicu în Polonia, care era mai bună ca a lui Constantin Șerban, cel dintâi ajungând chiar și demnitar provincial al Poloniei.

Urmează apoi *Testamentul și moartea lui Ștefan Petriceicu*, în care ni se scoate în evidență testamentul lui Petriceicu, scris la Tczow la 19 Iulie 1690 — deasemeni inedit — prin care lasă întreaga-i avere soției sale Maria. Atât din contextul acestui act cât și din datele cari se referă la procesul ce a urmat apoi pentru stăpânirea averei lui Ștefan Petriceicu, autorul studiului de mai sus conchide : *foștul domn al Moldovei a murit la Tczow lângă Zwolen la 19 Iulie 1690 sau poate câteva zile mai târziu, mormântul fiindu-i tot la mănăstirea Lawrow*.

Complet nou e capitolul ultim : *Procesul pentru averea lui Ștefan Petriceicu* în care se arată pe larg procesul ce a urmat după moartea lui Petriceicu pentru averea lui, proces ivit între Maria Catargiu — soția lui, căsătorită după moartea lui Petriceicu — cu grecul Iacob Halepliu și nepoții de soră ai lui Petriceicu : Nicolae și Lupașcu Hâjdău.

Autorul încheie studiul cu următoarea caracterizare plastică a celor două personaje ale epocii cercetate : „Un om înfocat, nu totdeauna prudent, îndărătnic și viteaz, Constantin Vodă, un boier moldovean moale și sperios, Petriceicu Vodă, fuseseră duși de același vârtej de nădejde și aventură și rămăseseră apoi uitați și pribegi în satele lor din Galiția”.

Studiul e completat prin *anexe* în care ni se dau în extenso, cu traducerea respectivă românească, 18 documente, între acestea și cele două testamente cum și actele menționate de noi mai sus, anexa XIX formând-o o *spiță genealogică a lui Ștefan Petriceicu*. În planșa ce urmează acestor anexe e o schiță a moșiilor din Polonia, în secolul XVII, a celor doi domni amintiți.

În concluzie : lucrarea de mai sus, prezentată într-o expunere clară, precisă și bine documentată, umple pe deplin lacuna ce exista până la apariția ei în istoriografia românească cu privire la pribegia și moartea lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu.

Damian P. Bogdan

Panaitelescu Petre P., **Documente slavo-române din Sibiu (1470—1653). Academia Română. Studii și cercetări**, XXXII, București, 1938, 44 p. + 2 planșe 40 lei.

Autorul prezintă, după o metodă riguroasă științifică, un mănunchiu de acte inedite — în total 29 — descoperite în Arhiva Națională Săsească din Sibiu de bibliotecarul ei, d-l Gustav Gündisch. Actele mai toate emană dela domnii Țării Românești — numai câteva sunt dela unii boeri din aceeași țară iar unul dela un domn moldovean — și adresate aproape toate Sibienilor. Cel mai vechi act e dela Radu cel Frumos (Nr. I) urmează apoi unul dela Basarab cel Tânăr, apoi dela Radu cel Mare (Nr. III, V—X, XII) — între ale acestuia o scrisoare a unui negustor Goresi (Nr. IV) și alta dela pârgarii de Argeș și niște boeri din acelaș loc (Nr. XI) — Neagoe Basarab (Nr. XIII—XVII), două dela Pârveu Craiovescu, dela începutul secolului XVI (Nr. XVIII și XIX), o scrisoare dela Barbu Craiovescu din 1529 (Nr. XX), două scrisori dela Moise Vodă (Nr. XXI și XXII), una dela boeri munteni (Nr. XXIII). Urmează în continuare : scrisori dela Radu Paisie (Nr. XXIV), Mircea Ciobanul (Nr. XXV), Alexandru al III-lea (Nr. XXVI, din 9 Ianuarie 1576), Calotă, banul lui Mihai Viteazul (Nr. XXVII), o tocmeală între țărani români ardeleni (Nr. XXVIII) și ultima, o scrisoare a lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei (Nr. XXIX) — ultimele trei scrisori sunt în românește, restul toate în slavonește.

Actele prezentate au o însemnătate deosebită. Astfel actul Nr. V, al lui Radu cel Mare, ne amintește de conflictul dintre acesta și domnul de mai târziu Mihnea cel Rău, și din cauza acestui fapt Radu a închis granițele țării. Scrisoarea lui Pârveu Craiovescu — Nr. XIX — arată că boerii țării s'au adunat în jurul lui, așteptând sosirea noului domn — Vladislav III — de care nu știe însă dacă vine cu pace sau cu războiul. Scrisoarea următoare — Nr. XX — vorbește de înfrângerea turcilor după asediul nereușit al Vienei, din toamna anului 1529. Nr. XXII cuprinde o scrisoare a lui Moise Vodă despre care d-l Panaitelescu crede — cu drept cuvânt — că e un autograf al lui Moise Vodă. Scrisoarea de sub Nr. XXIII ne relatează despre neînțelegerea dintre Sibieni și Vlad Inecatul, care venise ca domn — în 1530 — împotriva celui pe care ei îl sprijineau — Moise Vodă —. Solii domnului Vlad solicită o întrevedere celor ai Sibienilor pentru a realiza o împăcare. Nr. XXV — dela Mircea Ciobanul — vorbește de un complot împotriva emitentului scrisorii, cei cari îl pregăteau fiind trei pușcași, recomandați de Sibieni fiind puși la cale de boerii munteni pribegi la Sibiu. Ca preț al răscumpărării celor trei pușcași, Mircea cere Sibienilor ca ei să-i trimită pe boerii pribegi. Foarte prețioasă ca limbă e apoi scrisoarea lui Calotă banul, dată Sibienilor, dela care ia 100 sâbii spre a le da lui iuzbașa Matei dela Strehaia, care la rândul-i să le împartă dorobanților.

O mare greutate în redarea în ediție, a scrisorilor cercelate, o prezintă datarea lor într-o bună parte dintre ele n'au absolut nici o dată și chiar dacă unele din ele au data de lună și zi — Nr. VII, VIII, XIII, XV, XVIII, XXI, XXII

XXIV-XXVI (Nr. XXIX are și data de an) aceasta însă nu înlătură marea difi cultate a datării. Totuși profesorul Panaitescu cu o meticulozitate și rigurozitate absolută a identificat perfect emitenții actelor — o afirmăm aceasta în mod cate goric — în urma cercetărilor ce am făcut personal, în vara anului 1938, a origina lelor actelor de mai sus.

E de remarcă — ceia-ce și facem — că pecetea actului de sub Nr. III e identică celei a actului de sub Nr. V. În urma acestei semnalări ar urma să con chidem că actul Nr. III a fost emis, ca și cel de sub Nr. V, în timpul domniei lui Radu cel Mare, deci după moartea lui Vlad Călugărul. Dar d-l Panaitescu datează actul Nr. III prin : 1492. Și în acest caz noi opunem următoarea concluzie : Radu cel Mare a folosit aceeași pecete din timpul coregenției și în primii săi ani de domnie. Aceiași pecete — tot noi adăugăm — ca la Nr. III și V, are și actul de sub Nr. XII, iar pecetea actului de sub Nr. XIII e identică celor ale scrisorilor de sub Nr. XIV, XV și XVII. În ceiace privește pecetea actului de sub Nr. XVI cea ori ginală a căzut și i s'au aplicat ulterior actului două peceti indică de d-l Panai tescu. Emblema pecetii actului de sub Nr. XVIII e reprezentată prin două capete. Dăm și câteva referințe asupra unora dintre filigranele scrisorilor, filigrane pe cari autorul ediției de mai sus n'a avut posibilitatea de a le reda. Așa actele de sub Nr. I și II au drept filigrană un foarfece ; Nr. V și XIII o balanță cuprinsă în cerc ; Nr. X o scară cu trei trepte ; Nr. XVIII și XX o ancoră cuprinsă în cerc ; Nr. XXIV o mănășcă care în vârful degetului mijlociu are o stea cu cinci raze și Nr. XXVI are o coroană, care pare a fi marca fabricii de hârtie din Brașov.

Un indice de nume, locuri și lucruri, un al doilea de cuvinte slave cum și 2 planșe — înglobând fotografiile a patru scrisori : Nr. II din text a lui Basarab cel Tânăr, Nr. IX din text a lui Radu cel Mare, autograful lui Moise Vodă și scrisoarea lui Calotă banul — încheie lucrarea de care ne ocupăm.

În concluzie : studiul de mai sus e o ediție bine prezentată, înfățișându-se ca o completare bine venită la edițiile de până acum ale documentelor slavo-române din arhivele orașului Sibiu.

Damian P. Bogdan

G. I. Brătianu, *Les origines du peuple roumain : les données archéolo giques*, București 1939 (51 pp., 3 planșe și o hartă).

M'am ocupat în altă parte (Revista Fundațiilor Regale 1938) de volumul *Une énigme et un miracle historique : le peuple roumain* (București 1937), în care d. G. I. Brătianu, răspunzând mai multor istorici străini, relua problema conti nuității elementului roman în Dacia și a apariției poporului românesc, din punct de vedere istoric și filologic. În studiul de față, d-sa ne dă o continuare, cercând să tragă din datele arheologice elemente noi, care ar putea duce la rezolvarea acestei probleme.

În primul rând, atrage atenția că Dacia romană, ca și celelalte provincii ale imperiului, nu constituie o excepție pe tărâmul politic sau administrativ, eco nomic sau social și mai puțin încă în ceia ce privește manifestările vieții religioase și artistice ; cel mult, unele trăsături au putut fi mai accentuate. Apoi, într'un scurt tablou al situației imperiului de la sfârșitul Severilor până la Ilirieni, ne arată cum, în cadrele unității superficiale a acestuia, se dezvoltă particularismul provincial, care, în regiunile orientale este o reacțiune victorioasă a vechilor civi lizații, iar în apus este o renaștere a tradițiilor locale. Un asemenea particu larism a existat desigur și în Dacia. D. Brătianu îl vede în tendințele agresive față de

civilizația romană la Galerius, fiul unei Dace transdunărene, sau la nepotul său Maximin *Daia* (ale căror acte le arată Lactantiu în *De mortibus persecutorum*, 9, 19 și 23), în lipsa unor probe reale despre introducerea creștinismului în Dacia înainte de sfârșitul sec. III și de evacuarea provinciei (s'au găsit numai inscripții cu caracter păgân; vor fi fost creștini, dar izolați și puțin numeroși), în reluarea unor nume vechi de localități și înlăturarea numelui roman (Argeș, Prut).

Trecând apoi la datele arheologiei, arată, pe de o parte influența acestei renașteri „naționaliste” dace în diversele ramuri ale artei din epoca romană în regiunea dunăreană, prin întoarcerea la arhaic, iar pe de altă parte un început de amalgamare între arta cu bază romană și elemente străine, aduse de barbarii ce trec pe aci după acea evacuare a Daciei. Datele arheologice sunt încă prea puține pentru a trage concluzii definitive. Autorul se mulțumește deci să pună o nouă și interesantă problemă, care ar putea duce la lucruri noi în ceea ce privește origina poporului român: în Dacia romană, foarte repede după cucerire se manifestă o reacțiune particularistă, care este exprimată prin renașterea tradițiilor locale și prin întoarcerea la arhaic în domeniul artistic, dar care se îmbină cu o dominație a latinei vulgare, care triumfă asupra spiritului local.

I. Minea, *Paralipomena*, Iași, Presa Bună 1939, 73 pp. în 8°.

Profesorul de istoria Românilor de la Universitatea din Iași publică șase lecții ținute la deschiderea cursului său între anii 1933 și 1938, anume: 1. *Locul lui D. Onciul în istoriografia românească* (3 Noembrie 1938, pp. 1—9); 2. *Există tendințe noi în istoriografia românească de azi?* (1 Noembrie 1937, pp. 10—25); 3. *Când începe istoria noastră contemporană?* (7 Noembrie 1935, pp. 26—34); 4. *Cum s'a scris istoria veche românească?* (2 Noembrie 1936, pp. 35—44); 5. *Istoriografia românească și arta* (14 Noembrie 1934, pp. 45—54); 6. *Despre Miron Costin* (4 Noembrie 1933, pp. 55—73).

Aceste lecții, a căror ordine cronologică nu corespunde aceleia a așezării lor în volum, dar care au fost puse la zi în ce privește bibliografia și textul, prezintă diferite aspecte ale problemelor generale din istoriografia românească sau caracterizări a unora din înaintașii noștri. Trece în revistă tendințele din istoriografia străină și românească, cu interesante introduceri care lasă să scape frânturi din concepția istorică a autorului, cu fraze care arată admirația d-lui Minea pentru precizia și metoda științifică a lui D. Onciul, pentru uriașa operă și erudiția d-lui N. Iorga și pentru arta cu care d. M. Sadoveanu face să retrăiască trecutul.

La un moment dat, d-sa părăsește rezerva obișnuită, dând o împărțire personală și în parte valabilă a istoriei Românilor: „1) istoria veche până în sec. VII, către sfârșitul căruia trebuie să admitem mijirea statului românesc nord-dunărean; 2) istoria medievală până în sec. al XIV-lea, când se consolidează ca state: Muntenia și Moldova; 3) istoria modernă, vremea ce a urmat până în 1848 și 4) istoria contemporană, dela anul 1848 până'n zilele noastre” (p. 34).

Ștefan Chicoș, *Cum se făcea aprovizionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab și Nicolae Mavrogheni*, București 1939, 70 pp. în 8°.

Studiu interesant asupra unui subiect până acum neglijat de istoricii noștri, ne dă trei aspecte ale evoluției aprovizionării oștilor în Muntenia. Autorul arată întâi că până la sfârșitul sec. XV, aprovizionarea era lăsată în sarcina țaranului-soldat, care venea la oaste cu hrana și armele lui. De aceea, războaiele erau scurte,

mai mult cu caracter defensiv, iar strategia avea la bază iuþeala miþcãrilor şi surprinderea duþmanului. Cu vremea însã poporul nu mai poate rãspunde chemãrii voevodului, care e nevoit a recurge la mercenari. În domnia lui Mihai Viteazul, care e pentru autor cea mai strãlucitã înfãptuire româneascã a rãzboiului ofensiv, noua tacticã şi predominarea elementului mercenar duc la aprovizionarea de cãtre voevod, prin cumpãrãturi plãtite din tezaurul ţãrii sau din ajutoarele trimise de prieteni şi uneori din contribuþii ridicate de la populaþia provinciilor cucerite, adicã prin exploatarea teritoriului invadat. Cu toate greutateþile transportului, oþtile lui Mihai, urmate de convoaiele cu provizii şi muniþii, nu pierd prea mult din iuþeala miþcãrilor. Autorul trece apoi la domnia lui Matei Basarab, care, la început stãpân pe oastea lui de mercenari şi victorios în luptele cu vecinul din Moldova, spre sfârþitul domniei nu mai poate face faþã cerinþelor aprovizionãrii oþtenilor strãini şi asistã neputincios la rãscoala acestora. Cu domnia lui Mavrogheni, autorul prezintã o nouã concepþie în organizarea aprovizionãrii armatelor. Pe de o parte exemplul luat de la suzeranii noþtri otomani în vremea rãzboaielor cu Ruþii şi Austriacii, pe de altã parte nevoia de a întreþine o armatã permanentã, ne îndreaptã cãtre aceastã nouã organizare, care se apropie foarte mult de concepþia actualã. Urmând imboldul de reabilitare a lui Mavrogheni, dat de d. N. Iorga, autorul aratã pe acest voevod ca un organizator destoinic şi un rãzboinic încercat, care isbuteþte sã creeze o armatã naþionalã permanentã, organizeazã adunarea proviziilor pentru oaste şi pãstrarea lor în depozite, dã o largã dezvoltare întrebuintãrii convoaielor, ia mãsuri pentru oprirea exportului produselor alimentare spre ţãrile duþmane Turciei, prevede aprovizionarea îndestulãtoare a capitalei în caz de rãzboiu, prevede chiar crearea unor începuturi de manutanþe. Cu toate aceste mãsuri de reglementare, cererile Turcilor sunt prea mari pentru putinþele de producþie ale Munteniei : astfel explicã autorul greutatea adunãrii produselor alimentare, anumite abuzuri, împilarea şi sãrãcirea populaþiei ; domnitorul îşi dãdea seama de aceste rele, dar era în joc nu numai tronul sãu, ci şi viitorul ţãrii. Numeroase amãnunte, exactitatea ştiinþificã şi metoda de interpretare a textelor mãresc valoarea contribuþiunii aduse de d. Chicoş istoriei evoluþiei militare româneþti.

I. Crãciun, *Contribuþii româneþti privitoare la istoriografia universalã. Bibliografie* (1927—1936). (*La contribution roumaine d l' historiographie gënërale. Bibliographie* (1927—1936). Texte roumain et franþais), în *Bibliotheca bibliologica*, no. 13, Bucureþti, Imprimeria Naþionalã 1937, 46 pp. în 8°.

Ca urmare a lucrãrii sale bibliografice, publicatã în *Mélanges d'histoire gënërale* din Cluj (1927), d. Ioachim Crãciun dã o bibliografie a lucrãrilor de istorie universalã scrise de Români între anii 1927 şi 1936 inclusiv, precum şi a câtorva lucrãri apãrute în 1926. Volumul de faþã cuprinde 415 titluri, încadrate în diviziuni şi subdiviziuni metodice, însoþite de dãrile de seamã din revistele româneþti. Atragem atenþia autorului cã i-au scãpat unele lucrãri apãrute în acest interval Dãm câteva exemple. Astfel nu a cercetat revista *Biserica ortodoxã romãnã*, unde ar fi putut gãsi articole privitoare la viaþa religioasã a popoarelor din orientui ortodox. Deasemenea a omis lucrãrile apãrute în colecþia *Studii de istorie gënëralã* (Universitatea din Iaþi), din care citãm : A. B. Duff, *Bernard de Clairvaux şi secele eretice din vremea lui* (Iaþi 1934) şi Gh. I. Brãtianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albã* (Bucureþti 1935). Cu toate aceste scãpãri din vedere, lucrarea

d-lui I. Crăciun are o importanță deosebită pentru cercetările istorice și prezintă o sforțare merituoasă de completare a bibliografiei istorice românești.

Marina I. Lupaș, **Mitropolitul Sava Brancovici, 1656—1683.** (Biblioteca Institutului de istorie națională, Universitatea din Cluj, VI), Cluj, Cartea Românească 1939, 126 pp. în 8°.

Autoarea prezintă o monografie a mitropolitului Sava Brancovici, metodic împărțită pe capitole, cu o privire critică asupra izvoarelor, cu o anexă de documente în mare parte inedite, cu bibliografie și indice. Cercetând însă bibliografia constatăm că, afară de colecția Hurmuzaki (vol. XV, II) și de câteva publicații ale d-lui N. Iorga (Documente românești din arhivele Bistriței, Buc. 1900; Scrieri și inscripții ardeleni și maramureșene, II, Buc. 1906; Studii și Documente, III—IV, Buc. 1901—1902; Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor, I, Vălenii de Munte 1908; Istoria Românilor din Ardeal și Țara Ungurească, I, Buc. 1915; Sate și preoți din Ardeal, Buc. 1902), sunt citați numai cercetători ardeleni. Oare istoricii de dincoace de Carpați n'au scris nimic despre marele prelat ardelean sau despre opera frământată în care a păstorit, ori autoarea s'a mulțumit cu o bibliografie restrânsă, pe care o avea la dispoziție în biblioteca locală, neglijând să cerceteze restul materialului. În legătură cu epoca contemporană sau următoare domniei lui Gheorghe Rakoczi II s'ar putea cita câteva lucrări, care i-ar fi întregit cunoașterea acestei epoci frământate și a locului ce ocupă mitropolitul ortodox în luptele pentru tronul ardelean.

Deasemenea, ar fi putut să accentueze rostul lui Sava Brancovici în viața ortodoxă din orientul european. Într-o lucrare publicată acum câțiva ani (*Despre o naționalitate ortodoxă*, Bis. ort. rom. an. LII, no. 9—10, Buc. 1934), arătam cum, în fața conglomeratului mahomedan de cucerire, se formează, începând din sec. XV, un conglomerat ortodox de apărare ai cărui promotori sunt prelații ortodoxi de pretutindeni. În vremea primelor atacuri musulmane, ei grupau pe creștini în jurul basileului bizantin. După căderea Constantinopolului, centrul apărării ortodoxe se schimbă, trecând la Români și la Ruși. Ivan III se căsătorește cu nepoata ultimului împărat bizantin. Ivan IV ia numele de *Tar*, de *Caesar*. Alexis Romanov se întitulează „Tar ortodox al Orientului”, protector al tuturor popoarelor de rit greco-ortodox din fostul imperiu bizantin și din Balcani. El negociază tratate de alianță sau de amicitie cu voievozii români Vasile Lupu, Gheorghe Ștefan, Constantin Șerban, Ștefan Petriceicu, Gheorghe Duca, având ca mijloci-tori pe oamenii Bisericii. Soborul pomenit de autoare, ca și scrisoarea lui Sava Brancovici, prezentată la 1 iunie 1668 la biroul ambasadiorilor din Moscova (pp. 58—59), puse în lumina acestor sforțări pentru consolidarea și eliberarea „poporului ortodox”, capătă semnificație mult mai adâncă, arătând că Brancovici, în tinerețe mare dușman al Turcilor, în vremea păstoriei sale se asociază la sforțările unificatoare ale prelaților de pretutindeni. Scrisoarea sa nu este ceva întâmplător, nu este numai o banală dovadă de simț politic ascuțit, ci este încă un inel la lanțul acestor sforțări, prin cari se încerca înlăturarea inerției unora din oamenii politici ruși, care nu-și dăduseră seama de forța ce putea reprezenta unitatea sufletească ortodoxă în realizarea planurilor moscovite de expansiune teritorială.

C. I. Andreescu

CRONICA FUNDAȚIEI CULTURALE MIHAIL KOGĂLNICEANU

EXTRASE DIN PROCESELE VERBALE ALE ȘEDINȚELOR CONSILIULUI
FUNDAȚIEI

Ședința din 13 Martie 1935

D-l Mihail I. Kogălniceanu prezintă actul „Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu” autentificat la 13 Martie 1935, de Tribunalul Ilfov, secția notariat, sub No. 7.438.

D-l G. G. Mironescu, conformându-se dispozițiunii actului de fundație, declară constituit consiliul „Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu” în următoarea compunere : Prof. N. Iorga, președinte de onoare ; Prof. G. G. Mironescu, președinte activ ; Octavian Goga, prim vice-președinte ; Mihail Sadoveanu, al doilea vice-președinte ; I. P. S. S. Nicodim, Mitropolitul Moldovei ; C. I. Brătianu, membru ; Prof. N. Titulescu, membru ; Prof. Dr. C. Angelescu, membru ; Alex. Donescu, membru ; Dr. N. Lupu membru ; Prof. I. Simionescu, membru ; Prof. Gh. I. Brătianu, membru ; P. Șeicaru, membru ; Mihail I. Kogălniceanu, administrator delegat și director al fundației.

Se procede la alegerea comitetului de direcție, conform art. 15 din Statut ; se aleg D-nii G. G. Mironescu, președinte ; Octavian Goga, vice-președinte ; Gh. I. Brătianu, membru ; Dr. N. Lupu, membru ; Mihail I. Kogălniceanu, administrator delegat.

Procedându-se la alegerea Comisiunii de Control, conform art. 29 din Statute, se aleg, pe termen de un an D-nii : Gr. Oghină, directorul Contabilității generale a Statului și a Bugetului ; Prof. D. Focșa, directorul Liceului „Sp. Haret” din București.

Tot odată consiliul hotărăște să se trimeată o adresă Municipiului București, prin care este invitat să delege un reprezentant al său în Comisiunea de control, conform dispozițiilor statutare.

Ședința din 9 Noembrie 1935

D-l Mihail I. Kogălniceanu face o expunere asupra activității Fundației de la înființare până astăzi. Menționează ciclul de conferințe ținute la Radio în „săptămâna Kogălniceanu“ în luna Februarie a. c., cari conferințe au pregătit opinia publică pentru apelul către Țară și lansarea listelor de subscripții. D-sa prezintă consiliului broșura ce cuprinde actul de întemeiere al Fundației și statutele, aprobându-se de Tribunalul Ilfov funcționarea Fundației ca persoană juridică. Prezintă prima lucrare editată de Fundație : „Ce a fost, ce este, ce poate fi Iașul“, conferința D-lui Prof. N. Iorga. Mai arată că se află în curs de pregătire publicarea scrisorilor lui Ștefan Goleșcu către generalul Cristian Tell.

D-l consilier de drept Alex. G. Donescu, primarul general al Municipiului promite că va căuta să găsească provizoriu pentru Fundație câteva încăperi în una din clădirile Municipiului până la rezolvarea chestiunii imobilului propriu al Fundației.

D-l primar general Alex. G. Donescu comunică că va proceda la desemnarea unui delegat al municipiului în Comisiunea de control al Fundației, în persoana D-lui Isidor Cristea.

Ședința din 6 Iulie 1936

Consiliul luând în considerare expunerea d-lui Mihai I. Kogălniceanu, ad-tor delegat, prin care arată că fondurile strânse până astăzi se apropie de lei 1.200.000; că Primăria Capitalei nu a pus până astăzi la dispoziția Fundației un imobil în care să se instaleze provizor până la acherarea unui imobil propriu; că suma strânsă până acum nu este suficientă pentru instalarea Fundației fără acest concurs al Primăriei; că în urma convorbirilor ce au avut loc între D-nii sculptor O. Han și Mihai I. Kogălniceanu, Fundația poate fi în măsură să realizeze încă în cursul anului unul din scopurile ei principale și anume ridicarea

unui monument a lui Mihail Kogălniceanu în piața Mihail Kogălniceanu (Bd. Elisabeta) din București; că prețul de lei 800.000 (opt sute mii) cerut de D-l O. Han pentru așezarea completă a statuei de bronz și a soclului în înălțime totală de 9 metri, este cu totul avantajos; că reputațiunea artistică a D-lui O. Han este bine stabilită, D-sa așezându-se, prin lucrările sale executate în diferitele orașe ale țării, în fruntea artiștilor sculptori din țară; că în vederea realizării monumentului, D-l O. Han a obținut definitiv de la Primăria Capitalei, piața Mihail Kogălniceanu din București, așa că lucrările pot fi începute îndată;

Având în vedere că prin inaugurarea statuei lui Mihail Kogălniceanu s'ar crea în opinia publică o nouă emulațiune favorabilă strângerei de fonduri și ar face posibil Consiliului Fundației să determine guvernul român să-și arate solicitu-dinea pentru înfăptuirile culturale ale Fundației;

Consiliul hotărăște și dă mandat D-lui Mihai I. Kogălniceanu ad-tor delegat să semneze cu D-l O. Han o convențiune de executare a monumentului lui Mihail Kogălniceanu.

Ședința din 5 Octombrie 1936

D-l Președinte G. G. Mironescu comunică Consiliului că în urma solicitărei îndreptată la M. S. Regele Carol II, M. S. a binevoit să primească patronajul serbărei de dezvelire a monumentului Mihail Kogălniceanu.

Ședința din 29 Octombrie 1936

D-l Ad-tor delegat Mihai I. Kogălniceanu arată că cu toate că lucrările din Piața Kogălniceanu (fundamentul și soclul) sunt terminate și statuia este turnată, festivitatea de inaugurare fixată anterior de Consiliu la 1 Noembrie a. c. va trebui să fie amânată din cauză că Primăria Municipiului București prin adresa No. 5338 din 28 Oct. 1936, a numit o Comisiune care să examineze din punct de vedere al execuției și esteticei statuia lui Mihail Kogălniceanu.

D-sa propune Consiliului să fixeze ziua de 8 Noembrie a. c. pentru inaugurarea monumentului.

Consiliul hotărăște să inaugureze monumentul Mihail Kogălniceanu la 8 Noembrie a. c. făcându-se publicațiile și invitațiile în acest scop.

Ședința din 2 Decembrie 1936

D-l Ad-tor delegat Mihai I. Kogălniceanu arată că ceremonia inaugurării monumentului a fost impunătoare și a constituit din toate punctele de vedere un succes pentru Fundația Culturală Mihail Kogălniceanu.

D-sa cere și Consiliul aprobă ca în urma predărei monumentului Primăriei Municipiului București, să aprobe ca statuia lui Mihail Kogălniceanu să figureze în registrele Fundației cu valoarea de un leu.

Ședința din 11 Februarie 1939

D-l Președinte G. G. Mironescu arată că în urma decesului regretaților Octavian Goga prim vice-președinte al Consiliului Fundației și Mareșal Alexandru Averescu membru, sunt două locuri vacante care trebuiesc completate. D-sa propune ca în locul defunctului Octavian Goga să fie cooptat D-l D. Gusti, profesor Universitar și președinte al Serviciului social, iar în locul defunctului Mareșal Alexandru Averescu să fie cooptat D-l Ing. I. Gigurtu, fost ministru.

Consiliul cooptează în sânul său pe D-nii D. Gusti și Ing. I. Gigurtu și alege pe D-l D. Gusti ca prim vice președinte al Consiliului Fundației.

Tot odată Consiliul constată că D-l P. Andrei a devenit membru de drept al Fundației în calitate de Ministru al Educației Naționale și D-l General V. Dombrowski a devenit membru de drept al Fundației în calitate de Primar general al Municipiului Capitalei și cere direcțiunei să trimită adresele de confirmare respective.

Asemenea Consiliul constatând că D-l Isidor Cristea cenzorul Fundației, delegat de Municipiul Capitalei, nu se mai află în serviciul Municipiului, cere să se intervină la aceasta din urmă pentru numirea unui nou delegat în comitetul de cenzori.

Consiliul hotărăște ca Comitetul de cenzori a Fundației să fie invitat a întocmi raportul său privitor la situația financiară a Fundației și la Bilanțul din 31 Decembrie 1938 întocmit de Direcțiune.

D-l Ad-tor delegat Mihai I. Kogălniceanu arată Consiliului necesitatea a se accentua activitatea exterioară a Fundației.

Întru cât fondurile rămase în urma ridicării monumentului lui Mihail Kogălniceanu sunt insuficiente pentru achiziționarea unui local propriu și întru cât nu a fost posibil a se obține din partea foștilor Primari a Municipiului un imobil sau măcar un teren, D-l ad-tor delegat propune Consiliului realizarea unui alt scop arătat de statute și anume editarea revistei „Arhiva Românească” având un supliment literar „Dacia Literară”.

Pentru a nu se ataca fondurile Fundației, D-l ad-tor delegat oferă a acoperi cu mijloacele sale proprii eventualele pierderi ce ar rezulta din gestiunea revistei, până când Fundația va avea capital suficient pentru acoperirea acestor diferențe.

Consiliul ia act și aprobă propunerea D-lui Mihai I. Kogălniceanu, autorizându-l a constitui un comitet de redacție compus din persoane cu autoritate științifică și corespunzând scopului urmărit de revistă.

Proces Verbal din 4 Martie 1939

Subsemnații cenzori ai Fundației Culturale Mihail Kogălniceanu întruniți azi 4 Martie 1939, am verificat gestiunea pe anii 1935—1938, constatând următoarele :

I.

Verificarea gestiunilor s'a făcut în zilele de 22 și 25 Februarie și 4 Martie ;

II.

Operațiile încep la 13 Martie 1935.

S'au emis 4.000 (patru mii) liste de subscripție, din cari s'au expedit 3.382 și s'au întors 1.263 liste din care 239 albe și 1.024 cu subscrieri însumând, până la 31 Decembrie 1938, lei 1.267.758.

Rămân încă 695 liste nedistribuite și 2.042 liste nereturnate.

III.

Din acte și registre se constată că veniturile Fundației provin din listele de subscripție, din dobânzile la sumele depuse și din dividendele la acțiunile în care este plăsat fondul disponibil ; iar cheltuelile se reduc aproape exclusiv la ridicarea statuei Mihail Kogălniceanu, care a costat 815.000 lei.

De altfel, cheltuelile de administrație ale Fundației care ar reclama sume importante, au fost în întregime suportate de D-l Mihail Kogălniceanu, directorul Fundației, care a plătit și personalul ajutător. Aceste sume nici nu figurează în gestiunile Fundației.

IV.

Sumele colectate pe listele de subscripție s'au trimis direct la Banca Națională a României, așa cum se specifică chiar pe liste. O parte — mult mai mică — a venit prin mandat poștal, pe adresa Fundației, însă sumele au fost toate depuse la Banca Națională.

Constatăm că la 13 Noembrie 1935, Banca Națională virează 1.000.000 lei la Banca Rahova-Bragadiru și de aci înainte, pe măsură ce are o sumă mai importantă, Banca Națională o virează la Banca Rahova-Bragadiru, prin care s'au făcut toate plățile.

V.

Registrele sunt ținute în ordine și în conformitate cu scriptele.

Din examinarea lor rezultă :

A) Bilanțul încheiat la 31 Decembrie 1935 prevede

Actif

Bunuri Fundație	Lei 2.000.000
Banca Națională disponibil.	23.604
Banca Rahova-Bragadiru	492.857
Acțiuni.	510.862
Total	Lei 3.027.323

Pasiv

Donația M. I. Kogălniceanu.	Lei 2.000.000
Subscripții publice	1.027.323
Total	Lei 3.027.323

Se constată că listele de subscripție au produs în acest an lei 1.023.814 (un milion, două zeci și trei mii, opt sute patru spre zece lei).

În cursul anului, pe baza deciziei consiliului Fundației, luată prin procesul verbal No. 3 din 9 Nov. 1935, s'au cumpărat 150 acțiuni S. T. B. cu lei 366.087 și s'a făcut primul vărsământ pentru alte 150 acțiuni noi (Lei 60.000). S'au cumpărat de asemenea și 50 acțiuni Mica cu lei 84.775.

În total s'au cumpărat acțiuni pentru 510.862 lei.

B) Bilanțul pe 31 Decembrie 1936 arată la activ și pasiv lei 3.252.711, cari se descompun după cum urmează :

Activ

Bunuri Fundație	Lei 2.000.000
Banca Națională disponibil	7.150
Banca Rahova-Bragadiru	14.131
Acțiuni	412.430
Statuia Mihail Kogălniceanu	815.000

Conturi de ordine

Liste de subscr. returnate	955
„ „ în depozit	886
„ „ neînapoiate	3.159
Total . .	<u>3.252.711</u>

Pasiv

Donație M. I. Kogălniceanu	Lei 2.000.000
Subscripții publice	1.248.711
Cont de ordine : liste de subscr. lansate	4.000
Total	<u>Lei 3.252.711</u>

În cursul acestui an, listele de subscripție au produs lei 183.546.

S'au mai cumpărat din fondul disponibil 50 acțiuni Mica, cu lei 92.480, plus 20 acțiuni Mica (emisiune nouă) a lei 500, lei 10.000. Apoi fiind nevoie de numerar pentru plata statuii s'au vândut 20 acțiuni Mica, cu 28.000 lei, plus 10 acțiuni Mica cu lei 14.200, plus 10 acțiuni Mica cu lei 14.180, plus 40 acțiuni Mica, cu lei 56.132, plus 60 acțiuni Mica, cu lei 83.770, plus 40 acțiuni S. T. B., cu lei 65.002. Toate operațiunile s'au făcut prin Banca Rahova-Bragadiru.

S'a achitat D-lui sculptor O. Han, conform contractului încheiat, pentru statuia Mihail Kogălniceanu, lei 815.000.

C) Bilanțul pe 31 Decembrie 1937 se prezintă la activ și pasiv cu lei 3.286.479 și cu un cont de ordine de 4.000 lei care se repartizează astfel :

Activ

Bunuri Fundație	Lei 2.000.000
Banca Națională disponibil. . . „	44.918
Banca Rahova Bragadiru . . . „	14.131
Acțiuni.	412.430
Statuia Mihail Kogălniceanu . . „	815.000

Pasiv

Donația M. I. Kogălniceanu. . .	Lei 2.000.000
Subscripții publice	1.286.479
Total . . .	Lei 3.286.479

Cont de ordine

Liste subscripție returnate. . .	955
„ „ în depozit	886
„ „ neînapoiate . . .	2.159
Total . . .	4.000

Cont de ordine

Liste subscripție lansate	4.000
Total . . .	4.000

În cursul acestui an, listele de subscripție au produs lei 37.768.

D) Bilanțul pe 31 Decembrie 1938 se prezenta la activ și pasiv cu un total de lei 2.525.551, cari se repartizează astfel :

Activ

Bunuri Fundație	Lei 2.000.000
Banca Națională	3.513
Banca Rahova Bragadiru . . . „	5.607
Acțiuni	512.430
Statuia Mihail Kogălniceanu . . „	1
Total . . .	Lei 2.521.551

Cont de ordine

Liste returnate	1.263
„ nereturnate și pierdute . .	2.042
„ blanco-depozit	695
Total general Lei	<u>2.525.551</u>

Pasiv

Donația Mihai Kogălniceanu . .	Lei 2.000.000
Subscr. publice, dobânzi și divi-	
dende.	„ <u>521.551</u>
Total . .	Lei <u>2.521.551</u>

Cont de ordine

Liste lansate	4.000
Total general . .	Lei <u>2.525.551</u>

Statuia Mihail Kogălniceanu a fost trecută la bilanț cu 1 leu, întru cât a fost predată Primăriei Capitalei.

În cursul anului s'au încasat din listele de subscripție lei 22.630, restul de venituri provin din dobânzi și dividende.

VI.

Rugăm să se continue cu inventarierea bunurilor fundației (donația D-lui Mihai I. Kogălniceanu). În ceiace privește acțiunile, suntem de părere să fie vândute, iar suma să fie plasată în efecte de stat sau garantată de stat.

Întru cât toate operațiunile au fost regulat ținute și sunt în conformitate cu scriptele, propunem ca administrația să fie descărcată de gestiunile pe anii 1935—1938 inclusiv.

Nu putem încheia acest proces-verbal fără să adăogăm că în administrarea fondurilor se pune nu numai toată atenția și grija datorate banului public, ci D-l Mihai I. Kogălniceanu directorul Fundației, își constituie o obligație din a acoperi singur toate cheltuelile Fundației, jertfind cu dragoste, pe lângă multă râvnă și osteneală și destul de importante sume, anual.

Comisiunea de cenzori : *D. Focșa, Gr. Oghină.*

INDICE DE DOCUMENTE

Se menționează numai documentele editate integral, fragmentar, rezumate sau amintite în revistă ca inedite, precum și cele corectate sau facsimilele. Datele sunt rectificate : până la 5/15 Oct. 1582, anul dela facerea lumii cu anul dela nașterea lui Christos ; dela 1582 la 1/14 April 1919, stilul iulian cu cel gregorian. Data din document se transcrie cu litere cursive, data rectificată, precum și părțile din document și din rectificare care coincid se transcriu cu litre grase.

- 1593/7102, decembrie 7, București.** Mihai Viteazul întărește proprietatea unor pământuri, martori boeri din divan, (*text sl. ; trad. Damian P. Bogdan și suret din 1833 decembrie 14/1*) 176—182.
- 1614 decembrie 10 /7123 noembrie 30, Târgoviște.** Radu Mihnea Vv. întărește stăpâniri de moșii, martori boerii divanului (*text sl., trad. D. P. Bogdan și suret din 1833 decembrie 14/1*) 182—187
- 1620 mai 31 /7128 mai 21, Târgoviște.** Gavril Movilă Vv. întărește lui Oprea, feciorul Iovii, pământuri moștenite în Răducești, martori boerii din divan (*suret din secolul XVIII*) 187—188
- 1630 decembrie 23 /7139 decembrie 13, București,** Leon Tomșa Vv. întărește spătarului Leca din Măgureni un vecin numit Nan (*text sl. ; trad. D. B. Bogdan*). 189—191.
- 1755 mart 8/7263 februar 25 <Iași> Mărturie hotarnică pentru locul cișmelelor dela poarta Curții domnești** . . . 219—223.

- 1755 mart 31/7263 mart 20, Iași.** Matei Ghica Vv. dăruiește locuri la poarta Curții mănăstirilor Sf. Ioan Zlataust și Galata, preotului Iftimie și suiulgiilor Dima și Constantin 224—229.
- 1755 august 2/7263 iulie 22, <Iași>.** Mărturie hotarnică pentru locul cișmelelor din fața Curții domnești 229—232.
- 1756 mai 6/7264 april 25, Iași.** Constantin Racovița Vv. și divanul întăresc danie suiulgiilor Dima și Constantin 232—238.
- 1756 iunie 10 /7264 mai 30, <Iași>.** Constantin Racovița Vv. dă rămas pe Enache Borș blănarul în pricina cu suiulgiii Dima și Constantin 238—239.
- 1756 august 26/7264 august 15, <Iași>.** Constantin Racoviță Vv. dă hrisov pentru aducerea apei de băut în Iași 240—243.
- 1757 april 2/7265 mart 22, <Iași>.** Înțelegere între Enache Borș blănar și suiulgiiii Dima și Constantin pentru un loc 244—245.
- 1757 august 7/7265 iulie 27, Iași.** Scarlat Ghica Vv. întărește suiulgiilor Dima și Constantin locuri în Iași; martori boerii din divan 245—250.
- 1759 iunie 16/7267 iunie 5, Iași.** Ioan Teodor Calimah Vv. întărește suiulgiilor Dima și Constantin locuri în Iași 251—256.
- 1761 iulie 11/7269 iunie 30, <Iași>.** Schimb de locuri între mănăstirea Trei-Erarhi, și suiulgii Dima și Constantin 256—259.
- 1762 mai 15/7270 mai 4, Iași.** Grigore Ioan Calimah Vv. întărește schimbul de locuri între măn. Trei-Erarhi și suiulgii Dima și Constantin; martori boerii din divan 159—162.
- 1766 mai 21/11, <Iași>.** Grigore Al. Ghica Vv. dăruiește loc domnesc suiulgiului Dima 262—263.
- 1774 septembrie 14/3, <Iași>.** Anaufora boerilor divanului pentru locul cișmelelor. 264—265.
- 1782 mart, fără zi, <Iași>.** Constantin D. Moruzi Vv. întărește pe Gheorghe ca suiulgiu (copie) 265—267.
- 1792 august, fără zi, Iași.** Alexandru C. Moruzi Vv. întărește stăpânirea unui loc bisericii Sf. Nicolae cel Sărac din Iași 267—268.

- 1792 octombrie 6/septembrie 25, Iași.** Alexandru C. Moruzi Vv. dăruiește lui Ștefan Boșniagul tufeciu un loc în Iași 168—169.
- <1>**803, fără lună și zi, <Iași>.** Plângerea epitropilor și preoților bisericii Sf. Nicolae cel Sărac contra încălcărilor lui C. Botezatu serdar. 270—271.
- <1>**803 iunie 13/1, <Iași>.** Epitropii bis. Sf. Nicolae cel Sărac vând un loc serdarului C. Botezatu . . . 271—273.
- <1858>. Lista proprietarilor mari din Tecuci 148.
- <1858>, fără dată. Protestarea unui negustor din Tecuci idem. 169—170.
- <1858>, fără dată. Memoriu de protestare contra neregulelor din listele electorale, înaintat căimăcămiei de comitetul gregorian din Tecuci 171—174.
- <1858> **octombrie 1/14, <Iași>.** Grigore Sturdza propune lui Petru Ciucă agă organizarea unui comitet electoral la Tecuci 146—147.
- 1858 noiembrie 7/octombrie 21, <Iași>.** Memoriul lui Gr. Sturza către M. Sturza (copie) 158—159.
- 1858 noiembrie, fără zi, <Iași>.** Comitetul central pentru candidatura lui Gr. Sturza către comitetul din Tecuci, instrucțiuni 150—151.
- 1858 noiembrie 16/3, <Iași>.** Gr. Balș trimite instrucțiuni lui P. Ciucă 148—149.
- 1858 noiembrie 18/5, <Iași>.** Comitetul central gregorian către comitetele ținutale, circulară. 152.
- 1858 noiembrie 20/7, Tecuci.** Jurnal al comitetului pentru susținerea candidaturii lui Gr. Sturdza 152—153.
- 1858 noiembrie 20/7, <Galați>.** Gr. Balș către P. Ciucă, primirea lui M. Sturza. 155.
- 1858 noiembrie 21/8, <Galați>.** Gr. Balș către Comitetele din Tecuci, Bârlad și Vaslui, primirea lui M. Sturza . . 156.
- 1858 noiembrie 23/10, <Iași>.** Comitetul central gregorian către comitetul din Tecuci, primirea lui M. Sturza la Iași 156—157.
- 1858 noiembrie 25/12, <Iași>.** Comitetul central gregorian către comitetul din Tecuci, cere tabloul electorilor aderenți 159.

- 1858 noiembrie 28/5, Iași.** Comitetul central gregorian către comitetul din Tecuci, cere protestări contra neregulelor în listele electorale 159—160.
- <1858> **decembrie, fără zi, <Tecuci>** Protestarea stolnicului Mihai Stroescu, idem 169.
- 1858 decembrie 1/noembrie 18, (Tecuci).** Protestare unui negustor din Tecuci contra neregulilor în listele electorale 160—161.
- 1858 decembrie 10/noembrie 27, <Tecuci>.** Protestarea spătarului Alecu Vidrașcu pentru neregulile în listele electorale (copie). 161.
- 1858 decembrie 14/1, <Iași>.** Comitetul central gregorian către comitetul din Tecuci, instrucțiuni pentru alegeri 162—163.
- <1>**858 decembrie 15/2, <Tecuci>.** Protestarea spătarului C. Sturza contra neregulilor în listele electorale . . . 164.
- 1858 decembrie 15/2, <Tecuci>.** Protestare colectivă contra neregulilor în listele electorale 165—167.
- 1858 decembrie 15/2. <Tecuci>.** Protestare colectivă contra neregulilor din listele electorale, iscălituri 170.
- <1858> **decembrie 16/3, <Tecuci>.** Protestarea comisului Iancu Zota contra neregulilor din listele electorale 165.
- <1858> **decembrie 16/3, <Tecuci>.** Protestarea lui Toderică Șerban (Săndulescu?) contra neregulilor din listele electorale 167.
- <1858> **decembrie 16/3, <Tecuci>.** Protestările fraților Alecu, Costache și Mihai (Manolache?) Radovici, idem. . . . 168.
- <1858> **decembrie 16/3, <Tecuci>.** Protestarea lui N. Lupașcu și lui Ilie Sandulachi, idem 168.
- <1858> **decembrie 17/4, <Tecuci>.** Protestarea Maiorului Iancu Diamandescu, idem 169.
- 1872 noiembrie 14/2, Roman.** V. Alecsandri cheamă pe M. Kogălniceanu la Mircești, unde se află C. Negri. Telegramă (text francez) 77.
- 187<2> sau 187<3>, f. lună, 26/14, Mireești V.** Alecsandri către M. Kogălniceanu. Telegramă de felicitare. (text francez) . 77

- 1874 mai 26/14, București.** M. Kogălniceanu către V. Alecsandri anunță vizita sa și a lui C. Negri la Mircești înaintea Paștelor (fragm. francez). 77.
- 1875 ianuar 25/13, Mircești.** V. Alecsandri către M. Kogălniceanu. Telegramă de felicitare 79.
- 1875 mart 24/12, Mircești.** V. Alecsandri către M. Kogălniceanu despre alegeri 77—78.
- 1875 mai 1/april 19, Mircești.** V. Alecsandri către M. Kogălniceanu despre candidaturile la Roman 79.
- 1879, fără lună, 21/9, Mircești.** V. Alexandri anunța lui M. Kogălniceanu plecarea sa la București. Telegramă (text francez) 80.
- 1880 febr. 5/ian. 24, Focșani.** M. G. Flondor, prefect de Putna cere lui M. Kogălniceanu, un ajutor pentru Ioan Roată . 19.
- 1884 iunie 18/6, Mircești.** V. Alecsandri către D. A. Sturdza, despre diploma de maître ès-Jeux Floraux acordată Reginei Elisabeta de Academia din Toulouse; stăruințe pentru nepotul său Charles Bal, (text francez) 82—83.
- 1884 iunie 28/16, Mircești.** V. Alecsandri către D. A. Sturdza. Idem și plecarea la Aix-les-Bains (text francez). . . 83—84.
- <1886 septembrie>, luni, Castelul Peleş.** V. Alecsandri către D. A. Sturza, vizită la Regina Elisabeta; albumul Curții de Argeș; stăruințe pentru Cătulescu 84—86.
- <1886 septembrie>, vineri, <București>.** V. Alecsandri, plecând la Paris, își ia rămas bun dela D. A. Sturdza (text francez). 86.
- 1886 decembrie 28/16, Paris.** V. Alexandri către D. A. Sturza, stăruie pentru numirea chirurgului Asaki la București 86—87
- 1887 ianuar 5/1886 decembrie 24, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, raportul lui A. Vizanti pentru organizarea școlilor 102—103.
- 1887 ianuar 22/10, Paris.** V. Alexandri către D. A. Sturza, albumul Curții de Argeș; chestiunea bulgară; refacerea dramei Ovidiu (text francez). 87—88.
- 1887 februar 3/ianuar 22, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, numirea chirurgului Asaki. 103—104.

- 1887 februar 11/ianuar 30, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, cere diferite cărți și reviste 104—105.
- 1887 februar 13/1, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, cazul dela pensionatul d-nei Manliu 105—106.
- 1887 iulie 26/14, Eaux-Bonnes.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, construcție de școală la Tecuci 106—108.
- 1887 iulie 28/16, Eaux-Bonnes.** Sp. Haret către D. A. Sturdza înscrieri la școli, decorații, supărarea Reginei Elisabeta 108—110.
- 1887 septembrie 9/august 27, Mireești.** V. Alecsandri către D. A. Sturza despre delegația acestuia pe lângă împăratul Austro-Ungariei și stăruințe pentru profesorul Mieltz din Roman (text francez) 89.
- 1887 noiembrie 30/18, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, chestiuni administrative 110.
- 1887 decembrie 3/noembrie 21, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, interpelarea lui Costescu-Comăneanu, mutarea profesorului Pacu 110—111.
- 1887 decembrie 3/noembrie 21, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturza, chestiuni administrative 111—112.
- 1887 decembrie 4/noembrie 22, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, chestiuni administrative 113.
- 1888 mart 5/februar 22, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza demisia acestuia dela ministerul instrucției . . 113—114.
- 1888 april 10/mart 29, Paris.** V. Alecsandri către D. A. Sturdza, retragerea acestuia dela putere și lucrările sale publicistice, presa franceză și România 90—91.
- 1888 mai 27/15, Paris.** V. Alecsandri către D. A. Sturdza, pentru pensia văduvei kneazului Al. Cantacuzin 91—92.
- 1888 decembrie 21/9, Paris.** V. Alecsandri către D. A. Sturdza, viața politică în Franța 92—93.
- 1889 ianuar 10/1888 decembrie 30, Paris.** V. Alecsandri către D. A. Sturdza, viața politică românească 93—95.
- 1889 iunie 16/4, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, trimiteră copiilor Iorgulescu în Germania 114—115.

- 1889 iunie 25/13, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, idem și lucrări pentru Credit 115—116.
- 1889 iulie 9/iunie 28, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, trimiterea copiilor Iorgulescu în Germania . . . 116—117.
- 1889 august 21/9, Mireești.** V. Alecsandri către M. Kogălniceanu despre viața politică românească și expoziția dela Paris. 80—81.
- 1890 februar 1/ianuar 20, Paris.** V. Alecsandri către D. A. Sturdza, apariția a 4 volume din „Acte și Documente relative la istoria renașterii României”. 95—96.
- 1894 mart 12/28 februar, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza întrebuințarea fondului V. Adamachi 117.
- 1895 octombrie 2/septembrie 20, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, chestiunea Tănăsescu 117—118.
- 1899 ianuar 30/18, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, propuneri pentru decorare 118.
- 1901 mart 15/2, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, candidatura lui 119.
- 1902 februar 2/20 ianuar, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza propune decorarea lui Luigi Cazzavillan 119—120.
- 1902 iulie 6/iunie 23, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, starea sănătății chestiuni, administrative . . . 120—121.
- 1903 mart 16/3, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, alegeri, C. Stere. 121—122.
- 1903 octombrie 13/septembrie 30, Bellagio.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, mișcările studențești 122—123.
- 1904 iulie 12/iunie 29, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, cheltueli de deplasare și chestiuni de protocol. . . 123.
- 1904 iulie 19/6, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, chestiunea călugărițelor catolice 124—125.
- 1904 iulie 21/8, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, idem 125—126.
- 1904 iulie 26/13, Sinaia.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, conflictul mitropolitului Iosif Gheorghian cu I. Cornoiu. 126—127.

- 1905 mai 22/9, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, înscrieri în Club, recomandarea lui J. I. Dumitrescu la Creditul rural. 127.
- 1906 mart 10/februar 25, București.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, calcularea conversiunii; chestia redacției revistei „Biserica ortodoxă” 128—130.
- 1908 ianuar 31/18, <București>.** Sp. Haret către D. A. Sturdza, interpelarea lui C. Dissescu 130—131
- 1908 mai 8/april 25, <București>.** Sp. Haret anunță lui D. A. Sturdza demisia sa dela instrucție 131.
- 1935 mart 13, București, Statutele Fundației culturale Mihai Kogălniceanu (*fragment*)** 3.
-

INDICE GENERAL

Abaza clucer, ispravnic al lucrărilor de aducere a apei sub Antonie Ruset Vv., 197.

Abăza C., înscris fără rezon în listele electorale, 170, 173.

Abăza Iancu, înscris fără rezon în listele electorale, 170, 173.

Abăza Ștefan, neînscris în listele electorale, 172, 174.

Academia Română, depozit de acte, 175.

Actele, modul lor de redactare în sec. XVI—XVII, 176.

Actele moldovenești caracterul lor, 276, formularul celor externe, 283—284.

Adamescu Gh., secretar general al ministerului de Instrucție (1903), 123 și nota 2.

Agarici I., proprietar mic din Roman, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Albina Românească, 26.

Alecsandri spătar, tatăl poetului V. Alecsandri, 28.

Alecsandri Paulina, soția poetului 81.

Alecsandri Vasile, elev la Paris în 1834, corespondență cu M. Kogălniceanu, 26 ; scrisori către I. Ghica, 71 ; către M. Kogălniceanu și D. A. Sturdza, 71 passim ; curala Aix-les-Bains sau la Mehadia, 82—84 ; pleacă în 1886 din București la

Paris, 86 ; repararea capelei din Paris, 86, 88 ; tipărirea cărții „Trésor de Petroasa” de Al. Odobescu, 86 ; chestiunea bulgară, 88 ; refacerea dramei „Ovidiu”, 88 ; întâlnire în 1888 cu D. A. Sturdza, 92 ; bolnav în 1890, 96 ; adversar al lui Gr. Sturza în 1858, 145, 151.

Alexandrescu Alecu spatar, înscris pe nedrept în lista electorală, 166, 167 ; memoarul comitetului Gregorian Tecuci 171.

Alexandri, mare postelnic (1630), 191.

Alexandru, mare comis (august 1757), 250.

Alexandru, mare paharnic (septembrie 1774), 265.

Ali Pașa, mare vizir, primește memoriul contra lui Vogoride din august 1858, 139.

Alliance française, placă comemorativă a șederii lui Kogălniceanu, pusă în 1939 la colegiul din Lunéville, 21 nota 1.

Alixandru, sulger (august 1757), 250.

Amzer, D. C. 35.

Andrei, mare logofăt (1593), 180.

Andrei trei arinaș și condicar, 267.

Andronache, mare vornic de țara de jos (mai 1762), 262.

Anița, fiica rachieriței Arhipoia din Podul-vechiu din Iași și favorita

- Iul Dumitrașcu Cantacuzino Vv. 195 nota 4.
- Antohie Ieredeușul*, 213.
- Antonescu Ionel*, fost inspector de poliție, 121.
- Arghiru Zaharia*, înscris fără rezon în listele electorale, 170, 172.
- Arnault*, profesor de economie politică și secretar perpetuu al Academiei de legislație din Paris, 82, 84.
- Aron Vodă*, deal lângă Iași, capturare de izvoare sub Al. C. Moruzi, 215, 219.
- Asaki*, maior, desenează stema României în 1859, 54 și planșa 1, fig. 2.
- Asaki*, chirurg, profesor agregat la Lille, cere catedră la București, 86—87; 103 și nota 2.
- Asaki Gh.*, agă, 27.
- Aslan Alecu* hatman, partizan al lui Grigore Sturza, 162.
- August* și lupta contra lui Boerebista, 61.
- Aurelian P. S.*, ministru al instrucțiunii publice, p. 98.
- Băbeni**, sat în Jud. Râmnicul-Sărat, 176, 179, 182.
- Babeș I.* dr., 103 nota 2.
- Badea*, diac (1593), 180.
- Baia comunală*, fost feredeu public din Iași, zidit de Vasile Lupu, 195; reparat la 1747 de Ion N. Mavrocordat Vv. 195 nota 3.
- Bal Charles*, nepot prin alianță al lui V. Alecsandri, emigrat în America, cere să fie numit comisar român la expoziția din New-Orleans, 83, 84.
- Balica*, preot în Iași, loc lângă poșta cișmelei de la poarta Curții, 204, 242.
- Balș Alexandru*, episcop al apelor, (1804), 216.
- Balș Constantin*, mare vornic de țara de jos (august 1757), 250.
- Balș Constantin*, mare stolnic (septembrie 1774), 265; mare logofăt (ianuar 1804), 273; cișmea în Iași (1804), 216.
- Balș Grigore*, partizan al candidatura lui Gr. Sturza, 135 nota 1; 139 nota 2; 149, 153, scrisoare către P. Ciucă, 155, 156, 157, 159; însărcinat a ține un cuvânt Căimăcamiei, 162.
- Balș Ioan*, mare logofăt (ianuar 1804), 273.
- Balș Iordachi*, mare vornic de țara de sus (april 1756), 238; (mart 1757), 245.
- Balș Iordache*, fost mare vistier (august 1792), episcop al bisericii Sf. Nicolae cel Sărac, 267; cișmea în Iași (1804), 216.
- Balș Lupu*, mare vistier (iulie 1761), 259; mare logofăt (septembrie 1774), 265.
- Balș Lupu*, tatăl lui N. Plagino, 216.
- Balș Manolache*, mare bar, episcop al apelor (martie 1782), 266; (1793), 214; martor la vânzare (iunie 1803), 273.
- Balș Panait*, partizan al lui Mihail Sturza, ales în Tecuci deputat în adunarea electivă, 155; vornic 155.
- Balș Smaranda*, cișmea în Iași (1804), 216.
- Balș Smărăndița*, întâlnire cu M. Kogălniceanu la Viena în 1834, 22.
- Balș Teodor*, mare vornic (1803), 271; cișmea în Iași (1804), 216.
- Bălți*, moșie domnească, pe Râul, donație în 1766; viitorul oraș Bălți 210.
- Bărăști*, sat în Județul Râmnicul-Sărat, 176, 179, 182.
- Bărboi*, biserică în Iași, cișmea în 1804, 216.
- Bărnadu*, mare postelnic (1614), 185.
- Beauschen*, dr. profesor universitar, pedagog al lui M. Kogălniceanu la Berlin, 32.

- Behr, B.* librar în Berlin, furnizor al lui M. Kogălniceanu, 34.
- Beldiman Grigore*, vornic de poartă (1776), 211.
- Beilic*, cișmea în 1804, 216.
- Bengescu Gr.* ministru plenipotențiar 80.
- Bibescu Gheorghe*, Vv. diplome de boerie cu stemele județelor, 51.
- Bibescu Gh.*, expoziția română la Paris, 81.
- Bițiki Ioachim*, cronicar polon, despre stăpânirea Cetății Albe de Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, 284.
- Bigot Charles*, profesor la Saint-Cyr, vizitează școlile americane, 104 și notă 2.
- Boerbista*, 61.
- Bogdan*, frate al lui Alexandru cel Bun, coregent în domnia acestuia 281.
- Bogdan B. Damian*, seimurile moldovenesti, 275—276; asocierea lui Ștefan la domnia lui Iliș, 277; coregența lui Bogdan, fratele lui Alexandru cel Bun, 281; data ocupării Cetății Albe de Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, 284; inscripția din 1440 dela Cetatea Albă, 284—285.
- Bogdan Gheorghiță*, mare jîtnicer, decapitat în 1680, 198.
- Bogdan Ioan*, despre inscripția din 1440 dela Cetatea Albă, 284—285.
- Bogdan Ioan*, mare vornic de țara de jos în mart 1755, 229; mare logofăt (august 1755), 202, 231, 244; (april 1756), 238; (august 1756), 245; (mai 1762), 262.
- Hogdănei*, sat, 184.
- Boian*, vamă, 22.
- Boliac Cezar*, membru în delegația Camerei pentru fixarea stemei țării în 1866, 57.
- Boroh*, negustor evreu din Iași (1756), 239.
- Borș Enache*, blănar din Iași, proprietar de loc lângă poarta Curții, 201, 202, 204, 210, 219 passim.
- Boșniagul Ștefan*, tufeciu din Iași, loc dăruit de Alexandru Constantin Moruzi (1792), 213, 268, 269.
- Boteanu Gh.*, comis, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140, 153, 154, iscălit în protestație 170. ,
- Bolezatu Constantin*, ginerele lui Constantin suilgiul, biv ot vistierie (octombrie 1792), 269; serdar, pricina cu bis. Sf. Nicolae cel Sărac, pentru locul cișmelilor din fața Curții (1803), 212, 213, 270, passim.
- Brășov*, capitala regiunii Bârsa, 277—278.
- Brătianu Dumitru*, membru în delegația Camerei în 1866 pentru fixarea stemei țării, 57; șeful unei grupări liberale care făcea în 1887 opoziție guvernului lui I. C. Brătianu, 105 și nota 3.
- Brătianu I. C.*, 105 nota 3.
- Brătianu I. Ion*, p. 97.
- Bratul*, mare comis (1614), 184.
- Brennecke*, dr. pedagog al lui M. Kogălniceanu la Berlin, 31, 36.
- București*, reședință domnească, 180, 191.
- Buhăescu Ștefan* treti logofăt (april 1756), 238; (august 1756), 243.
- Buholești*, sat, 176, 178, 182.
- Bulai Ioan*, înscris fără rezon în listele electorale 170, 173.
- Burchi Constantin*, pitar (august 1792), 268.
- Burchi Enachi*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Burghele Mihail*, fost ministru plenipotențiar, 50.
- Burghele Simion*, uricar (mai 1762), 262; (mai 1766), 263.
- Butuc*, Cișmeaua lui, în Iași str. Păcurari, 195.
- Buzdugan Iancu* spătar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140, 153.

- Buzdugan Mihai* postelnic, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140, 153; nu e trecut în listele de alegători 153; protest din 2 Dech. 1858, 165, 167, 171, 172.
- Buzinca*, comis, 188; mare comis (1630), 191.
- Calimah Alexandru*, fiul lui Ioan Teodor Calimah, Vv., martor în iunie 1759, 256.
- Calimah Grigore Ioan*, domnul Moldovei, 196 nota 3; întărire daniei către suiulgi, 206; beizadea, martor în iunie 1759, 256, 262.
- Calimah, Ioan Teodor*, domn al Moldovei, întăritura daniei către suiulgi, 205, 251, 256, 257, 260.
- Canta Ioniță*, mare vistier (mai 1762), 262; mare spătar (septembrie 1774), 265; mare vornic, episcop al apelor, (mart 1782), 266; (1793), 214.
- Canta Iordache*, mare spătar (mai 1762), 262; membru în divan (septembrie 1774), 265.
- Cantacuzin Maria*, văduva cneazului Alexandru Cantacuzin, fost membru la Curtea de casatie, pensie, 91, 93, 95.
- Cantacuzino Constantin*, dr., se opune la excluderea pe doi ani a studentului Vișoiu (1903), 123, nota 3.
- Cantacuzino Constantin* stolnicul, 60.
- Cantacuzino G. C.*, amortizările împrumutului A al statului, 129.
- Cantacuzino Gheorghe*, membru în delegația Camerei pentru fixarea stemei țării în 1866, 57.
- Cantacuzino, I. A.*, caimacam al Moldovei, 144, 151.
- Cantacuzino Ioan* mare logofăt, episcop al apelor (mart 1782), 266; (1793), 214.
- Cantacuzino Ion*, mare bon (mart 1755), 229; (april 1756), 238; (mart 1757), 245.
- Cantacuzino Ioniță*, halman, izvor la Copou (1765), 209, 210.
- Cantacuzino Iordache*, fost mare logofăt (august 1755), 202; (iunie 1755), 238, 239, 244.
- Cantacuzino Iordache*, logofăt, cișmea în Iași (1804), 216.
- Cantacuzino Matei*, vinde casele părintești (1793), 209.
- Cantemir Constantin Vv.*, decapitarea lui Velicico Costin în 1691, 198.
- Cantemir Dimitrie*, 60; asistă în 1691 la decapitarea lui Velicico Costin, 198.
- Caragea Costachi*, mare agă (1777), 211.
- Caragea Mihalcea*, ban sub Mihai Viteazul, 187, 189.
- Caragea Scarlat*, mare caminar (mai 1762), 262.
- Carol Robert* și conflictul cu Ioan I Basarab în 1330, 65 și nota 5.
- Carp Petre*, președinte al Consiliului de miniștri, demisionează la 13 februar 1901, 119 nota 2.
- Cârstea*, mare vornic (1614), 184.
- Cârstea*, nepotul Gheorghiesei băcălița, 220, 225, 234, 252.
- Cassandra* pităreasa, moștenitoare a lui Constantin suiulgiul, 212.
- Casu Nicolae*, trimis la Lunéville odată cu M. Kogălniceanu, 21.
- Catargiu Lascar*, adversar candidaturii lui Gr. Sturza, 145.
- Catargiu Ștefan*, caimacam al Moldovei, 141; se opune la înlocuirea ispravnicilor, 151.
- Catulescu*, în serviciul capelei române din Paris în 1886, 85—86.
- Cazzavillan Luigi*, fondatorul Universului, propus de Haret în 1902 pentru decorare, 119—120.
- Cerchez Mihail*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; adresează către comitetul electoral Tecuci, 151; privitor la primirea lui Mihai Sturza la Galați 157, 159; privitor la protestări pentru nereguli electorale, 160; instrucțiunile comitetului central în vederea alegerilor, 163.

- Cesărescu*, 111, 112.
- Celatea Albă*, începutul stăpânirii ei de Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, 284.
- Cheșcu Simion* uricar, martor (1755), 201, 223, 228, 232.
- Chiriac*, Serdar, ispravnic de Herța, 22.
- Chiriță*, precupeț din Iași (1756), 239.
- Chișu G.* ministru al instrucțiunii publice, p. 98.
- Christescu*, 110.
- Cilibiu Ioan Iosif*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Circu Anton* comis, înscris pe nedrept în listele electorale, 166, 167; memoria comitetului gregorian din Tecuci, 171.
- Ciric*, deal lângă Iași, captare de izvoare (1766), 209, 213, 215, 219.
- Ciucă Petrache* aga, din Tecuci, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; corespondența cu comitetul central, 146 *passim*.
- Ciuhureanu Ioan* căminar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Coci*, mare postelnic (1593), 180.
- Conac*, 179.
- Constanțiu*, mare logofăt (iulie 1761), 259.
- Constantin* (sf.), biseică în Iași, cișmea în 1804, 216.
- Constantin*, suiușglu, 196 nota 3; adus în Iași din Constantinopol de Grigore M. Ghica, 199, 200; cișmea sub Constantin Racoviță Vv., 200; cișmea în Iași, 204; dugheni, 204; cișmele, 205 *passim*; șetrar, 212, 214; 219 *passim*.
- Constantin*, țârcovnic, nepot și moștenitor al preotului Iftimie, 211.
- Constantin cel mare*, podul peste Dunăre, 62 și nota 6.
- Corne Dimitrie*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; adresă către comitetul electoral Tecuci, 151; privitor la protest pentru neregule electorale, 160; instrucțiunile comitetului central în vederea alegerilor, 163.
- Cornoiu I.*, directorul cancelariei mitropoliei din București, conflict cu mitropolitul Iosif Gheorghian, 126—127.
- Costache, Ilie*, mare stolnic (mart 1755), 229; paharnic (1761), 257; mare ban (1762), 206, 260.
- Costache, Iordachi*, mare stolnic (april 1756), 238; mare paharnic (august 1757), 250; (mai 1762), 262.
- Costache, Iordachi*, stolnic, fiul lui Lupu, decapitat în 1731, 199 nota 3.
- Costache, Manolachi*, adversar al candidaturii lui Gr. Sturza, 146.
- Costache, Manolachi*, mare vornic de țara de jos (april 1756), 238.
- Costache, Vasile*, mare stolnic (august 1757), 250.
- Costescu-Comăneanu*, om politic, interpelare în 1887, 110 și nota 2, 111.
- Costescu Teodor*, profesor, 112, nota 3.
- Costin*, d-ra și personalul Azilului Elena Doamna, 112.
- Costin Matei*, condicar (octombrie 1792), 269.
- Costin Velicico*, mare vornic, decapitat în 1691, 198.
- Costinescu Emil*, amortizările împrumutului A al statului, 129.
- Coliso*, rege gelo-dac, fondatorul Hotinului, 61.
- Coșofănești*, sat în ținutul Putnei, 210.
- Crețu Ioan* proprietarul moșiei Medeleni de sus, pe Berheciu, alegeător în Tecuci, 155.
- Crupenschi Grigore*, mare vornic (septembrie 1774), 211, 265.
- Crupenschi Grigore* vornic, memoria la Poartă contra lui Vogoride, 139, 141.
- Crupenschi Scarlat*, spătar, Matei Millo locuia în casele sale din Iași 26.
- Coz. t (?) Iordache*, mare stolnic (mart 1757), 245.
- Curățeni*, sat, 176, 179, 182.

- Cuza Alexandru*, candidatura, 141 ; declarație, 145 ; 151.
- Cuza Ioan* comis, memoriu la Poarta contra lui N. Vogoride, 139.
- Dacii** în opera istorică a lui M. Kogălniceanu, 60—61.
- Daumier*, caricaturist francez, 26.
- Deadiul*, mare vistier (1614), 184.
- Deceneu* filosof egiptean, 61.
- Demetrescu Angel*, profesor la București și redactorul ziarului „Națiunea”, 105 și nota 3.
- Diamandescu Iancu*, maior, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140, 153 ; netrecut în listele electorale din Tecuci 153, 159, idem 169.
- Dicio Sân Martin* (Petru Maior), 27.
- Dima*, suiușgiu, 196 nota 3 ; adus în Iași din Constantinopol de Gr. M. Ghica, 199, 200 ; repară fere-deul în 1747, 200 ; cișmea sub Constantin Racovița Vv. 200 ; cișmea în Iași, 204 ; dugheni, 204 ; cișmele 205 passim ; moare, 212 ; 219 passim.
- Dimachi*, *Manolache*, mare vornic al obștiei (1803), 271 ; fost mare vornic, cișmea în Iași (1804), 216 ; episcop al apelor, 216 ;
- Dimitrescu J. I.*, fost șef de cabine al lui Spiru Haret, recomandare, 127.
- Dimitrie*, spătar (ianuar 1804), 273.
- Dimitriu Gheorghe* econom, unionist, tatăl scriitorului Calistrat Hogaș, destituit din protopopie ; reintegrat prin intervenția Cocuței Conachi Vogoride 154.
- Dimitriu Ilie* sârdar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Dimitriu Iordachi*, comis, înscris pe nedrept în listele electorale, 166, 167, memoarul comitetului gregorian Tecuci 171.
- Dimoftachi Toader*, înscris fără rezon în listele electorale, 170, 172.
- Dissescu C.*, interpelare în senat contra lui Spiru Haret la 24 ianuar 1908, 101, 103 și 131 (nota 1).
- Đlugosz*, cronicar polon, despre stăpânirea Cetății Albe de Ștefan fiul lui Alexandru cel Bun, 284.
- Dobre*, antreprenor, 107.
- Dobrovici Ioan*, pădure de pe moșia Fundianul 167.
- Dochia*, baba ; 61 și nota 5.
- Desofteiu*, episcop de Rădăuți, marlor (iunie 1756), 239 ; (iulie 1761), 256, 259 ; (mai 1762), 259.
- Dossia de Constantin*, avocat, memoriu la Poarta contra lui N. Vogoride, 139.
- Dove*, profesor universitar la Berlin, 34.
- Drăghici Manolache*, 215.
- Drăghici Marin*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Dragomir*, stolnic, 180.
- Duca Constantin Vv.*, repararea fere-deului din Iași (1701—1702), 196.
- Duca G.*, 107 și nota 3.
- Duca Gheorghe*, domn al Moldovei, 196 nota 3 ; decapitare de boeri în 1680, 197—198.
- Dudescu*, chestiunea azilului Elena Doamna, 113.
- Dumitrache*, spătar, 180.
- Dumitrașco*, marc spătar (1630), 191.
- Dumitru*, diac, 191.
- Duzinchevici Gh.*, 275 ; contestă existența seimului moldovenesc, 276 ; identifică sfatul domnesc cu seimul, 276—277 ; se îndoește de data inscripției din 1440 dela Cetatea Albă, 284—285 ; contestă asocierea efectivă a lui Ștefan la domnia fratelui său Iliș, 277—279 ; se îndoește asupra datei 1435 când Ștefan a ocupat Cetatea Albă, 284.
- Ecsarhu Hristodor** aga, mare proprietar în Tecuci, 148.
- Elisabela*, regina României, vizita lui Alecsandri la Peșeș în 1886, 76, 85 ; diploma de „maitre ès-jeux

- floraux" dela Academia din Toulouse, 82.
- Eminescu M.*, despre V. Alexandri, 72.
- Enăcachi*, mare agă (august 1755), 231.
- Enache*, mare ban al Craiovei (1614), 184.
- Enache*, mare căminar (august 1757), 250.
- Enescu Const. G.*, epitrop la seminarul Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.
- Ezechiel*, egumen de Trei Erarhi, 200, 206, 257, 260.
- Ferali*, doctor ungur, proprietarul satului Coțofânești din ținutul Putnei, 210.
- Feredeilor*, mahalaua, în Iași, între curtea domnească și răpa Privighetoaci, spre Bahlui (sec. XVII—XIX), 195.
- Ferikyde*, ministrul României la Paris în 1884, 82; președinte al senatului în 1903, 21.
- Flondor, M. G.*, prefect de Putna; scrisoare către M. Kogălniceanu despre moș Ioan Roată, 19.
- Florea*, dascăl de slovenie, 188.
- Florescu I.*, general, adopta emblemă comună pentru drapelele armatei în 1863, 55.
- Fotachi*, doctor al curții (1776), 212, 214.
- Francudi*, profesor, p. 98.
- Frederic-Wilhelm III*, regele Prusiei, 29; reforma agrară, 39.
- Frumoasa*, mănăstire în Iași, rezidită de Grigore Matei Ghica în 1730, 198.
- Fundăcescu* din Roman, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Furnarachi*, preceptorul lui V. Alexandri în 1834 la Paris, 26.
- Furtuna Mihail* fost mare comis, vinde la 1641 lui Vasile Lupu terenul pentru școala domnească, 194, 206.
- Galata*, mănăstire lângă Iași, 201, 204, 219 *passim*.
- Galați* declarat port liber, piesă radusă de Costachi Negruți, 27.
- Galerius Armentarius*, împărat originar din coloniștii romani stabiliți în Dacia Aureliană, după Kogălniceanu, 62.
- Galerius Maximinus*, împărat originar din coloniștii romani stabiliți în Dacia Aureliană, după Kogălniceanu, 62.
- Gane Iorgu*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; corespondență cu P. Ciucă, 149; semnează adresa către comitetul Tecuci privitor proteste pentru neregule electorale, 160.
- Gans*, profesor universitar la Berlin, 37, 38.
- Gânscă*, lângă Iași, probabil începutul suului (drumul apei) dinspre Copou, 204, 242.
- Gârbovi*, sat în județul Ialomița, 176, 179, 182.
- Gârboviceanu Petre*, administratorul Casei Bisericii, 121; redactor la revista *Biserica ortodoxă*, 130.
- Gavril*, mitropolitul Moldovei, întărire de zapis (iulie 1761), 256, 258; (mai 1762), 259.
- Georgian Const.*, profesor la seminarul Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.
- Geții* în opera istorică a lui M. Kogălniceanu, 61.
- Gheț Neculae* stolnic, iscălit în protestatie, 170, 171.
- Gheorghe*, calfa suuluișilor Dima și Constantin, 209, 210; suuluișiu, 212, 213, 214; 265, 266.
- Gheorghe*, fost mare armaș, 190.
- Gheorghe*, treti logofăt (iulie 1756), 239.
- Gheorghe (sf.) Lozonschi*, biserică, fost sf. *Gheorghe din Ieredei*, 195.

- Gheorghian Iosif*, mitropolitul primat, conflict cu I. Cornoiu, (1904), 126—127.
- Gheorghiu Ștefan* clucer, memoriu la Poartă contra lui N. Vagoride, 139.
- Gheorghiu Tănase*, serdar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Gheorghiu Teodora*, profesoară, 103.
- Gherasim*, episcop de Roman, 101.
- Gherasim Sevastianul*, arhiepiscop, egumenul mân. Golia (iulie 1761), 256, 259; (mai 1762), 259.
- Gherghel Dimitrie*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; adresă către comitetul electoral Tecuci, 151.
- Gheuca Vasile*, mare vistier, decapitat în 1680, 198.
- Ghica Alecu* vornic, mare proprietar în Tecuci, 148.
- Ghica Costache*, halman, cumpără case în Iași (1793), 209; ape (1803), 215 nota 6, 216.
- Ghica Dumitrachi*, mare vornic (ianuar 1804), 273.
- Ghica G.*, deputat; discuția Camerei pentru stema țării în 1867, 57.
- Ghica Gheorghe*, fiul lui Matei Ghica Vv., martor în 1755, 229.
- Ghica Grigore*, fiul lui Matei Ghica Vv., martor în 1755, 229.
- Ghica, Grigore Alexandru*, domn al Moldovei, 196 nota 3; cișmele la Sf. Spiridon și Golia, 207, 208, 209, 211, 214; apa la Iași, 202, 263.
- Ghica, Grigore Matei*, domn al Moldovei, 196 nota 3; lucrări edilitare rezidirea mân. Frumoasa (1730), 198; aduce pe Dima și Constantin suifulgii la Iași, 199, 200; locul dela poarta Curții domnești, 201, 206, 225, 234, 240, 253, 260, 264, 267, 270, 272.
- Ghica Ioan*, proiect de lege pentru fixarea stemei țării în 1866, 57; în 1889 era la Ghergani, 81; chemat în țară în 1885, 84; pensia Mariei Cantacuzin, 91.
- Ghica Iordache*, logofăt, 213, 270.
- Ghica Iorgu*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Ghica Matei*, domn al Moldovei, donația locului domesc din fața curții în 1755 și cișmelele din Iași, 200—201; 203; 205, 220, 222, 224, 229, 230, 233, 234, 237, 238, 240, 244, 246, 247, 250, 251, 253, 263.
- Ghica Neculai*, fiul lui Matei Ghica Vv., martor în 1755, 229.
- Ghica Nicu*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Ghica Scarlat*, domn al Moldovei, 200 nota 3, 206, 245, 250, 251, 257, 260, 264, 266, 270.
- Ghica Todiriță* vornic, partizan al lui Mihail Sturza 156.
- Ghiorgheasa băcălița*, proprietară în Iași, 220, 221, 224, 225, 233, 234, 246, 251, 252.
- Ghica din Călinești*, boer, 190.
- Golescu Nicolae*, membru în delegația Camerei pentru fixarea stemei țării în 1866, 57.
- Golia*, mănăstire din Iași, sfințire și dăruirea unei părți din venitul feredelui de Ștefăniță Lupu Vv., conflict cu mân. Trei-Ierarhi, 196; cișmea sub Gr. Al. Ghica, 207, 209, 210, 213, 215, 216, 217, 219.
- Grădășteanu Petre*, interpelarea din 10 Decembrie 1904 în chestia călugărițelor catolice, 124 nota 2.
- Greceanu Constantin*, mare ban, (septembrie 1774), 211, 265.
- Greceanu Ștefan*, senator; discuția Senatului pentru stema țării în 1867, 58.
- Grecu C.*, înscris fără rezon în listele electorale 170, 172; delict de criminal 173.
- Grigoraș*, diacon, loc în Iași lângă podușca cișmelei dela poarta Curții, 204, 242.
- Grigore Iconomu*, preot, întovărășește

- pe fiii lui M. Sturza Vv. la Lunéville în 1834, 21.
- Grosul Nicolae*, vornic de poartă (1776), 211.
- Grünwald*, 117.
- Guyon*, dr. 80, 96.
- Hain**, evreu proprietar la Topliceni în 1593, 175, 178.
- Hanovra*, principe de, George VI, cunoscut de M. Kogălniceanu în 1835 la Berlin, 36.
- Haralamb* (Sf.), biserică din Iași, cișmea în 1799, 215.
- Hardenberg*, ministru prusian sub Frederic-Wilhelm III, 39—40.
- Haret Spiru*, chestiunea profesorului Meiltz din Roman, 89; scrisori către D. A. Sturdza, 97 passim; cura la Eaux-Bonnes în iulie 1887, 106 passim; candidat la Buzău, 119; ministru de instrucție, 119 nota 1; cura la Bellagio și călătoria la Palermo (1903), 122; chestiunea propagandei călugărișelor catolice, 124 și nota 2, 125—126, 127 și nota 1; conversiunea datorieiilor statului din 1906, 128—129; revizita *Biserica ortodoxa*, 130; înlăturarea militarizării școlilor, 131 și nota 2.
- Hașdeu*, B. P., 60 nota 4; membru în Consiliul permanent de instrucție în 1887, 111.
- Heredia de Moldova*, 67.
- Hermeziu Grigore*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Hermeziu Iorgu*, aga, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; adresă către comitet elector al Tecuci, 151, privitor sosirea lui Mihail Sturza la Galați 157; instrucțiunile comitetului central în vederea alegerilor 163.
- Hrisante Joniță* din Tecuci, director Tribunal 154.
- Hrisoscoaleu Aristarh*, spătar, incendiul din 1753, 199 nota 4; mare vistier (august 1757), 250.
- Hrisoscoaleu Iordache*, mare comis (mart 1755), 229; (april 1756), 238; mare ban (1765), 209.
- Hristodor* căminar, fratele Canelii, proprietar în Iași, 220, 224, 225, 233, 234, 246, 247, 251, 252.
- Hzizea*, mare vornic (1630), 191.
- Hufeland*, dr. consilier intim regal sub Frederic-Wilhelm III, 30.
- Hufeland Elisabeta*, soția lui Alexandru Sturza, din Basarabia, vărul lui M. Sturza Vv. și consilier privat al țarului, 30.
- Humboldt, Alexandru von*, naturalist german, 36.
- Hurmuzachi C.*, 134 nota 3; partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; 142; 145; adresă către comitet electoral Tecuci, 151; privitor primirea lui Mihail Sturza la Galați 157, 159, privitor la protestări pentru neregule electorale 160; instrucțiunile comitetului central în vederea alegerilor 163.
- Iacob**, mitropolit al Moldovei, marturii (1756), 233, 239; episcop la biserica Sf. Nicolae cel sărac (1792), 267, 270.
- Iacovachi Costachi* din Tecuci, unionist, ales în adunarea electivă din Iași, 154, 155, 174.
- Iamandi Dimitrie* partizan al lui Mihail Sturza, ales în Tecuci în adunarea electivă, 155.
- Iamandi Nicolae*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Ianache*, mare ban al Craiovei (1620), 188.
- Ianache*, mare vistier (1630), 191.
- Ianculescu M.*, profesor la seminarul Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.
- Ianoli Chiriac*, suulgiiu, numit în 1793 de Mihail Suțu, 214.
- Ifrim Ioan*, iscălit în protestație 170, 171.

- Iftimie*, preot din Iași, proprietar de loc lângă poarta Curții domnesc, 201, 202, 211, 219 *passim*.
- Ignal*, boer sub Ilieș și Ștefan, fiii lui Alexandru cel Bun, domni, 278.
- Iliăș*, domn al Moldovei, fiul lui Alexandru cel Bun, domn al Moldovei, 275; acte dela 277, 278; act fals atribuit lui, 281 și nota 1.
- Iliăș Alexandru*, domn al Moldovei, 196, nota 3, 261.
- Iliăș și Ștefan*, fii lui Alexandru cel Bun, acte dela, 276, 278.
- Ilie*, preot la biserica Sf. Nicolae cel Sărac, din Iași (iunie 1803), 273.
- Imbo*, paharnic, 270.
- Inochentie*, episcopul Hușilor (iulie 1761), 256, 259; (mai 1762), 259.
- Ioan*, pisar, diac de divan (1755), 232.
- Ioan Zlatust sf.*, mănăstire în Iași, 201, 219 *passim*.
- Ioanichie*, episcopul Romanului (iulie 1761), 256, 259; (mai 1762), 259.
- Ioanichie Sinadul*, arhieru, egumenul măn. Dancu din Iași (iulie 1761), 256, 259; (mai 1762), 259.
- Ionescu Ion*, dela Brad, candidat la Roman în 1875, 79.
- Ionescu Ioniță*, șetrar, tâlmăcitor de hrisoave la 1833, 182, 186.
- Ionescu Nicolae*, deputat; discuția Camerei pentru stema țării în 1867, 57.
- Ionescu Take*, 99, conversiunea datoriiilor statului (1906), 129 nota 1.
- Ionescu Toma*, dr. 103 nota 2.
- Ioniță*, țar al Româno-Bulgarilor, fundația sa la Craiova, 67; cupa făcută din craniul lui Balduin, împăratul din Constantinopol, 68.
- Iorga*, țarcovnic, proprietar în Iași, 221, 224, 225, 233, 246, 251, 252.
- Iorga N.*, despre D. A. Sturdza, 74—5.
- Iorgulescu*, d-na., cumnata lui Spiru Haret, doi copii urmează să plece la studii în Germania, 114—115, 116—117.
- Ipsilanti, Alexandru Constantin*, domn al Moldovei, cișmea la biserica sf. Haralamb, 215.
- Istrati*, dr. numire, 112 și nota 2.
- Ivașco*, mare vornic (1620), 188.
- Jantel*, d-ra., personalul azilului Elena Doamna, 112.
- Jideni*, sat în jud. Râmnicul-Sărat, 176, 189, 182.
- Jonas*, pastor, discipolul teologului Schleiermacher, predicator și diacon la Nikolaikirche, gazda lui M. Kogălniceanu la Berlin, 33, 36, 39.
- Jonas Elisabeth*, soția pastorului Jonas și fiica contelui de Schwerin, 33.
- Județe sătești*, create de M. Kogălniceanu 1860, 51.
- Justinian*, urmaș al coloniștilor romani din Dacia Aureliană, după Kogălniceanu, 62.
- Kazimiroaia**, în casele ei urma să se înființeze Academia de nobili, 27.
- Kiriloș*, maior, membru în divan (septembrie 1774), 265.
- Kisselef Paul*, întocmirea regulamentului organic, 43.
- Kocubinskiț Al.*, despre data inscripției din 1440 dela Cetatea Albă, 284—285.
- Kogălniceanu Alecu*, fratele lui M. Kogălniceanu, primit în oștire la 20 iulie 1834, 24.
- Kogălniceanu Ilie* agă, tatăl lui M. Kogălniceanu, 26.
- Kogălniceanu Mihai*, la Lunéville și Berlin, 19 *passim*, primit în cadrele armatei de Mihail Sturza Vv. la 29 iulie 1834, 24; avansat cornet, 25, recrutarea, 43 *passim*; istoria veche a Românilor, 59 *passim*; corespondența cu V. Alecsandri, 71 *passim*; retragerea din Cameră în 1875, 78; cura la Kissingen, 81; adversar al lui Gr. Sturza în 1858—59, 145.
- Kohlrausch*, istoric german, 36.

Lapădat, diac, 188.

Lascăr Vasile, ministru de interne (1903), 122.

Lascarachi Ilie, mare postelnic (april 1756), 238.

Latysev V. V., epigrafist rus, despre data inscripției din 1440 dela Cetatea-Albă, 285.

Laurian Dimitrie, profesor și deputat, directorul ziarului „România liberă”, 103 și nota 1.

Lazăr Toader, înscris fără rezon în listele electorale, 170, 172.

Leca, spătar din Măgurele, 189, 190, 191.

Leca, spătar din Măgurele, vezi **Leca** spătar din Măgurele.

Leca, mare spătar (1614), 184.

Lescinski Stanislas, rege al Poloniei, Lunéville e orașul său favorit, 22.

Lhammé, abate, profesor la Lunéville, fost profesor al lui Mihail Sturza Vv. 21 passim.

Licinius, împărat urmaș al coloniștilor romani din Dacia Aureliană, după Kogălniceanu, 62.

Lincourt, directorul pensionului din Miroslava, 21—22; moare la 23 april 1853, 23.

Logier B. librar în Berlin, furnizor al lui M. Kogălniceanu, 34.

Lozonschi, sf. Gheorghe, biserică din Iași, fost sf. Gheorghe din Jeredei, 195.

Luca Costache, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Ludovic Filip, regele Franței, 25—26.

Lupașcu C., stolnic (sau sluger), 171.

Lupașcu N., proprietar în hotarul moșiei Lichitișenii, neînscris în listele electorale 168; iscălit în protestație, 170, 171, 173.

Lupu, sluger al doilea, decapitat în 1680, 198.

Lupu Ștefăniță Vv., construcția măn. Golia din Iași, 196.

Lupu Vasile Vv., sfințirea măn. Trei-Erarhi, 194; cumpărarea terenului

pentru școala domnească, 194, 206; clădirea feredelului public, 195; conductă veche în Iași, 197; locul școlilor, 257, 259, 260.

Lupul, mare paharnic (1614), 185.

Lupul, negustor evreu din Iași (1756), 239.

Macri A. ?, partizan al lui Grigore Sturza, adresă către comitetul electoral Tecuci, 151; privitor la sosirea lui Mihail Sturza la Galați, 157, 159; privitor la protestări pentru neregule electorale, 160; instrucțiunile comitetului central în vederea alegerilor, 163.

Macri Lascăr paharnic, administrator al apelor (1832), 217.

Măgurele, sat în jud. Prahova, 191.

Măgureni, sat în jud. Prahova, 189, 191.

Maiorescu G., profesor la seminarul Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.

Maiorescu Petru (Dicio-Sân-Martin), M. Kogălniceanu cere suzorilor sale să-i trimită cartea acestuia, 27; 60, 64.

Maiorescu Titu, p. 99.

Mancaș Alecu, înscris fără rezon în listele electorale 170, 173.

Manliu Elisa, născută Săveanu soția profesorului I. Manliu, directoarea unui pensionat particular de fete din București, 105 și nota 2.

Manta, paharnic, 180.

Manu Iorgu sulger, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Manu Scarlat, logofăt, cișmea în Iași (1803), 216.

Mardarie Ghiorghe agă, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Mardarie Grigorie, spatar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Mărturii, actelor moldovenești, originea apariției lor la începutul unor acte, 283—284.

- Matei, parhanic din Brâncoveni*, domnul de mai târziu, *Matei Basarab*, 187, 189.
- Mavrocordat Alecu*, vornic partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; mare proprietar în Tecuci, 148.
- Mavrocordat, Alexandru Ioan*, domn al Moldovei, danie bisericii sf. Nicolae cel Sărac din Iași (1786), 212, 213, 267, 269, 270, 272.
- Mavrocordat, Ioan Nicolae*, domn al Moldovei, repararea feredelui în 1747, 195 nota 3, 199, 200; cișmea la Frumoasă în 1745, 199.
- Mavrocordat N.*, adresă către comitetul electoral Tecuci, 151, 159; privitor la protestări pentru neregule electorale, 160.
- Mavrodi?*, partizan al lui Grigore Sturza, semnează instrucțiunile comitetului central în vederea alegerilor, 163.
- Mavrogheni P.*, 134 nota 3.
- Meitani G.* avocat, 104 și nota 1.
- Melegghi Ioan*, vornic de poartă, (1755), 201, 219, 223, 228, 229, 232; (1757), 206 nota 4.
- Melegghi Tanase*, vornic de poartă (1755), 201, 219, 223, 228, 229, 232; (1757), 206 nota 4.
- Melegghi Tanase*, vornic de poartă (1755), 201, 219, 223, 228, 229, 232; (1757), 206 nota 4.
- Meletie* mitropolitul Moldovei, memoriu către Talaat Effendi, despre represiunea din 1848, 142 nota 4.
- Meletie*, Patriarh al Ierusalimului vinde locuri în Iași, 201, 221, 225, 234, 252.
- Metex*, dă numele proprietății Metexieni, 182, 184.
- Metexeni*, sat, 182, 185.
- Metexiali*, 184, vezi Metexieni.
- Miclescu A.*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Miclescu A. S.*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Miclescu Dimitrie*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; *Miclescu Dimitrie Scarlat*, vornic, același 162.
- Mielitz*, profesor la gimnaziul din Roman, cere să fie numit definitiv, 89.
- Mihai Viteazul*, domn al Țării Românești, 188; act dela, 175, 176—182.
- Mihailink de Hodocin*, inginer hidraulic, repararea conductei de apă din Iași (1843), 217.
- Mihalache*, stolnic, 188.
- Mihulachi Lascarachi*, postelnic, partizan al lui Mihail Sturza, 156.
- Mihalachi Mihăiță*, vornic, partizan al lui Mihail Sturza, 156, 157.
- Mihalcea*, vezi Caragea.
- Miho*, mare ban al Craiovei (1630), 191.
- Mihu*, spătar, 188.
- Millo Matei*, pregătește bacalaureatul la institutul Quenim, 26.
- Mironescu G. G.*, despre Costache Negri, 77 nota 2.
- Mitrea*, mare vornic, (1593) 180.
- Mogâlde Andrei*, vornic de poartă (octombrie 1792), 268.
- Moisil Iuliu*, profesor de științe fizico-naturale, 112 și nota 3.
- Moruzi, Alexandru Constantin*, domn al Moldovei, aducerea apelor în Iași (1804), 215, 217; înălțare bisericii Sf. Nicolae cel Sărac (august 1792); 212 267, 268, 272; danie tufeciiului Ștefan Boșniagul (octombrie 1792). 213, 268, 269.
- Moruzi, Constantin Dimitrie*, domn al Moldovei, 213, 214, 265.
- Moruzi, Dim.*, colonel, prefect al poliției Capitalei în 1887, 106 și nota 1.
- Movilă Gavril*, act dela, 175, 187—89.
- Movilă Petru*, mitropolitul Kievului trimite în 1640 dascăli ruteni la Iași, 194—195.
- Movilă Simion*, domn al Moldovei, 187.

Muhlis Paşa, nume luat de Grigore Sturza beizadea, în timpul cât a făcut parte din armata otomană, 139 nota 2 ; 141, 157.

Muntenimea de sus, mahala în partea dinspre Copou a oraşului Iaşi, 271, 272.

Murzukevic N., 284—285.

Muşat, mare stolnic (1630), 191.

Muşetescu, nepot al lui M. Vladescu, vrea să intre la revista *Biserica ortodoxă*, 130.

Nacu Constantin, ministru de instrucţie în 1888, 113 nota 2.

Nan, logofăt din Măgureni, 190.

Napoleon III şi candidaţii la tronul Moldovei, 137.

Năsturel P. N., heraldist, 54, 58.

Nechiforos, ieromonah, martor în 1755, 232.

Negri Costache, vizită la Mirceşti în 1872, 77.

Negruşi, *Costache*, 27.

Negruşi Zoişa spăcăreasa, fiica ei căsătorită cu fiul lui Alecu Ghica vornic, mare proprietar în Tecuci, 148.

Negruşu C., sulger, înseris fără rezon în listele electorale, 170, 173.

Negruşu Neculai, înseris fără rezon în listele electorale, 170, 173.

Negruşu Vasile, înseris fără rezon în listele electorale, 170, 173.

Neofit, egumenul mân. Trei Erarhi (iulie 1761), 256, 257 ; (mai 1762), 260.

Nesselrode, răspnsul lui M. Kogălniceanu despre origina Românilor, 61 nota 9.

Nica Fole, negustor în Iaşi, 220, 225, 234, 239, 246, 252, 257, 258, 260.

Nicela, ar fi întemeiat episcopatul de Milcov din Moldova, pe vremea Hunilor, 68.

Nicolae (Sf.) *cel Sărac*, biserică din Iaşi, danic, 212, 213, 267, 270 passim.

Nicolae (Sf.) *Domnesc*, biserica în Iaşi, 197 ; incediul din 1753, 199 nota 4 ; 201, 202, 203, 220 passim.

Nicolescu Gheorghe, profesorul şcolii publice din Tecuci, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140 ; căminar, 153 ; membru al comitetului unionist în 1857, 154.

Nicolescu Barbu, preot, profesor la seminarul Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.

Nicoreanu Sf. N., preot, directorul seminarului Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.

Obreja C., slotnic, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Oprea puşcar, 179.

Ovanez Christea căminar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Pacu Moise, profesor la Galaţi, mutare în 1887, 111, 112.

Paicu, directorul gimnaziului Ştefan cel Mare din Iaşi, telegramă din noembrie 1887 către Haret, 111.

Paisie, egumen la sf. Ioan Zlataust din Iaşi, 220, 224, 230, 233, 246.

Palade Constantiu, vornic, cişmea în Iaşi (1804), 216.

Paladi Dumitraşcu, mare vornic de ţara de sus (1755), 229 ; mare vistler (april 1756), 238 ; mare vornic (iulie 1761), 259.

Paladi Ioan, mare spătar (mart 1755), 229 ; (august 1757), 250 ; vistier (iulie 1761), 259 ; mare vornic de ţara de sus (mai 1762), 262.

Paladi Safitiţa, hătmăneasa, mama lui Gr. Sturza, donaţia meşiei Sculeni-Duda, 143.

Paladi Toderiţa, vornic, mare proprietar în Tecuci, 148.

Paladi Vasile, 197 nota 2.

Pană, comis, 180.

Panaitachi, mare ban (august 1757), 250.

Panaite Sandu, căpitan, dugheni în Iași, 203, 241 ; negustor, 210, 211, 264, 269.

Pangrație, vistiier, 180.

Panu Anastasie, cămăcar al Moldovei, 91, 92, 141, 144 ; atitudinea imparțială în adunarea electivă, 145 ; 151.

Papadopol Calimah, deputat ; discuția Camerei pentru stema țării în 1867, 57.

Papadopulo Calimah Alexandru, aga, mare proprietar în Tecuci, 148.

Papașil, case în Iași, cișmea în 1804, 216.

Parteni Anton, profesor la Academia Mihăileană și litograf, editează stemele Moldovei, 54 și planșa 1.

Părvu Ianachi, înscris fără rezon în listele electorale, 170, 172.

Pașcan, „micul”, 21.

Pașcanu dr., numire, 112.

Pătrașcu, domn al Țării Românești, 178.

Paul I., profesor la Slatina în 1887 noembrie, 112.

Pavlu Andrei, cismea în Iași (1804), 216 ; casier al apelor, 216.

Persistența Românilor în Dacia și M. Kogălniceanu, 66.

Petrache, mare postelnic (mai 1762), 262.

Petrache Tănase, logofăt za taină (mart 1755), 220.

Petrovici C. spătar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.

Petrovici Feodor, negustor din Iași, 214 nota 3.

Philippon, caricaturist francez, 26 și nota 3.

Philippon, profesor francez, decorare, 109.

Photino Dionisie, 60, 64 passim.

Place Victor, corespondența cu contele Walewski în legătură cu candidații din 1858—59 la tronul Moldovei, 134 nota 2 ; 135 nota 3, 137, 142 nota 3.

Plagino N., fiul lui Lupu Paș, trimis la Lunéville odată cu M. Kogălniceanu, 21.

Pogor Vasile, comis, societate de aducere a apei în Iași (1804), 217.

Poni Petre, 99, întrebuințarea fondului V. Adamachi, 117.

Pop de Szatmary, Carol, pictor, adaugă armele personale ale lui Cuza Vodă la stema țării, 56 și planșa 2, fig. 4.

Popa, mare logofăt (1620), 188 ; (1630), 191.

Popa Ioan, înscris fără rezon în listele electorale 170, 173.

Popescu M., redactor la revista *Biserica ortodoxă*, 130.

Popescu Ștefan, vornic de poartă (1755), 201, 219, 223, 228, 229, 232 ; în 1757, 206 nota 4.

Privighișoaiet, răpa, în Iași, spre Bahlui, 195, 197 ; incediu în 1753, 199 nota 4.

Procopie, arhimandrit, egumen la mănăstirea Galata din Iași, 220, 224 ; 230, 233, 246, 251.

Procopie, dascăl la școala domnească din Iași, 259.

Protopopescu, prefect de Ialomița, la Eaux-Bonnes în 1887, 108.

Quenim, profesor al copiilor lui Ilie Kogălniceanu la Iași, 26 ; institut, 26.

Racoviță Constantin, domn al Moldovei, dă rămăs pe Enache Berș, 202 ; cișmele în Iași, 204, 205, 208, 232, 233, 238, 239, 240, 243, 246, 247, 251, 256, 257, 260.

Racoviță Costachi, înscris pe nedrept în listele electorale, proprietar de spițerie, supus austriac, 166, 167 ; memoriul comitetului gregorian din Tecuci, 171, 172.

Racovița Mihai, domn al Moldovei, 196 nota 3 ; 260.

Racoviță Radu, mare logofăt în (mart 1755), 201, 219, 220, 224, 229, 244,

- 251; fost mare logofăt (august 1755), 201, 230, 231; 233, 234, 241, 246, 247; 252; mare logofăt (august 1757), 250.
- Radovici Alecu**, din Tecuci partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140, 153; protestează cu frații săi Mihai și Costache contra neînscrisii în listele electorale, 154; 168, 170, 171; memoriul comitetului gregorian din Tecuci, 173.
- Radovici Costache**, frate cu Alecu și cu Mihai, protestează contra neînscrisiei în listele electorale, 154, 168, 170, 171, 173.
- Radovici Mihai**, frate cu Alecu și cu Costache, protestează contra neînscrisiei în listele electorale 154, 168, 170, 171; aratat cu numele de Manolache 173.
- Radovici Șerban**, 167.
- Radu Dimitrie**, înscris fără rezon în listele electorale, 170, 173.
- Radu Mihnea**, act dela, 175, 182—187.
- Radu Șerban**, domn al Țării Românești, 185.
- Răducești**, sat în jud. Râmnicul-Sărat, 178, 182, passim.
- Rădulescu dr.**, numire, 112.
- Ranke (Leopold)**, profesor la Universitatea din Berlin, 34.
- Răzmeriță Gheorghe**, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Razu**, logofeteasa, cisma în Iași (1804) 216.
- Razu Iorgu** vornic, mare proprietar în Tecuci, 148.
- Razu Vasile**, hatman și pârcălab al Sucevii (april 1756), 238; (mai 1762), 262; (septembrie 1774), 265; mare logofăt (1777), 211.
- Riga Gheorghe** neînscris în listele electorale 170, 171, 173, 174.
- Ritter**, profesor universitar la Berlin, 34.
- Rîu**, medic, cerere din 1887 către Haret, 111.
- Roată Ioan**, fost deputat în divanul ad-hoc al Moldovei, 19.
- Romalo Vasile**, administrator provizor la Tecuci, 151, unionist, 155, 174.
- Roman I**, domn al Moldovei, act dela, 281—282.
- Romniceanu Gr.**, dr., profesor la facultatea de medicină din București și senator, 103 și nota 2.
- Rosescu Ioan**, epitrop la seminarul Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.
- Roset Antonie**, domn al Moldovei, 196 nota 3; cișmea, 197, 220, 224, 233, 248, 251, 252.
- Roset Constantin**, mare stolnic (mort 1755), 229.
- Roset Grigori** postelnic, mare proprietar în Tecuci, 148.
- Roset Iordache**, mare vistier (august 1792), 268; epitrop al apelor (1804), 216.
- Roset Nicolae**, mare logofăt (octombrie 1792), 268, 270; cișmea în Iași (1804), 216.
- Roset Răducanu**, hatman, cișmea în Iași (1804), 216.
- Roset Scarlat**, partizan al lui Grigore Sturza în 1858, 140; adresa către comitetul electoral Tecuci, 151; privitor la primirea lui Mihai Sturza la Galați 157, 159; privitor la protestări pentru neregule electorale 160, 162; instrucțiunile comitetului central în vederea alegerilor 163.
- Roset Ștefan**, mare logofăt (iunie 1759), 256; (1765), 209.
- Roset Vasile**, mare Vistier, (mart. 1755), 229; mare spătar (april 1756), 238; mare vornic de țara de sus (august 1757), 250; mare vistier (1765), 209.
- Roset Vasile**, postelnic, cișmea în Iași (1804), 216.
- Roselli**, 114.
- Rosny**, 75, 82, 83, 84.

- Safta Nicolae*, căminar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Salicis*, profesor francez, decorare, 109.
- Șăndre Iancu*, neînscris în listele electorale, 170, 171, 173.
- Șăndre Teodor*, iscălit în protestația din 1858, 170, 171, 173.
- Săndulachi Ilie*, clucer, neînscris în listele electorale, 168; iscălit în protestație din 1858, 170, 171, 173.
- Săndulescu?*, Todirică și Serban, neînscrși în listele electorale, protestează în 1858, 167.
- Șapte Oameni*, deal lângă Iași, capturare de izvoare (1766), 209, 213, 215.
- Sarafolu Anastasie*, ceaș, martor în 1755, 223.
- Sava* (sf.), mănăstire în Iași, cișmea în 1804, 216.
- Savigny*, profesor universitar la Berlin, 36.
- Savuicu Gh.*, episcop la seminarul Nifon, propus de Haret pentru decorare în 1899, 118.
- Schrader*, profesor în Germania, recomandare pentru nepoții lui Spiru Haret, 115—116.
- Schwerin*, conte, tatăl Elisabetei Jonas, 33, 40.
- Sciții*, în opera istorică a lui M. Kogălniceanu, 60—61.
- Scorțescu Alecu*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; 140; adresă către comitetul electoral Tecuci, 151, 156, 157.
- Scorțescu Iorgu*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Seimul*, în Moldova, 275—277, 286.
- Seulescu Gh.*, profesor la Iași, 287.
- Sion Costache*, postelnic, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Smaranda*, cumnata pităresei Casandra, moștenitoare a lui Constantin suifulgiu, 212.
- Sobieski Ioan*, rege al Poloniei, invaziile în Moldova în 1686—1687, 196.
- Sofronie Irinopoleos*, episcop la sf. Spiridon din Iași (1765), 209.
- Solomon Vasile*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Souchon*, pastor, parohul bisericii reformate Louisenstadt din Berlin, gazda lui M. Kogălniceanu, 30, 33, 35.
- Spiridon*, sf., mănăstire în Iași, cișmea sub Gr. Al. Ghica, 207, 209, 210, 217; 269, 270.
- Stamate Asanachi*, șetrar, neînscris în listele electorale, 170, 171, 173, 174.
- Stan D.*, aga, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Ștefan*, fiul lui Alexandru cel Bun, asocial la domnie de fratele său Iliș, 277; act dela, 277, 279.
- Stein*, ministru prusian sub Frederic-Wilhelm III, 39.
- Stema Moldovei*, 286.
- Ștepan*, diac, 185.
- Stere Constantin*, alegere la Cameră, 122 și nota 2.
- Ștoian*, ulicioară în Iași; 202, 204, 222, 223, 232, 237, 242, 249.
- Ștoian Toader*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
- Ștoicescu Constantin*, ministru de agricultură și domenii în 1901, 119 și nota 1.
- Ștoicescu Petre*, subdirector la Credit, 116.
- Stratulat*, colonel, mare proprietar în Tecuci, 148.
- Stratulat Iorgu*, agă, partizan al lui Mihail Sturza, 156.
- Ștroescu Mihai*, stolnic, neînscris în listele electorale, 168, 169; iscălit în protestația din 1858, 170, 171, 173.
- Șturdza D. A.*, ia parte la discuția Camerii în 1867 pentru fixarea stemei țării, 57; corespondența cu Alecsandri, 71 passim; mutarea bibliotecii din Șchea la Academia română, 83; album. bisericii Curtea

- de Argeș, 87—88; întâlnire în 1888 cu Alecsandri, 92; apar 4 volume din Acte și documente relative la renașterea României, 95; în 1890 senator, 96; corespondența cu Spiru Hăret, 97 passim; ministru de instrucție în 1885, 98; demisionează la 1 mart 1888, 113 și nota 2; președinte al Consiliului și ministru de externe la 31 mart 1897, 118 nota 1; președinte al Consiliului în 1901, 119 nota 2. donează acte Academiei Române, 182.
- Sturza*, stema familiei, 287.
- Sturza Alecu* logofăt, partizan al lui Mihail Sturza; scrie cuconului Ioan Crețul, 155, dela Bârlad 156.
- Sturza Alexandru*, consilier privat al țarului și văr al lui M. Sturza Vv., 30.
- Sturza C.*, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; spătar, cere înscrierea în lista alegătorilor direcți având moșia Drăgești, 164; frate cu Teodor Sturza, căminar, 164; memoriul comitetului gregorian din Tecuci, 172.
- Sturza Constantin*, mare paharnic (april 1756), 238.
- Sturza Constantin*, nepotul lui Al. C. Moruzi, epitrop al apelor (1804), 216.
- Sturza Dimitrie*, fost mare vornic, epitrop al apelor, (mart 1782), 266; (1793), 214.
- Sturza Dumitru* beizadea, fiul lui Mihail Sturza Vv., trimis la Lunéville în 1834, odata cu M. Kogălniceanu, 21.
- Sturza Gheorghe*, mare stolnic (mai 1762), 262.
- Sturza Ghiorgheș*, logofăt, 134 nota 3, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140; moare la 20 decembrie 1858, 140 nota 2; semnează adresa Comitetului Central din 15/27 Noiembrie 1858 privitor protest pentru neregule electorale 160; instruc-
- țiunile comitetului central în vederea alegerilor 163;
- Sturza Grigoras*, vistișer, martor (ianuar 1804), 273; cișmea în Iași (1804), 216.
- Sturza Grigore*, beizadea, fiul lui Mihail Sturza Vv., trimis la Lunéville în 1834, odata cu M. Kogălniceanu, 21; pretendența la tronul Moldovei în 1858—59, 133 passim.
- Sturza Ioan*, hatman și pârcălab al Sucevii (august 1757), 250; mare vornic (septembrie 1774), 265.
- Sturza Mihail*, mare vornic (1803), 215 nota 6; apă, 216; logofăt (ianuar 1804), 273; domn al Moldovei, stema, 287; idem, 22, 30, 59, 133; candidatură la tronul Moldovei în 1858-1859, 135 passim; întoarcerea în țară în 1858, prin Galați, 155—159.
- Sturza Sandu*, epitrop al apelor (1804), 216.
- Sturza Teodor*, căminar, fratele lui Costandin Sturza spatar, 164.
- Sturza V.*, caimacam al Moldovei, 141, 144, 151.
- Suciu (Suțu) Alexandru*, mare postelnic (mart 1755), 229, 244; (august 1755) 202, 231; (iulie 1757), 250.
- Suciu (Suțu) Dumitrașcu*, mare căminar (mart 1755), 229.
- Suciu (Suțu) Ianache*, hatman și pârcălab al Sucevii (mart 1755), 29.
- Suciu Mihalachi*, mare comis (mai 1762), 262.
- Suțu Mihail*, domn al Moldovei, 213, 214, 270, 272.
- Swinen.ânde*, stațiune balneară, unde merge M. Kogălniceanu în 1836 cu pastorul Jonas, 39.
- Tacu N.**, stolnic, iscălit în protestația din 1858, 170, 171.
- Talaat Effendi*, memoriul mitropolitului Meletie al Moldovei despre represiunea din 1848, 142 nota 4.

- Tănăsescu*, bursă în Germania, 117.
Târgoviște, reședința domnească, 185.
Târgul Făinii, azi Târgul Cucului din Iași, 210 ; cișmea, 216.
Tatarăși, mahala din Iași, cișmea în 1804, 216.
Teodorescu, scrisoare către Spiru Harel, 110.
Teodoru d-ra, directoare la Podul-Lung din Iași, concediu, 110.
Teodoru Constantin mare postelnic, memoriu la Poartă contra lui N. Văgăride, 139, 141.
Theodosie, ieromonah, martor în 1755, 223.
Timișești, apă la Iași, 218.
Tiron Neculai, vornic de poartă (1755), 201, 219, 223, 228, 229, 232.
Tissot (Charles), profesor la Iași, 29, 37 nota 1 ; 59 nota 1.
Tofan, protopop, proprietar în Iași 221, 225, 229, 231, 232, 234, 247.
Tomșa Leon, act dela, 175, 189—191.
Tomșa Ștefan, domn, 190.
Topliceni, sat, în județul Râmnicul-Sărat, 176, 178, 182.
Trei-Erarhi, mănăstirea, sfințirea la 6/16 mai 1639, 194 ; veniturile feredelui, 196 ; inscripție la feredeu din 1747, 200 ; 201, 206 ; cișmea. 216 ; locuri în Iași 221, 225, 234, 235, 247, 257, 258, 259, 260.
Tudorache treti logofăt (august 1755), 231.
Tufe, sat în județul Buzău, 176, 179, 182.
Turculeșu N., iscălit în protestația din 1858, 170, 171.
Ureche Gr., originea știrii privind data când Cetatea Albă a intrat sub stăpânirea lui Ștefan, fiul lui Alexandru cel Bun, 284.
Ureche V. A., p. 99.
Uspenski Porfirie, călător rus în 1846 în țările românești, 215.
Vaillant, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
Vama veche, cișmea în Iași în 1804, 216.
Varlaam, mitropolitul Moldovei, sfințește măn. Trei-Erarhi la 6/16 mai 1639, 194.
Vârnav Costin, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
Vârnav Nicu, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
Vasile, mare paharnic (1630), 191.
Vasile, preot la sf. Nicolae domnesc din Iași, martor în 1755 ; 223.
Vasile Pravilist, fost protopop în Iași, martor în 1755, 223, 232.
Vasiliu Andronache, serdar, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140.
Vasiliu Dimitrie, înscris fără rezon în listele electorale 170, 173.
Veniamin (Costache), mitropolit al Moldovei, mărturie (ianuar 1804). 272.
Ventura Nicolachi, mare postelnic (1777), 211.
Vida, călugăr maramureșan, dascăl al lui Kogălniceanu la Iași, 37.
Vidali Petrache, mare paharnic (mai 1762), 262.
Vidrașcu Alecu spătar, din Tecuci, partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140, 153, 154, cere să fie trecut în lista alegătorilor direcți 161 ; memoriul comitetului gregorian Tecuci 172.
Vineri (sf.), biserică în Iași, cișmea în 1804, 216 ; hotare, 222, 227, 236, 254.
Vintilă, mare logofăt (1614), 184, 185.
Vișoiu, student, participă la mișcările studențești din 1903, 123 și nota 1.
Vîlzu Alexandru, profesor la facultatea de științe din București, 105 și nota 1.
Vizanti Andrei, profesor la facultatea de litere din Iași, 102 și nota 1 ; 103.

Vlad, paharnic, 188.

Vlădescu M., ministru al Instrucțiunii publice, 101; revista *Biserica ortodoxă*, 130.

Vlah, părerea lui M. Kogălniceanu despre origina cuvântului, 68.

Vogoride Alexandru, elev la Berlin, coleg cu M. Kogălniceanu, 32.

Vogoride Conachi Ecaterina (Cocuța) soția caimacamului, sprijinitoare a unioniștilor, 154.

Vogoride N., caimacam, candidatura la tronul Moldovei, 135 nota 3; 138, 139, 141; partizan al lui M. Sturza în 1858, 145; ales în Tecuci deputat în adunarea electivă 155.

Vucilici Alecu, din Tecuci partizan al lui Gr. Sturza în 1858, 140, 153; membru în cons. municipal 154.

Walewski, ministru de externe al lui Napoleon III, chestiunea alegerii

domnului în Moldova în 1859, 134 nota 2; 135 nota 3; 137; 138; 142 nota 3.

Willibald Alexis, romancier istoric german, 39.

Wimer, M-me, guvernanta surorilor M. Kogălniceanu, 26.

Xenopol Filip, arhitect, construcții la Ministerul de instrucție în 1887, 113.

Zaharia șetrar, suifulgi bașa numit în 1804 de Al. C. Moruzi, 216.

Zălariul Ilie, proprietar în Iași, 220, 225, 234, 246.

Zorilă Vasilică, unul din clironomii lui Petrache Zota, 165.

Zota Iancu, comis, proprietar la moșiile Opișani și Cârna 165. iscălit în protestația din 1858, 170, 171.

Zota Petrache, frate cu comisul Iancu cere înscrierea în listă alegătorilor direcți, 165.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
G. G. Mironescu, <i>Prefața</i>	3
Mihai I. Kogălniceanu, <i>Introducere</i>	7
M. Kogălniceanu, <i>Introducerea la Arhiva Românească tom. I, 1841</i> . . .	11
M. Kogălniceanu, <i>Introducere la Arhiva Românească tom. II, 1845</i> . .	15
 Articole	
<i>O scrisoare despre Ioan Roată</i>	19
N. Cartoian, <i>M. Kogălniceanu la Lunéville</i>	21
N. Cartoian, <i>M. Kogălniceanu la Berlin</i>	29
General R. Rosetti, <i>Mihail Kogălniceanu și recrutarea armatei</i>	43
Const. Moisil, <i>Mihail Kogălniceanu și heraldica națională</i>	49
Aurelian Sacerdoțeanu, <i>Vechea istorie a Românilor după Mihail Kogălniceanu</i>	59
Emil Vîrtoșu, <i>Scrisori inedite dela Vasile Alecsandri (1872—90)</i> . . .	71
Gh. Adamescu, <i>Scrisori ale lui Spiru Haret către Dimitrie Sturza</i> . . .	97
Const. Solomon și Const. A. Stoide, <i>Pretendența lui Grigore Sturza la tronul Moldovei</i>	133
Damian P. Bogdan, <i>Patru acte muntene din anii 1593—1630, aflate în arhiva Fundației culturale M. Kogălniceanu</i>	175
Constantin I. Andreescu, <i>Știri noi asupra aducerii apei în Iași în cursul sec. XVIII și la începutul sec. XIX</i>	193
 Discuțiuni și note	
Damian P. Bogdan, <i>În jurul unor considerațiuni privind istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun</i>	275
Const. Moisil, <i>O descriere heraldică din anul 1841</i>	286
 Recenzii	
G. T. Kirileanu, <i>Schitul Cozla (Damian P. Bogdan)</i>	289
St. Nicolaescu, <i>Cel mai vechi hrisov al lui Mircea cel bătrân cu privire la mânăstirea Cozia (Damian P. Bogdan)</i>	289

P. P. Panaitescu, <i>Pribeția lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor</i> (Damian P. Bogdan)	291
P. P. Panaitescu, <i>Documente slavo-române din Sibiu. 1470—1653.</i> (Damian P. Bogdan)	293
Gh. I. Brătianu, <i>Les origines du peuple roumain : les données archéologiques</i> (C. I. Andreescu)	294
I. Minea, <i>Paralipomena</i> (C. I. Andreescu)	295
St. Chicoș, <i>Cum se făcea aprovizionarea armatelor lui Mihai Viteazul, Matei Basarab și Nicolae Mavrogheni</i> (C. I. Andreescu)	295
I. Crăciun, <i>Contribuții românești privitoare la istoriografia universală. Bibliografie. 1927—1936</i> (C. I. Andreescu)	296
Marina I. Lupaș, <i>Mitropolitul Sava Brancovici. 1656—1683</i> (C. I. Andreescu)	297
Cronica Fundației Culturale M. Kogălniceanu	299
Indice de documente	309
Indice analitic	317

